



**VIIPURIN
SUOMALAISEN KIRJALLISUUSSEURAN
TOIMITTEITA**

3

**VIIPURIN SUOMALAISEN
KIRJALLISUUSSEURAN
toimitteita**

3

ISBN 951-95402-0-2 (koko teos)
ISBN 951-95402-3-7 (osa 3)

Helsingin Paino Oy

Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran toimitteita perustettiin v. 1974 prof. Viljo Nissilän aloitteesta ja asiaa ajamaan valittiin julkaisutoimikunta, johon nimettiin prof. Nissilä puheenjohtajaksi, jäseniksi kouluneuvos Aarne Huuskonen ja hovioikeudenneuvos Erkki Hämäläinen sekä sihteeriksi metsänhoitaja Erkki Rautvuori. "Toimitteiden" tarkoituksena on valaista menetetyn Viipurin ja Käkisalmen Karjalan historiaa, mutta myös nykyisen Etelä-Karjalan sekä mennyttä että nykyistä elämää ja toimintaa. Tieteellisten tutkielmien lisäksi otetaan "Toimitteissa" julkaistavaksi karjalaisten järjestöjen historiikkeja ja katsauksia.

Tähän "Toimitteiden" 3:nteen osaan ovat kirjoittaneet dos. Aarni Erä-Esko, prof. Sulo Haltsonen, fil.toht. Aarne Huuskonen, kartoittaja D. Kaijainen, prof. Otto-I. Meurman, prof. Viljo Nissilä, arkistoneuvos Alpo Salmela, dipl.ins. Reino Vornanen, kuv.tait.opettaja Mauno Aalto, kelloseppä Erik Elfström ja sisustusarkkitehti Taavetti Häyrinen. Toimitteiden julkaisutoimikunta kiittää kirjoittajia, erityisesti prof. Nissilää, jonka harteilla on lisäksi ollut 3:nnen osan toimittaminen, artikkelien kieliasun tarkistaminen ja oikovedosten lukeminen, samoin rakennusarkkitehti Juha Lankista, jonka laajasta Viipurin valokuvakokoelmasta on suuri osa teokseen sisältyvistä kuvista, ja fil.maist. Elsa Nissilää, joka on auttanut oikovedosten lukemisessa.

Viipurin Suomalainen Kirjallisuusseura toivoo, että riittävä määrä kirjoituksia saataisiin myös suunnitteilla olevaan "Toimitteiden" 4:nteen osaan.

Helsingissä maaliskuussa 1978
Julkaisutoimikunta

Sisällys

Alkusanat	3
9.—13. vuosisadan slaavilais-karjalaisista kulttuurisuhteista, Aarni Erä-Esko	5
Erään inkeriläisen alkeiskoulun vaiheita, Sulo Haltsonen	13
Aleksanteri Rahkonen, karjalainen runoilija, Aarne Huuskonen	21
Viipurin linnoitustyöt 1850—70 -luvulla, D. Kaijanen	30
Muinaismuistojen valvonta Viipurissa, Otto-I. Meurman	57
Sunnuntaikoulusta ammattikouluihin, Viljo Nissilä	64
Viipuri nimistön valossa, Viljo Nissilä	88
Asumalähiömme Loikkanen Viipurissa, Alpo Salmela	169
Itsenäisyydenajan kunnallistekniikkaa Viipurissa, Reino Vornanen	177
Katsauksia ja historiikkeja	
Vilho (Ville) Teivonen. In memoriam, Erkki Hämäläinen	195
Aarne Huuskonen 80-vuotias, Erkki Tynkkynen	197
Viljo Nissilä 75-vuotias, Aarne Huuskonen	200
Erkki Tarvonen 70-vuotias, Erkki Rautvuori	204
Viipurin Taiteilijaseura v. 1930—1939 Viipurissa, Mauno Aalto	206
Elfströmin kelloseppäsuku ja kelloliike v. 1771—1943 Viipurissa, Erik Elfström	211
Viipurin Taideteollisuusyhdistys, Taavetti Häyrinen	224

9.—13. vuosisadan slaavilaiskarjalaisista kulttuurisuhteista

Esitelmä Union Internationale d'Archéologie Slave'n III kansainvälisessä kongressissa Bratislavassa 12.9.1975 ja suomalais-neuvostoliittolaisen arkeologian työryhmän symposiumissa Leningradissa 15.11.1976

Über Slaven und Karelrier der 9.—13. Jahrhundert

Suomalais-ugrilaisten kansojen tutkijat loivat viime vuosisadalla useiden humanististen tieteiden yhteistuloksena käsityksen, jonka mukaan karjalaisien asuma-alue olisi ollut jo esihistorian hämäryydessä melko yhtenäinen kokonaisuus ja että karjalaiset heimona olisivat vaeltaneet Laatokan molemmilta puolilta Suomeen, ehkä 7. vs:lla. Kansallisromantiikan ajalla hahmottui uskomus, että Karjala edustaisi monessa suhteessa koko suomalaisen kulttuurin alkukotia, josta jopa Kalevalakin olisi peräisin. Näille ajatuksille antoivat suomalaiset taiteilijat, kuten esim. Jean Sibelius, pontta, jonka voima ei ole vieläkään kaikilla tahoilla herpaantunut.

Tieteessä ovat kuitenkin käsitykset muuttuneet vuosisadan kuluessa paljon. Ennen kuin puutun Karjalan esihistoriaan ja sen tulkintoihin, pidän aiheellisenä ensin lyhyesti referoida tietoja alueen varhaishistoriasta, jolloin samalla tulee selväksi käyttämäni terminologia ja topografia. — Kysymyksessä on keskiajan lat. Carelia, ruots. Karelen ja Suomen historiallinen maakunta. Lisäksi joudumme käsittelemään myös tätä hieman laajempaa aluetta, jossa asuu karjalaisia. Karjala-sanan etymologia on epävarma, eikä siitä ole arkeologialle apua. Nykyisellään osa Karjalasta sisältyy Suomen kaakkoiskulmaan ja osa kuuluu Neuvostoliittoon Karjalan autonomisena tasavaltana. Varsinaisen kanta-alueen väestö, joka asui Karjalan kannaksella ja Laatokan pohjoispuolella, muutti kokonaisuudessaan Suomen nykyisten rajojen sisälle toisen maailmansodan seurauksena.

Venäjän aikakirjoissa mainitaan karjalaisten nimi ensimmäisen kerran v. 1143 karjalaisten ja lännempänä asuvien hämäläisten välisen heimosotien yhteydessä. Tällöin, siis viikinkisiirtoloiden hävittyä Laatokan eteläpuolelta, olivat karjalaiset jo liittyneet lujin sitein Novgorodin kauppapiiriin. V. 1187 karjalaisten tiedetään novgorodilaisten tukemina tehneen retkiä Länsi-Suomeen ja vieläpä Ruotsiinkin hävittäen siellä Sigtunan kaupungin. — Vaikka Laatokan karjalaiset olivatkin novgorodilaisten liittolaisina, he vielä 1200-luvulla, Birger jaarlin saapuessa lännestä heitä käännättämään katoliseen uskontoon, elivät vapaana kansana. Vasta myöhemmin aseveljeys muuttui alamaisuudeksi ja v. 1278 Novgorod lujitti valtansa Karjalassa. Jo sitä ennen olivat venäläiset yrittäneet taivuttaa karjalaisia puoleensa uskon sitein, tietävästi jo v. 1227. Käännytystyön vaikutukset lienevät ulottuneet lännemmäksikin, koska suomen kieleen on jo varhain päässyt juurtumaan joukko kristinuskoon kuuluvia slaavilaisia sanoja kuten *risti*, *pappi*, *pakana* ja *raa-*

mattu. Tämä tapahtui huolimatta siitä, että Rooman kirkko peri alueella voiton. Ruotsin laajenemispyrkimykset idässä, joihin sisältyi mm. roomalaiskatolisen uskonnon levittäminen Karjalaan ja Viipurin linnan rakentaminen, aiheuttivat novgorodilaisten otteen kiristymistä tällä suunnalla jopa siinä määrin, että karjalaiset pyrkivät v. 1314 vapautumaan heidän ikeensä alta, nyt ruotsalaisten liittolaisina. Yritys kuitenkin epäonnistui ja sodan päätyttyä Pähkinäsaaren rauhaan 1323 Karjala halkesi kahteen osaan. Näistä kumpikin läksi kulkemaan omia teitään lähes viiden vuosisadan ajaksi: Ruotsin puoleisen osan keskuksesi tuli Viipuri, jossa hansan kauppa sai oikeudet 1402. Alueella vahvistui roomalaiskatolinen uskonto. Novgorod puolestaan levitti Karjalaansa kreikkalaiskatolista uskontoa noin v. 1329 perustetun Valamon luostarin ja 1392 perustetun Konevitsan luostarin tuella.

Karjalan asutushistorian yhteydessä on mainittava myös se 1600-luvulla etupäässä Käkisalmen läänistä alkunsa saanut muuttoliike, joka toi väestöä Viaan, Aunukseen, Tveriin, Novgorodiin ja hajanaisesti pitemmällekin sisä-Venäjälle.

Pienuudestaan huolimatta Karjala on siis kautta aikojen ollut hyvin epäyhtenäinen. Syynä tähän on sen eri osien erilaiset historiat ja ilmeisesti myös väestön epäyhtenäinen alkuperä. Euroopan pohjoisosien kansojen menneisyydessä Karjalan historia on kirjavuutensa ja rajojensa rauhattomuuden (kuva 1) puolesta poikkeus. Poikkeuksellinen ja samalla hyvin kiintoisa on myös sen esihistoria, ala, jota useat tutkijat ovat käsitelleet mutta jossa työ on vielä kesken. Karjalan alkuvaiheita tutkivista tieteistä arkeologia on epäilemättä avainasemassa, mutta se tuskin selviää ilman kielitieteen, kansatieteen ja kansanrunouden tutkimuksen myötävaikutusta.¹⁾

Eräät levikkikartat, kuten esim. Suomen muinaislinnojen levinneisyys, soikeiden tuluskivien levinneisyys¹⁾ ja tietysti itse asutuksen levikkikartat (kuvat 3 ja 4), antavat alustavan kuvan Karjalan moniselitteisistä varhaisvaiheista. Tämä kuva ei kuitenkaan ole aivan luotettava, ja onkin syytä heti alleviivata, että mainitut kartat osoittavat varmuudella vain aineellisen kulttuurin leviämistä, jonka suunta kyllä pääosiltaan on selvästi Länsi-Suomesta Laatokalle. Sen sijaan itse asutuksen suhteen tapahtuneista muutoksista nämä kartat eivät ehkä pahimmassa tapauksessa kerro juuri mitään. Perusteita tämänkaltaiselle väittämälle on esim. pronssikauden levinneisyyskartassa (kuva 2), joka kyllä selvästi osoittaa Laatokan länsirannalla olleen asutusta sekä itään että länteen suuntautuneine yhteyksineen. Niin ikään on Laatokan länsirannikon rikkailta asuinpaikoilta kaivetusta aineistosta todettu runsaasti epineoliittista keramiikkaa, jota on löydetty miltei kautta koko Suomen alueen ja viime vuosina varsinkin Pohjois-Suomesta ja jonka katsotaan kuuluneen lappalaisperäiselle alkuväestölle varhaisella rautakaudella.²⁾

Tästä päätellen Karjala tuskin on ollut vailla asutusta 8. vs:lla niin kuin Suomen rautakautisista levikkikartoista saattaisi luulla. Ei myöskään näihin aikoihin ajoittuva massamuutto lännestä ole varauksetta perusteltavissa. — Länsisuomalaisten osuuden suhteen Karjalassa on varsinkin Ella Kivikoski ollut melko varovainen sanoen seuraavasti: "Laatokan kaakkoisrannan

kukoistavan kulttuuripiirin synty viikinkiajan alussa on selitettävä viikinkiretkien ja -kaupan luomien olosuhteiden valossa. Vasta silloin väestösiellä omaksui todellisen metallikulttuurin ja tuli arkeologisesti todettavaksi. Jotakin samanlaista lienee tapahtunut Laatokan pohjois- ja länsipuolellakin. Ei tunnu mahdolliselta olettaa Karjalan ristiretkiajan kukoistavaa ja omalaatuista kulttuuria yksinomaan länsisuomalaista alkuperää olevan väestön luomaksi”.³⁾

12. ja 13. vs:n hautakalusto sisältää Karjalassa koko joukon puhtaasti omintakeisia muotoja, jotka osoittavat kulttuurin itsenäisyyttä ja korkeaa tasoa. Mainittakoon vain soikeat kupurasoljet, ketjulaitteet, hevosenkengänmuotoiset soljet ja hopeiset sykeröt. — Tällä kulttuurilla on ollut merkittävä ekspansiovoima paitsi Suomen sisäosiin myös Karjalasta itään ja kaakkoon. Vaikutteita se sai varsinkin alkuvaiheessaan Länsi-Suomesta ja Gotlannista sekä myöhemmin yhä kasvavassa määrin Novgorodista, josta tuli itäisen, kreikkalaiskatolisen kirkon vaikutuksen näkyvinä todisteina myös kirkollisia esineitä: pyhäinkuvilla ja risteillä varustettuja koruja.

Slaavilaisen kulttuurin pohjoiseen ja länteen suuntautunutta varhaista ekspansiota on todettavissa edellä mainittujen slaavilaisperäisten sanojen ja kirkollisten korujen lisäksi myös työkaluissa, kuten Kustaa Viikuna on osoittanut v. 1934 kielitieteellisin ja arkeologisin perustein.⁴⁾ Viikunan mukaan ns. itäsuomalainen sirppi (vrt. kuvat 5 ja 6), joka on leikkaava vastakohdaksi länsisuomalaisesta h a k k a a v a s t a työkalusta, on saanut alkunsa 11.—12. vs:lla Karjalasta, josta se tällöin aloitti leviämisen länteen ja pohjoiseen. Karjalaiset olivat saaneet uudet sirppityypinsä novgorodilaisilta.

Karjalaisten keramiikasta Kivikoski mainitsee ilman kommentteja, että se ”oli ristiretkiajalla vääntöpyörällä tehtyä, tasapohjaista ja usein aaltoviivakoristeista”. Ellei tämä ole slaavilaista, se on käsitykseni mukaan kuitenkin kehittynyt vahvan slaavilaisen vaikutuksen alaisena. Todennäköisesti se on tullut karjalaisille kauppatavarana novgorodilaisilta.

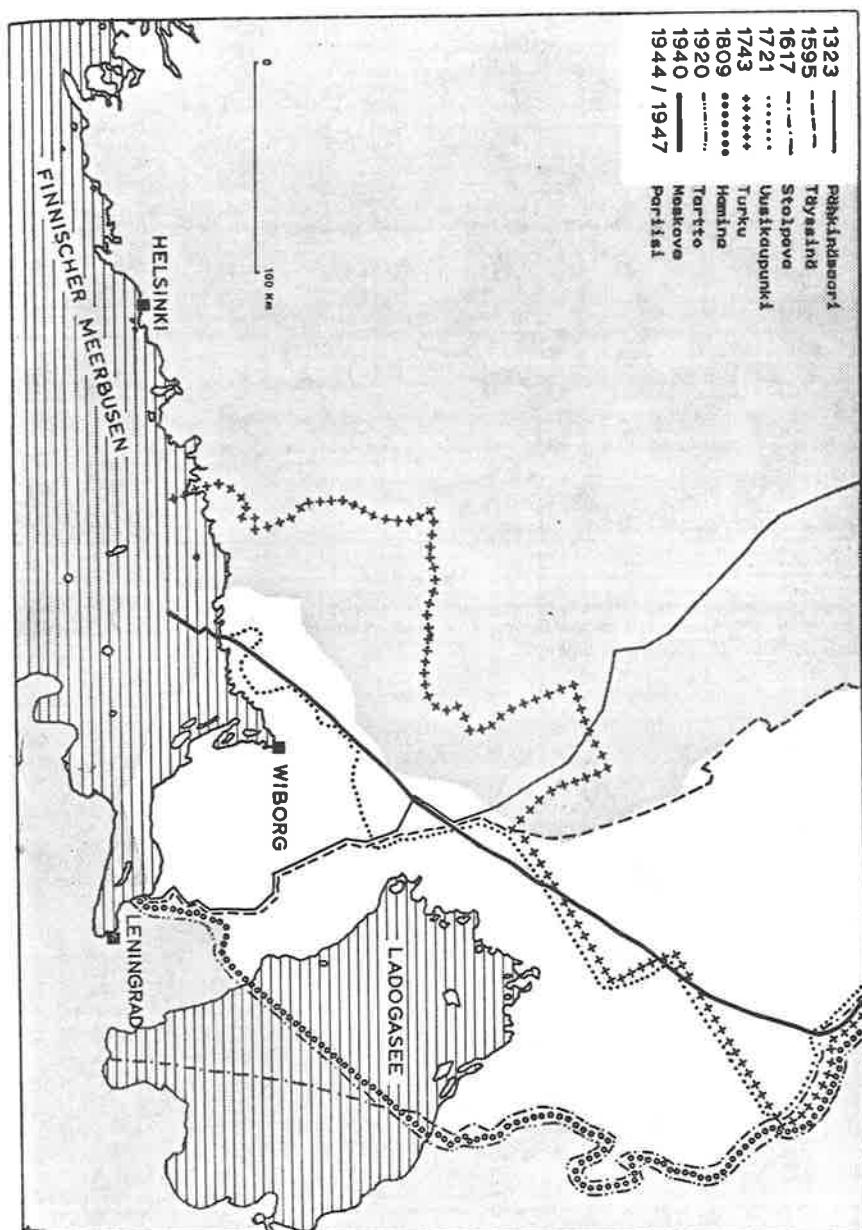
Viikinkiretkien osuutta karjalaisten itsenäisen kulttuurikehityksen stimulaattorina on ollut tapana korostaa ehkä tarpeettoman paljon. Vaikka viikinkien esiintyminen ns. idän reitillä epäilemättä olikin merkittävä, näyttää myös novgorodilaisten liikehtiminen olleen vilkasta, järjestelmällistä ja pitkäulotteista jo ennen 1200-lukua. Novgorodilaisten majapaikkoja (pogostu) on ollut paitsi Suomen Turussa myös Visbyssä ja luultavasti Sigtunassakin kuten historian tutkijat ja kielitieteilijät ovat osoittaneet.⁵⁾ Jo vuosikymmeniä sitten on esitetty yhä varteenotettava olettamus, että Suomen vanhimman kaupungin nimi ”Turku” todennäköisesti tulee muinaisvenäjän torgu-sanasta, joka merkitsi kauppapaikkaa ja lienee peräisin Keski-Aasiasta.

Edellä esitetyn valossa katson, etteivät viikinkiretket varsinaisesti ole vaikuttaneet karjalaisen kulttuuripiirin syntyyn. Pikemminkin lienevät viikinkien ja karjalaisten kulttuurit rinnakkaisilmiöitä, jotka ovat syntyneet Suur-Nowgorodin (Nowgorod Weliky) luomien korkeakonjunktuurien liepeille. Ero on vain siinä, että karjalaisten kulttuuri oli paikoilleen asettuneen maanviljelijäväestön luoma ja että se jäi Laatokan tuntumaan

pysyvämäksi kuin viikinkikoloniat. Toisin sanoen Karjalan kulttuurin nousussa 9.—13. vs:lla on primääristä osaa näytellyt Novgorodin laajeneva valtapiiri ja Venäjän valtakunnan alkava muotoutuminen. Tämä selitys tuntuu luonnolliselta katsellessamme Karjalan eteläpuolella sijaitsevien alueiden 9.—11. vs:n asutuksen karttoja, joihin kyseisen ajan valtapiirit on hahmoteltu viimeaikaisen tutkimuksen valossa (kuvat 7 ja 8).

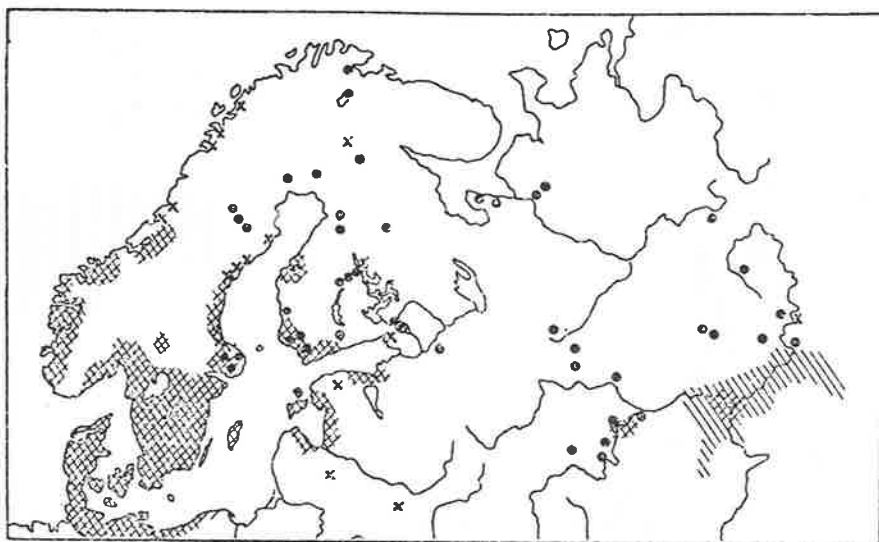
Lähdekirjallisuutta

- 1 Th. Schwindt, Tietoja Karjalan rautakaudesta/Aus dem Eisenalter Kareliens. SMYA (Zeitschrift des finnischen Alterthumsgesellschafts) XIII, 1892
- C.A. Nordman, Karelska järnåldersstudier. SMYA XXXIV, 1924
- W.J. Raudonikas, Die Normannen der Wikingerzeit und das Ladogagebiet. Kungl. Vitterhets och antikvitets akademiens Handlingar 40:3, 1930
- Ella Kivikoski, Zur Herkunft der Karelier und ihrer Kultur. Acta Archaeologica Vol. XV, Köpenhamn 1944
- Ella Kivikoski, Suomen rautakausi, Oma Maa, 1958
- Ella Kivikoski, Suomen esihistoria, 1961
- 2 Chr. Carpelan, Saamelaiden ja saamelaiskulttuurin alkuperä arkeologin näkökulmasta/The origin of the Lapps and the Lappish culture from an archaeological viewpoint. Lapin tutkimusseuran vuosikirja/The Research Society of Lapland Year Book XVI, 1975
- 3 Kivikoski 1958, s. 194
- 4 Kustaa Vilks, Zur Geschichte der finnischen Siedeln, SMYA XL, 1934
- 5 Lauri Posti, Kaarinan Paaskunta ja Aurajoen suun muinainen kauppa. Kalevalaseuran vuosikirja 30, 1950



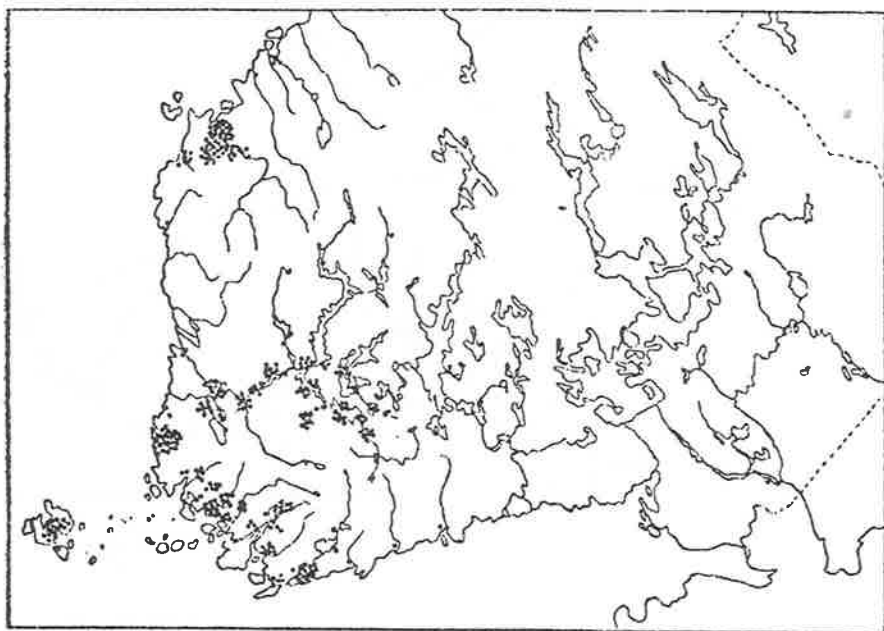
Kuva 1.

- 1323 — Pähkinäsaari
 1595 --- Täyssinä
 1617 -.- Stolpova
 1721 Uusikaupunki
 1743 +++ Turku
 1809 Hamina
 1920 Tartto
 1940 — Moskova
 1944/1947 Pariisi



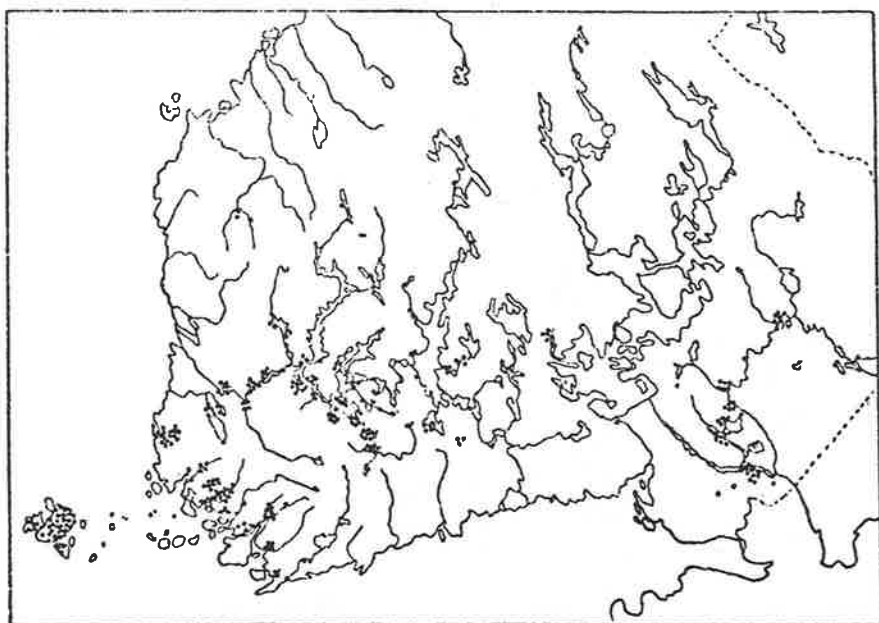
Kuva 2.

Skandinaavisen ja itävenäläisen pronssikauden levinneisyys. Ruudutus = skandinaavinen kulttuuripiiri, vinoviivoitus = itävenäläinen, x = skandinaaviset ja mustat pyörylät = itävenäläiset hajaköydöt. A.M. Tallgrenin mukaan.



Kuva 3.

Kalmistot Suomessa ennen vuotta 800.



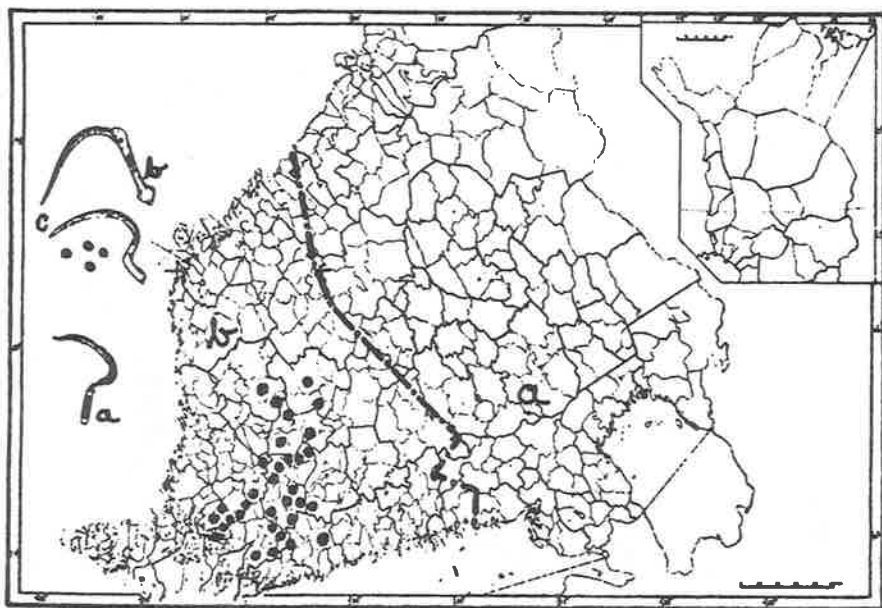
Kuva 4.

Kalmistot Suomessa jälkeen vuoden 800.



Kuva 5.

Suomalaiset sirppityypit. Manninen, Suomen Suku III, s. 123.



Kuva 6.

Sirpityyppien nykyinen levikki.



Kuva 7.

Itä-Eurooppa IX vuosisadalla.



Kuva 8.

Itä-Eurooppa X—XI vuosisadalla.

Erään inkeriläisen alkeiskoulun vaihteita

Pietarin kaupungin eteläpuolella sijaitsivat aikoinaan muutamat vanhat suomalaiskylät: Tönttölä (ven. Tenteleva), Auhtuansaari (Autuaansaari) ja Vallinki (ven. Volynkino), joka oli aivan Katrinanhovin puiston jatkona vähäisen kanavan toisella puolella. Näissä kylissä asusti Inkerin suomalaisia talonpoikia, jotka olivat varakkaita, heidän kun oli helppo kuljettaa peltojensa tuotteet ja muut kauppatarvikkeet, mm. karjatalouden antimet, läheisen suurkaupungin toreille ja näin jatkuva toimeentulo oli taattu. Ajan oloon maatalous vaihtui muihin elinkeinoihin, mm. talojen rakennuttamiseen ja asuntojen vuokraamiseen.

Nämäkin maakylät nopeasti kasvava Pietari valtasi vähitellen itselleen ja asutusta siirtyi yhä enemmän tälle periferiaalle keskustasta käsin ja muualtakin. Puutaloja rakennettiin runsaasti ja lähelle mainittuja kyliä valtatie tuntumaan Narvan tulliin pystytettiin Napoleonin sotien jälkeen v. 1814 puinen porttirakennelma. Marraskuinen tulva v. 1824 tuhosi Katrinanhovin puutarhoineen ja siltoineen sekä suurimman osan muita rakennuksia.¹⁾ Kymmenen vuotta myöhemmin rakennettiin mainitun portin paikalle monumentaalinen kunniaportti (triumfikaari), joka arkkitehti V. P. Stasovin suunnittelemana historiallisena muistomerkkinä (ven. Narvskie vorota) seisoo kaartinrykmentin Ranskasta paluun merkinä Napoleonin voiton jälkeen. Nykyisin se on jo puolen vuosisataa ollut kaupungin eteläosien keskustaa.

Vallingin kylän laitamille oli keisari Paavali I:n käskystä perustettu v. 1801 rautavalimo tuottamaan sotatarvikkeita ja tällaisena se toimi v. 1824. V. 1868—1883 tehtaansa omisti N. J. Putilov, ja se valmisti etupäässä ratakiskoja. Tämä tunnettu Putilovin tehdas painoi hallitsevan leiman ympäristöönsä. Pääasiallisesti venäläisen tehdasväestön — joukossa oli suomalaisiakin — asettuessa paikkakunnalle seudun elämä muuttui vilkkaaksi, asuntoja pystytettiin ja erilaisia kauppaliikkeitä perustettiin, uusien katujen lankkukäytävillä parveili väkeä, väliin humalaisiakin, ei melua eikä tehtaansavua puuttunut. Useita uusia tehtaita rakennettiin, mm. Vallengille perustettiin englantilaisten omistuksessa oleva suuri manufaktuuri tehdas.

Pietarin suomalainen seurakunta oli 1700-luvulta lähtien huolehtinut jäsentensä hengellisistä tarpeista. Mainittujen suomalaiskylienkin väestö kävi suomalaisessa kivikirkossa, joka oli rakennettu v. 1803—1804 Pietarin keskustaan Ison Tallikadun varrelle. Seurakunnan huomattavin kirkollinen johtaja oli kuolemaansa asti 1830 Suomesta siirtynyt piispa Zacharias Cygnaeus, jonka toimintapiiriin kuuluivat muutkin Venäjän luterilaisseurakunnat. Kun ns. ”Suomen kirkon” peruskiveä laskettiin, sen kätköön asetettiin tinalaatta, johon kirkon luottamusmiesten nimet oli piirretty. Eräs heistä oli Tönttölän kylän tunnetuimpia, Mikkel Koivistoinen. Suomalaiset talonpojat olivat muutenkin aikaansa seuraavia. Niinpä maalaishallintoon oli v. 1885 valittu talonpoikien edustajaksi Aleksanteri Aleksanterinpoika Hölkker Autuaansaaresta.

Suomalainen kirkko piti tärkeänä koulujen perustamista. Kirkkokoulun perustamiskirjan oli antanut keisari Aleksanteri I, mutta vasta kirkkoherra K.V. Sirénin (1795—1866) toimesta koulu pääsi aloittamaan toimintansa v. 1844. Merkittävää oli, että sen opetuskielenä oli yksinomaan suomi (vieraina kielinä venäjä ja saksa), joka pysyi luterilaisen kirkon virallisena kielinä Venäjällä aina v:een 1892. Elokuussa 1849 avattiin suomalaisten tyttöjen koulu; niin ikään oli perustettu sunnuntaikoulu pääasiassa käsityöläisten oppipoikia varten ja pikkulastenkoulu eli alkeisluokka. Kirkko avusti koulujaan sekä rahavaroin että hankkimalla niille huoneistot ja polttopuut.

Ennen pitkää kirkko oli perustanut eri puolille kaupunkia, jopa sen rajojen ulkopuolellekin suomalaisia alkeiskouluja (ns. alempia kirkkokouluja). Maailmansodan alkaessa (1914) seurakunnalla oli kaikkiaan 10 alkeiskoulua (alustavaa kirkkokoulua) ja lisäksi seurakunnan "kartanossa" toimivat näiden jatkoluokat (4—5, ylempi kirkkokoulu) sekä seitsenluokkainen suomalainen yhteiskoulu v. 1905—1918).

Alkeiskouluja oli perustettu vähitellen ja niistä suurin oli Viipurinpuolen koulu (ns. Jaakkimaisen koulu), jonka oppilaista suurin osa oli Suomen valtion rautateitten virka- ja toimihenkilöiden lapsia. Tässä koulussa oli viimeksi jopa kuusi opettajaa ja oppilasmäärä oli kolmattasataa.

V.1869 oli vuorossa Tönttölän koulun aikaansaaminen.²⁾ Seudun asukkaat perustivat 8. elokuuta kansanvalistusministeriön alaisen kunnallisen kaksiluokkaisen kansakoulun. Huoneistoa oli vaikea saada, mutta Putilovin tehtaan isännöitsijä Nissen järjesti koululle toimitilat. Avauspäivänä koottiin varoja ja näin saatiin kokoon lähes 500 ruplaa. Myöhemmin 30 henkeä lahjoitti varoja koulun perustamistarpeisiin ja koulun johtokunnan kunniajäsen puutarhuri Abram Ušakov antoi lahjanaan 1,5 desjatiinaa maata ja koulurakennuksen. Jo syyskuun 9:ntenä koulu pääsi avaamaan ovensa uudessa talossa, missä ensin toimitettiin kreikkalaiskatolinen jumalanpalvelus. Sen jälkeen suomalaisen seurakunnan esimies, rovasti Johannes Kristoffer Öhqvist (synt. Kuopiossa 1831, kuoli Pietarissa 1883) piti suomenkielisen avauspuheen. Koulussa oli sekä suomalaisia (35) että venäläisiä (28) oppilaita. Jo saman kuun aikana Pietarin opetuspiiriin valvoja K.P. Janowski tarkasti koulun toimintaa.

Tämän, ns. Ušakovin koulun ensimmäisistä opettajista ei ole tietoa. — V. 1872 valittiin koulun opettajaksi Josef Otsalainen, joka lähes kolme vuosikymmentä pysyi kansanvalistajan uralla. Hänen pitkäaikainen toimintansa oli erittäin merkittävä.

Opettajaksi valittu 28-vuotias Otsalainen (1844—1903) oli syntynyt Serepetan Terenttilässä, missä hänen lukuhaluaan oli edistänyt muuan venäläinen talonpoika. Tämä opetti hänelle venäjän lukemista ja kirjoittamista. Myöhemmin seurakunnan pastori Aron Lundström ja hänen vaimonsa valmensivat häntä Kolppanan seminaarin pääsytutkintoon. Tämä suomalainen seminaari oli aloittanut toimintansa syksyllä 1863 ja sen oppijakson Otsalainen suoritti 1866. Sen jälkeen hän suoritti Pietarissa kaupunkilaisopettajan virkatutkinnon ja toimi opettajana Serepetassa, Tuutarissa ja Inkerellä.

Ušakovin koulun opettajaksi Otsalainen tuli siis v. 1872. Tämä Tönttölän

koulu oli pikemminkin venäläinen kuin suomalainen. Sen toimintaa on Otsalainen kuvannut "Pietarin sunnuntailehdessä" 1873 (n:ot 23 ja 26):

"Kolmessa P:n Marian seurakuntaan kuuluvasta suomalaisesta kylästä nimenomaan Tönttölässä, Autuaansaarella ja Vallingissa eli Katrinanhovissa — viljelevät maata ainoastaan muutamat ... Lapsetkin, jotka koulussa käyvät, tuskin voivat kaikkea sitä ymmärtää mitä suomen kielellä koulussa esitellään. Koulukin, joka jo on ollut vaikutuksessa neljä vuotta, oli viime vuoteen saakka yhdistetty venäläisen kanssa, jossa vaan suomen kieltä opetettiin muutama tunti viikossa. Viime lukukauden alussa srk:n kirkkoherra provasti Öhqvist näki tarpeelliseksi erottaa suomalaiset lapset venäläisistä erilleen, jotta tällä lukuajalla onkin opetus heille koulussa käynyt kaikissa oppiaineissa, paitse venäjän kieltä, suomen kielellä. Koulua pidetään kunnalle lahjoitetussa rakennuksessa, jossa on samanlainen sija venäläisillekin. Koulu ei tällä kertaa ole kirkon eikä kunnankaan suojeluksen alla, vaan melkein yksityisten venäläisten, jotka ovat muodostuneet hoitokunnaksi. Varat koulun ylläpidoksi annetaan kouluun yhdistetyn venäläisen kirkon tuloista. Suomalainen osasto on venäläisen armopoikana, koska he eivät maksa mitään. Toivottava on, että koulun suomalainen osasto tulee seurakunnan provastin ja asianomaisten vanhinten huolen kautta kokonaan muutetuksi seurakunnan s.o. kirkon alle kuuluvaksi kouluksi. Oppilaiden lukumäärä kevättutkinnoissa 25.5. oli 13 poikaa ja 12 tyttöä. Oppipäiviä oli 188. Oppiaineet: uskonoppi, suomenkieli, venäjänkieli, laskento, kirjoitus, viittausta, luonnonoppia, voimistelua."

"Yhteistäkin hyvää, kristillisessä ja siveydellisessä katsannossa, pyydetään täällä ahkerasti. Löytyy miehiä, joista mainitsen kaksi suomalaista: Kaarle Tepposen ja Andreas Vallingin — — —, jotka alttiisti antavat yhteiselle hyvälle voimansa sekä varansakin pyytäessään levittää kristillisyyttä ja sivistystä kyläläistensä keskelle. Kallihimman työn, jota jo ovat kyläläisillensä saaneet ja joka olkoon heidän ahkeruutensa kruunu, on koulu, jossa myös pidetään suomalainen jumalanpalvelus kerran tai kaksi kuukaudessa. Koulu ylläpidetään venäläisen kirkon tuloista. (Suomalainen) seurakunta on myös altis antamaan rahaa."

Oman, suomalaisen koulun tarve oli jatkuvasti äidinkieltään kunniassa pitävän väestön harras toivomus. Se toteutui syksyllä 1874. Koulu avattiin Katrinanhovissa (Vallingin kylässä) lokakuun 1. pnä. Seurakunnan kirkkoherra rovasti J. Chr. Öhqvist oli koulun perustajia ja Otsalainen siirtyi sen ensimmäiseksi opettajaksi. Kirkkoraati myönsi avustusta, aluksi 200 ruplaa vuosittain. Rahamäärä ei riittänyt ja siksi avustuksia antoivat varakkaat talolliset Aleksander Hölker, Aleksander Koivistoinen, Kaarle Tepponen, Mikkeli Tepponen ja Andreas Valling sekä kolme kyläkuntaa: Katrinanhovi, Autuaansaari ja Tönttölä.

Kun opettaja Otsalaiselle jäi palkkaa koulutoimestaan vain 15 ruplaa kuukaudessa, niin virkaan yhdistettiin kanttorin (kirkkolaulajan) toimi, josta Otsalaiselle maksettiin 200 ruplaa. Opettaja oli taitava käytännön mies, niinpä hän valmisti suuren osan huonekalustoaan omaan kotiinsa. Sivutoimista oli tosin haittaa päätoimelle, mutta varsinkin koulujen taloudellisen

aseman parantamiseksi hän toimi tarmokkaasti ja puuhasi omaa taloa Katri-nanhovin koululle siinä lopulta onnistuenkin.

V. 1878 suomalaisen opettajan toiminta joutui tarkastelun kohteeksi hel-sinkiläislehdessä. "Uusi Suometar" (n:o 45, lisäl.) kertoo suomalaisten opettajien puutteesta Inkerinmaalla, missä suomen kieli oli alkanut saada sille kuuluvan aseman siellä, missä suomalainen opettaja oli jo vaikuttanut, hän kun oli osannut "asettaa yksityisen elämänsä kansan elämän kanssa niin onnellisesti, että suuri paljous ihan kun itsestään huomaamatta seuraa sitä suuntaa, jonka hän heidän kesken omassa persoonassaan ja perheessään syn-nyttää. Näin luulemme on tapahtunut jo Vallinkilla lähellä Pietaria ja suokoon Jumala niin käyvän kaikkialla, missä vaan muukalaisien kesken suomalaisia löytyy."

Syksyllä 1884 oli kulunut kymmenen vuotta koulun perustamisesta ja koulun ylläpidon laskettiin maksaneen 8294 ruplaa 30 kop. Oppilaita oli tänä aikana ollut 58 poikaa ja 59 tyttöä. Lokakuun 1. p:nä vietettiin kymmenvuo-tisjuhlaa, jossa esiintyivät kirkkoherra C.W. Relander ja koulunopettaja Otsalainen. Viimeksi mainittu lausui puheessaan mm.: "Viimeiset pari-kymmentä vuotta Inkeriläisten oloissa ovat aika, joka kenties tulee ole-maan sen historian ensimmäisiä lehtiä. Näinä 20 vuonna on Inkerin kasvavan kansan koulusivistys alkunsa saanut. Tosin täällä Pietarissa löytyi koulu jo useampia kymmeniä vuosia sitten, mutta riittikö se näin laajalle seurakun-nalle." Juhlassa oppilaat lauloivat sekä keisarihymnin että Maamme-laulun. Vieraita kestittiin opettaja Otsalaisen ja Aleksanteri Hölkerin kodeissa. Juhlan päätyttyä lausuttiin toivomus, että koulun hoito jätettäisiin paikka-kunnan talonpojista valitulle aputoimikunnalle, jolle kirkkoraati antaisi oikeuden ottaa vastaan lahjavaroja ja valvoa lasten koulunkäyntiä.

Katrinanhovin kyläläiset olivat lahjoittaneet jo v. 1880 maapalstan raken-nettavaa koulua varten. Yritys siirrettiin seuraavaan vuoteen, mutta tähän suunnitelma raukesikin. Kymmenvuotisjuhlassa asia otettiin jälleen esille ja seuraavana vuonna sitä käsiteltiin kirkkoradissa.

Sanomalehti "Inkeri" kertoo syksyllä 1885 (n:o 37) Autuaansaaren kylästä mm., että suomalainen kylä oli entistä enemmän venäläistynyt. "Kylässä asuu paljon tehtaissa työskentelevää väkeä, jolla lienee vielä vähemmän käsitystä kansallisuudesta kuin (varsinaisilla) kyläläisillä, sillä heitä eivät kinkeriluvut eikä kunnan suomalainen koulukaan suorastansa velvoita kieltänsä muistamaan."

Samana vuonna aikaisemmin oli mainitussa lehdessä (n:o 17) kerrottu: "Suomalainen on tämä kylä väestönsä alkuperäänkin nähden. Vaan enem-män venäläiseltä täällä kuitenkin kaikki näyttää. Puvussaan, elämän tavoissaan ovat kylän asukkaat, niin talolliset kuin talottomatkin, aivan yhtä tämän puolen venäläisten kanssa. Puheessaankin käyttävät täällä kaikki ilman eroitusta venäjän kieltä. Suomea ei kuulu missään, ja suomalainen nuoriso pitääkin häpeänä puhua äitinsä kieltä" (nimim. A.T-n).

Koulun (alustavan kirkkokoulun) oppiaineista on tietoja lukuvuodelta 1886—87:

	I luokalla	II luokalla
uskontoa	6 tuntia	5 tuntia
suomen kieltä	5 „	4 „
venäjän kieltä	4 „	4 „
luvunlaskua	5 „	5 „
kaunokirjoitusta	2 „	2 „
laulua	2 „	2 „
voimistelua	1 „	1 „
tyttöjen käsitöitä	3 „	3 „
poikien piirustusta	3 „	3 „
maantietoa		2 „

Suomen kielen oppikirjana oli I luokalla Jaako Länkelän ”Ensimmäinen Lukukirja” ja II:lla ”Toinen lukukirja” sekä kielioppina K. Raition oppikirja.

Mainittuna vuonna (1887) Katrinanhovin koulussa oli 44 oppilasta (27 poikaa ja 17 tyttöä). Alun perin he olivat yksinomaan Inkerin suomalaisten lapsia, mutta myöhemmin eräät tehtaan työmiehet panivat lapsensa samaan koulun.

Syyslukukautena 1892 koulussa oli 33 oppilasta ja kevätkaudella 1893 26 oppilasta, joiden vanhemmista 6 oli työmiehiä ja 20 maanviljelijää; näistä Venäjällä syntyneitä oli 19 ja Suomessa 7.

Nimimerkki ”Kyläläinen” kirjoittaa paikkakunnan lehdessä (Inkeri 1893, n:o 4) Katrinanhovin koulun toimivan jatkuvasti epämukavassa vuokrahuoneessa ja mainitsee kyläkunnan miesten lahjoittaneen maakaistaleen koulurakennusta varten, mutta kun asiaa ei saatu ajoissa päätökseen, oli maa myyty muille.

Rakennusasiaa ei kuitenkaan haudattu lopullisesti. Syksyllä 1897 valmistui koululle ajanmukainen, komea rakennus Vallingin kylään (Derevnja Volynkino n:o 25), jossa avaran koulusalin ja -eteisen lisäksi oli nelihuoneinen opettajanasunto sekä huone talonmiehelle (dvornikalle). Koulun pihaan toiselle puolelle kadun viereen oli pystytetty kaksikerroksinen liike- ja asuinrakennus.

Uusi koulutalo, Katrinanhovin suomalainen alustava kirkkokoulu, siirtyi 21.10. rakennuskomitealta kirkon haltuun. Luokkahuoneessa vietettiin juhlahetki, jolloin seurakunnan kirkkoherra Adolf Hakkarainen (syntyperäinen pietarilainen) piti puheen.

Opettaja Otsalainen on kertonut koulun merkityksestä (Inkeri 1899 n:o 46) seuraavasti: ”Tämmöinen koulu paikkakunnalla oli varsin tarpeen, sillä ainoastaan harvoissa perheissä lapset ensiksi kuulevat ja oppivat äideiltään suomenkieltä ja sitäkin hyvin puutteellisesti. Ulkona venäläisten lasten kanssa suomenkieli unohtuu, ja kun lapsi lähetetään kouluun, se on jo ennättänyt unohtaa kaikki sitä vähäistä, minkä äidiltään oli oppinut. Opetta-



Aatu Haltsonen.

jalta vaaditaan näin ollen paljon kärsivällisyyttä ja lapset eivät vielä 4—5 vuotta koulua käytyään osaa kunnolla suomenkieltä. — Tämä koulu käsittää 3 osastoa (= luokkaa) ja kolmessa vuodessa voi siis lapsi käydä sen läpi. Mitään suurempaa venäläistäkään koulua ei läheisyydessä ole. Sen tähden lapset ovat pakotetut käymään 4 ja 5 vuotta perehtyäkseen täydelliseen sekä äidinkieleensä että kansakoulun alkeisiin.”

On ilmeistä, että opettaja Otsalaisella on erittäin paljon ansioita Katrinanhovin koulun rakennuksen pystyttämisessä. Kaikissa koulutoimissa hän näyttää olleen peräti innostunut ja aina kansallisten asioiden vakaa ajaja — todellinen kansanvalistaja. Hän oli myös suomalaisten pietarilaislehtien avustaja ja levittäjä. Jo v. 1878 kerrotaan hänen huolehtineen Tönttölän, Katrinanhovin, Autuaansaaren sekä Luotsisaaren tilauksista (Pietarin Lehti 1878).

Uudessa koulurakennuksessa Otsalainen ei ehtinyt kuitenkaan kauan vaikuttaa. Koulun opettajana hän toimi luultavasti vain v:een 1898, jolloin erosi sairauden vuoksi virastaan. Hän kuoli 9.5.1903.

Hänen jälkeensä v:sta 1899 koulun opettajana oli lyhyen aikaa Kolppanan seminaarin apulaisjohtaja Paavo Laamanen (s. 1863, k. 1927).

V. 1900—1902 koulun opettajana toimi Kolppanan seminaarin kasvatti hänkin, Kaapre Tynni (s. 1877, k. 1953). Tarmokkaana miehenä hän virkansa ohella jatkoi opintojaan Pietarin yliopistossa. Päättettyään Helsingissä opintonsa hän toimi opettajana ja v. 1918—1919 Kolppanan seminaarin viimeisenä johtajana.

Vain eräitä kuukausia ehti Katrinanhovin koulun opettajana olla Juhana Iivanainen (s. 1857, k. 1927), hänkin Kolppanan seminaarin käynyt. Ilmeisesti jo syyslukukauden 1902 päätyttyä hän siirtyi keskikaupungilla sijaitsevan suomalaisen kirkkokoulun opettajaksi.

Kevätkauden alussa 1903 tuli Katrinanhovin koulun uudeksi opettajaksi 30-vuotias Aatu Haltsonen (s. 1873, k. 1938), joka hänkin Kolppanan seminaarin päättettyään oli ollut opettajana Tyrössä ja kotiseudullaan Hieta-

mäellä. Hän joutui toimimaan monien pietarilaisseurojen johdossa (Alkuraittiusyhdistys, Inkeri-yhdistys, Soihtu-seura, Yhteiskoulun kannatusyhdistys). Syksyllä 1915 Haltsonen siirtyi opettajaksi Viipurinpuolen kouluun. Hänen muuttonsa syynä oli seudun kostea ilmasto, koulu sijaitsi lähellä Suomenlahden vesiä. Myös koulun oppilaiden vähyys (syyslukukaudella 1898 oppilaita oli 30, v. 1908 ainoastaan 22 ja ennen maailmansodan syttymistä luku väheni vieläkin pienemmäksi) aiheutti jatkuvasti keskustelua koulun sulkemisesta.

Vuosi 1909 näyttää olleen koulun toiminnassa kriittinen — sen lopettamisesta käytiin keskustelua sekä kirkkoneuvostossa että lehdistössä. Kirkkoneuvoston sihteeri Edvard Kärkkäinen julkaisi "Neva"-lehdessä (n:o 35, 12. V) selvityksen "kirkkoneuvoston päätöksen johdosta" väittäen vääräksi "aikomuksen tukahduttaa sivistystyö Suomen heimon keskuudessa Pietarissa ympäristöineen — ensi askel siihen on koulun sulkeminen kylässä, jossa on riittävä määrä oppilaita, joka tahtois pysyä suomalaisena ja joka on lahjoittanut maan, rakennuttanut talot sekä avustanut koulua tuntuvilla rahamäärillä". Kärkkäinen tähdentää, ettei muka ollut kysymys koulun lopettamisesta, vaan "siirtämisestä" kauas Nevan toiselle puolelle, Ruutimyllylle, se kun oli "kasvanut suureksi suomalaiseksi kyläksi ja tarvitsi koulua". "Inkeri"-lehti oli aikaisemmin (1909 n:o 25, 7. IV) maininnut Katrinanhovin koulun oppilasmäärän liian vähäiseksi. Hieman myöhemmin samassa lehdessä (n:o 31) Katrinanhovissa syntynyt helsinkiläismaisteri Juho Koivistoinen jatkoi keskustelua asiasta ja tähdensi kansallisen herätyksen perustaneen koulun ja näin ollen olevan peräti tärkeätä sen toiminnan jatkamisen. Kirkon rikkeisiin ja harkitsemattomuuteen asianhoidossa hän liittää sen, että kirkkoherran luvalla eräs Katrinanhovin koulun liikehuoneisto oli vuokrattu valtion viinamyymälälle. — Koulun sulkemista vastusti kyläkunta jatkuvasti ja näin ollen sen annettiin jatkaa vielä edelleenkin toimintaansa.

Lapsuudestani muistan, miten innokkaasti Alkuraittiusyhdistyksen Katrinanhovin osaston³⁾ iltamissa toimivat paikkakunnan suomalaismiehet ja -naiset. Laulukuorossa oli parikymmentä laulajaa, jotka Haltsonen johdolla kajauttelivat samoja lauluja kuin Suomessakin (Ajan aallot, Nytpä paistaa päivä sorjana, maakuntalauluja). Esitykset saattoivat olla vaatimattomia, mutta innostusta ei puuttunut. Juhlien musiikista huolehti kyläläisten mandoliinikvartetti (Inkeri 1905, n:o 11). Opettaja Haltsonen piti useasti esitelmiä, joissa kuvaili alkoholismin vaaroja ja sitä, miten sokeri ei sulanut viinassa, tai tutustutti kuulijansa isokokoiisiin värikuvatauluihin, jossa nähtiin väkijuomien turmelemia maksoja ja sydämiä. Iltamien ohjelmaan kuului poikkeuksetta näytelmä, sekin tavallisesti raittiusaiheinen. Sitä varten luokahuoneen perälle oli tilapäisesti rakennettu lava esirippuineen. Mieleeni on jäänyt, miten etevästi ja realistisesti kuvailtiin työmiesperheiden köyhyyttä ja kurjuutta, joka oli juopottelun aiheuttama. — Opettajahuoneistoon oli järjestetty ravintola, jonka mahtavat samovaarit höyrysivät ja jonka tukevat voileivät kävivät hyvin kaupaksi. Iltamat päättyivät tavallisesti tanssiin. Muistan 1910-luvun alussa oira-tanssin valloittaneen myös koulun lattian.

Elettiin naisten pitkien hameiden aikaa, jolloin muodikkaat kaistat (jonkinlaiset "hännät") taidokkaasti kietaistiin käsipuolelle istumaan käydessä. Tiukat kaulukset ja terävät hattuneulat oli silläkin yleisöllä, joka kävi raittiusseuran iltamissa.

Lasten joulujuhliin kyläläiset lahjoittivat avustuksia, väliin 25 ruplaakin, jolla summalla hankittiin komea kuusi, sen perinteelliset koristeet (lasihelmiketjut, paperiset liput, kynttilät) sekä joululehdet (mm. Joulupukit). Tungos juhlassa oli aina suuri.

Sunnuntaisin pidettiin pyhäkoulua, jossa laulettiin, luettiin koulun vanhoista uusistatamanteista. Tilaisuuksia ohjaili joku seurakuntalainen, joista muistan Makara-nimisen miehen ja liikemiehen rouvan Anni Kuittisen.

Haltsosen jälkeen v. 1915 Katrinanhovin kouluun tuli hänen työnsä jatkajaksi virolaissyntyinen vanha Yrjö Uming (synt. 1857), joka oli päättänyt Kolppanan seminaarin. Hänen toimiajaksen jäi vain kolmisen vuotta, sillä vallankumous sulki ennen pitkää koulun ovet. Uudet mullistavat olot Putilovin tehtaiden lähettyvillä sekä yleinen sekasorto, levottomuudet sekä nälkä lopettivat tämän lähes puolivuosisataa suomenkielistä opetusta antaneen pienen alkeiskoulun. Sen toiminta antaa kuvan vaikeissa ja erikoisissa oloissa suoritetusta epäitsekkästä kasvatus- ja opetustyöstä suuren maailmankaupungin laitamilla. Maailmansodan vuosina Katrinanhovin koulun alue yhdistettiin kaupunkiin ja sen erikoispiirteet katosivat Pietarin suomalaisesta kulttuurihistoriasta.

Lähdeviitteitä

- 1 Suomen senaatti lahjoitti 300 000 ruplaa avustuksena tulvatuhojen korjaamiseksi (J.R. Danielson—Kalmari, Arsenij Zakrevskijn kenraalikuvernöörikauden alkuajoilta. — Hist.Ark. 34:9 s: 33)
- 2 Pietarin sunnuntailehti 1873 n:o 39. — Erään tiedon mukaan naapurikylän Autuaansaaren koulun opettajana toimi v. 1864—1868 Aina Vinter (synt. Antreassa 1843). Mahdollisesti ennen tätä koulua toimi jokin tilapäinen koulu, josta ei ole säilynyt tietoja
- 3 Tarkemmin: Suomalainen Raittiuskansa Pietarissa. Pietarin suomalaisen "Alku" raittiusyhdistyksen 25-vuotisjulkaisu 1885—1910 (Hki 1911), s. 31—32

AARNE HUUSKONEN

Aleksanteri Rahkonen, karjalainen runoilija

Piirteitä hänen elämästään, elämänympäristöstään ja runoilijantyöstään

Syksyllä 1862 saapui Helsinkiin 21-vuotias viipurilainen ylioppilas Aleksanteri Rahkonen aloittelemaan lukujaan yliopistossa. Ajankohta, jolloin hän aloitti opintonsa, oli monella tavalla merkittävä. Juuri 1860-luvulla alkoi innokas ja vilkas isänmaallinen työ kirjallisella kuten muillakin aloilla, eikä tässä työssä Itä-Suomi tahtonut olla muita huonompi. Jo edellisellä vuosikymmenellä oli sieltä noussut kirjallisia kykyjä, kuten Schröder, Hannikainen, Mansikka ja Rätty ja tällä uudella vuosikymmenellä ilmestyi uusia: Slöör (Santala), Krohn (Suonio), Rahkonen ja myöhemmin Godenhjelm, Vuorinen ja Jännes. Kaikki he omalla tavallaan edustivat ”Vanhan Suomen” kansallista heräämistä, liittymistä henkisessä mielessä muuhun Suomeen.

Kirjallisuudessa vallitsi 1860-luvulla Runebergin ja Topeliuksen henki. Aika oli ihanteellista, kansallista ja suomalaista. Runouden aiheina olivat isänmaa, suomen kieli, Suomen kansa, ihmisyy, vapaus, rakkaus, luonto ja kevät. Tällaiseen ilmapiiriin joutui Rahkonen Helsinkiin tultuaan ja ammensi siitä elämäntutkimuksensa.

Aleksanteri Rahkonen oli, kuten yleensä tuolloin opintielle päässeet suomalaiset nuorukaiset, köyhästä kodista. Hänen isänsä oli mylläri Taavetti Paavonpoika Rahkonen ja äitinsä työmiehentytär Eeva Avikainen. Rahkosukua oli 1800-luvun alkupuolella monessa Karjalan kannaksen pitäjässä, varsinkin Muolaassa, Heinjoella ja Antreassa Vuoksen varrella, josta suvun jäseniä levisi laajalti Karjalaan, mm. Viipuriin 1830-luvulla. Aleksanteri Rahkosen isoisä Paavo Rahkonen oli myllärinä Muolaan Kuusaan kylässä, josta hänen vaimonsa Anna Hämäläinen siirtyi leskeksi jäätyään Viipurin pitäjään, ensiksi Ylä-Säiniölle ja sitten Ykspäähän, jossa runoilijan isä Taavetti Rahkonen meni naimisiin Eeva Avikaisen kanssa. Avioliitosta oli neljä lasta, joista esikoinen Aleksanteri Rahkonen syntyi 26.6.1841.

Runoilijan isästä, joka kuoli nuorehkona keuhkotautiin, ei ole jäänyt tietoja, mutta äidistä, joka oli kotoisin Viipurin pitäjästä, on selvempi kuva. Hän oli luonteeltaan herkkä ja hilpeä, ”iloitsi iloisten kera ja suri surevaisten kanssa”, hänellä oli tarkka huomiokyky ja hän osasi näkemäänsä kertoa elävästi. Hän oli auttavainen ja vieraanvarainen, mutta samalla vakava ja päättäväinen, niin että hänen tahtonsa oli kotona ylinnä. Aleksanteri esikoisena oli äidin lempilapsi ja molemmissa oli huomattavissa yhteisiä luonteenpiirteitä.

Isän kuoltua leski muutti Viipuriin, jossa avioitui kupariseppämestari Elias Meurosen kanssa v. 1849, ja tämä avioliitto kesti sitten neljäntäkymmentä vuotta. Mestari Meuronen omisti komean talon silloisen Pukkikadun (1.



A. Rahkonen.

Ainonkadun) varrella. Meurosen taloon, joka oli kaupunginosansa suurimpia, kuului kolme rakennusta: asuin-, työ- ja ulkokuonerakennus. Asuinrakennuksessa oli keittiö ja neljä huonetta. Työrakennuksessaan valmisti ukko Meuronen mm. viinapannuja. Hän kuului kaupungin vanhimpiin, oldermanneihin, otti osaa yleisiin harrastuksiin kuuluen mm. ns. Vilken koulun johtokuntaan ja oli v. 1875 valtuusmiesehdokkaana.

Mestari Meuronen oli ammatistaan ylpeä, ystävien seurassa leikkisä, mutta oppilailleen vaativainen. Suomessa elettiin tuolloin vielä ammattikuntalaitoksen aikaa, ja Meurosellakin oli useita kisällejä ja oppipoikia, edellisiä tavallisesti kaksi samalla kertaa ja jälkimmäisiä neljä. Mestareilla oli tapana aamuisin kokoontua juomaan teetä ja maistelevaan "väkeviä" hotelli Finlandiaan tai Dagmariin, missä keskusteltiin ammattiin kuuluvista asioista ja ajan tapahtumista.

Elias Meurosella ja Eeva Rahkosella oli yhteisiä lapsia viisi, joista useimmat kuolivat nuorina tai parhaassa iässä. Vanhin poika Jonne peri myöhemmin isänsä liikkeen ja mestarin arvon. Perimätiedon mukaan hän oli suomenmielinen: niinpä hän muutti ammattikilvessä olleen nimimuodon "Meuroin" asuun Meuronen. Ajan tavan mukaan perheen elämä oli hyvin patriarkallista.

Tällaisessa ympäristössä vietti Aleksanteri Rahkonen lapsuusvuotensa. Syksyllä 1852 hän pääsi alkeiskoulun jälkeen ruotsinkieliseen lukioon, joka vuoteen 1842 oli ollut Viipurissa saksankielinen. Koulu oli kuusiluokkainen, jossa neljä ensimmäistä luokkaa vastasi korkeampaa alkeiskoulua ja kaksi ylintä muodosti varsinaisen lukion. Koulussa luettiin eräitä aineita venäjäksi, mitä seikkaa puolustettiin kouluasetuksessa sillä, että osa Viipurin läänin asukkaista oli syntyperältään venäläisiä ja uskonnoiltaan kreikkalais-katolisia. Tämä tietenkin herätti vastenmielisyyttä kaupungin asukkaissa eivätkä he mielellään panneet lapsiaan sellaiseen opinahjoon. Tämän johdosta lukio lakkautettiinkin v. 1857.

Kouluelämä oli monessa suhteessa nykyisestä eroavaa. Lukiolaisilla oli tummansinisestä verasta valmistettu koulupuku, nutussa musta, samettinen pystykaulus ja kaksi riviä lyyran kuvalla koristettuja, kullattuja nappeja. Pukua pidettiin kuitenkin tavallisesti vain juhlatilaisuuksissa. Venäjän kielellä luettavista aineista, lähinnä historiasta ja maantiedosta, annettiin kerralla läksyksi kymmenkunta riviä, jotka oli luettava ulkoa. Opettaja ei läksyä antaessaan eikä liioin sitä kuulustellessaan selostanut rivien sisällystä ja merkitystä. Vain ani harva oppilas selviytyi niistä omin voimin eikäpä tällaisesta opetuksesta oppilaalle ollut paljon hyötyä.

Koulukuria pidettiin yllä ns. kloballa, joka oli tukeva koivunvirpi-putsukka. Se oli aina luokkahuoneessa, tavallisesti opettajanpöydällä ja tarpeen tullen sillä läimäytettiin oppilaan kämmenelle. Klobbaa ei kuitenkaan pelätty niin paljon kuin tukkapöllyä, jolloin onneton oppilas saattoi menettää tukun hiuksiaan. Kerrottiin myös, että muuan opettaja tarttui oppilaansa housujen takamuksiin ja heitti hänet vasten mustaataulua.

Lukion oppilaat edustivat kaupungin kaikkia kansallisuuksia: suomen-, ruotsin-, saksan- ja venäjänkielisiä, joskin suomea ymmärsivät melkein kaikki kaupunkilaiset. Koulun opetuskielenä oli ruotsi, ja tästä syystä monet sellaiset oppilaat, joiden kotikielenä oli jokin muu kieli, joutuivat oppimisvaikeuksien takia eroamaan jo koulun alaluokilta. Harva suomenkielinen oppilas kykeni ponnistelemaan ylioppilaaksi asti. Tunnettu sanomalehtimies V. Lounasmaa mainitseekin, että hänen suomenkielisistä luokkatovereistaan vain Aleksanteri Rahkonen jaksoi lukea ylioppilaaksi.

V. 1857 lakkautetun lukion sijaan perustettiin ns. Kothenin koulu, jonka ohjelmaan vaikutti suuresti vanhoillinen kirkollisasiainpäällikkö Kasimir von Kothen. Kouluun kuului kolmiluokkainen siviililukio ja neljäloukkainen korkeampi alkeiskoulu. Aleksanteri Rahkonen oli siihen mennessä käynyt viisi vuotta ruotsinkielistä lukiota: hänet oli vuoden päästä 1853 siirretty toiselle luokalle, sekundalle, ja sitten kahden vuoden päästä 1855 kolmannelle, tertialle, mutta vasta v. 1858 neljännelle, mihin vaikuttivat osaksi myös Krimin sota ja v. 1857 tapahtunut koulujärjestyksen muuttuminen. Uuteen kouluun ei siirretty ilman erityistä tutkintoa, ja tämä kävi pänsä helpommin ruotsinkieliselle oppilaalle, joita oli kaksi Rahkosen luokkatoveria.

Aleksanteri Rahkonen joutui näin syksyllä 1857 uudestaan kolmannelle luokalle ja selvisi vasta seuraavana vuonna neljännelle. Tämän yläalkeiskoulun kaksivuotisen kurssin Rahkonen siis läpäisi vuodella, syksyllä 1860 hän oli siviililukion ensimmäisellä luokalla, 1861 toisella luokalla ja 27.8.1862 hän sai päästötodistuksen yliopistoon. Tuolloin ylioppilastutkinto suoritettiin säännöllisesti syksyllä. Koulun rehtorina oli K.V. Ahrenberg, etevä ja tarmokas koulumies, joka oli soveltanut kouluunsa monia uusia pedagogisia muotoja. Koulussa oli hyvä järjestys, vaikka entinen klobba oli poistettu luokkahuoneesta. Rehtori sai oppilaansa innostumaan aineisiin, hedelmätöntä ulkoalukua oli supistettu. Koulun tarkoituksena oli virkamiesten valmistaminen hallinnollisiin toimiin. Klassillisia kieliä ei opetettu, vaan saksaa, venäjää ja ranskaa sekä luonnontieteitä ja matematiikkaa luettiin enemmän kuin aikaisemmissa kouluissa. Lisäksi oppiaineita olivat kemia, geologia, jopa lainoppikin.

Koulu sijaitsi entisessä piispantalossa, joka paksuine seinineen ja syvine ikkunakomeroineen joka hetki muistutti kaupungin historiasta.

Tämäkään koulumuoto ei Viipurissa päässyt suosioon, joten se oppilaiden puutteen takia lakkautettiin v. 1862, siis samana vuonna kuin Aleksanteri Rahkonen pääsi ylioppilaaksi. Syynä oppilaiden vähälukuisuuteen oli ennen kaikkea vanhojen kielten puuttuminen opetusohjelmasta, mikä vaikeutti opintoja yliopiston historiallis-kielitieteellisessä osastossa ja teologisessa tiedekunnassa.

Aleksanteri Rahkonen oli käynyt kymmenen vuoden ajan kahdessa oppikoulussa, joiden opetuskielenä oli ollut ruotsi ja osaksi venäjä ja joissa oli luettu saksaa, ranskaa, latinaa ja ehkä myös kreikkaa. Suomen kieltä (suomalaista lukemistoa) oli luettu yläalkeiskoulun kolmannelta luokalta lähtien, neljännellä luokalla Kalevalaa, joskin varsin hatarasti. Siviililukiossa luettiin suomea vain ensimmäisellä luokalla, sillä suomen kielen taitoa ei katsottu tuleville hallinnon virkamiehille yhtä tarpeelliseksi kuin esim. venäjän ja saksan taitamista.

Syksyllä 1862 ylioppilas Rahkonen aloitti opiskelunsa Helsingin yliopistossa kirjoittautuen filosofisen tiedekunnan fyysis-matemaattiseen osastoon ja aikoen lukea insinööriksi. Vaikutteet tämän alan valitsemiseen olivat epäselvät. Tosin hän parin ensimmäisen opintovuoden aikana suoritti jonkin pienen esitutkinnon, mutta lopetti sitten lukunsa alkaen harrastaa muita hänestä mielenkiintoisempia asioita. Hän otti osaa silloiseen vilkastuvaan osakuntaelämään kirjoitellen mm. runoja osakuntalehteen Savo-Karjalaiseen. Hän ei näet kuulunut Viipurilaiseen kansakuntaan, vaan Savo-karjalaiseen, joka oli Itä-Suomen suomenkielisten ylioppilaiden osakunta, jota vastoin ruotsinkieliset ja -mieliset itäsuomalaiset liittyivät Viipurilaiseen osakuntaan.

Keväällä 1863 Rahkonen osallistui alkavaan luentotoimintaan Helsingin käsityöläisille. Tuolloin muutamat yliopiston nuoret opettajat, etenkin Julius Krohn, ja muutamat innokkaat ylioppilaat alkoivat pitää helppotajuisia luentoja kansalle. Innokkaimpia luennoitsijoita oli Rahkonen, joka luennoissaan käsitteli paraasta päästä luonnon- ja kansatieteellisiä aiheita. Kesällä 1863 hän retkeili Jääskessä ja Antreassa, joiden elämää ja kansantapoja hän kuvasi esitelmässään. Loma-aikoinaan hän järjesti myös Viipurissa samantlaisia esitelmätilaisuuksia, laatuaan maassamme ensimmäisiä, joista vähitellen kehittyi vapaaehtoinen merkittävä valistus- ja luentotoiminta.

Palattuaan keväällä 1867 pääkaupungista Viipuriin hän piti ala-alkeiskoulun huoneistossa esitelmän kullasta, josta tilaisuudesta sanomalehti Ilmarinen (no 18) kertoi seuraavasti: Hra A. Rahkosen luennossa menneenä sunnuntai-iltana (3.5.) oli sangen paljon väkeä, noin 300—400 hengen välillä. Luentoaineena oli kulta, jonka omaisuudesta (nykykielellä ominaisuudesta), valmistamisesta, himosta ja etsimisestä, etenkin Kaliforniassa, hra R. sangen huvittavaisesti kertoi. Päätökseksi lauloi vähäinen joukko lukion nuorisoa erinäisen kauniisti ”Maamme”, joka ilahdutti ja miellytti kuulija-joukkoa hyvin voimallisesti ja suloisesti. Moni oli tullut tähän luentoan toivossa saavansa kuulla jotain jumalista saarnaa ja pani vähän kummakseen kuin

sitä ei tullutkaan. Hyvin harva sen tähden kääntyi takaisin kuin kuuli asian oikean laidan ja aineen. Olisipa tuo nyt sangen hyvä asia, jos tällaisia luennoita saataisiin täällä hyvin usein aikaan ja toivomme siis, että hra Rahkonen, joka on pannut asian alkuun, saisi useita seuraajia noin kauniissa ja ylevässä tarkoituksessa. Ensi sunnuntaina pitää hra Rahkonen jälleen ennenmainitussa paikassa luennon klo 7 illalla. Luennon esineenä on Kalevala ja Lönnrot.

Seuraavaa luentoa kuuntelemaan oli kerääntynyt vielä enemmän väkeä kuin ensimmäiseen, arviolta n. 500—600 henkeä ja monen täytyi kääntyä takaisin, kun saliin ei sopinut. Syystäpä Ilmarinen kirjoittikin väen paljouden johdosta: "Vaan ihmehän se olisikin ollut, jos kansa ei olisi näin monilukuisena tullut kuulemaan omaa hengenlahja-rikasta muinaisuutta, sillä harvalla, hyvin harvalla on Kalevalan kirjaa, josta voisi muinaisten esivanhempaimme oloja, elämänlaatua ja pakanallista uskontoa tutkia. Hra Rahkonen osasi myös esittää, kertoa ja selittää Kalevalasta, sen merkityksestä ja suuresta arvosta kansallisuudellemme ja suomenkielelle sekä myös Kalevalan mainiosta kokoonpanijasta Lönnrotista niin huvittavasti ja kuvaavasti, että kuulijain kasvoissa loisti silminnähtävästi vuoroin keveän huvittavaisuuden ja vuoroin vakaisen liikituksen tunteet".

On säilynyt Rahkosen kirje tältä ajalta ja siinä hän koskettelee kyseistä luentotoimintaansa. Se on kirjoitettu Viipurissa 27.4.1867 maisteri B.F. Godenhjelmille ja siinä hän valittelee, että suomalaisuus on hävinnyt Viipurista jäljettömiin. Opettajat eivät "kehtaa" laiskuudessaan ryhtyä minkäänlaisiin yhteisiin kansallisiin yrityksiin. Hän oli lähettänyt näille kaavakkeita, joihin olisivat voineet kirjoittaa nimensä ja sitoumuksensa pitämään luentoja kansalle, mutta kukaan ei ollut tullut mukaan hankkeeseen. He olivat vain huomauttaneet välinpitämättömästi: "Panehan asia alkuun, niin sillä aikaa mietimme asiaa". Ja Rahkonen jatkaa kirjeessään: "Tässä kieltäytymisessä on suomalaisten tavallinen verhosyy (= tekosyy). Eihän meidän esi-isämmekään pitäneet luentoja, miksi sitten mekään. Minä en tahdo kertoa sinulle koulunopettajain suomalaisuuden vastustamisesta, kirjallisuusseuran laiskuudesta ja huolimattomuudesta enkä niidenkään oppineiden herrain ruotsinkiihkoisuudesta, jotka ovat suomalaisista vanhemmista syntyneet, sillä tämä kaikki on hyvin inhoittavaa ja mieltä surkuteltavaa, etten tahdo olla sitä päivääkään näkemässä, sen enempää siitä kirjoittaa yksityisessä kirjeessä. Mutta kunhan aikani myöten antaa, niin kyllä minä heidät kylvetän "Ilmarisessa"; tulkoonpa sitten palkinnokseni kissannaukujaiset eli jonkinlaiset muut pilkkaamiset tahi ei, minusta ykskaikki. Tiedänpähän kuitenkin tehneeni sen tehtävän, mitä isänmaa multa vaatii".

Paitsi osakunta- ja luentotoimintaan Rahkonen otti osaa Helsingissä asuessaan myös "Suomalaisen iltaseuran" ym. yhdistysten rientoihin. Pääharrastuksena hänellä oli kuitenkin kirjallinen työskentely. Lisäksi Rahkonen kuului pieneen "vänrikeiksi" nimitettyyn ryhmään, jonka piirissä viiden miehen voimalla ryhdyttiin suomentamaan Vänrikki Stoolin tarinoita.

Keväällä 1869 muutti nuori kirjailija Rahkonen Viipuriin osaksi terveydellisistä, osaksi taloudellisista syistä. Viipurissa ja sen ympäristössä hän elikin

sitten kuolemaansa saakka v. 1877 parin vuoden Pietarissa oleskeluaan lukuunottamatta. Kevätpuolella 1870 hän oli opettajana Uuraassa, jonne oli perustettu luotsikoulu, ainoa laatuaan maassamme. Sen olivat perustaneet tammikuussa 1870 uuraalaiset luotsit todettuaan puutteelliset tietonsa ja taitonsa ammatissaan, varsinkin joutuessaan luotsaamaan ulkolaisia laivoja, joiden matkustajien ja miehistön kieltä he eivät osanneet. Anomuksessaan keisarille koulunopettajien palkkaamiseksi he viittasivat myös siihen, että luotsit joutuivat kuljettamaan keisarillisiakin aluksia näiden vieraillessa monesti Suomen aluevesillä. — Koulussa opetettiin tavallisen kansakoulukurssin ohessa myös englantia ja jonkin verran ruotsia ja venäjää.

Uuras oli Viipurin ulkosatama, ainoa Itä-Suomessa, ja purjehduskautena siellä kävi vuosittain yli neljäsataakin laivaa, etupäässä englantilaisia, joten englannin kielen taitaminen oli välttämätöntä. Ei ole tietoa, kuinka syvästi Rahkonen osasi tätä kieltä, mutta joka tapauksessa hän julkaisi pian oppikirjan "Englanninkielinen lukukirja suomalaisille".

Loppukesällä 1870 Rahkonen kiersi Antrean pitäjää ristiin rastiin tutkien kansan tapoja, luontoa ja historiaa. Hänen tarkoituksenaan oli julkaista kyseisen pitäjän historia, mutta ankarat sateet keskeyttivät keruumatkan ja hänen oli palattava Viipuriin. Antrean pitäjän kertomus jäi ainaiseksi julkaisematta, mutta osan materiaalista Rahkonen käytti artikkeleihin eri aikakausjulkaisuissa ja lehdissä.

Ymmärtääksemme Rahkosen toimintaa Viipurissa seuraavina vuosina on tunnettava kaupungin kulttuurielämää vuoden 1870 molemmin puolin, lähinnä koulu-, yhdistys- ja sanomalehtioloja. Vuosina 1867—71 ilmestyi kaupungissa sanomalehti Ilmarinen, johon Rahkonen oli kirjoitellut artikkeleita jo opiskeluaikanaan. V. 1871 ilmestyi lehdessä Rahkosen mukailemia otteita Shakespearen Hamletista, joskaan Rahkonen ei ollut ensimmäinen Shakespearen suomentaja. — Kuvaavaa kuitenkin on, että eräät viipurilaiset tuona aikana esiintyivät suomentajina, sillä he saivat nelikielisessä kotikaupungissaan hyvän pohjan kielitaidolleen, jota myöhemmin ulkomaanmatkoillaan ja opiskelullaan paransivat. Jo v. 1864 oli viipurilainen K. Slöör (Santala) suomentanut ensimmäisen Shakespearen draaman Macbethin, joka ilmestyi kirjailijan 300-vuotisjuhlaan, ja viipurilainen Julius Krohn oli ajan ahkerimpia suomentajia. Rahkosen suomennos jäi kuitenkin kesken, kuten moni muukin hänen yrityksistään. Syynä oli ehkä hänen heikentynyt terveytensä ja ehkä myös hänen heikohko englannin kielen taitonsa. Joka tapauksessa hän oli kirjallisuudessamme järjestyksessä toinen, joka oli ryhtynyt tulkitsemaan suomeksi Shakespearen näytelmiä. Vasta v. 1879 Paavo Cajander suomensi Hamletin kokonaan.

Aikakauden viipurilaisia yhdistyksiä olivat v. 1860 perustettu Suomalainen lukuseura ja v. 1870 syntynyt Suomalainen iltaseura. Edellisen olivat perustaneet keskuudessaan kaupungin kauppa-apulaiset, mutta nelikielisenä se ehti toimia vain pari vuotta. V. 1871 perustettiin uusi, suomalainen lukuseura, jonka tarkoituksena oli hankkia sanomalehtiä jäsentensä luettavaksi ja järjestää luentotilaisuuksia. Sanomalehtikirjallisuuden 100-vuotismuistojuhlassa tammikuussa 1871 piti Rahkonen puheen, jossa hän mainitsi, miten

sanomalehdistön tulee herättää kansassa kansallistunnetta. ”Historia luo kansallisuuden ja kansa taas vaatii, että sen mieli tutkitaan todelliselta isänmaalliselta kannalta katsoen. — Vaan varmaa on, että tuleva tällöinen vuosisatajuhla, jommoista nyt vietämme, näkee Suomen kansallisuuden korkeammalla kukkulalla ja maamme nykyinen heikkohenkinen ruotsalaisuus on silloin vaan unelma, jota hämmästyksellä muistellaan”.

Suomalainen iltaseura syntyi Viipurissa vuotta myöhemmin kuin Helsingissä ja sen päämäärä oli sama kuin helsinkiläisessä veljesseurassa: edistää suomen kielen käyttöä sivistyneissä piireissä. Siinä tarkoituksessa seura järjesti jäsenilleen kokouksia ja ”iltaseuroja”, joissa ohjelman lomassa nuorisolla oli tilaisuus tanssia ja leikkiä. Seuran tilaisuuksissa kävikin niin paljon väkeä, että tuli sananparreksi: ”Väkeä kuin Suomalaisessa iltaseurassa”.

Rahkonen toimi vuosina 1871—72 Viipurin merikoulun englannin kielen vt. opettajana, koulussa jonka opetuskielenä oli suomi. Tosin v. 1869 toht. Fr. Polén ym. olivat vaatineet yläalkeiskoulun opetuskieleksi suomea viitaten vuoden 1865 asetukseen ja huomauttaen, että suomalaisten nuorukaisten Viipurista, Karjalasta, jopa Inkerinmaalta asti oli mentävä aina Jyväskylään saakka saamaan korkeampaa opetusta suomen kielellä, kun sitä ei saatu Viipurissa. Koulun opettajat, rehtori Ahrenberg etunenässä, vastustivat ehdotusta ja siihen asia jäi. Tämä vastustus herätti kuitenkin suomalaispiireissä entistä innokkaampaa työskentelyä kansallisen hengen herättämiseksi ja entistä jyrkempiä vaatimuksia sekä seurojen toiminnassa että lehdistössä. Niinpä perustettiin v. 1871 Viipuriin erityinen Kasvatusopillinen apuosasto, joka liittyi Helsingissä v. 1864 perustettuun pääosastoon. Ansio tästä lankesi Rahkoselle, jonka lukusalin huoneistossa pitämän esitelmän johdosta toht. Polén otti kysymyksen esille. Yhdistyksen puheenjohtajana toimi Polén ja sihteerinä Rahkonen. Sen tarkoituksena oli ”harrastaa ja auttaa nousevan sukupolven sivistämistä ja pyytää koulua ja kotia niin likeisessä yhdistyksessä (= yhteistyössä) vaikuttamaan kuin mahdollista”. Sen kokouksissa keskusteltiin ahkerasti kieli-, koulu- ja kasvatuskysymyksistä. Yhdistys oli nelikielinen, mutta kun ruotsalaiset eivät ottaneet osaa kokouksiin, koska niiden pöytäkirja pidettiin suomeksi, pysyi seura ”umpi suomalaisena kieleltään ja mieleltään”, vaikkapa keskustelussa sai käyttää mitä neljää kieltä tahansa.

Vuosina 1873—74 Rahkonen toimi Pietarissa suomalais-ruotsalaisen kirkkokoulun opettajana. Samalla hän oli mukana Pietarin Sunnuntailehden toimittamisessa kierrellen suurkaupungin suomalaisympäristössä sanomalehden tilauksia keräämässä. Pietarissa asuvien suomalaisten keskuudessa hän koetti pitää vireillä kansallista ja isänmaallista mieltä.

Palattuaan Viipuriin Rahkonen oli edelleen mukana kaupungin erilaisissa sivistysriennoissa. Hän esiintyi v. 1875 perustetun Työväen iltaseuran puhujana, oli Uraan VPK:n kunniajäsen vuodesta 1876 ja piti puheen, jossa hän eritoten korosti, että sivistys on päässyt laajenemaan, kun ”kansan oma kieli on päässyt monivuotisista kahleistaan”. Viipurissa asuessaan viimeisinä vuosinaan 1875—77 ei hänellä ollut vakinaista työtä, vaan hän elätti itseään kirjoitelmillaan sanoma- ja kuvalehtiin, ym. Kesällä 1875 hän teki keräysmatkan Suistamolle asti kooten kansatieteellisiä aineksia.

Kun tohtori Fredrik Polén v. 1874 siirtyi Viipurista opettajaksi Kuopioon, Rahkosesta tuli tavallaan kaupungin suomenmielisten johtaja. He kokoontuivat usein Vilken koulun johtajan, runoilija J.H. Erkon kotiin Eliaankadun varrelle, joskus muuallekin, keskustelemaan päivänsymyksistä. Erkon ja Rahkosen lisäksi keskusteluilloissa olivat mukana maisteri A. Sallmen, kulta-seppä W. Porthan, ym.

Rahkosen terveydentila oli ollut huono koko opiskeluajan osaksi perityn keuhkotaudin, osaksi epäsäännöllisen elämän johdosta. Kevättalvella 1877 hän joutui vuoteen omaksi ja kuoli 35-vuotiaana vapunaamuna 1877 kotoaan Meurosen talossa. Hänet haudattiin Ristimäen vanhaan hautausmaahan; haudalla runoilija Erkko lausui lämpimiä sanoja ystävänsä työstä ja VPK:n laulukuo-ros esitti muutamia lauluja vainajaa viimeiselle matkalle saataneille lukuisille suomenmielisille ystäville.

Luonteeltaan Aleksanteri Rahkonen oli herkkä, nopeasti innostuva ja kiivaskin isänmaan asioista puhuttaessa. Kaikki oli uhrattava isänmaan, kansan ja oman kielen hyväksi. Niiden hyväksi tehdystä työstä ei saanut vaatia mitään palkkaa, ja sitä vaatimusta hän itsekkin noudatti ehdottomasti.

Rahkonen ei ollut tuottelias kynäilijä. Paitsi kirjoituksia sanoma- ja seurallehtiin hän julkaisi vuosina 1865 ja 1867 runokokoelman Sääskien 1. ja 2. osan (parven). Sääskien ensimmäisessä osassa on 17 laulusuomennosta, seitsemän "Vänrikki Stoolin tarinain" runon käännöstä ja kaksi omaperäistä runoa. Toisessa kokoelmassa on kolmattakymmentä omaa runoa ja joukko suomennoksia. Hän oli ensimmäinen "Vänrikkien" suomentaja, jonka suomennoksista onnistuneimpia olivat Sotamarski, Otto von Fieandt, Pilven veikko ja Kuningas. Paavo Cajander, Vänrikki Stoolin tarinain ensimmäinen varsinainen kääntäjä, otti käännökseensä Rahkosen suomennoksista monia säkeistöjä sellaisinaan. Niitä oli myös Julius Krohn kiittänyt. Muutkin laulun suomennokset, kuten Suomen laulu, Kaikukohon laulu maamme, Kevät-laulu, Väinämöisen soitto, Suomalaisten huokaus ja Oi Suomen lapsi, ovat onnistuneita.

Hänen omaperäisistä runoistaan, joita on viitisenkymmentä, on ensimmäisenä mainittava Leivo, jonka P.J. Hannikainen on säveltänyt. Kyseinen runo "Miks leivo lennät Suomehen" on sekä kieleltään että tunnelmaltaan aito, joskin aihetta ovat aikaisemmin käsitelleet mm. Franzén, Ticklen ja Qvanten runoissaan. Rahkosen runossa leivonen tahtoo nähdä "kauneimman rannan taivaan alla". Hänen parhaimpiin runoihinsa kuuluu myös Imatralla, jonka voimakkaat alkusäkeet ovat

Hongat nuokkuu Imatralla,
luonto näyttää huokaavan.
Pohjantähti taivahalla
on kuin silmä Jumalan.

Toisessa säkeistössä on voimakasta äännemaalilua ja vertauskuvallisuutta:

Vesi kiehuu, koski pauhaa,
 Pälyilevät pisarat.
 Aalto aalloss' etsii rauhaa,
 Jylhät vuoret notkuvat.
 Vuoksi jyskää,
 Kiehuu, ryskää,
 On kuin Jumalattaren
 Kutsu taistoon vapauden.

Rahkosen isänmaallisia runoja on esim. 12-säkeistöinen Maljan esitys Lönnrotille, jonka hän sepitti Savo-karjalaisen osakunnan vuosijuhlaan v. 1867. Aikoinaan J.W. Calamnius piti sitä samoin kuin Imatralla-runoa Rahkosen parhaimpina: niissä on raikkautta ja aitoutta puhumattakaan hyvästä kielestä.

Runojen suomennoksista 1. "lauluehdotuksista" ovat tunnetuimmat kokoelmat Lauuluja Suomen neitoisille (1874) ja ennen kaikkea v. 1871 ilmestynyt Lastentarhan lauluja. Sen runoista ovat monet vieläkin suosittuja, esim. Jänis istui maassa, Nouskaa jo lapsikullat, Nyt kyyhkyslakka aukeaa, ym. Sitä vastoin hänen näytelmämukselmaansa, kuten Kukka kultain kuusistossa (1868), vähän myöhemmin ilmestynyt Laukkuryssä sekä v. 1872 julkaistu satunäytelmä Ainamo, ovat jääneet unohduksiin. V. 1870 ilmestyi hänen taitavasti suomentamansa operettimukselma Jeannetten häät, jonka kuultuaan Julius Krohn lausahti, niin kerrotaan: "Nyt kuultiin ensi kerran suomea teatterissa". Operetissa esiintyi ensi kerran myöhemmin kuuluisaksi tullut laulajatar Ida Basilier.

Rahkosen kynästä on lähtöisin myös jokunen käytännön kirja. Hän laati saksankielisen Pietarissa painetun matkaoppaan Reisehandbuch für Touristen an dem Wasserfall Imatra in Finnland, jossa on selostettu Imatralle vieviä kulkureittejä, seudun historiaa, luontoa ym. Se oli ensimmäinen tämänlaatuisen matkaopas, jonka avulla hän toivoi Pietarissa asuvien ulkomaalaisten ym. käyvän Suomessa, eritoten Vuoksen varsilla, ja Suomen tulevan tunnetummaksi matkailumaana. Lisäksi hän suomensi N.J. Berlinin toimittaman Lukukirjan luonnontieteessä, johon hän lisäsi Suomea käsittelevän osan, samaten Lukukirjan maantieteessä ja Englannin kielen lukukirjan, kuten sanottu.

Aleksanteri Rahkonen oli ennen kaikkea lyyrikko, sanantaitaja ja luonnonkauneuden havaitsija. Rahkosen runous on verrattavissa oppi-isänsä Julius Krohnin (Suonion) runouteen, ehkäpä parhaimmillaan välittömämpää ja selvemmin suomalaisesta maaperästä lähtöisin. Hän hajoitti kuitenkin voimiaan, kuten muutkin sen ajan runoilijat, opettajan, suomalaisuuden taistelijan, sanomalehtimiehen kesken, joten runous jäi vapaahetkien harastukseksi. Siksi hän on jäänyt kirjallisuuden historiaan vain albumi- ja kalenterirunoilijana ja suomentajana. Hän oli suomalaisen runouden kevätlaulajia, jonka vaatimatonta toivea oli

Aina sorja suomen kieli
 Kaikukoon sun huuliltasi.
 Asukohon Suomen mieli,
 Laulaja, sun rinnassasi.

Viipurin linnoitustyöt 1850—70-luvulla

Vuosina 1854—55 käydyt Itämaisen sodan mainingit ulottuivat myös Suomen rannikoille, joilla Venäjän vihollisten Englannin ja Ranskan laivastot kävivät hävitysretkillä. Viipurinkin historiaan tämä sota vaikutti omalla tavallaan.

Suomen jouduttua Venäjän valtaan v. 1809 Viipuri oli menettänyt merkityksensä rajalinnoituksena, joten mitään ei ollut tehty rappeutuvan linnan ja Siikaniemen vallien hyväksi. Englannin laivaston hävittäessä Pohjanlahden rantojen asutuskeskuksia pelättiin, että Viipurikin joutuisi saman kohtalon alaiseksi. Se olisi ollut isku koko Suomelle, sillä Saimaan kanavan valmistumisen jälkeen Viipurista oli tullut koko Karjalan ja Keski-Suomen kaupan keskus.

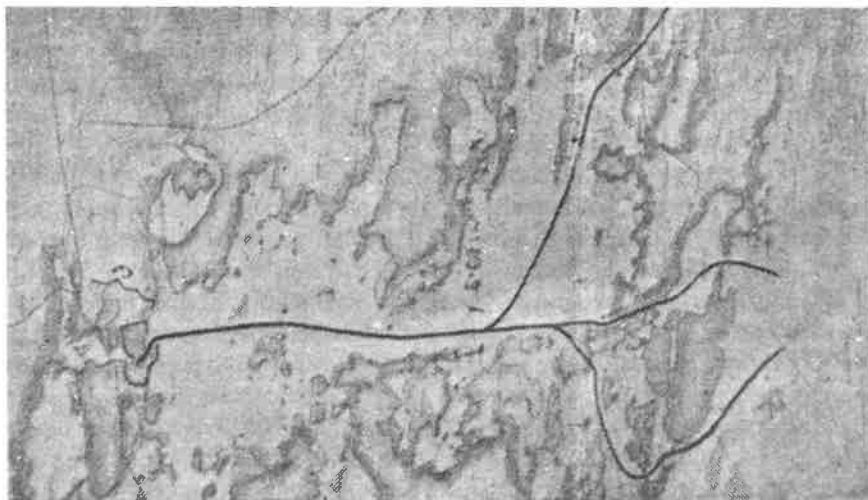
Keisari Nikolai I lähetti Viipuriin kenraaliadjutantti Ogarjevin tarkastamaan linnoituksen kuntoa, mistä tämä asiaan perehtymättömänä antoi tyydyttävän lausunnon: linnoitus oli milloin tahansa valmis ottamaan vastaan vihollisen. Seuraavan vuoden 1855 huhtikuussa suoritettiin kuitenkin uusi tarkastus asiantuntijan insinöörierversti V.D. Krencken toimesta ja hänen lausuntonsa oli aivan päinvastainen: linnoitus oli täysin rappiolla. Keisarille vähän aikaisemmin annetun raportin mukaan linnoituksessa oli mm. 398 tykkiä, 240 tykinlavettia, 67 750 ammusta, 233 000 kiloa ruutia ja kasarmit 3 095 miehelle, mutta luvut olivat vain paperilla. Sekin vähäinen ruuti, joka oli linnoituksen varastossa, oli peräisin vuoden 1808—09 sodan saaliista ja menettänyt tyystin tehonsa. Kun Krencke pani toimeen tykistön tarkastuksen ampumaharjoituksiinsa, havaittiin, että kyseinen ruuti kykeni heittämään ammuksen tuskin 50 metrin päähän tykin piipusta.

Linnoituksen sotilaskuvernöörinä oli tuolloin kenraalimajuri Aleksander Thesleff, josta tarkastaja lausui, että hän oli rehellinen ja tarmokas mies sekä lahjakas siviili- ja liikeasioissa, mutta tykistö- ja linnoitustaidosta hänen tietonsa olivat sangen puutteelliset. Hänen apulaisensa olivat täysin kykenemättömät: kenraaliluutnantti Volshinski jo 70-vuotias ja eversti Ljapunov henkisesti ja fyysisesti murtunut; insinööripäällikkö eversti Gorskin oli sairasmaielinen ja jalkaväkirykmentin komentaja eversti Smogarshevski ymmärsi vain paraatimarsseja ja kivääritemppuja. Näissä oloissa miehistön sotilaskoulutus oli jäänyt vähäiseksi. Eräässäkin katselmuksessa tykkimies työnsi suustaladattavan tykin piippuun ensin kuulan ja sen päälle ruuti-panoksen.

Pietarista tulleen käskyn mukaan oli linnoitus kiireesti kunnostettava. Työhön ryhdyttiin nopeasti ja siihen osallistui sotilaiden lisäksi kaupunkilaisia, niin että huhtikuusta 1855 lähtien korjausmiehiä oli päivittäin tuhatkunta henkeä. Myös Uuraassa, Viipurin ulkosatamassa, käynnistettiin linnoitustyöt. Uuraansalmi teljettiin upotetuilla aluksilla, kivillä ja yli salmen jännitetyillä rautaketjuilla. Pattereita rakennettiin Ravansaarelle,



1870-luvun kartta Viipurin linnoitusalueista.



Kulkureitit Uuraasta Viipuriin.

Turkinsaaren eteläkärkeen sekä Hannustiensaarelle. Vesitien puolustuksesta huolehti lisäksi kahdeksan huonoa tykkivenettä, jotka englantilaisten hyökkäyksen jälkeen upotettiin salmien täytteeksi. Venäläiseen laivastoon kuului myös kaksi höyryvenettä: Tosna ja Viborg, jonka viimeksi mainitun kauppahuone Hackman & Co oli luovuttanut korvauksetta puolustustarkoituksiin. Muidenkin salmien täyttämistyöt pantiin alulle ja maahan kaadettiin miltei koko Ravansaaren metsä.

Puolustustyöt Viipurissa ja Uuraassa olivat lähimain valmiit, kun aavistettu vihollisvierailu osoittautui todeksi. Kesäkuun 27. päivänä ja sen jälkeisinä päivinä ilmestyi vihollislaivoja suorittamaan syvyysmittauksia Teikarsaaren vesille. Huhujen mukaan puolalaissyntyinen kenraaliluutnantti Merhilevitsch, joka kesäkuun alussa 1855 oli määrätty Pietarin ja Viipurin välisen rannikkolohkon puolustuksen päälliköksi, olisi keisarille ehdottanut, että Uuras olisi taisteluita luovutettava englantilaisille ja vasta Viipurinlahdella olisi ryhdyttävä vastarintaan. Keisari ei kuitenkaan suostunut tähän suunnitelmaan, vaan varustoitua oli jatkettava ja Viipuriin johtavia kulkuväyliä oli puolustettava.

Nuo keskikesän kauniit päivät olivat viipurilaisille huolen ja levottomuuden aikoja. Oli heinäkuun 1. päivä, kun kello 1 keskipäivällä huomattiin, että kolme englantilaista laivaa lähestyi Uurasta hinaten seitsemää tykkivenettä. Laivat olivat kapteeni Elverstonen eskaaderiin kuuluvat fregatti Arrogant, korvetti Magician ja varsinainen tykkivene Ruby. Magician kulki edellä ja ankkuroitui Tapolanlahteen. Matalan veden takia Arrogant pääsi vain Kirkkoniemeen ja Ruby asettui Suonionsaaren rantamalle.

Ravansaarella oli puolustusjoukkoja noin 1500 miestä, joista paikallisia vapaaehtoisia satakunta miestä metsänhoitaja Guckin johdolla. Näistä sijoitui lähes 1200 kiväärimiestä salmenpuoleiselle rannalle ja loput varajoukoksi taaemmaksi kallion suojaan. Siviiliväestö jättäen askareensa oli paennut metsiin ja lähisaariin. Kauan ei tarvinnut vihollista odottaa. Tykkivene Ruby lähti hiljalleen kulkemaan kohti Ravansaarta ja hinasi seitsemää isoa venettä, joissa kussakin oli satakunta miestä. Edellä purjehti pieni suomalaisvene purjeena niinimatto ja näytti englantilaisille väylän. Sodan päätyttyä tämä opas tuomittiin kuolemaan hirsipuussa.

Kun hyökkääjät pääsivät Ravansaaren kärkeen, ne avasivat tulen puolustusasemia vastaan ja raivasivat tien läpi puolustajien tulesta huolimatta Uuransalmen Viipurinlahden suulle. Venäläiset tykkiveneet, jotka olivat olleet Turksinsaaren takana, asettuivat Ravansaaren ja Vasikkasaaren väliin ja avasivat kiivaan tulen englantilaisia vastaan. Taisteluun otti osaa myös tykeillä varustettu höyrylaiva Tosna. Samaan aikaan Kirkkoniemeen jääneet englantilaisalukset yhtyivät taisteluun ja ampuivat mm. sytytysraketteja Ravansaaren polttaen muutamia mökkejä ja saaren jäljelläolevan metsän. Kello 10 illalla lakkasi ammunta ja englantilaiset vetäytyivät Kirkkoniemeen.

Tiedot tappioista ovat ristiriitaisia, mutta suuret ne eivät liene olleet kummallakaan puolella. Englantilaisista kaatui erään tykkiveneen päällikkö, gardemariini Starey, joka hyökkäystä johtaessaan seisoj veneensä keulassa ja suistui luodin lävistämänä veteen. Surmanluodin oli ampunut kertoman

mukaan joku suomalainen hylkeenpyytäjä. Oli ankarasti määrätty, ettei kaatunutta vihollista saanut nostaa vedestä, mutta siitä huolimatta saarelaiset salaa hautasivat vainajan kapealle hiekkakannakselle Uuraansalmen ja Kakatinlahden välille. Hautaa hoitivat uuraalaiset (Viipurin menetykseen asti), ja rauhan tultua vainajan vanhemmat tekivät Englannista useana kesänä toivoretken poikansa haudalle.

Taistelun tauottua venäläiset tykkiveneet yön turvissa siirtyivät Turkin-saareen, ja myös englantilaiset vetäytyivät pois uudistamatta enää hyökkäystään, jonka tarkoitusta ei ole voitu lopullisesti selvittää. Itämainen sota päättyi Pariisin rauhaan v. 1856, Nikolai I:tä seurasi Venäjän valtaistuimella Aleksanteri II ja Viipurin historiassa kääntyi uusi lehti: alkoi sen linnoittamisen vaihe, kymmenisen vuotta kestäneet linnoitustyöt, joissa sadat kaupunkilaiset työskentelivät päivästä toiseen. Viipurista oli tuleva rannikkolinnoitus Pietarin turvaksi länttä vastaan.

Uuraansalmen lisäksi oli kaksi muuta väylää, joita päästiin Viipurinlahteen ja joista varsinkin läntinen oli veden syvyyden takia kuljettavassa kunnossa. Sinne jo sodan kestäessä venäläiset olivat rakentaneet vedenalaisia sulkuja, joita sodan jälkeen jatkettiin. Suonionsaaren ja Pukinsaaren välinen salmi suljettiin hirsistä salvotuilla ja kivillä täytetyillä puuarkuilla. Toinen sulku tehtiin Siirionsalmeen, jonka kymmenen metrin syvyinen väylä täytettiin kivillä. Kolmaskin este rakennettiin: Ravansaaren, Haapaluodon ja Hannustien-1. Hinkkusaaren väliset salmet suljettiin paaluilla tuetuilla kivi-upotuksilla. Myös Ravansaaren, Kuurinsaaren ja Esisaaren väliset salmet täytettiin kivillä. Samoin itäinen väylä Hannukkasalmen kautta, joka mataluutensa takia jo sellaisenaan oli vaikeakulkuinen, tehtiin käyttökelvottomaksi.

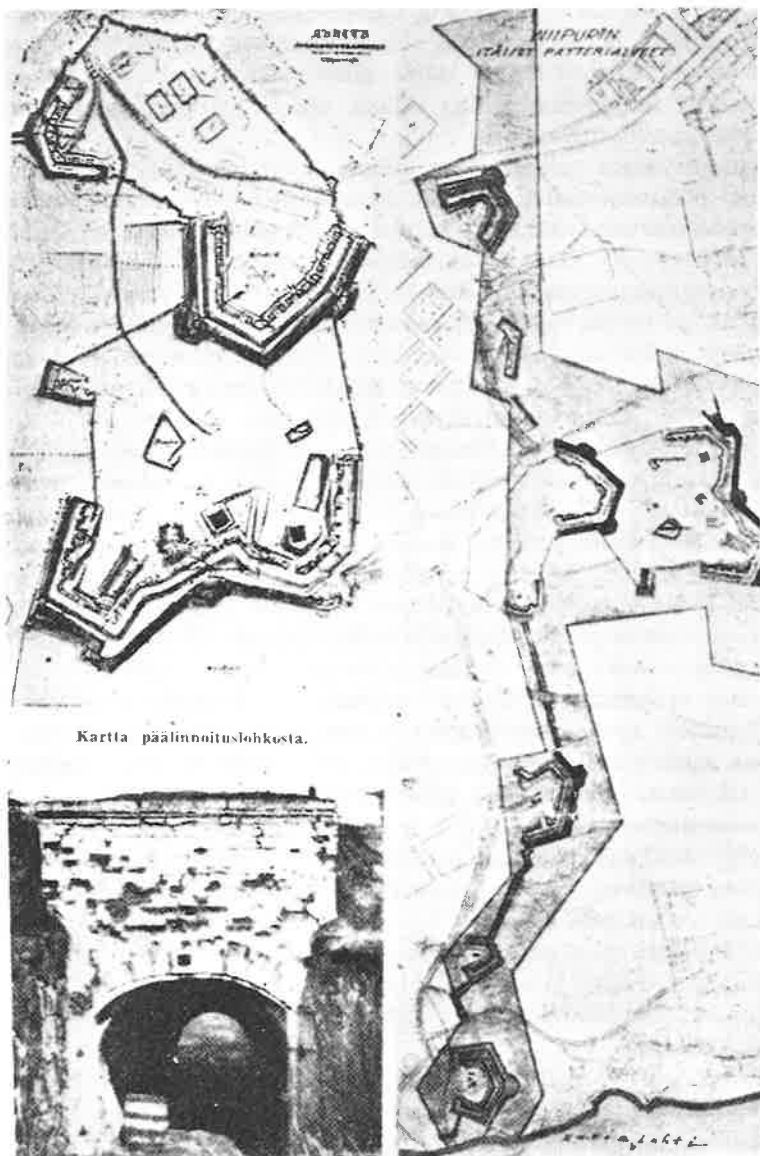
Väyliä varsille sulkulaitteiden lähistöön rakennettiin maavallituksia, pattereita ja lujia linnakkeita, jotka varustettiin tykeillä. Uuraansalmen suojaksi rakennettiin Ravansaaren pohjoispäähän ja Uuraansaaren luoteiskärkeen linnakkeita tykistöasemineen, vallihautoineen ja maahan kaivettuine tiilistä rakennettuine suojakammioineen. Etuvarustuksiksi rakennettiin maavallitukset Kirkkoniemeeseen ja Ryövälinniemeeseen, joiden välitse kulkuväylä johtaa Uuraansalmeen, sekä näiden taustaksi luja linnake Tapolanlahden rannalle, nykyisen Uuraan aseman länsipuolelle, ns. Pinkelinpatteri, jossa on maan sisään muuratut suojakammiot ja varusteena järeää tykistöä. Pohjoisen väylän suojaksi, paitsi mainittuja sulkuja ja upotuksia, rakennettiin myös pattereita ja linnakkeita, esim. etuvarustukseksi keveät maavallit sulkuarkujen kohdalle Suonionsaaren ja Pukinsaaren rannoille sekä luja päälinnake kallioiselle Suur-Mustasaarelle. Läpimurron varalta suojattiin mainittu väylä, ennen kuin se aukenee Viipurinlahteen, Ravansaaren pohjois- ja luoteiskärkeen sekä Hannustiensaareen ja Turkinsaareen rakennetuilla pattereilla. Myös Hannukkalansalmen suulle, matalaan luotoon, rakennettiin vahva monikulmion muotoinen, kaunis linnake, jonka kiviset suojamuurit kohoavat suoraan vedestä. Pikkuvallituksia ja pattereita rakennettiin Uuraan ja Viipurin välisen väylän kummallekin puolelle Turkinsaareen, Majapohjaan, Kesämaahan ja Honkasaareen. Viimeinen tukikohta oli Patterisaari Keihäsniemen edustalla.

Näin Viipuri oli meren puolelta turvattu useilla sulkuvyöhykkeillä ja tykistöasemilla. Kaupungin varustelua jatkettiin myös sen lähimmässä ympäristössä. Itämaisen sodan kokemukset olivat opettaneet, että Viipurin linnoitus silloisessa muodossaan oli menettänyt strategisen merkityksensä. Ei oltu enää turvassa luonnonkivistä rakennettujen korkeiden suojamuurien takana, jotka avonaisina kohosivat vihollisjoukkojen edessä. Viipurin vanhat 1500- ja 1600-luvulla rakennetut muurit olivat käyneet tarpeettomiksi, ja puolustusvyöhyke oli rakennettava kauemmaksi kaupungin keskustasta, muurit oli peitettävä maavalleilla, maan uumeniin oli rakennettava miehistön suojat ja ammusvarastot. Hiekasta ja mullasta rakennetun vallin harjanne kohosi ympäröivästä maastosta ja se muodosti monta metriä vahvan rinta- ja sivustasuojuksen, jonka taakse sijoitettiin miehistön ja tykistön tulasemat.

Uutta puolustusvyöhykettä suunniteltaessa oli otettava huomioon sotilaallisten näkökohtien lisäksi kaupungin laajenemismahdollisuudet ja yleinen kehitys. Viipuri oli alusta pitäen ollut linnoituskaupunki, jonka asukkaat vuosisatojen ajan olivat olleet suljettuja sen ahtaiden muurien sisälle ja alistettuja sen elämää rajoittaviin määräyksiin. Varsinkin venäläiskausi vuodesta 1710 lähtien oli ollut sotilasmielivallan aikaa ahtaassa kaupungissa. Itämaisen sodan jälkeen katsottiin vanhat maanpuoleiset muurit tarpeettomiksi ja määrättiin purettaviksi. Kaupunki pääsi näin vapaammin laajenemaan ja vähäiset esikaupunkiasutukset Myllymäen alueella ja Revonhännässä liitettiin siihen. Sorvalinsaari ja Linnansaari olivat asumattomia ottamatta lukuun Saunalahden koillisrantamaa. Kivisillansalmen kautta johti lännestä vähäinen maantie Sorvalinsaareen ja siitä edelleen kapean kaarisillan kautta Linnansaareen, josta se mäenrinteitä kaarrellen Haminanporttien kautta päätyi Linnansillalle. Myöhempää valtatieta, Siikaniemenkatua, joka puhkaisi entiset vallit ja johti Neitsytniemen ohi Sorvalinsaarelle ja siitä edelleen länteen, ei vielä ollut olemassa, vaan se rakennettiin uusien vallitusten yhteydessä.

Kivisillansalmi, jonka Sorvalinsaaren puoleiselle rannalle varustukset rakennettiin, on hyvin matala ja helposti ylitettävä. Vihollisen hyökkäyksen varalta mantereelta käsin sijoitettiin lähelle rantaa rintasuojuksella ja suojakammiolla varustettu tykistöpatteri ja tämän avuksi samanlainen patteri Linnansaaren rannalle salmen vastakkaiselle puolelle, josta se sivustatulella voisi häiritä salmen yli pyrkivää vihollista. Puolustusketju jatkui pitkin Sorvalinsaaren länsirantaa, johon oli rakennettu jalkaväen rintasuojuspenger ja sen korkeimmalle kohdalle tykistöpatteri suojakammioineen. Kyseinen heikohko puolustusvyöhyke oli suunniteltu vain etuvarustukseksi, sillä pääpuolustuslinjana oli edelleenkin linnan länsipuolella sijaitseva vanha vallivyöhyke. Eräästä vanhasta karttapiirroksesta näkyy, että myös Kivisillansalmen toiselle puolelle Hietalanharjulle oli suunniteltu rakennettavaksi vallihautoilla suojattu linnake 1. reduitti, mutta jostakin syystä siitä oli luovuttu.

Linnoitustöiden valtaosan muodostivat ns. Itäiset patterit, jotka katkeamattomana ketjuna rakennettiin Havinrannasta Papulanlahteen. Seutu on erittäin edullinen linnoittamiseen, sillä laajat vuoriperä- ja moreenisoraharjut



Viipurin itäiset
patterialueet.

kohoavat loivasti Liimatanlahden ja Käremäenlahden rannoilta luoteissuuntaan kohti kaupunkia, ovat jyrkimmillään linnoitusketjun kohdalla ja laskeutuvat siitä paikoin jyrkästikin alangolle, johon muodostuivat Kalevan (entisen Aninan) ja Panssarilahden kaupunginosat. Linnoitustöiden aikana nämä alueet olivat vielä melkein asumattomat, osaksi soina ja rämeinä, osaksi ahoina, joilla kaupunkilaiset pitivät karjaansa. Salakkalahti ulottui lähelle Punaisenlähteentoria, ja vain Myllymäen rinteillä ja Revonhännän

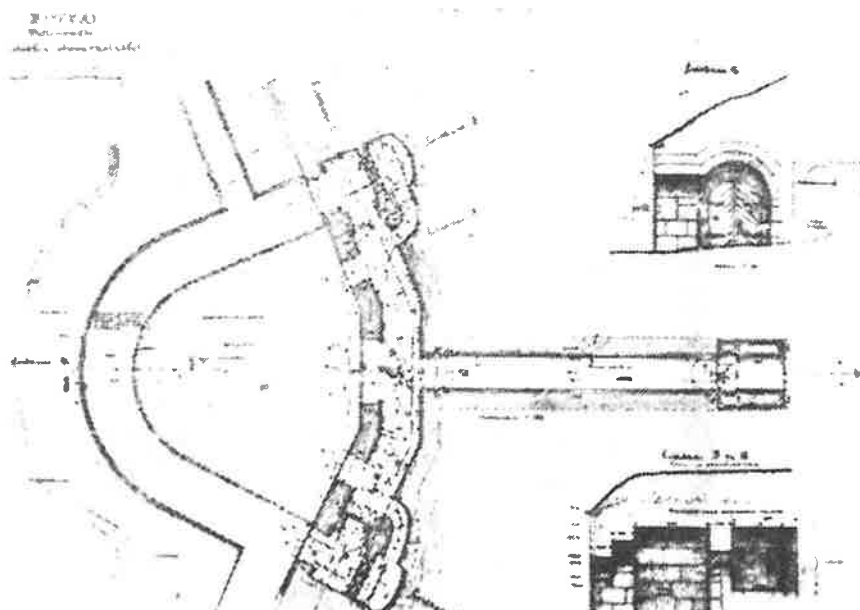
rantamilla oli, kuten sanottu, sekavaa mökkiläisasutusta sekä kaupunkilaisten perunamaita ja pikkuniittyjä. Linnoitusalueen itäpuolella, jonne vuosisadan lopulla alkoivat syntyä laajat itäiset esikaupungit, oli tuolloin täynnä metsäisiä harjanteita, joiden välissä sijaitsi jokunen maalaistalo vähäisine pelto- ja niittytilkkuineen.

Itäinen patterivyöhyke pohjautuu ns. uuspreussilaiseen linnoitustyyppiin, johon kuuluu päälinnoitusalue ja useita itsenäisesti toimivia vallihautoilla suojattuja monikulmiolinnakkeita 1. redutteja sekä näiden välissä syrjätulta antavia tykistöpatteereita. Itäisten linnakkeiden puolustavuutta lisäsi sekin, että maasto rintamasuuntaan on kovaa kallio- ja kiviperää, joten vihollisen kaivautuminen siihen oli vaikeaa ja miinayöökkäyksiin tarvittavat maanalaist käytävät miltei mahdottomia rakentaa. Vyöhyke jakaantui kolmeen lohkoon, joista kesimmäinen ns. Patterinmäki muodosti päälinnoituksen. Lohkoja yhdisti vyöhykkeen taakse rakennettu yhdystie.

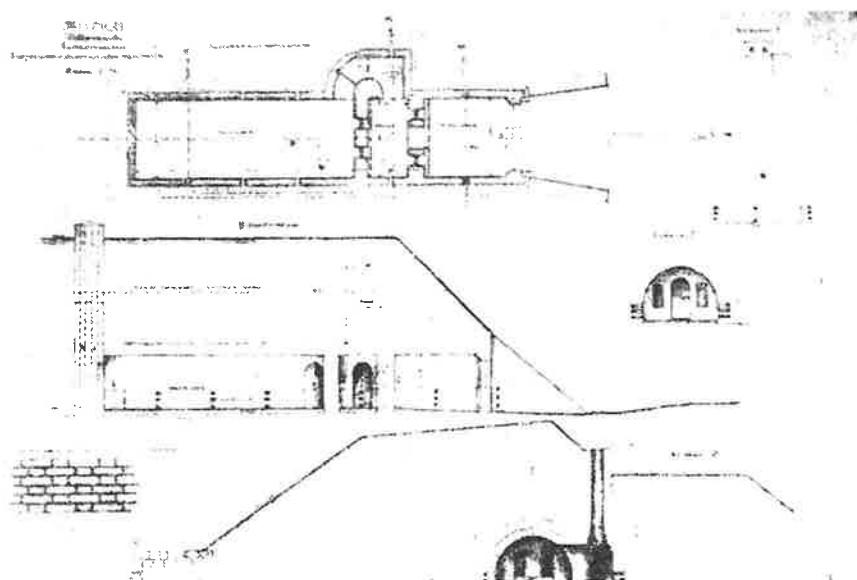
Päälinnoituksesta oikealla sijaitsevalla loholla, rantaan suuntautuvalla vuoriharjanteella oli kaksi vallihautoilla suojattua linnaketta, toinen ammatikoulutalon vieressä (merkki B) ja toinen Havinlahden rannalla jyrkällä kallioleikkellä (A), joista viimeksi mainittu on purettu sataman laajennustöissä. Se oli melkein suljettua monikulmiotyyppiä, jonka tykistön tuliteho oli noin 250 astetta, suojattu kallioon louhitulla vallihaudalla ja sen merenpuoleista sivua suojasivat äkkijyrkät kallioseinämät. Tältä sivulta työnnyt rantaan päin ja osaksi sen suunnassa jalkaväen tuliasema niitä vihollisia vastaan, jotka mahdollisesti olisivat onnistuneet pääsemään jyrkänteen suojaan tykkituloelta. Linnakkeen sisäpihasta johti holvikäytävä patterin alitse vallihaudassa olevaan vastahyökkäysaukioon, johon myös käytävän alapuoleisesta päästä erkaneva sivutunneli aukeni. Näiden yhteisenä tehtävänä oli helpottaa puolustajien vastahyökkäystä tai näiden perääntymistä linnakkeeseen. Keskeltä pääkäytävää sen kummaltakin sivulta johtivat ovet eteiskammioiden kautta syvällä sijaitseviin suojakammioihin. Pienehkö suojakammio sijaitsi linnakkeen oikealla siivellä vallin päässä, jonka suojaksi oli luotu monta metriä paksu maakerros. — Venäläisen linnoituskartan mukaan (1870-luvulta) on reduttien ja patterien nimikkeinä käytetty edellisistä isoja kirjaimia ja jälkimmäisistä pieniä kirjaimia. Havin rantalinnakkeen merkinä on kartassa A.

Toinen linnakelohko B sijaitsi ammattikoulun vieressä. Se on suurin piirtein samanlainen kuin linnake A, mutta sen tulitusalue on kapeampi. Maastoltaan se hallitsi kuitenkin koko aluetta, joten sen toimintasäde oli tehokas ja tulitettaville linjoille jäi tuskin ainuttakaan kuollutta kulmaa. Linnakkeen puolustustehoa oli lisätty vielä sillä, että vasemman siiven jatkoksi pitkin korkeaa kallioleikkettä oli rakennettu jalkaväen rintasuojukset, joista sivustatulella suojattiin päälinnoituksen ja sen välistä notkelmaa, jonka kautta kulki maantie Koivistolle. — Linnakkeen vallien väliin rakennettiin itsenäisyyden aikana Viipurin ulkoilmateatteri.

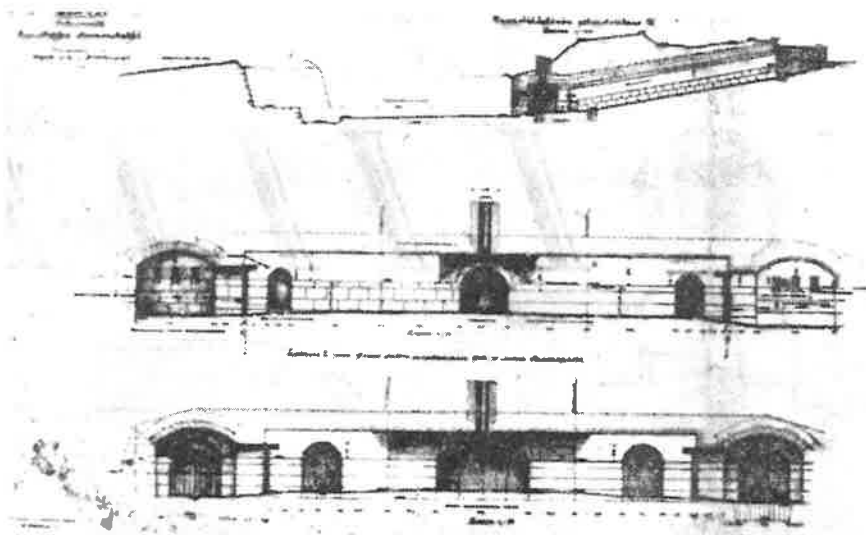
Keskuslinnoituksesta vasemmalla loholla Kannaksentien (entisen Pieta-rintien) varressa, merenpinnasta noin 9:n metrin korkeudella, sijaitsi vallihaudan ympäröimä redutti (G), joka oli rakennettu v. 1864. Rakenteeltaan se



Pohjapiirros etuvarustusten keskussuojakammioista ja uloshyökkäysaukiosta.



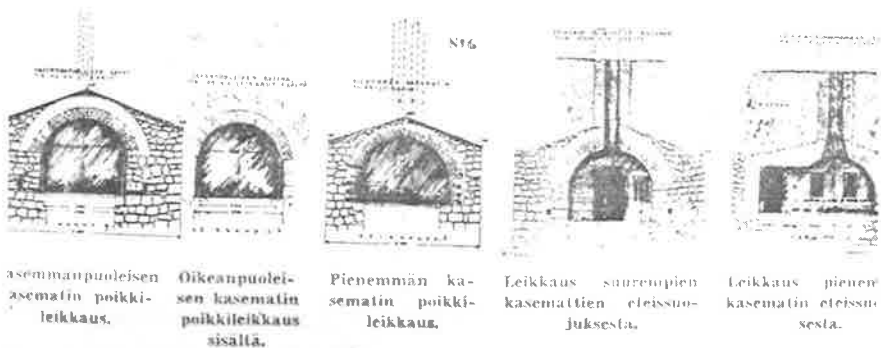
Asema- ja leikkauspiirrokset etuvarustusten vasemman siiven suojakammioista.



Pituusleikkaus tunnelikäytävästä ja uloshyökkäysaukiosta, toinen ja kolmas leikkaus pituussuunnassa suojakammioista.

Piirroksia itäisistä varustuksista.

Puoleksi purettu linnake Kalevan- ja Pietarinkatujen välillä.



asemmanpuoleisen
asematin poikki-
leikkaus.

Oikeanpuolei-
sen kasematin
poikkileikkaus
sisältä.

Pienemmän ka-
sematin poikki-
leikkaus.

Leikkaus suuremman
kasemattien eteissuo-
juksesta.

Leikkaus pienem-
män kasematin eteissuo-
juksesta.

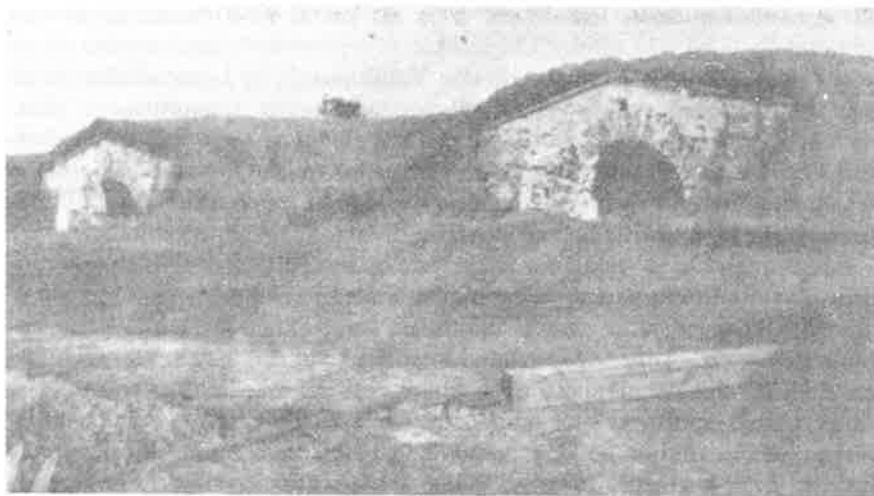
Purettuja linnakkeita Pietarin- ja Kalevankadun välillä.

oli samanlainen kuin linnakkeet A ja B, paitsi ettei tunnelikäytävästä johtanut sivukäytävää uloshyökkäysaukioon ja pienempi suojakammio oli sijoitettu linnakkeen vasemmalle siivelle. Vallikaivanto oli kummaltakin sivultaan tuettu kolmen metrin vahvuisella pengermuurilla. Linnoitusketju päättyi tähän, sillä sen vasen siipi Papulanlahteen päin oli suunniteltu tuliteholtaan varsin suureksi, joten se yhdessä keskuslinnakkeen kanssa sivustatulella voi suojata koko tasaisen maaston aina Papulanlahteen saakka. Tämä linna ke purettiin 1930-luvulla ja maa käytettiin sataman laajennustöihin.

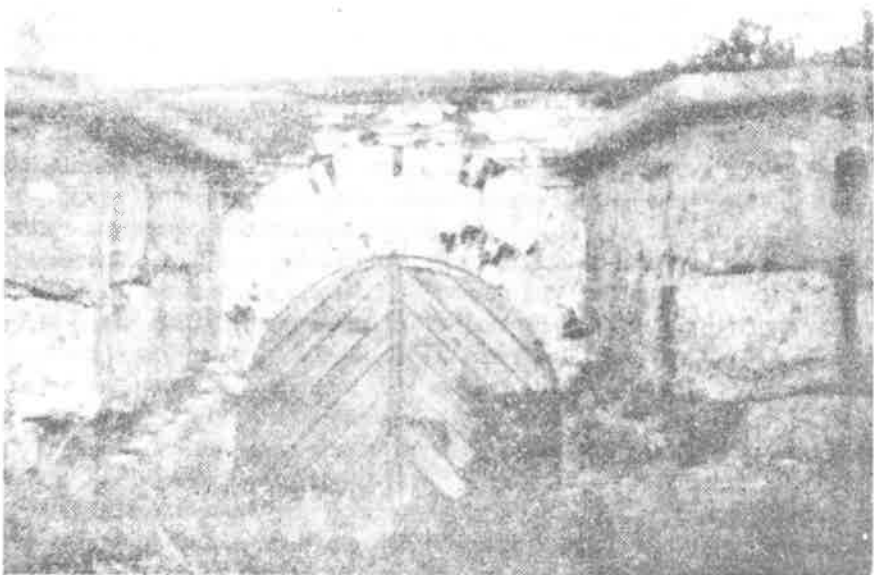
Edellä mainitusta venäläisestä kartasta näkyy, että Papulanlahden rannalle oli suunniteltu patteri ja Papulanvuorelle linna ke vallikaivantoineen ja rintasuojuksineen, jotka olisivat ulottuneet Imatrantien ja Heinjoentien risteykseen saakka. Tätä suunnitelmaa ei kuitenkaan toteutettu. Ehkä yhtenä syynä oli se, että Papulanlahti vielä tuolloin ulottui lähelle Maaskolaa ja sen liejuranat ja upottavat suot muodostivat tehokkaan esteen varsinkin kesäaikana. Muita ylikulupaikkoja ei lahden yli ollut kuin vanha puusilta, joka vasta v. 1936 korvattiin uudella. Sillan pohjoispäässä vuoren juurella haarautui maantie kahteen suuntaan: toinen Saarelaan päin ja toinen pitkin Papulanlahden rantaa peltojen halki ja Loikkasenkallion taitse Heinjoen suuntaan. Papulanvuoren pohjoispuolitse kulkevaa tietä ei silloin ollut eikä Loikkasen ja Tammisuon asutuskeskuksia. Tienoo oli koskematonta erämaata.

Linnakkeen G eteläpuolella kalliojyrkänteen reunalla, johon itsenäisyyden ajalla rakennettiin vesilinna, sijaitsi avonainen rinta- ja sivustasuojuksilla varustettu tykistöpatteri (C), josta vain osa oli jäljellä. Sen tehtävänä oli suojata etumaastoa ja sivustatulella auttaa linnaketta G sekä keskuslinnakkeen etuvarustusten vasenta sivustaa. Patterin oikealle siivelle oli rakennettu suojakammio miehistöä varten.

Pää-1. keskuslinnakelohko muodosti suljetun alueen vallihautoineen, kivi- ja tiilimuureineen (varsinainen Patterinmäki). Sen kaupunginpuoleista sivua kiertää punatiilinen muuri ampuma-aukkoineen, muurinsarvineen ja kruunupäisine portinpielineen. Krenelee-1. sakarakoristeinen muuri on kuitenkin verraten nuori, rakennettu vasta v. 1905, venäläis-japanilaisen sodan jälkeen. Jykevän rautaportin kautta pääsi linnoitusalueen esipihaan, jonka tuntumassa on joukko nuorehkoja puurakennuksia, kasarmeja, varastoja ym. Kukkulalle johtavan tien vasemmalla puolen sijaitsevat rakennukset paloivat itsenäisyystaistelussamme v. 1918. Samoin murskautui tietä sulkenut sisäportti valkoisten tykin ammuksesta, joten jäljellä oli vain maassa makaava kruunupäinen portinpieli. Tien oikealla puolella linnoitusalueen korkeimmalla kohdalla sijaitsi linna ke (C), jonka ampumisteho oli varsin suuri, noin 180 astetta, ja joka saattoi antaa kerrostulta rintaman suuntaan yhdessä etuvarustusten kanssa. Kallioon murretussa vallikaivannossa oli kaksi uloshyökkäysaukiota, joihin johtivat tunnelit sivukäytävineen. Vallin uumenissa, kummankin pääholvikäytävän molemmin puolin, sijaitsi neljä vallinharjan suuntaista miehistösuojaa ja pienempi suojakammio linnakkeen oikean siiven päässä. Vallinharja korkeimmalta kohdaltaan oli 36,5 m, oikealta siiveltään 36 m ja vasemmalta siiveltään 35 m merenpinnan yläpuo-



Valleja ja suojakammioita.



Tunnelikäytävän ovi etuvarustuksilla.



Suojakammioiden suut linnake C:n oikealla siivellä uloshyökkäysaukiosta katsottuna.



Puretun linnakkeen pienempi suojakammio Kannaksentien (ent. Pietarintien) varrella.

lella. Linnakkeen keskustassa ja kummallakin sivustalla on patteria suojaavat viisi sivustapengermaa. Pistäydyn vasemmanpuoleisen holvikäytävän kautta vallikaivantoon ja edessäni aukeaa elliptisesti kaareutuva vastavierun pengermuuri muodostaen tässä uloshyökkäysaukion, jonka pohjan korkeus tunnelin kynnyksellä on 26,6 m ja paltan alla 26,5 m merenpinnasta. Vallikaivannon pohjalla kulki kasvillisuuden tukkeama viemärioja, jonka alapää on ohjattu pengermuurin alitse paltan alle. Vallikaivannon pohjan ja paltan reunan välinen korkeusero on keskimäärin 4,5 m. Toinen uloshyökkäysaukio muodostaa epäsäännöllisen puoliympyrän ja siihen johtaa myös kaksi tunneliaukkoa. Aukion pohjan keskimääräinen korkeus on 27,9 m ja sen keskustasta saa alkunsa kyseinen viemärioja.

Edellä mainitun esipihan pääportin oikealla puolella on avonainen tykistö-patteri (b), jonka harjanteille johtaa käytäviä. Patterin asema muistuttaa kärjestään katkaistua A-kirjainta, jonka vasen siipi on käännetty kohtisuorasti päälinnoituslohkon länsisivustalle, poikkiviiva päälohkon ja oikeanpuoleisen lohkon välimaastoon sekä oikea siipi redutti B:tä vasten. Patterin tehtävänä oli tulittaa päälohkon länsisivustaa ja etumaastoa sekä suojata syrjä-tulella redutti B:tä ja näiden välistä notkelmaa, jossa rintasuojus kulki suoraviivaisesti poikki notkon ja jonka vain Koivistontie katkaisi. Maaston johdosta valliharjanteen taso taittuu kahdesti patterin oikealla siivellä ja on eroa n. viisi metriä. Alimman tason pinnasta, jonka alla sijaitsee suojakammio, työntyy esiin tiilistä muurattu 4-horminen ilmanvaihtolaite, joka on päällystetty sinkkipellillä kummallakin sivulla olevaa kahta tuuletusaukkoa ottamatta lukuun.

Linnoituksen esipihasta on ajotie edellä mainitun patterin ohi etuvarustuksille päin. Edessä on portti ja tiilimuuri, joka on rakennettu patterin vasemman siiven ja redutti C:n oikean siiven väliin ja erottaa esipihasta oman suljetun alueen. Redutti C:n paltan juurella tien oikealla puolella on palaneiden rakennusten, entisten kasarmien ja varastojen jätteitä vuoden 1918 taisteluista. Edempänä on korkea kiviaita tien poikki redutti C:n ja patteri d:n välillä. Sen portti on poissa ja vain jyrkät saranakoukut ovat jäljellä. Siitä pääsee etuvarustusten avaraan pihaan, joka on miltei paljasta kalliota, josta sorakerros on kuorittu ja käytetty lukuisten vallien rakennusaineksi.

Edessä on linnoitusketjusta syvälle rintamansuuntaan työntynyt etuvarustus, joka alenee keskustaan porrasmaisesti maaston mukaan. Vallin juurella keskustasta oikealla on pari miehistön suojakammiota, jotka rakenteeltaan eroavat muista, ja vasemmalla puolella on kaksi tiilistä ruutikellaria, toinen varustuksen vasemman siiven kainalossa ja toinen puoleksi kaivettuna kalliioon. Keskustassa ja kummallakin siivellä on vallin uumenissa sijaitsevien suojakammioiden oviaukkoja. Edessä olevalle vallille johtaa useita teitä ja käytäviä tykistön ja ampumatarpeiden kuljetusta varten. Vallin rintasuojuksen takana käytävän lisäksi ovat tykistön ja jalkaväen tuliasemat. Valliharjanteen korkuisia 5—7 metrin sivustasuojuksia on rakennettu sinne, missä harjanne kääntyy rintaman suorasta suunnasta. Varsinkin varustuksen kummallakin siivellä, jossa tykistö on altista vihollisen sivustatullelle, on jokaisella tykillä sivustasuojus. Valliharjanteen korkeus myötäilee porrasmaisesti tuli-

tettavan alueen vaatimuksia. Näiden korkeusero on lähes 5,5 m, rintasuojuksen paksuus on noin 7,5 m ja harjanteen kallistuma vallivieruun päin on noin 15 astetta. Tästä kallistumasta johtuu, että lähelle vastavierun reunamaa jää rintaman suuntaan ammuttaessa kuollut tulialue, mutta tämä on korjattu sillä, että tuliasemat vallin harjalla mutkittelevat sivustatulen ampumista varten. Etuvarustuslinnakkeella on laaja ampumissektori, noin 270 astetta.

Tämän etulinna-akkeen oikean siiven suojaksi on rakennettu apupatteri (d), joka sijaitsee vastapäätä Keskusurheilukenttää ja jonka sivustavallin korkeus kohoa yli yhdeksän metriä maaston yläpuolelle. Patterin aseistukseksi oli suunniteltu kolme tykkiä, joiden tehtävänä olisi ollut sivustatulella suojata oikean siiven etumaastoa ja vallikaivannon päätä. Patterin tuliasemien välissä on kaksi tiilistä muurattua ampumatarvesuojusta, joista toinen takaseinämältään oli jo luhistunut. Patteri d:n ja etulinna-akkeen oikean siiven välinen maasto on suojattu jalkaväen tuliasemalla. Etuvarustusten kummankin siiven ja patteri d:n sekä reduitti C:n välillä ovat apupatterit, joiden tehtävänä oli suojata tulellaan kummankin siiven välistä maastoa. Patterit ovat avonaisia ilman suojusvalleja, sillä niitä suojaavat vihollisen laakatulelta etuvarustusten korkeat valliharjanteet.

Kaivannolla varustetun vallin poikkileikkauskuva on seuraavanlainen: linna-akkeen sisäpihasta lähtien ovat sisäluiska, vallikäytävä ja ampumaporras, noin 1,5 m korkea rintasuojus, vallinharja ja sen kallistuma, vallivieru, vallihauta, vallin vastavieru ja linnoituksen lasiisi 1. paltta. Paltan aukeama on puhdistettu noin sadan metrin pituudelta puista, kivistä ym. esteistä, jotka voisivat tarjota suojaa viholliselle. Valliharjan ja -haudan pohjan välinen korkeusero on noin kymmenen metriä.

Itämainen sota osoitti vanhojen linnoitusten ja vanhan linnoitustaidon kestämättömyyden. Esimerkiksi Bomarsundin linnoitus, jonka rakentaminen oli aloitettu v. 1830, murskautui tässä 8-päiväisessä "Oolannin sodassa" raunioiksi. Sodan kokemusten pohjalta rakennettiin Viipurin linnoitukset ja siis myös Itäiset patterit uudemman linnoittamistekniikan mukaan. Kallioiden päällisistä varustuksista siirryttiin "maan uumeniin", holvikäytäviin ja suojakammioihin, joihin päivänvalo tunkeutui vain niukasti.

Patterinmäen etuvarustusten keskiosassa, vallille johtavan tien oikealla puolella on tunnelikäytävä, joka vie suojakammioihin. Tunnelin porttiholvin molemmin puolin on kivistä rakennetut siipimuurit, joiden väliaukko on 2,7 m leveä, mutta laajenee portin edustalla, niin että sen puoliskot avattaessa sopivat niiden syvennyksiin. Siipimuurit on päällystetty sileillä kivilaatoilla. Muurien sisäpinnalla on 25 sm syvyiset ja korkuiset tasourteet, jotka ulottuvat muurien päästä holvin seinämään, ja näihin liittyvät ylhäältäpäin vastakaisesti n. 80 sm korkuiset pystyurteet, kolme kummallakin puolella. Uurteiden tarkoituksena oli, mikäli vihollinen onnistuisi murtautumaan alempana oleviin suojakammioihin, teljetä pihanpuoleinen tunnelinsuu urteisiin asetettavilla tukeilla, jotka muurien päissä ulottuvat melkein maanpintaan saakka ja muodostavat suljetun loukon, josta vihollisen olisi ollut vaikea päästä pois. Pystyurteiden tarkoituksena taas oli helpottaa tukkien kiireistä työntöä tasourteisiin. Este kykenisi viivyttämään vihollista ja vähäinenkin viivytyks oli ratkaiseva sodassa.

Siipimuurien välissä oleva käytävä viettää jyrkästi tunnelinsuun portille. Se on kaksipuolinen, tehty jyrkeistä pystylankuista ja ulkoa vinolaudoituksella päällystetty sekä vahvoilla saranoilla liitetty tunnelin perusmuuriin, johon on hakattu sitä varten saumat samoin kuin tunnelin holviin. Portin ylimmäinen osa on holvin mukaisesti puoliympyräksi kaartuva. Porttiholvin pääty, joka kohoaa korkeammalle siipimuureja, on tasattu tiilimuurauksella ja katettu kolmella sileäksi hakatulla harmaakivilaatalla. Tunneli viettää jyrkästi alaspäin, ulkoportin ja suojakammion korkeusero on yli neljä metriä. Tunnelia kattaa kolmikertainen, noin metrin vahvuinen tiilinen tynnyriholvi, jonka jalustat ovat harmaasta kivistä hakatuilla metrin korkuisilla tukimuureilla. Holvin katto on tiilimuurauksella muodostettu satulakatteeksi, päällystetty hauraalla sementtilaastilla ja eristetty kosteudelta sinkkipellillä. Tämän päällä on lisäksi suojaava maakerros. Vuosien kuluessa pelti on kuitenkin syöpynyt.

Holvikäytävän alapäässä, suojakammion pielessä on kaksipuolinen, harvasäleinen (ilmeisesti myöhemmin tehty) rautaportti. Holvin pielestä 1,3 m etäisyydellä on käytävän seinämissä ja holvikaareissa sulku-uurteet, jotka hirsillä täytettyinä sulkevat tunnelin, niin ettei siihen jää kuin 30 sm rako holvin laesta. Holvikaaren alaspäin viettävät tukimuurit muuttuvat sulkuurteen ja kammionaukon välisellä osalla tasosuuntaisiksi ja samalla taittuu holvinlaki vähän ylöspäin. Tunnelikäytävään valuvan veden poistoa varten on tiilinen 1,2 m syvyinen kokoojakaivo, joka on yhdistetty putkella suojakammion keskellä olevaan kaivoon. Siitä vesi pääsee vallikaivannon viemäriin.

Seuraavana on avara keskuskammio, jonne uloshyökkäykseen varatut joukot oli tarkoitus koota. Tunnelin pituusakselista katsottuna kumpaankin sivusuuntaan kammioiden rakenne on täysin symmetrinen. Vallikaivannon seinämien suunnassa suojakammiot kaartuvat murtoviivaisesti ulospäin. Kammion leveys on kolme metriä ja korkeus 3—3,5 metriä. Kammion katteena oleva holvi on puoliympyrä, ns. tynnyriholvi, joka tunnelikäytävän kohdalla muuttuu ristiholviksi. Sen keskustasta kohoaa lieriömäinen 1,5 m vahvuinen tiilinen ilmanvaihtotorvi, jonka sisähalkaisija on 0,6 m. Holvin tukimuureina ovat noin kahden metrin korkuiset sileiksi hakatut graniittimuurit, joiden ulkosivun seinämien paksuus on 1,8 metriä. Kammioista johtaa vallikaivantoon kolme ulospäin aukeavaa ovea. Tunnelikäytävän kohdalla oleva keskimmäinen ovi on 5 metriä leveä ja neliosaisena aukeava. Sen holvi on loivasti kaartuva kappaholvi. Pääoven kummallakin puolella sijaitsevat pariovet ovat 2,15 m leveitä ja niiden holvikaaret melkein puoliympyrät. Kaikki ovet ovat jyrkeätekoisia ja suljettavissa sisäpuolelta paksuilla rautahaoilla, joiden kantarenkaat on upotettu perusmuuriin.

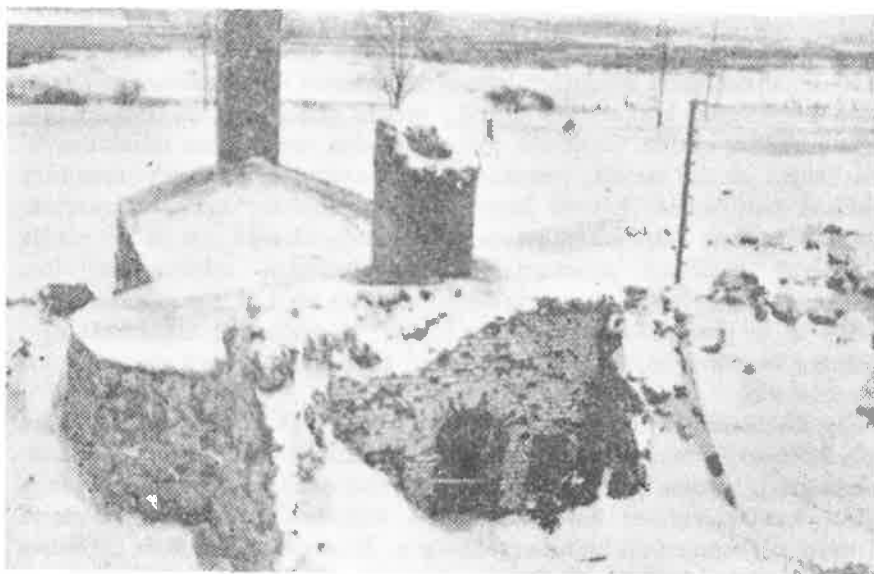
Kammion kummastakin päästä johtaa vallin sisäsuuntaan kaartavat pienet holvikäytävät, jotka päättyvät ampumakammioihin, sekä suuret kaksoisovet niiden eteisiin. Oviaukon leveys on 2,15 m ja holvikaarien pituus 1,5 metriä. Kaaret tukeutuvat samankorkuisiin tukimuureihin kuin kammion holviin. Ovien suojaksi pääkammion puolelle aukenemissuuntaan on tehty kummallakin seinämälle ovien korkuiset sulku-uurteet, joihin hirssiä ahtamalla estetään ovien aukeneminen ja samalla vihollisen yllätyshyökkäykset sivultapäin.

Ampumakammiot, joihin johtavat kapeat kaarikäytävät, ovat noin metrin verran ylempänä eteiskammion lattiasta. Niiden etuseinämät ovat samassa linjassa pääkammion seinämien kanssa ja verhotut ulkosivuultaan pääkammion tukimuurien korkeudelta noin 0,5 metrin vahvuisella, tasaiseksi hakatulla graniittimuurilla. Seinämät, joiden paksuus sisäpuolisen tiilimuurauksen kanssa on 0,9 metriä, toimivat samalla ampuma- ja eteiskammioiden yhteisen kattoholvin, loivasti kaartuvan kappaholvin, kannatusmuurina. Muurissa olevat ampuma-aukot ovat suuruudeltaan 19 sm $\times$ 50 sm ja laajenevat sivuultaan avartaen täten puolustajien tulensuuntausala. Ampumakammioiden suuruus rintamasuunnassa on n. 4,2 m, sivuseinämät n. 2,1 m ja korkeus holvin lakeen 2,5 m. Kammioiden takaseinät ovat ulospäin kaartavia näin paremmin torjuen seinämäntakaisten maamassojen sivupainetta.

Eteiskammioiden suuruus on 4,27 $\times$ 3,0 metriä ja korkeus holvin lakeen noin 3,5 metriä. Seinämien perusmuurit ovat samankorkuiset kuin pääkammiossakin ja samoin hakatusta graniitista. Holvijalustan tukimuuria, jonka päällä kaksinkertainen loivasti kaartuva kattoholvi lepää, on korotettu kivisestä perusmuurista tiilimuurauksella n. 70 sm. Kaksipuoliset ulko-ovet ovat kammiotseinämän keskellä ja aukeavat vallihaudan pohjalla olevaan syvennykseen. Oviaukkojen leveys on 2,75 m ja niiden kynnykset metrin alempana muita ovia. Oviholvit ovat kappaholvien muotoisia ja laskeutuvat porrasmaisesti alaspäin suojaavaksi vaipaksi ampumakammioiden eteen, mutta jättävät kuitenkin puolustajille vapaan ampuma-alan koko vallikaivannon yli vastavieruun saakka. Ampumakammiot on niin sijoitettu, että niiden tulisuunnat leikkaavat toisensa vallikaivannon pohjalla olevassa kaari-syvennyksessä, jonka siivet ulottuvat eteiskammioiden oville. Tämä neljä metriä leveä syvennys pakottaa hyökkääjän laskeutumaan linjalle, jota puolustajat syrjätulella voivat hallita vallin vastavierun seinämästä eteiskammion keskilattialle saakka.

Koko varustuksen asema on louhittu kallioon ja niin syvälle, että kammioiden rintamanvastaisen seinän yläreuna on metrin alempana paltan reunaa ja kammioiden heikot ovet n. 2,5 metriä alempana, joten ne ovat melko suojattuja vihollisen tulelta. Tunnelikäytävän ja suojakammion holvit on kalkittu valkoisiksi, mikä lieventää kammioiden pimeyttä. Käytävän ja kammioiden lattiana on kallion päällä paksu hiekkakerros.

Vallihaudan puolella on kallioon louhittu uloshyökkäysaukio, jonka kum-maltakin sivulta alkavat vallikaivannot, jotka poikkeavat tunnelin käytävän keskiakselin suunnasta ulospäin n. 115 astetta. Kaivantojen paltanpuoleiset sivut, joiden yhtymäkärki on suunnilleen tunnelin pituusakselin viivalla, katkaisee tässä uloshyökkäysaukion kaarenmuotoinen vastavieru, jonka säde on n. 16,5 metriä. Aukion pohjalla kiertää kallioon murrettu, reunamiltaan pengermuurilla tasoitettu neljän metrin syvyinen edellä mainittu kaarresyvennys, jonka pohja on 1,6 metriä alempana vallikaivantojen pohjaa. Suojakammioiden seinämästä alkava aukio viettää loivasti eteen ja alaspäin syvänettä kohti, mutta jää n. 0,6 metriä ylemmäksi sen pohjaa. Syvänteen reunamia vallikaivantojen kohdalla on tarkoitus tarpeen vaatiessa käyttää



Paljastettu pienempi kasematti linnakkeella (G) Kannaksentien (ent. Pietarintien) varrella.



Paljastettu kasematti puretulla linnakkeella (G) Kannaksentien (ent. Pietarintien) varrella.



Etuvarustuksen uloshyökkäysaukio, jossa näkyy kaarisyvennys. Puiden takana luhistunut ampumakammion eteisen seinämä.



Vanha ruutikellari.

rintasuojuksena vallikaivannon suunnalta mahdollisesti tapahtuvaa yllätys-hyökkäystä vastaan.

Suojakammioiden seinämä, joka kohoaa vallihaudasta yli neljä metriä korkeana, on toista metriä korkean, hakatusta graniitista tehdyn perusmuurin päällä. Ovien pilet ja niiden holvien päällystät on muurattu tiilistä, paitsi pääoven päällystä, joka on täytetty kivillä. Tiilimuurausten väliset, n. kahden metrin levyiset osat ovat louhintakivistä ja muuratut kalkkilaastilla, mutta ulkosauma on jätetty avonaiseksi. Koko seinämän yläreunaa kattaa graniitista hakattu 15 sm vahvuinen ja 60 sm levyinen lista, jonka ulkoreuna on pyöristetty ja altopäin hakattu kouruksi. Lista on asetettu muurin seinämästä 20 sm ulospäin, jotta sen palteelle valunut vesi tippuisi pois kastelematta seiniä. Kummankin ampuma-aukon eteisen oviholvit samoin kuin sivuilla olevat muurinosat ovat aikojen kuluessa sortuneet ja suistuneet vallikaivantoon. Noin 40 sm muurin reunamasta alaspäin pistää seinämästä esiin 6 kpl. graniitista hakattuja vesikouruja, joiden pituus sisäänpäin on n. 80 sm. Ne ovat keskuskammioista johtavien ovien kummallakin sivulla ja tarkoitetut johtamaan kammioiden suojuskatteelle kerääntynyt vesi pois seinämuurin lävitse. Katon muoto lienee ollut vallikaivantoon päin kallistuva ns. pulpettikate. Tunnelin ja suojakammioiden seinämissä on holvijalustan kohdalla ulkoilmaan johtavia ilmanvaihtohormeja.

Vallikaivanto kummaltakin siiveltään n. 90 m päässä keskusaukiosta muodostaa kaarteet taaksepäin rintamasuuntaan ja sitten jyrkästi sivuille, mistä se alkaa laajeta loppupäitään kohti. Kaarteiden kohdalle muodostuu näin korkea seinämä vallikaivannon päitä vastaan suojaksi keskusaukion sisä-rinnassa oleville varusteille, jos vihollisen tulensuunta olisi sivulta päin. Kaarteiden keskikohdilla kaivantojen pohja on louhittu 1,7 m syvemmälle ja poikki kaivannon vastapäätä vallihaudan suuta on rakennettu jalkaväen rintasuojukset, joiden reunukset on tasattu kivipengerillä. Syvänteiden taustalle lähelle vallikaivannon rinnettä on pystytetty esteiksi kaksi 1,7 m korkuista jyrkkäreunaista ja neliömäistä kivikasaa, joiden koko oikealla siivellä on $4,5 \times 4,5$ m ja vasemmalla siivellä $4,5 \times 5,5$ metriä. Välissä on noin 1,5 m levyinen käytävä. Keskusaukion kaarresyvänteestä lähtee oikealla siivellä olevaan syvennykseen ja siitä edelleen 1,6 m syvä ja 2,5 m leveä kalliopohjalle louhittu viemäri, jonka reunamat on suoristettu ladotuilla kivillä ja pohja samoin tasattu. Vasemmalla siivellä alkaa viemäri vasta rintasuojuksen syvänteestä, johon keskusaukiosta lähtevä vallikaivanto viettää n. 1,6 metriä.

Saman varustuksen oikean siiven päässä on pieni suojakammio, joka sijaitsee vallin kärjestä n. 30 metriä päävarustukseen päin ja jonka kulkuaukko on sisäluiskan alavimmassa kohdassa. Sen korkeus NN-tasosta on 26,3 m ja kammioita suojaavan maakerroksen korkeus 32,8—33,5 metriä. Kammion päädyistä, jonka leveys on 3,65 m ja korkeus n. 3,7 m, lähtevät yli neljän metrin pituiset tiilistä muuratut pengermuurit, joiden välinen kulkuaukko päistään levenee 4,5 metriin. Pengermuurin päällyksen ja sisäluiskan kaltevuus on sama ja muurin päällystä on suojattu sinkkipellillä. Tiilistä muuratussa 84 sm paksuisessa päädyn seinämässä on tynnyriholvattu sisäänpäin

aukuneva 90 sm levyinen ovi, kaksi kapeaa 3-ruutuista ikkunaa, joiden valoaukon leveys on n. 20 sm ja jotka sijaitsevat molemmin puolin sisäänkäytävää. Muurin keskustassa, jossa on kaksinkertainen ikkuna, ikkuna-aukot ovat leveydeltään 25 sm ja korkeudeltaan 95 sm, mutta levenevät sekä ulko- että sisäsuuntiin ja päästävät niukkaa valoa suojakammion eteiseen. Se on pituudeltaan 1,83 m ja levydeltään 3,65 m sekä korkeudeltaan 2,5 m. Eteiskammion holvin laesta kohoaa ulkoilmaan 3,5 m korkuinen ilmanvaihtotorvi, jonka aukko kartiomaisesti lävistää kattoholvin, mutta muuttuu sitten tasalaajuiseksi suoraksi torveksi, jonka sisähalkaisija on 63 sm ja ulkohalkaisija 1,5 m. Kartion pohjan halkaisija on 1,2 m ja sen korkeus n. 90 sm. Tämän eteiskammion oikealta sivulta johtaa suojakammioon kapea holvikäytävä, joka kaartaa väliseinämän päätä melkein puolimpyränä, leveydeltään 92 sm ja korkeudeltaan 2,66 m. Holvikäytävän ulkopäässä on ollut ovi, josta vain pieliuurteet ovat jäljellä, ja käytävän ulkokaarteessa, johon päin ovi on ollut aukuneva, on sitä varten seinämään tehty syvennys, johon ovi avattaessa voisi painua. Väliseinämässä, jonka paksuus on 73 sm, on myös kaksi samansuuruista ikkunaa kuin ulkoseinässäkin, mutta ovat keskemällä. Tarkoitus on ollut suojata kammiossa olevia puolustajia edestäpäin tulevalta ammunalta ja sirpalevaikutukselta. Väliseinämän keskustassa lähellä lattiaa ohuen rappauksen alla on seinää muurattaessa jätetty 30×30 sm suuruinen holvattu aukko, jonka täyteenä olevat tiilet ovat tarpeen vaatiessa helposti poistettavissa. Tämä on jätetty varatieksi ulkomaailmaan, jos esim. käytävän luhistuminen voisi sen katkaista.

Suojakammion pituus on 10,6 m, leveys 3,65 m ja korkeus kappaholvin lakeen 2,5 m. Holvin jalustana ovat peruskallioon muuratut lattian pinnasta metrin korkuiset tukimuurit, joiden sisässä n. 40 sm syvyydessä on kolme päällekkäistä ilmanvaihtohormia. Ilmahormit alkavat ulkopuolisista pengermuureista ja kulkevat pituussuunnassa läpi seinämien ja yhtyvät peräseinämän keskeltä alkaviin poistohormeihin. Niitä on kaikkiaan neljä ja ne ovat sijoitetut tiilistä muurattuun savupiipuntapaiseen pilariin, joka yli neljän metrin paksuisen suojuskaiteen läpäistyään kohoaa noin metrin verran vallinharjan yläpuolelle. Pilarin paksuus on $1,25 \times 1,25$ m ja sen päässä aukeaville hormoneille on tehty kahdeksan tuuletusaukkoa ja katteeksi tiilistä muurattu telttakatto. Pilari samoin kuin kammiota suojaava satulakatto on eristetty kosteudelta sinkkipellillä. Seinä- ja holvimuurien vahvistamiseksi on rakennettu ympärille kiviset suojamuurit, jotka ensiksi ottavat vastaan räjähtävän ammuksen. Suojakammion ja eteisen lattiat ovat sorakerroksen päälle valetusta sementistä, jonka paksuus on n. 2 sm.

Kyseistä tyyppiä A pienempi suojakammio miehistöä varten on etuvarustusten vasemmalla siivellä vallin päässä. Rakenteeltaan se poikkeaa edellisestä siinä, että vallin korkeuden takia on siihen pitänyt rakentaa maamassojen tueksi 4,5 m pituinen avonainen holvieteinen leveydeltään 3,65 m ja korkeudeltaan 2,5 m. Holvin suuta vahvistamaan on rakennettu noin 60 sm levyinen tukikaari, jonka jalustat ulkonevat seinämästä 28 sm. Holvieteisen perältä johtaa sisäänpäin avautuva ovi suojakammion eteiseen, joka muodoltaan ja mitoiltaan on tyyppiä A. Eteisestä suojakammioon johtava käytävä

eroaa jonkin verran: eteisen oikealta sivulta kulkee käytävän ulkopuolinen seinämä ensin 1,94 m suoraan eteenpäin, kääntyy sitten suorakulmaisesti kammion pituussuuntaan ja aloittaa sisäseinämän mukaisen kaarteensa vasta sisäkaaren keskikohdalta. Käytävän ovi ja sen nurkkauksesta kohoava ilmanvaihtohormi ovat suurin piirtein samanlaiset kuin tyypissä A. Suojakammion suuruus on $10,4 \times 3,65$ m ja korkeus 2,5 m. Holvikaaren jalustan tukimuuri on 86 sm korkea ja ilmanvaihtosysteemi sama kuin A-tyypissä. Sisäänjohtava ovi, sen sarantakoukut ja -lehdet on päällystetty messinkipellillä.

Redutti C:ssä on kaksi tunnelikäytävää sivuilla olevine suojakammioineen. Linnakkeen vasemmalla siivellä oleviin varustuksiin johtaa pengermuureilla reunustettu kaivanto. Edessä on korkeapäätynen tunneliportti, jonka harmaakivisiin pilareihin olivat kiinnitetyt sivuille aukenevat portinpuolisot jyrkeillä sarantakoukuilla. Portit ovat poissa, mutta graniittiset portinpielet ovat pystyssä. Porttiholvia kannattavat tukipilarit, jotka ovat tunnelin suunnassa 63 sm vahvuiset, ovat neljästä hakatusta päällekkäisestä kivistä, ovisaumoilla varustetut ja ulottuvat holvikaaren jalustaan. Noin 45 sm paksun holvikaaren päällä on päätymuuraus, joka samalla n. kaksi metriä korkeana pengermuurina estää maan vierimistä alas vallilta. Päätymuurin katteena on kolme sileäksi hakattua 20 sm vahvuista kivilaattaa, joiden pyöristetty reuna on ulottunut n. 15 sm muurista ulospäin. Päätymuuraus on ns. vuorilimitystä, jossa tiilikerrat vuorottelevat pituus- ja poikkisuuntaisina. Porttiholvi päätyineen on irrallinen osa tunnelista, jonka avonaista liitossaumaa peittää vain peltikate.

2,47 m leveän porttiholvin kautta pääsee tunnelikäytävään, jonka leveys on 2,74 m ja korkeus 2,5 m yläpäässä ja 2 m alapäässä. Holvin pituus on 28 m ja sen alapään painuma lähes 2 m. Tunnelin katteena on tynnyriholvi, jonka jalustat lepäivät harmaasta kivistä hakatuilla tukimuureilla. Portista noin 10 m sisäänpäin taittuu holvinlaki jyrkästi ylös n. 85 sm ja muodostaa suojakammioihin johtavien ovien kohdalla ristiholvin, jonka laajuus tunnelin suunnassa on 3,4 m ja poikkisuunnassa 2,74 m. Ristiholvista alkaen painuu tunnelin katto jälleen samaan tasoon vallikaivannon seinämään saakka.

Ristiholvin kohdalla tunnelin kummallakin sivulla, joista seinämät kohoavat kohtisuorasti ylös, ovat 1,5 m levyiset kaaripäätteiset pariovet, jotka johtavat vallien sisässä oleviin suojakammioihin. Kaarikatteisten holvikäytävien kautta, joiden pituus on 1,8 m ja korkeus 2 m, pääsee kolmiomaisiin kammioden eteisiin. Suojavarusteet suuntautuvat tästä linnakkeen sisäpihaan päin, mikä johtuu valliharjan suunnasta. Kaikissa linnakkeissa on uloshyökäysaukiot ja niihin johtavat tunnelikäytävät, joiden sivuilla suojakammiot sijaitsevat. Tämän linnakkeen kammioden eteiset ovat leveydeltään 3,6 m, pitempi sivuseinä 1,25 m ja pihanpuoleinen 0,57 m. Kammioden perusmuurit ovat suurista tasaamattomista kiviarkoista ja on muurin korkeus lattiasta n. 1,7 m. Kammioden ja eteisten katteena on yhtenäinen, kaksinkertainen kappaholvi, tukena väliseinämät, ja on holvilaen korkeus lattiasta 3,1 m. Eteisten holvien läpi on johdettu muuratut ilmanvaihtotorvet, joiden sisähalkaisijan mitta on 70 sm ja ulkopuolinen 1,5 m. Torvien yläreunat ovat

vallien rintasuojuksen takana, vähän alempana vallinharjaa. Ne johtavat raitista ilmaa suojakammioihin.

Eteisestä johtavat n. 70 sm vahvuisen väliseinämän kautta kaksoisovet varsinaisiin suojakammioihin, joiden oviaukot ovat 1,2 m leveät ja korkeus loivasti kaartuviin holvilakiin 1,8 m. Puiset ovet pihtipielineen olivat jo lahonneet. Miehistön majoitukseen aiotut suojakammiot ovat suuruudeltaan $3,25 \times 25 \times 9,6$ m ja korkeus lattiasta holvin lakeen 3,06 m. Perusmuurin kiviseinämät on eristetty tiilimuurauksella, joiden välissä on ilmakerros. Eristysseinämät kallistuvat hiukan perusmuureihin päin ja niitä tukevat poikittain asetetut sidetiilet. Yläreunasta liittyvät eristysseinämät kattoholviin. Lattia on ohut n. 2 sm vahvuinen sementtilaasti, joka on levitetty kovaksi juntatun sorakerroksen päälle. Ilmanvaihtoa varten ovat perusmuureissa holvikaaren jalustan kohdalla ilmahormit: toiset alkaen tunneliportin ulkopuolella olevista pengermuureista, toiset vallikaivannon seinämästä ja muuria seuraten kiertävät suojakammioiden peräseinämälle saakka, jossa ne yhtyvät ja kohoavat tiilistä muurattua yksihormista johtoa ylös vallin harjalle. Lisäksi on muitakin tuuletusaukkoja, jotka samoin kuin ilmatorvet päästävät heikon päivänsijon kammioihin.

Tunnelikäytävän keskikohdalta erkanee holvikattoinen sivutunneli leveydeltään 2,1 m ja korkeudeltaan n. 2 m. Holvien jalustat lepäävät n. 90 sm korkuisilla kivisillä tukimuureilla. N. 9,5 m päässä tunnelin suunta taittuu tylpästi vallikaivantoon päin, johon se aukenee. Siinä on vankkatekoinen kaksipuolinen portti, joka on saranoilla liitetty perusmuuriin. Tunnelin sisällä on kahdet perättäiset sulku-uurteet, joihin tarpeen mukaan voidaan ahtaa tukkeja.

Alhaalla olevat tunnelinsuut ovat melko hyvin suojassa vihollisen tulelta, sillä korkea paltan reuna ja linnakkeen asema suojaavat niitä. Vaikkapa vihollisen onnistuisi tunkeutua vallikaivantoon, ei tunneleihin ole helppo päästä, sillä alaspäin viettäessään jää vallikaivannon pohjalle vain parin metrin levyinen ala, joka on täysin alttiina puolustajan tulelle. — Suojakammioihin ovat aika ja hoidonpuute jättäneet pahat jälkensä.

Linnakkeen toinen varustus oikean siiven kulmauksessa on suurin piirtein samanlainen. Suojakammioiden asemat vallikaivannon kulmakkeen takia on käännetty sisemmäksi ja sivutunneli erkanee päättunnelin oikealta puolen vallikaivantoon. Varustus on louhittu kallioon, joka on linnoitusalueen korkein kohta, n. 34 m merenpinnasta. Tunneliin johtavat 23-askeleiset kiviportaot, joiden alapää on 3,5 m alempana pihakallion pintaa. Portaot ovat 2 m leveät ja portaikon seinämät on verhottu kivisillä polygonimuureilla, joista alkavat kammioiden seinämissä kulkevat ilmahormit. 30 sm levyiset ja 15 sm korkuiset askelmat on hakattu sileiksi ja niiden ulkoreunat on 2 sm ulkonevat ja pyöristetyt.

Linnakkeen oikean 1. länsisiiven päässä on pienempi suojakammio, jonka eteisseinämä on vallin sisäluiskassa ja jota reunustavat tiiliset pengermuurit. Ne estävät maan vierimisen kulkuaukon eteen. Kammion korkeus merenpinnasta on 30,65 m ja sen pohja on kalliota. Sen etuseinämässä, jonka vahvuus on 76 sm, korkeus 3,3 m ja leveys 3,67 m, on samanlaiset ikkunat ja



Patterinmäen tiilimuuria. Kuvalaina L. Pettersonilta.



Valleja Kannaksentien ja Kalevankadun välissä. Valok. 1925. Mikkelin Maakunta-arkisto.



Itäisiä linnoituksia Kalevan kaupunginosassa. Taustalla kunnallis- ja lääninsairaalan rakennuksia. Valok. 1935. Mikkelin Maakunta-arkisto.



Vallien purkamista Kalevankadun tieltä 1920-luvulla. Mikkelin Maakunta-arkisto.

ovi kuin edellä mainitussa tyyppissä A. Oven saranat ja salpalaitteet ovat täysmessinkä eivätkä pelkkää rautaa (kuten edellisessä). Sisäänpäin aukeavan ulko-oven kautta pääsee kammion eteiseen, joka on tyyppiä A, paitsi että sisäkammioon johtava holvikäytävä kiertää väliseinää vasemmalta puolelta. Eteisen pituus on 1,82 m, leveys 3,67 m ja korkeus 2,47 m. Käytävän sisäsäde, jonka keskipiste on väliseinän keskisuunnan ja kammion sivuseinämän leikkausviivalla, on 62 sm ja ulkosäde 1,54 m. Kammion eteisestä alkaa 3,15 m pitkä ilmanvaihtotorvi, joka on samanlainen kuin tyyppissä A, mutta sen ulkopuolinen paksuus on vain 1,3 metriä. Sisäkammioon johtavassa 92 sm levyisessä holvikäytävässä on kaksi ovea. Eteisen ja sisäkammion väliseinän paksuus on 1,25 m ja sen kaksi ikkunaa ovat samanlaiset kuin tyyppissä A. Sisäkammion pituus on 8,83 m, leveys 3,64 m ja korkeus 2,47 m. Tiilistä muuratuissa ja 82 sm korkuisissa perusmuureissa ovat samanlaiset ilmahormit kuin tyyppissä A, paitsi että hormoneja on vain kaksi. Ne alkavat ulkopuolisista pengermuureista ja kulkevat takaseinässä oleviin poistohormeihin (tyyppiä A). Kaksinkertaisen kattoholvin satulakate on päällystetty sinkkipellillä, jonka päällä on 1,6 m vahvuinen hiekka- ja multakerros. Asemaltaan varustus on hyvin suojattu, sillä sivusuunnassa on linnakkeen pitkä siipi ja rintamasuunnassa vahva suojaseinä, joka ohuimmalta kohdaltaan on 6,5 m.

Keskuslinnoituslohkon viimeisen varustuksen (patteri b) suojakammio on muista poikkeava. Se sijaitsee patterin oikean siiven päässä ja sen käytävä on vallinpään sisävierussa. Käytävän kummallakin puolella ovat tiiliset yli 4 m pituiset siipimuurit, jotka estävät maan vierimisen kulkuaukkoon. Eteisseinämän korkuiset (3,4 m) muurit laskeutuvat jyrkästi vallivierun suunnassa. Siipimuurien välinen kulkuaukko on eteisseinämän luona 1,85 m ja niiden päissä 2,83 m. Eteisseinämässä on vain puoliympyräholvilla katettu 2 m korkea oviaukko, jonka ovi aukenee sisäänpäin. Kammion kynnyksen korkeus merenpinnasta on 21,33 m ja eteisseinämän paksuus 90 sm.

Patterin pienen eteiskammion pituus on 2,09 m ja leveys 1,83 m. Kammion katteena on ristiholvi, jonka laen korkeus on 2,52 m ja sitä kannattavien tiilisten perusmuurien korkeus n. 1,7 m. Kammiosta johtaa holvattu ovikäytävä suurempaan eteiskammioon, jonka oikealla puolella on varsinainen suojavarustus. Ovikäytävän pituus on 1,2 m ja sen sulkee pieneen eteiskammioon päin aukeneva ovi. Suuremman eteiskammion pituus on 3,64 m ja leveys 1,84 m. Tästä kammiosta varustuksen asema kääntyy suorakulmaisesti oikealle, missä on varsinainen miehistökammio. Näiden välillä on tiilinen 63 sm vahvuinen holvia kannattava väliseinä, jossa on samantyylliset ikkunat ja ovi kuin edellisissäkin. Suojakammion pituus on 9,78 m, leveys 3,65 m ja korkeus 2,5 m. Eteis- ja pääkammion yhteistä kappaholvia kannattavat peruskalliosta asti tiiliset 95 sm korkuiset tukimuurit. Kammion holvit ovat kaksinkertaiset ja muovatut satulakatteeksi sekä peitetyt sinkkipellillä. Lattia ja seinät ovat samanlaiset kuin muissakin kammioiden, raitista ilmaa ja niukkaa valoa on saatavissa ovien kautta.

Tiilimuureissa on käytetty goottilaista limitystä, jossa kussakin tiilikerrassa vuorottelevat juoksu- ja sidetiilet ja eri tiilikertojen juoksutiilet limittyvät

toistensa päälle neljäsosaltaan. Tiilien saumat ovat mahdollisimman ahtaita, harvoin enemmän kuin 3—4 mm. Välilaastina on sementin ja kalkin sekotus.

Pietarintien (Kannaksentien) ja Kalevankadun välinen linnake on purettu. Tämän redutin pihalta, vasemman siiven kulmakkeesta, alkoi 34,4 m pituinen tunnelikäytävä, joka johti vallin alitse vallikaivannossa olevaan uloshyökkäysaukioon ja jonka pohjan kallistuma kaivantoon päin oli n. 2,3 m. Tunnelin leveys oli 2,7 m ja korkeus kattoholvin lakeen (tynnyriholviin) oli n. 2,5 m. Holvin jalustat lepäsivät graniittiperusmuureilla, jotka olivat sileistä harkkokivistä ja joita oli kaksi juoksukertaa päällekkäin. Kivien lako- ja pus-kusaumat liittyivät toisiinsa tiiviisti. Portti ja portinpielet tunnelikäytävän pihanpuoleisessa päässä olivat samanlaiset kuin redutti C:llä. Portille johtavan käytävän siipimuurit, jotka olivat kivistä ja n. 7,5 m pituiset, levisivät ulkopäistään noin 10 metrin etäisyydelle toisistaan. Portinpääty ja sen holvikaaren kannatuspilarit olivat samanlaiset kuin redutti C:n vasemmalla siivellä. Tunnelikäytävä oli ilman sivutunnelia ja päättyi uloshyökkäysaukioon.

Tunnelikäytävän portilta noin 10,7 m päästä johtivat ovet kummallakin sivulla oleviin suojakammioihin, jotka rakenteeltaan olivat samanlaiset kuin redutti C:llä. Oikeanpuoleinen suojakammio oli mitoiltaan $8,3 \times 3,2$ m ja korkeus n. 3 m sekä vasemmanpuoleinen kammio, jonka toinen seinämä oli 8,65 m ja toinen 8,95 m, oli leveydeltään ja korkeudeltaan edellisen kaltainen. Kun suojakammioiden asemat valliharjanteen takia olivat jyrkästi kääntyneet sisäänpäin, erosivat niiden kolmiomaiset eteiset mittasuhteiltaan redutti C:n kammioista siten, että oikeanpuoleisen eteisen vallikaivannonvastainen seinä oli n. 2,4 m ja sisäsiivun seinä 0,2 m sekä vasemmanpuoleisen eteisen vastaavat mitat 2,6 m ja 0,3 m. Kammioihin johtavien ovien kohdalta tunnelikäytävän holvi oli korotettu ja muutettu ristiholviksi. Ilmajohdot ja hormit olivat samanlaiset kuin redutti C:ssäkin. Varustuksen ulkopuolisesta rakenteesta otetusta valokuvasta näkyy, että sitä suojaasi rintaman suunnassa n. 15 m vahvuinen maakerros.

Pienempi suojakammio, joka sijaitsi linnakkeen vasemman siiven päässä, oli samanlainen kuin redutti C:n oikealla siivellä oleva kammio. Kammion suuruus vain oli eroava: $9,75 \times 3,65$ m. Suojakammio, jonka päällä oli 5 m vahva maakerros, oli seinämiltään n. 2 m vahvuinen. Vasemmalla seinämällä näkyvän kaariulokkeen kohdalla johti kapea holvikäytävä eteiskammioista suojakammioon ja se oli suljettavissa kahdella ovella. Suojakammioiden seinät ja holvit samoin kuin tunnelin holvi oli kalkittu valkoiseksi, tunnelin perusmuurit maalattu harmaansinertäviksi ja erotti näitä holvin liitoksen kohdalle maalattu punainen n. 2 sm levyinen juova.

Linnakkeissa käytetyt tiilet vastasivat jokseenkin suomalaisen tiilen normaalimittoja, mutta niissä olevista merkinnöistä päätellen ne olivat venäläistä alkuperää tai ainakin venäläisten teettämiä suomalaisesta savesta. Olihan myöhemmän kaupunginsairaalan paikkeilla tiilitehdas ja pienempiä muuallakin, joten tiilet saattoivat olla suomalaista alkuperää. Tiilien pinnalla oli n. 1 sm syvyinen painanta, johon oli venäläisin kirjaimin merkitty D, L, G ym. sekä numeroita kuten 1234, 5673, 15874 jne., joiden merkitys jäi epäselväksi.

Itäisten patterien muista varustuksista, jotka mittasi rakennusmestari A. Kolppo, mainittakoon, että vesisäiliön vieressä olevan patterijäännöksen länsipäässä on aivan samantyyppinen suojakammio kuin reduttien C:n tai G:n pienemmät suojakammiot. Samanlainen kammio on redutti B:n oikean siiven päässä myöhemmän ulkoilmateatterin alueella. Puretun rantalinnakkeen ja patteri a:n oikean siiven päissä olivat samantyyppiset suojakammiot kuin patteri b:llä keskuslinnakkeen pääportin vieressä.

Vartiomiesten asunnot oli sijoitettu kullekin vallihautojen suojaamalle linnakkeelle. Ne olivat samantyyppisiä ja kuului niihin parihuoneinen asuinrakennus, tarpeelliset talousrakennukset ja kaivo. Rakennukset oli maalattu venäläisten suosimalla keltavärillä, nurkat ja vuorilaudat punaruskealla. Vahtiasuntoja oli viisi, joista kaksi oli jäljellä: toinen keskuslinnoituslohkon sisäpihassa etuvarustusten ja redutti C:n välillä ja toinen redutti C:n itäpuolella, jalkaväen rintasuojuksen vieressä. Niissä asuvien vahtien, tavallisesti vääpelien, tehtävä oli rauhan aikana pitää huolta patterien kunnosta ja estää niihin syrjäisten pääsy.

Linnoitustyöt oli annettu urakalla liikemies Paul Jakovleville, venäläisen talonpojan pojalle, joka Viipuriin muutettuaan toimi aluksi puuseppänä, sitten rakennusurakoitsijana, joka rakennutti mm. keskuskansakoulun, tehtailijana ja kauppiana. V. 1872 hän sai kauppaneuvoksen arvon.

Viipurin linnoitustyöt, joita parin vuosikymmenen ajan varoja säästämättä suoritettiin kaupungin ympäristössä, olivat hukkaan heitettyjä. Tykistön toimintasäde ja ammusten teho kasvoivat niin nopeasti, että kyseiset linnakkeet valmistuessaan olivat jo vanhanaikaisia. Ilmeisesti siitä syystä Viipurin pohjoispuoli jäi linnoittamatta, ja vasta keväällä 1914 maailmansodan puhjettua rakennettiin toinen linnoitusvyöhyke kauemmaksi kaupungista.

D. Kaijasen kirjoituksen Wiipurin linnoitustyöt 1850—70 luwulla, joka on painettu sanomalehti Karjalan viikkoliitteisiin 9.4.1939/n:o 15, 16.4.1939/n:o 16, 7.5.1939/n:o 19 ja 21.5.1939/n:o 21, on uudistanut prof. Viljo Nissilä ja sen runsaan valokuvaston on uusinnut rakennusarkkitehti Juha Lankinen.

Muinaismuistojen valvonta Viipurissa

Viipuri on tuhoutunut kolmisenkymmentä kertaa suurissa kaupunkipaloissa ja lukuisia kertoja sodan runtelemana. Kaupunkilaiset joutuivat enemmän kuin kerran vuosisadassa jälleenrakentamaan kaupunkiaan. Tuho oli jättänyt jälkeensä kiviseinien raunioita, kellarien holveja ja puutalojen savupiippuja, joiden käyttäminen uudelleen ei osoittautunut kannattavaksi. Niinpä Viipurissa, kuten lukemattomissa muissakin tuhoutuneissa kaupungeissa, ensi tehtävänä oli tasata rauniot uuden rakentamisen alustaksi. Maan pinta kohosi silloin entistä ylemmäksi, ja kun tällaista sattui usein, hautautui pinnan alle rakennusten jäännöksiä monen metrin syvyyteen.

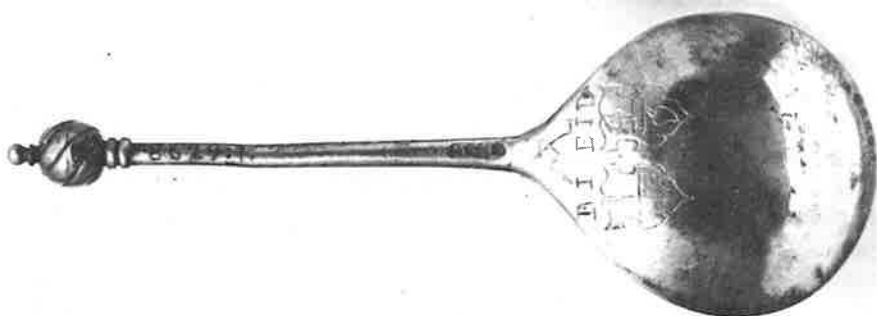
Uusien rakennusten perustuskuoppia kaivettaessa tai uomia vesi- ja viemärijohdoille avattaessa törmättiin usein vanhoihin rakennusjäänteisiin, kellareihin ja hautoihin. Niin ikään sellaisia, ennen tuntemattomia, ilmestyi toisinaan näkyviin suurten rankkasateiden jälkeen. Tällöin puhkesi maan pinta tai katukiveys ja avautuneesta reiästä sen alta saatettiin löytää muinaisia huonetiloja tai niiden osia. Näin kävi mm. v. 1925 Hackmann & C:n ryhtyessä rakentamaan sokerimakasiinia Linnoituksen osan tontille 49 Karjaportinkadun ja Pohjoisvallin välillä. Tällöin törmättiin huoneryhmään, johon kuului mm. tiiliholvisia kellareita, sekä tontin eteläkulmassa naapuritontin 48 rajan ja katulinjan vierellä vanhaan hautausmaahan, joka ilmeisesti oli kuulunut Harmaidenveljesten luostarille.

Sokerivarastorakennuksen piirustukset oli laatinut arkkitehti Uno Ullberg. Kun rakennusjäänteet löydettiin, hän otti yhteyden Muinaistieteelliseen toimikuntaan, jonka toimesta valtionarkeologi Hj. Appelgren-Kivalo saapui tarkastamaan kaivauksia. Niistä oli löytynyt hopealusikka, jossa oli Tott- ja Kurck-sukujen vaakunat. Lusikka oli kuulunut entisen mahtiherran perheel- le. Valtionarkeologi vei lusikan mukanaan Kansallismuseon kokoelmiin. Arkkit. Ullberg puolestaan mittautti löydökset ja laati niistä piirustukset Muinaistieteelliselle toimikunnalle.

Tällaisten löydösten ilmaantuminen herätti viipurilaisissa arkkitehdeissä ajatuksen, että niiden kuvaaminen ja kunnostaminen olisi saatava valvonnan alaisiksi. Tätä ajatusta alkoivat kehittää arkkitehdit G. Fraser ja O-I. Meurman. He laativat ehdotuksen erityisen muinaismuistojen valvojan toimen perustamisesta ja neuvottelivat asiasta Muinaistieteellisen toimikunnan johtomiesten kanssa. Tuloksena oli, että Muinaistieteellinen toimikunta kääntyi 13.4.1926 kirjelmällä Viipurin kaupunginvaltuuston puoleen. Vedoten siihen, että Viipuri kaikista Suomen kaupungeista oli se, "jossa menneiltä vuosisadoilta, vieläpä keskiajaltakin, ovat säilyneet useimmat maan päällä vielä pystyssä olevat rakennukset ja jossa maanpinnan alla tavataan tuon tuostakin uusille rakennuksille perustusta kaivettaessa ammuin hävitettyjen rakennusten raunioita", Toimikunta katsoi asialliseksi kääntyä kaupungin puoleen toivoen, että kaupungin taholta asetettaisiin varsinainen muinais-



Vanha kellari Linnoituksen kaupunginosassa. Valok. 1935. Mikkelin Maakunta-arkisto.



Viipurista löydetty hopealusikka, jossa ovat linnan käskynhaltijan Bertil Iivarinpoika Tottin (1540—1620) ja Elin Jönsintytär Kurjen vaakunat ja nimikirjaimet. Museovirasto.

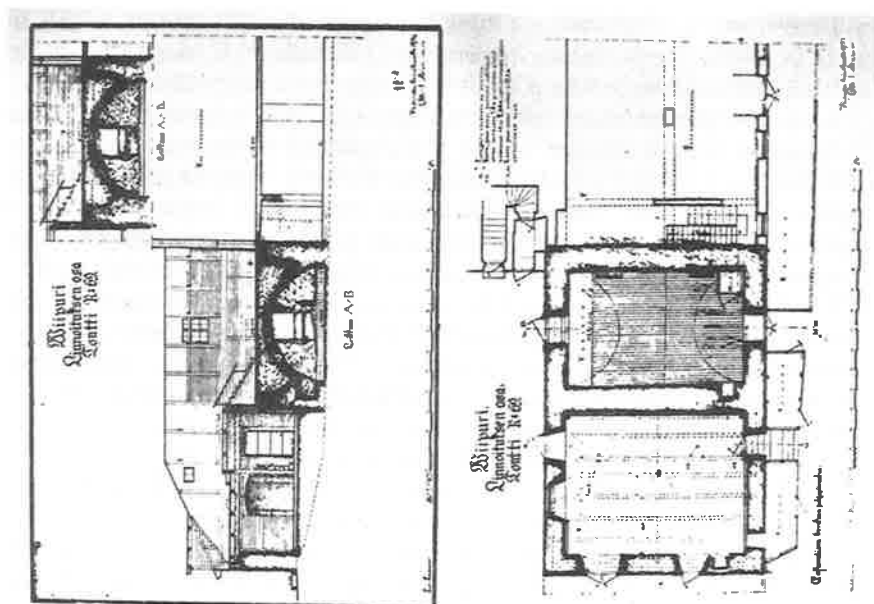
muistojen valvoja sivutoimisena huolehtimaan muinaisjäännösten suojelemisesta ja saattamisesta tieteen käytettäviksi. Hänelle olisi kaupungin myönnettävä kohtuullinen palkka ja määräraha toiminnan mahdollistamiseksi.

Asian käsittely sai kaupunginvaltuustossa 15.3.1927 myönteisen ratkaisun, ja valtuusto myönsi sanotun vuoden jälkipuoliskoa varten muinaismuistojen valvojan palkkaukseen sekä käyttövaroiksi 6000 mk. Samalla päätettiin ottaa vuosien 1928 ja 1929 menoarvioon samaa tarkoitusta varten kumpanakin vuonna 12000 mk. Rahojen käyttämisestä tulisi Muinaistieteellisen toimikunnan antaa valtuustolle selostus, ja kaupungin teknilliset virastot määrättiin antamaan apua Toimikunnan työalaan kuuluvissa satunnaisissa pienemmissä töissä. Kun tämän jälkeen Toimikunnan historiallinen osasto oli hyväksynyt huhtikuun 26. päivänä ohjesäännön puheenaolevaa tointa varten, nimitti sanottu osasto kesäkuun 1. p:nä kaupungin asemakaava-arkkitehti Otto-I. Meurmanin seuraavan kuun alusta hoitamaan muinaismuistojen valvojan tointa. Valtuusto hyväksyi tämän nimityksen 24.6.1927.

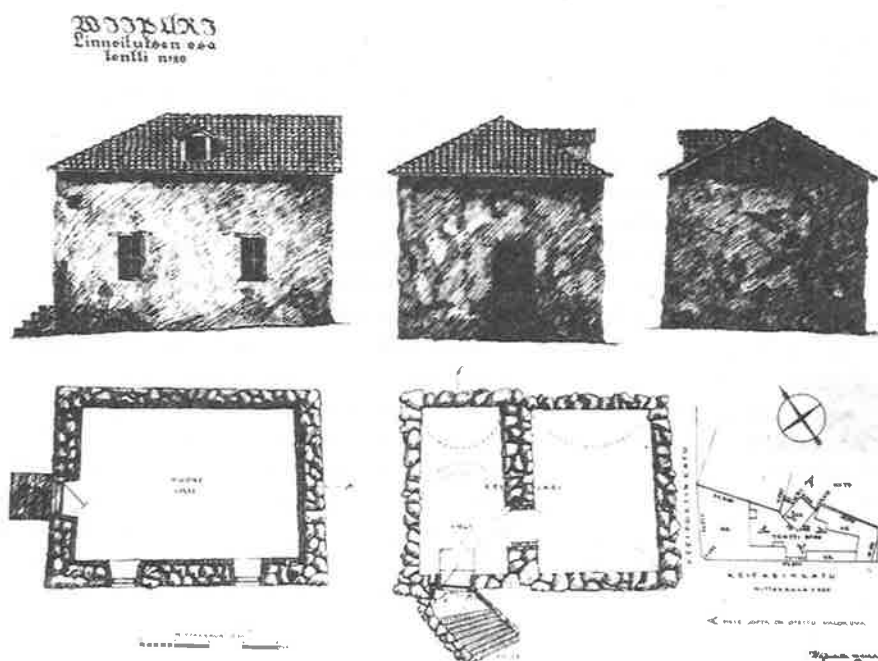
Näiden ja myöhemmin samansuuruisten määrärahojen turvin alettiin sitten muinaismuistojen valvojan toimesta (hänen palkkaansa käytettiin kuukausittain 50 mk) suorittaa ensi kädessä keskiajalta polveutuvien luonnonkivistä rakennettujen talojen mittaaminen ja niiden piirustusten laatiminen. Piirustukset laadittiin kaksin kappalein, joista toiset lähetettiin Muinaistieteelliselle toimikunnalle ja toiset Viipurin museoon. Jälkimmäiset ovat kaikki tuhoutuneet museorakennuksen palossa, kun taasen edelliset ovat Museoviraston hallussa. Kaikkiaan kertyi näitä piirustuksia rakennuksista, maan kätköstä löytyneistä kellareista, vallituksiin kuuluvista porttikäytävistä ym. rakennelmista n. 30 kpl.

Mitatut rakennukset ja löydökset ovat enimmäkseen Linnoituksen osasta. Viipurin Linnasaarella puhkesi maa kolmesta kohdasta ja siten löytyi P. Olavin tornin juurelta holvattu kellari, joka kunnostettiin suojaamalla sen holvi betonilla ja asfaltilla sekä turvapäällyksellä. Sinne hankittiin yksinkertainen pöytä- ja penkkikalusto, ja sitä jonkin verran käytettiin esim. Torkkelin Killan kevätretkeilyihin.

Toinen kohde oli Linnasaaren eteläkulmassa, mistä paljastui kokonaan maan alle peittyneen entisen Suutarintornin rauniot osittain säilyneine holvineen ja portaineen. Alin lattiataso oli 7 m nykyisen maanpinnan alapuolella. Sieltä alimmalta tasolta avautui ahdas aukko linnan ja kaupungin väliseen salmeen. Saattoikohan se olla sen tunnelin lähtökohta, jonka oletettiin olleen vedenalaisena yhdyssiteenä linnan ja kaupungin välillä? Eräs kaupungin rakennuskonttorin rakennusmestari kertoi, että salmea ruopattaessa sieltä oli noussut kappale tiilistä seinämuuria, ja eräs valitettavasti unohtamani mieshenkilö kertoi, että hänen poikasena ollessaan oli jokin holviaukko kellarissa Etelävallin varrella olevassa talossa muurattu umpeen, mutta että hän sitä ennen oli lähtenyt tutkimaan mihin se vei. Siitä oli mennyt porrasaskeleita jyrkästi alaspäin, ja hän oli mennyt niitä pitkin, kunnes vesi tässä pimeässä käytävässä oli tullut vastaan. Mitään tutkimusta, joka olisi voinut antaa varmempaa tietoa, ei suoritettu.



Viipurin vanhimaksi raatihuoneeksi otaksutun rakennuksen mittauspiirustuksia 1935.



Luostarinkatu 8:n piharakennuksen mittauspiirustuksia 1935.

Suutarintornin kohdalta löydetty rakennusjäänteet mitattiin ja piirrettiin, minkä jälkeen ne peitettiin betonilaatalla, johon kuitenkin tehtiin luukku, mistä voidaan päästä tyhjäksi kaivettuun tilaan.

Kolmas kohde linnan alueella sijaitsi saaren pohjoisrantaan seuraavan va-rastorakennusjonon pään vierellä linnan lounais-koillisen rakennussiiven suunnassa. Sateen siihen puhkaiseman aukon alapuolella todettiin entinen kellari. Sen kunnostamiseen ei kuitenkaan katsottu voitavan ryhtyä.

Kauempana luoteessa kunnostettiin kaupungin kustannuksella kaupunginarkkitehdin johdolla Haminanportit valamalla betonia niiden holvien suojaksi, peittämällä betoni bitumisuojausella sekä sen päälle palautetulla multa- ja turvekerroksella.

Linnoituksen osan tonttien 89—91 edustalla avautui myös Etelävallin katu-pintaan aukko, joka paljasti sen alla olevat kellaritilat. Niiden lattia oli ulko-puolisen satamatason korkeudella, ja niistä olisi voitu avata pääsy satama-alueelle. Kaupunki ei kuitenkaan katsonut aiheelliseksi niiden kunnostamis-ta, vaan ne täytettiin hiekalla. Semmoisina ne olisivat olleet helpot jälleen tyhjentää, jos myöhemmin olisi tahdottu ottaa ne käytettäviksi.

Kaakompana oli Etelävallia seuranneessa vanhassa kaupunginmuurissa porttikäytävä Panssarlahden bastionin tyvessä, mistä oli ollut pääsy kaupun-gista rantaan. Se sijaitsi tontin 134 kohdalla, missä Etelävalli kääntyi Luos-tarinkadulle Hovioikeudenkadun päätä kohti. Tämä porttihuoli kunnostettiin kaupungin varoin muinaismuistojen valvojan suunnitelman mukaisesti ja se sai satamanpuoleisen aukon koristeeksi kaksi graniittipalloa.

Panssarlahden bastionilla sijaitseva luonnonkivinen makasiini kaipasi välttämättä korjausta. Muinaismuistojenvalvoja sai siihen tarkoitukseen tar-vittavat ylimääräiset varat kaupungilta, ja niin makasiini kunnostettiin ja luovutettiin Viipurin Taiteilijaseuran kokoontumispaikaksi.

Kaupungin keskeisten osien kaakonpuolella olevalla Patterinmäen linnoi-tusvyöhykkeellä jouduttiin Kalevankadun suunnitellun jatkoon avaamiseksi purkamaan siinä sijainnut linnake. Ennen sen purkamista linnake mitat-tiin ja siitä laati piirustukset sekä pienoismallin taiteilija Lauri Välke. Sa-moin meneteltiin patterivyöhykkeen länsipäässä, missä olevaa linnaketta pidettiin esteenä tuleville sataman laajennuksille.

Linnoitusvyön harjulla Mallaskadun ja Pontuksenkadun linjojen jatkeen välialueella sijainnut linnake muodostettiin v. 1935 arkkite. Uno Ullbergin suunnitelmien mukaisesti ulkoilmateatteriksi. Siinä yhteydessä restauroitiin linnakkeen kivisiä vallinseinämiä. Koko patterivyöhykkeen mittauksen ja linnakkeita esittävät piirustukset vallien sisäisine muurattuine suojahuonei-neen ja tykkiasemineen suoritti rakennustoimiston mittausosaston virkailija kartoittaja David Kaijanen.

Asemakaava-arkkitehti Meurmanin siirryttyä Helsinkiin hänet vapautet-tiin muinaismuistojenvalvojan toimesta 1.6.1937 ja Muinaistieteellinen toi-mikunta määräsi samasta päivästä alkaen tointa hoitamaan arkkitehti Karl Sigurd Schultzin vuoden ajaksi, minkä jälkeen muinaismuistojenvalvojaksi määrättiin maakunta-arkiston hoitaja maisteri Ragnar Rosén, joka hoiti näitä tehtäviä Talvisotaan saakka. Hänen aikanaan teki Muinaistieteellinen

toimikunta vuoden 1939 menoarvion yhteydessä esityksen maakunta-arkeologin viran perustamisesta Turkuun ja Viipuriin. Tarkoitus oli saada tällaisia virkoja eri kaupunkeihin huolehtimaan oman kaupungin ja maakunnan muinaismuistojen säilymisestä ja tieteellisestä tutkimisesta sekä asianomaisen kaupungin museon hoidosta. Nämä maakunta-arkeologit tulisivat olemaan valtion virkamiehiä ja saamaan valtiolta tarpeelliset määrärahat toimintaansa varten. Esitys ei kuitenkaan ole johtanut tuloksiin.

Arkkitehti Schultzin toimintavuonna alettiin marraskuun puolivälissä suorittaa järjestelmällistä vanhojen kaupunginmuurien, talojen ja kellareiden mittaustyötä, jota työtä hoiti rakennusmestari P. Heiskanen.

Kun Viipuri Jatkosodan elokuussa oli jälleen suomalaisten hallussa, suoritutti Toimikunta professori Meurmanin ja Viipuriin lähettämänsä arkkitehti E. Kartanon avulla tarkastuksen Viipurin linnassa, jotta pahimmat vauriot saataisiin korjatuiksi kaupungin sotilashallinnon toimesta. Sotilashallintopiiri lupasikin huolehtia kattojen korjauksesta ja ikkuna-aukkojen peittämisestä. Toimikunta katsoi myös, että olisi ryhdyttävä valokuvaamalla säilyttämään kaupungin vanhimpien osien, erittäinkin Linnoituksen osan, rakennusmuistoja. Pienet keskiaikaiset rakennukset sekä ns. Raadintorni olisi saatava katetuksi. Tästä Toimikunta teki esityksen sotilashallinnolle. Kun maaseurakunnan, ent. Mustainveljesten, kirkon tontille piti avattaman sankarihaudat Viipurin maalaiskunnan kaatuneille, laati suunnitelman prof. Meurman, ja taiteilija O. Nurmi lähetettiin valvomaan kaivauksissa mahdollisesti esiin tulevia rakennusjätteitä.

Kun kaupunki oli v. 1942 jälleen myöntänyt varoja muinaismuistojenvalvojan palkkaamiseen, määräsi Toimikunta tähän tehtävään taiteilija Lauri Välkkeen maaliskuun 1. päivästä alkaen. Hän toimikin tässä tehtävässä Viipurin venäläisille luovuttamiseen asti.

Toimikunta katsoi, että kaupungin vanhimmat osat olisi säilytettävä mahdollisuuden mukaan entisensä kaltaisina, ja esitti myös, että saari, jolla linna sijaitsee, sekä P. Annan Kruunun varustusalue julistettaisiin asemakaavalain mukaisiksi "vanhoiksi kaupunginosiksi", mitä varten niiden asemakaavoittaminen annettaisiin erityisen asiantuntijalautakunnan tehtäväksi. Valokuvauksia varten kaupungin jälleenrakennussuunnittelun pohjaksi Toimikunta sai valtiolta käytettäväkseen 25 000 mk, ja työn suoritti Valokuvausliike Kolmio. Siten saatiin 400 valokuvaa. Myös mittaamalla ja piirtämällä koetettiin saada erinäisiä kohteita kuvatuiksi. Niinpä Raadintornin kuvaukseen käytettiin 4500 mk. Sotilashallintoa pyydettiin erityisesti korjauttamaan pikaisesti linnan makasiini- ja porttirakennus, josta ennen sotia oli laadittu piirustukset ja löydetty eräitä umpeenmuurattuja vähäisiä huonetoja. Pienet keskiaikaiset kivirakennukset Luostarinkatu 8:ssa ja 10:ssä, vanhan tuomiokirkon kellotorni ja sen viereinen rakennus Luostarinkadun varrella sekä Haminan portti kaipasivat kiireellisiä suojelutoimenpiteitä. Palaneen museon tontilla suoritettiin Suomen Museoliiton varoilla kahden kuukauden aikana kaivauksia mahdollisten museoesineiden löytämiseksi.

Vielä v. 1943 antoi Toimikunta Päämajan sotahistorialliselle toimistolle lausunnon ja pyynnön Viipurin linnan tutkimisesta, mikä olisi tehtävä, ennen kuin linnan vastaisesta käytöstä tehtäisiin päätökset.

Viipurin maaseurakunnan kirkon uudelleenrakentamisesta oli tehty päätös, minkä vuoksi Toimikunta antoi taiteilija O. Niemen tehtäväksi sen perustusten tutkimisen. Kaivaukset kestivät lähes kaksi kuukautta, ja kustannettiin osaksi Toimikunnan, osaksi lahjoitusvaroin. Suunnitelman kirkon uudelleen rakentamiseksi teki arkkhit. Martti Paalanen. Myös vanhan keskiaikaisen tuomiokirkon jälleenrakentamisesta oli seurakunta tehnyt päätöksen ja anonut sen tutkimista varten opetusministeriöltä 50 000 mk. Tuomiokirkkoseurakunta ryhtyi myös toimenpiteisiin piirustuskilpailun julistamiseksi. Toimikunta valitsi palkintolautakuntaan puolestaan jäseneksi valtionarkeologi Nordmanin. Viipurin menetys keskeytti nämä aikeet.

Muinaismuistojenvalvoja Välke joutui puolestaan paikallisena toimihenkilönä avustamaan ja osallistumaan edellä mainittuihin Toimikunnan järjestämiin tehtäviin.

Mainittakoon lopuksi itsenäisyydenaikamme Viipurille tärkeimmän muinaismuiston kunnostaminen, joka tapahtui v. 1923 ja siis ennen muinaismuistojenvalvojan toimen perustamista. Se oli Pyöreän Tornin korjaaminen ja muodostaminen historialliseksi kahvila-ravintolaksi. Sen suoritti arkkhit. Uno Ullberg Viipurin Teknillisen Klubin tukemana. Ennen sen toteuttamista arkkhit. Ullberg mittautti ja laati piirustukset tästä rakennuksesta ja taiteilija Välke teki mustaliitupiirustuksia tornin sisäosista. Valmistuttuaan Pyöreästä Tornista tuli Viipurin huomattavin nähtävyys.

Sunnuntaikoulusta ammattikouluihin

Ammattiopetuksen historiaa Viipurissa

I. S u n n u n t a i k o u l u

Ammattiopetuksen tarve huomattiin vasta 1800-luvun alkupuolella. 20.5. 1835 julkaistiin keisarillinen asetus, että "suuremman konstitaidon oppimiseksi konstillisia elinkeinoja varten on Helsinkiin perustettava konstikoulu". Koulu ei liene vastannut odotuksia, sillä uudella asetuksella 19.1.1842 määrättiin, että englantilaisen Bell Lancasterin koulujärjestelmän mukaisia sunnuntaikouluja oli perustettava maan suurimpiin kaupunkeihin, esim. Viipuriin. Opetusta tuli antaa "hantverkin oppipojille ja kisälleille kristillisyyden kuin myöskin kirjoitus- ja räkningitaidon oppimisessa". Kun vuoden 1842 asetuksessa lisäksi määrättiin, ettei tammikuun 1. päivän 1845 jälkeen enää saanut antaa kisällikirjaa sellaiselle henkilölle, jolla ei ollut riittäviä tietoja edellä mainituissa asioissa, eikä julistaa mestariksi, ellei asianomainen osannut laatia ammatissaan tarvittavia piirustuksia, tuli sunnuntaikoulussa lisäksi opettaa "sitä lajia riitningioppia, joka erinäisissä hantverkeissä on tarpeellista mestariksi aikoville".

Viipurissa oli opettaja Gustaf Sattler jo v. 1839 perustanut ns. sunnuntai-koulun 1. pyhäkoulun (erotettava myöhemmin syntyneestä kirkollisesta pyhäkoulusta) ja hoiti sitä korvauksetta kolme lukuvuotta. Varsinainen ase- tuksen määräämä sunnuntaikoulu (Söndagsskolan i Wiborg) alkoi 6.1.1843 ja Gustaf Sattler määrättiin sen opettajaksi jatkuvasti. V. 1860 perustettiin lisäksi iltakoulu sunnuntaikoulun valmistuslaitokseksi. Koulu toimi (esim. v. 1844) varamaankamreeri Eric Johan Bäckin talossa Pietarin esikaupun- gissa.

Koulun opetusaineet olivat (silloisen kirjoitustavan mukaan) aine- ja kir- jeinkirjoitus, räkninkien tekeminen, Suomen maantiete, Suomen historia, luvunlasku, oikokirjoitus, käsikirjoitus ja piirustus. Vuosikertomuksen 1867 mukaan oppiaineet olivat tavaus, sisältäluku, laskento, uskonto, raamatun- historia, Suomen ja yleinen maantieto, isänmaan historia, ortografia, kirjeen- kirjoitus, tyylikirjoitus, laskujen teko ja piirustus. Vuodelta 1878 säilyneen lukujärjestyksen mukaan oli opetusta seuraavasti:

Sunnuntaisin klo 4—5	1. luokka Molander Religion	2. luokka Jäppinen Geografi	3. luokka Innanen Orthografi eller Suomen kirj.
5—6	Innanen Räkning	Molander Räkning	Relander Finlands historia
6—7	Relander Geografi eller Skrifning	Innanen Orthografi	Molander Räkning



C.I.J. Molander.



A.Hj. Sallmén.

Sunnuntaikoulun työskentely ja saavutukset näkyvät oppilaiden todistuksista, joita on säilynyt vuosilta 1861—1875. Ne ovat ruotsinkielisiä, vain joku-nen on suomeksi vuodesta 1863 lähtien, esim. N:o 4/1863:

Sigarritekiän oppilas Otto Blomqvist joka 16. päivänä tammi kuussa vuonna 1859 vastaan otettiin Wiipurin sunnuntakkoulun alkeisluokkaan, muutettiin 10 päivänä kesäkuussa vuonna 1860 ensimmäiseen, 9 päivänä kesäkuussa vuonna 1861 toiseen ja ensimmäisenä päivänä syyskuussa 1862 kolmanteen luokkaan, on hyvällä käytöksellä ja awullisella ahkeruudella oppinut awullisesti Yleisen ja Suomen maan tiedon, Suomen historian, Suomen sanan puwun ja kirjausten kirjoittamisen niinkuin luwun laskun joisa hän on ehtinyt oppia (neljä tapaa ja murtoluwut jakoon saakka) Tyydyttävästi, joka Hänelle Blomqwestille tämän kautta todistukseksi koulun puolesta annetaan tapahtui Wiipurissa sinä 29. päivänä Marras kuuta vuonna 1863.

Casimir Stråhlman
Sunnuntakkoulun hoitaja

Ja toisena esimerkkinä N:o 5/1863 Koulu toistos Kulta ja Hopiaseppä oppilalle Herman Frimanille:

Kulta ja hopia sepän oppilas Herman Friman, joka 16. päivänä tammi kuussa vuonna 1859 vastaan otettiin Wiipurin Sunnuntak-koulun alkeisluokkaan, muutettiin 4 päivänä kesäkuussa samana vuonna ensimmäiseen, 2 päivänä Syyskuussa Vuonna 1860 toiseen ja 1. päivänä Syyskuussa vuonna 1861 kolmanteen taikka opiston ylimmäiseen luokkaan, on Hywällä käytöksellä ja Awullisella ahkeruudella oppinut awullisesti Yleisen ja Suomen maan tiedon, Isänmaan historian, Suomen sanan puwun ja kirjausten kirjoittamisen niin myös Tyydyttävästi luwun laskun joisa hän on ehtinyt neljä tapaa ja murtoluwut jakoon saakka. Tämä hänelle Frimannille koulun puolesta todistukseksi annetaan, joka tapahtui Wiipurissa sinä 19. päivänä Marras kuussa vuonna 1863.

Kasimir Stråhlman
Koulun opettaja ja Lehtori

Sunnuntaikoululla oli lainakirjasto, jossa oli kuitenkin etupäässä ruotsinkielisiä kirjoja ja vain muutama suomenkielinen, esim. Pääskysen pakinat ja Kultala.

Säilyneen (käsinkirjoitetun) vuoden 1867 vuosikertomuksen mukaan koulussa opiskeli 136 oppilasta sunnuntaisin klo 4—7 viidellä luokalla ja valmistavalla luokalla myös keskiviikkoisin ja lauantaisin klo 6—8 illalla. Koulun säilynyt oppilasmatrikkeli on ruotsinkielinen, joskin oppilaiden nimet ja kotipaikat ovat suomalaisia, enimmäkseen Karjalasta ja Savosta. Koulua ylläpiti kaupunki, mutta valtio myönsi sille sata ruplaa ”hopiata” vuosittain.

Koulun johtajina toimivat Sattlerin jälkeen Kasimir Stråhlman 1861—72, C.I.J. Molander 1872—80 ja A. Hj. Sallmén 1880—87. Vuodelta 1874 säilyneen opettajaluettelon mukaan koulussa toimivat johtajan lisäksi J. Innanen, J. Häyhä, J.F. Molander, A.V. Streng sekä uusina K.O. Appelroth Reaali-koulusta ja kansakoulunopettajat A. Favén ja A. Rikström sekä vuosina 1875—80 J. Häyhä, J. Innanen, K.O. Appelroth, J.F. Molander ja uutena N. Hauvonen. — Kaupungin maistraatti oli määrännyt vuosittain kaksi mestaria joka kuukausi tarkastamaan ja valvomaan oppilaiden koulunkäyntiä. Koulun johtokuntaan kuuluivat v. 1872 kuvernööri K.T. Oker-Blom, pormestari F.W. Poppius, asessori J.G. Heinrichius, kauppaneuvos M. Tichanoff, maisterit Hugo Zilliacus ja K.S. Emeleus, tehtailija J.G. Sundström, kultaseppä Lampén sekä konsuli W. Hackman. — Koulu toimi mm. Keskuskansakoulun tiloissa.

Sunnuntaikoulu lakkautettiin 22.5.1887, joten se oli toiminut 44 vuotta, ja siinä oli saanut opetusta 2 749 oppilasta.

*

Maksuttoman sunnuntaikoulun (pyhäkoulun) naispalvelijoita varten oli perustanut v. 1873 opettajatar Selma Schaeffer.

II. Käsityöläiskoulut (Yleinen ammattilaiskoulu)

Asetuksella 25.11.1885 perustettiin uudenmalliset käsityöläiskoulut, joille myönnettiin valtionapua puolet johtajan ja opettajien palkoista. Niiden (myöh. Yleisen ammattilaiskoulun) tarkoituksena oli edistää käsityö- ja teollisuusaloilla työskentelevien nuorten henkilöiden kehittämistä taitaviksi työntekijöiksi ja laajentaa heidän toiminnassaan tarpeellisia ammatti- ja kansalaistietoja.

Viipurin valtuusmiehet asettivat valiokunnan, johon nimettiin puheenjohtajaksi kauppaneuvos W. Hackman ja jäseniksi rehtori Hugo Zilliacus, asessori A. Thomé, lehtori R. Relander ja maalarimestari A. Palonen, valmistelevaan koulun perustamista kaupunkiinsa, suunnittelemaan koulujärjestyksen, opetuksen ja laatimaan menoarvion.

Käsityöläiskoulu, joka aloitti toimintansa syksyllä 1887, jakautui ylemmän (ylhäisempään) 1. varsinaiseen 2-luokkaiseen käsityöläiskouluun ja alemmaan (alhaisempaan) aluksi 3-luokkaiseen, myöhemmin 2-luokkaiseen käsityöläiskouluun, johon liitettiin alkeisluokka vaillinaiset alkeistiedot omaaville oppilaille. Ylemmän otettiin kansakoulun tai alemman käsityöläiskoulun käyneitä. Vuosien kuluessa koulun rakenteessa ja opetussuunnitelmissa tapahtui kuitenkin muutoksia. Teollisuuden ripeän edistymisen

johdosta annettiin uusi asetus ”Muutettuja määräyksiä käsityöläiskouluista” 12.9.1900, jotka koskivat lähinnä ohjelmistoa ja pakollisia oppiaineita. Asetuksen 2.3.1920 mukaan koulun nimeksi tuli *Yleinen ammattilaiskoulu*, jolle valtionapua annettiin entiseen tapaan sekä lisäksi 5% opetusvälineiden ostoon. Valtionavun edellytyksenä oli kuitenkin, että kutakin luokkaa kohti oli vähintään kymmenen oppilasta.

Lukuvuodesta 1921—22 koulun nimenä oli *Viipurin Yleinen ammattilaiskoulu*, johon perustettiin uusia osastoja ja rinnakkaisluokkia: kauppa-apulaisosasto syksystä 1922, kirjatyöntekijäin osasto vain lukuvuonna 1922—23, jatkoluokka syksystä 1922. Oppivelvollisuuslain johdosta valmistava koulu (alempi käsityöläiskoulu) lopetettiin keväällä 1924, joten lukuvuodesta 1924—25 lähtien toimivat vain sekalaisammattiluokat I—II (lukuvuodesta 1929—30 nimeltä ammattiluokat I—II), kauppa-apulaisluokat I—II ja jatkoluokka I.

Ylemmän käsityöläiskoulun molemmat luokat toimivat aluksi sunnuntaisin klo 3—7, tiistaina, keskiviikkona, perjantaina ja lauantaina klo 6—8 iltaisin (yht. 12 viikkotuntia), myöhemmin sunnuntaina 8—10 aamulla, maanantaina, tiistaina, keskiviikkona, torstaina ja perjantaina 6—8 illalla (yht. 12 viikkotuntia). Alemman käsityöläiskoulun ja sen valmistavan luokan oppitunnit olivat sunnuntaina 3—7 ja lauantaina 6—8 illalla (yht. kuusi viikkotuntia), myöhemmin maanantaina, tiistaina, keskiviikkona ja torstaina 6—8 illalla (yht. kahdeksan viikkotuntia). Ensimmäiseltä lukuvuodelta 1887—88 on mainittu, että sunnuntai-iltaisin oppilaita oli tunneilla runsaasti (n. 120), mutta arki-iltoina vähän (n. 50). Varsinkin koulun alkuvuosina oppilaiden koulunkäynti oli epäsäännöllistä, sillä monet työnantajat ja mestarit olivat haluttomia lähettämään työntekijöitään kouluun, joten käsityöläisyhdistyksen tuli valvoa asiaa. Myöhemmin oppivelvollisuuslain (1921) aikana koulunkäynti muuttui säännöllisemmäksi. Koulun oppilaathan olivat suureksi osaksi oppivelvollisuuslain alaisia alle 16-vuotiaita poikia ja tyttöjä, jotka olivat saaneet kansakoulun päästötodistuksen, mutta eivät olleet suorittaneet lain määräämää kahden vuoden jatkokoulua, vaan olivat menneet johonkin ammattiin sitoutuen kuitenkin hankkimaan itselleen päästötodistuksen yleisestä ammattilaiskoulusta, jota ilman heitä ei voitu julistaa ammattityöntekijöiksi.

Syksyllä 1887 kirjoittautui käsityöläiskoulun I luokalle kahdeksan oppilasta ja II luokalle kolme oppilasta (yht. 11 vakinaista oppilasta ja lisäksi yhdeksän ylimääräistä), mutta vuosittain oppilasmäärä kasvoi. Syksyllä 1900 oppilaita oli 166, syksyllä 1920 oli 207 (133 poikaa ja 74 tyttöä), syksyllä 1930 oli 262 oppilasta (176 poikaa ja 86 tyttöä) ja viimeisenä syksynä 1938 oppilaita oli 519 (301 poikaa ja 218 tyttöä). 50-vuotiskautena 1887—1937 oli koulun käynyt 9732 oppilasta. He olivat miltei kaikki Viipurin kaupunkikuntalaisia.

Ylemmässä käsityöläiskoulussa, joka opetussuunnitelmaltaan vastasi aikaisempaa, etupäässä kauppahuone Hackman & C:n ylläpitämää sunnuntaikoulua, oli ensimmäisenä lukuvuotena 1887—88 I luokalla alkeispiirustusta 4 tuntia viikossa, laskuoppia 2 t., kaunokirjoitusta 1 t., äidinkielen

oikeinkirjoitusta ynnä kirjoitusharjoituksia 2 t., kirjanpitoa 2 t., fysiikan alkeita 1 t. (yht. 12 tuntia), II luokalla koristepiirustusta 4 t., ammatti-piirustusta 2 t., laskuoppia 2 t., geometrian alkeita ja projektio-oppia 2 t., äidinkielen kirjoitusharjoituksia 1 t., fysiikan alkeita 1 t. (yht. 12 tuntia) ja alemmassa käsityöläiskoulussa I luokalla kuvaantoa ja piirustusta 2 t., laskuoppia 1 t., kaunokirjoitusta 2 t., sisältälukua ja uskontoa 1 t. (yht. 6 tuntia), II luokalla kuvaantoa ja piirustusta 3 t., laskuoppia 1 t., oikein-kirjoitusta 1 t., kaunokirjoitusta ja Suomen historiaa 1 t. (yht. 6 tuntia) ja III luokalla kuvaantoa ja piirustusta 3 t., laskuoppia 1 t., laskujen ym. pienem-päin kirjain (= kirjeiden) laatimista ja Suomen historiaa 1 t., yksinkertaista kirjanpitoa 1 t. (yht. 6 tuntia) sekä valmistavalla luokalla kuvaantoa ja piirustusta 2 t., kaunokirjoitusta 2 t., laskuoppia 1 t., sisältälukua 1 t. (yht. 6 tuntia).

Kirjatyöntekijäin luokan aineet lv. 1922—23 olivat äidinkieli, käsivarapii-rustus ja tyylipiirustus, värioppi, konepiirustus, tekstaus (yht. 6 tuntia) sekä lisäksi luentoja. Kauppa-apulaishuokilla I—II opetettiin suomen kieltä, kirjanpitoa, kauppalaskentaa, kauppaoppia, kauppamaantiedettä ja kaunokirjoitusta; jatkoluokalla syksystä 1922 oppiaineet olivat äidinkieli, laskento, kirjanpito, kauppaoppi, kauppakirjeenvaihto, kansantalous ja piirustus. — Uusia käytännölliseen elämään tähtääviä aineita olivat sähkö-oppi, kone- ja huonerakennusoppi piirustuksineen, lisäksi ruotsin kieli vuodesta 1924, saksan kieli v. 1925, konekirjoitus 1928, liina- ja pukuompe-lu 1932 ja ylimääräisenä voimistelu v. 1935.

Viimeisenä lukuvuotena 1938—39 olivat oppiaineet I ammattiluokalla suomen kieli ja kirjoitus, laskento, mittausoppi, ammattioppi, koneoppi, kirjanpito, metalliammatti-piirustus, puutyöammatti-piirustus, tyttöjen am-matti-piirustus ja parturi-kampaajaopetus, II ammattiluokalla suomen kieli, laskento ja hinnoittelu, sähköoppi, rakennusoppi, kansalaistieto, terveysoppi, kodinhoito, kirjanpito, konepiirustus, rakennuspiirustus, ompelutyöt; I kauppa-apulaishuokalla suomen kieli, kirjanpito, kauppa-laskento, kauppaoppi, maantieto, kaunokirjoitus, II kauppa-apulaishuokalla suomen kieli, kauppakirjeenvaihto, kirjanpito, kauppalaskento, kauppa-oppi, maantieto, kaunokirjoitus ja jatkoluokalla suomen kieli, ruotsin kieli, kirjanpito ja kaunokirjoitus. — Kun koulu oli muuttanut uuteen ammatti-koulutaloon, siellä avarammissa tiloissa toimivat erikseen (sekalais)amat-tiluokka, koneluokka, rakennusluokka, vaatturiluokka, parturi-kampaaja-luokka sekä liikeapulaishuokka, joka vastasi kauppakoulun yhteydessä toimivan kauppa-apulaiskoulun I luokkaa.

Oppilaiden harrastusten ylläpitäjäksi perustettiin 31.10.1915 *toverikunta*, jonka tarkoituksena oli kehittää toveruutta järjestämällä koulutyön ulkopuo-lella tilaisuuksia kontakteihin: keskustelukokouksia, ohjelmallisia toveri-iltoja, pari yleistä juhlaa lukuvuodessa, laulu-, näytelmä- ja voimistelu-tilaisuuksia, urheilukilpailuja, kävely- ja hiihtoretkeä kaupungin ympäris-töön, ym. Kirjallisia harrastuksia voitiin toteuttaa käsinkirjoitetussa Pasuu-na-lehdessä. Lukuvuonna 1938—39 johtokunnan valvonnassa toimi kirjasto-, näytelmä-, urheilu-, retkeily- ym. kerho, huvitoimikunta, joita tukivat opettajakuraattori ja muutkin opettajat. Oma kirjasto sisälsi 159 nidosta.



A. Valtavuo (ent. Rikström).

Koulu oli vuodesta 1887 teollisuushallituksen alainen ja asetuksella 2.3. 1920 kauppaja teollisuusministeriön alainen. Lähin valvonta oli aluksi 5-jäsenisellä johtokunnalla, johon valitsivat edustajansa työnantaja- ja työntekijäjärjestöt ja puheenjohtajaksi koulun ylläpitäjä (lähinnä kaupunki). Kun koulu oli siirtynyt syksystä 1931 uuteen ammattikoulutaloon, johtokunnaksi tuli Viipurin kaupungin ammattikoulujen yhteinen johtokunta.

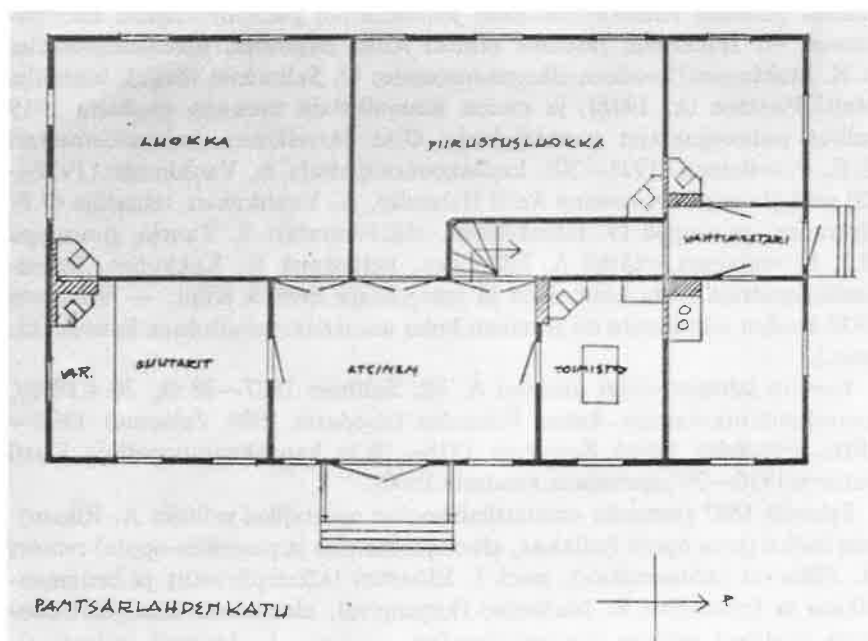
Yleisen ammatillaiskoulun ensimmäisenä johtokuntana toimi koulua suunnitellut valiokunta (ks. ed.), lukuvuodesta 1915—16 (josta lähtien ovat koulun painetut vuosikertomukset) johtokunnan puheenjohtajana kauppaneuvos W. Hackman, jäseninä rehtori Antti Helander, oikeusneuvosmies A.H. Makkonen (kuolleen oikeusneuvosmies O. Sallménin tilalla), tehtailija Matti Pietinen (k. 1918), ja uuden kunnallislain mukaan vuodesta 1919 valitut puheenjohtajat pankinjohtaja Otto Järveläinen, rakennusmestari H.K. Paavilainen (1921—30), kansakoulunopettaja A. Vauhkonen (1931—32) sekä jäseninä eri vuosina Antti Helander, A. Vauhkonen, tehtailija O.F. Herranen, puuseppä O. Hämäläinen, räätälimestari S. Taurio, puuseppä H.J. Lappalainen, räätäli A. Häkkinen, peltiseppä K. Kokkonen, kansakoulunopettaja Eeva Lonkainen ja työnjohtaja Eemeli Kilpi. — Vuodesta 1932 koulun johtokunta oli yhteinen koko ammattioppilaitoksen kanssa (ks. seur.).

Koulun johtajat olivat maisteri A. Hj. Sallmén 1887—98 (k. 30.4.1898), kansakouluntarkastaja Anton Rikström (vuodesta 1906 Valtavuo) 1898—1916, arkkitehti Väinö Keinänen 1916—18 ja kansakoulunopettaja Kusti Sutinen 1918—39 (opettajana vuodesta 1900).

Syksyllä 1887 ylemmän ammatillaiskoulun opettajiksi valittiin A. Rikströmin lisäksi (joka opetti fysiikkaa, alkeisgeometriaa ja projektio-oppia) rehtori H. Zilliacus (aritmetiikka), neiti I. Elfström (alkeispiirustus ja ornamentiikka) ja konttoristi R. Mallenius (kirjanpito), alemmassa käsityöläiskoulussa opettivat entisen sunnuntaikoulun opettajat I. Aminoff (piirustus), Selma Quist (uskonto, sisältäluku, oikeinkirjoitus, kaunokirjoitus), kansa-



Pantsarlahden ammattikoulun luokahuonerakennus.



Pantsarlahden ammattikoulun luokahuonerakennuksen pohjapiirros. Piirtänyt T. Häyrinen.

koulunopettaja T. Ora (Suomen historia), kansakoulunopettaja J. Häyhä (piirustus, laskento, lukeminen) ja kansakoulunopettaja J. Väänänen (piirustus). Valmistavasta luokasta huolehti Vilken koulun opettaja Agnes Sallmén (sisältäluku, oikeinkirjoitus). Koulun pitkäaikaisia opettajia olivat mm. J. Häyhä 1887—1890, Agnes Sallmén 1887—1902, R. Mallenius 1887—1901, H. Zilliacus 1887—1899, Selma Quist 1887—1898, Anton Valtavuo, T. Ora ja J. Väänänen 1887—1916, kansakoulunopettaja Vilho Rossi 1889—1925, käsityönopettaja Anni Rouhiainen 1898—1928, maisteri T. Sirelius 1890—1902, opettajatar Edla Nord 1892—1903, veistonopettaja Antti Korpi-mäki 1901—1931, kansakoulunopettaja Fabian Sihvonen 1902—1917, rehtori Lauri Pohjala 1902—07, kansakoulunopettaja Hj. Suhonen 1915—23, kansakoulunopettaja J.H. Keinänen 1915—21, käsityönopettaja Henni Turunen 1915—1931, kansakoulunopettaja Heino Hukari 1919—25, koneteknikko Väinö Bärting 1919—24, kansakoulunopettaja Eino Mansikka 1920—34, kansakoulunopettaja Roosa Hurmalainen 1920—25, piirustuksen-opettaja Kalle Siitonen 1920—37, joiden lisäksi viimeisten lukuvuosien opettajia olivat kansakoulunopettaja Emil Hakkarainen 1933—39, konttori-päällikkö Arno Heinonen 1931—39, kansakoulunopettaja Viljo Hollo 1930—39, kansakoulunopettaja Juho Ilvonen 1932—39, ekonomi Erkki Karvinen 1930—39, rakennusteknikko Toivo Koponen 1931—39, koneteknikko Arvo Korte 1934—39, koneteknikko Niilo Laine 1929—39, johtajatar Rauni Liinto 1933—39, kansakoulunopettaja Emil Majanen 1921—39, kansakou-lunopettaja Annikki Pasma 1932—39, kansakoulunopettaja Reino Pentikäi-nen 1933—39, prokuristi Reino Sutinen 1928—39 ja kansakoulunopettaja Tahvo Vainikka 1922—39. — Opettajien lukumäärä oli varsin vaihteleva ja lisääntyi oppilasmäärän mukana: ensimmäisenä lv. oli opettajia 10, lv. 1916—17 9 opettajaa ja lv. 1933—34 ja 1938—39 27 opettajaa.

Koulu toimi aluksi Keskuskansakoulun tiloissa, mutta siirtyi syksystä 1931 ammattikoulutaloon (Koivistonkatu 3), jossa sillä oli tilavat ja käytännölliset luokkahuoneet ja tarkoituksenmukaiset opetusvälineet.

*

Syksyllä 1939 syntyneen Talvisodan johdosta koulu oli suljettuna lukuvuo-det 1939—43 ja aloitti toimintansa kaupungin takaisinvaltauksen jälkeen vasta 15.10.1943 ja lopetti lukukauden virallisesti 20.5.1944, mutta kevät-lukukausi lopetettiin pommitusuhan takia jo helmikuun lopulla. Kirjeopetus aloitettiin 22.3.1944.

Koulussa toimivat ammattiluokat I—II ja kauppa-apulaisluokat I—II. Ammattiluokkien opetusohjelmassa olivat äidinkieli ja asioimiskirjoitus, kansalaistieto, laskento ja mittausoppi, ammattitalous, hinnoittelu ja kir-janpito, fysiikka, ammattioppi ja työoppi, ammattiopirustus (molemmilla luokilla 10 tuntia), kauppa-apulaisluokilla äidinkieli, kansalaistieto ja kaup-pakirjeenvaihto, kauppalaskento, kirjanpito ja hinnoittelu, kauppaoppi ja liikkeenhoito-oppi, kauppamaantieto, kodinhoito, fysiikka, kemia ja tavara-oppi (molemmilla luokilla 10 tuntia).

Oppilaita oli luokilla Kone I A-B 48, Kone II A-B 43, Rakennus I—II 47 ja liikeluokilla I—II 55 (yht. 193 oppilasta).

Koulun vt. rehtori ja vakinainen opettaja oli Taavetti Häyrynen ja tunti-opettajina toimivat ins. Aleksanteri Frost, ekonomit Jouko Heporauta ja Untamo Jalonen, ins. Eero Kaila, ekonomi Ari Kock, kansakoulunopettaja Tauno Koironen, teknikko Arvo Korte, johtajatar Rauni Liinto, kansakoulunopettajat Pentti Möttönen ja John Saarnia, konttoripäällikkö Jalmari Vaalivirta, teknikko Aaro Peippo ja ekonomi Eino Saario.

III. Poikain ammattikoulu

Teollisuuden kehittyessä alettiin vuosisadan vaihteessa kiinnittää huomiota myös työntekijöiden ammattikasvatukseen. Suurten teollisuusmaiden mallin mukaan perustettiin maahamme ammattikouluja: 1800-luvun lopulla Helsinkiin ja 1900-luvun alkupuolella Poriin, Porvooseen, Kotkaan ja Tampereelle. Kirjelmässään 20.1.1914 Viipurin Teollisuusyhdistys esitti valtuustolle ammattikoulun perustamista Viipuriin. Valtuusto asetti kokouksessaan 23.1.1914 viisijäsenisen toimikunnan, johon kutsuttiin kauppaneuvos J.F. Hackman, kansakouluntarkastaja Anton Valtavuo, arkkitehti Uno Ullberg ja tehtailijat Matti Pietinen sekä Emil Helenius, valmistelevaan asiaa. Toimikunnan jäsenet kävivät tutustumassa maamme muihin ammattikouluihin ja neuvottelivat näiden johtajien kanssa. Tuloksena oli, että toimikunta ehdotti valtuustolle ammattikoulun perustamista kaupunkiin. Sen tehtävänä olisi kansakoulun käyneiden poikien valmistaminen käsityö- ja teollisuusammatteihin. Opettajiksi olisi palkattava arkkitehti ja koneinsinööri, joiden apuna toimisivat ammattitaitoiset työmestarit puu- ja metalliteollisuuden aloilla sekä muissa aineissa tarpeen mukaan tuntiopettajat. Toimikunnan ehdotuksen, opetussuunnitelman ja menoarvion valtuusto hyväksyi yksimielisesti 12.6.1914 ja nimesi samalla kyseisen toimikunnan perustettavan ammattikoulun johtokunnaksi.

Syttynyt maailmansota esti kuitenkin koulun aloittamisen syksyllä 1914. Tällöin valtuusto kokouksessaan 12.10.1915 asetti johtokunnan avuksi uuden toimikunnan, johon nimettiin teollisuuskoulun rehtori Leander Ikonen, kelloseppä J.E. Rynén, tehtailija O.F. Herranen, rakennusmestari A. Isaksson ja insinööri Axel Söderlund, valmistelevaan koulun aloittamista ensi tilassa. Kokouksessaan 22.6.1916 valtuusto päätti lopullisesti koulun aloittamisesta syksyllä 1916, etenkin kun kauppahuone Hackman & C:o teki huomattavan lahjoituksen sen hyväksi ja lupasi tukea sitä myöhemminkin.

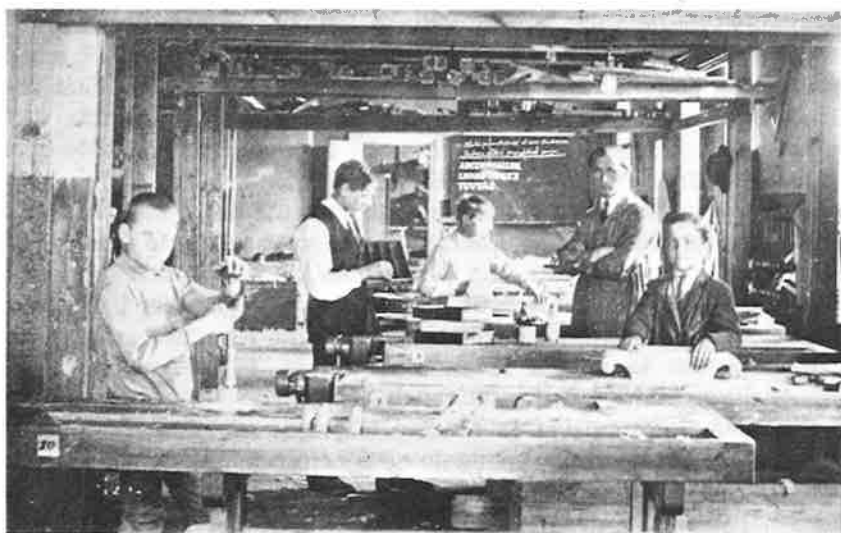
Viipurin kaupungin valmistava poikain ammattikoulu aloitti toimintansa 1.10.1916 kaupungin omistamissa ja korjauttamissa kahdessa v. 1829 rakennetussa puutalossa (Pantsarlahdessa Pontuksenkatu 1:ssä), joissa olivat toimineet Työ- ja ojennuslaitos (vuodesta 1831) ja myöhemmin Köyhäin ystävien lasten työkoulu ja Maitopisarayhdistys. Pontuksenkadun puoleisessa rakennuksessa oli kaksi luokkahuonetta, räätälin ja suutarin työhuone, toimisto ja vahtimestarin asunto sekä Vaasankadun päässä sijaitsevassa rakennuksessa metalli- ja puutyöosastot ja kellarikerroksessa paja sekä hiilivarasto (ks. oheisia sisustusarkkitehti T. Häyrysen laatimia pohjapiirroksia).

Ammattikoulussa, joka oli kaksivuotinen ja jossa annettiin sekä ammatti-että tietopuolista opetusta, oli kaksi osastoa: metallityö- ja puutyöosasto, minkä lisäksi ensiluokkalaisille oli suutarin- ja räätälintyön alkeisopetusta, joskin viimeksi mainittu pian lopetettiin. Vuonna 1920 koulun nimeksi muutettiin *Viipurin kaupungin ammatteihin valmistava koulu*, jonka hallinto ja opetusohjelmat määrättiin asetuksilla 2.3.1920 ja 28.4.1923, joskin ne jäivät suurin piirtein ennalleen. Kuitenkin koulun johtosäännön 1. §:n mukaan määriteltiin tarkemmin sen tarkoitus: tarjota kansakoulukurssin suorittaneille, käytännölliseen työhön aikoville pojille (myöhemmin myös tytöille) tilaisuus valmistavasti perehtyä tietopuolisesti ja käytännöllisesti ammatti- ja teollisuustyöhön ja siten helpottaa heidän pääsyään joko ammattityöaloille tai ylempiin ammattioppilaitoksiin sekä laajentaa heidän kansalais-tietojaan.

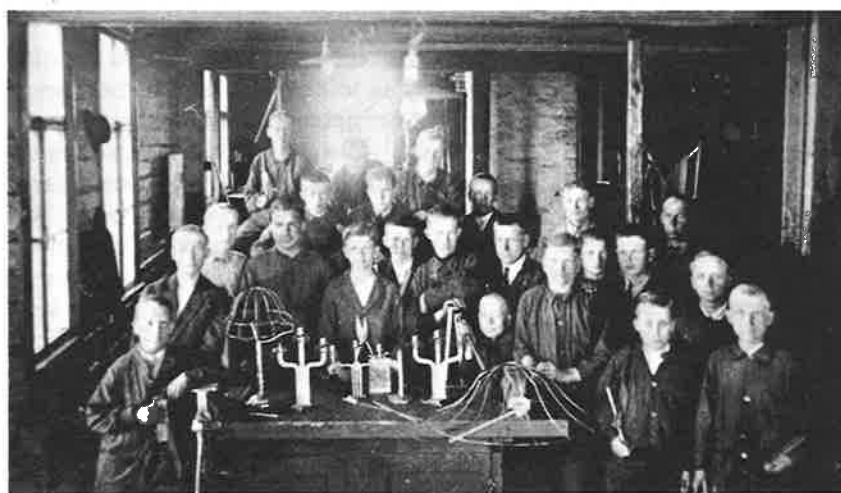
Ammateille asetettujen vaatimusten kasvaminen kuvastui myös ammattikoulun kehityksessä. Vuoden 1924 oppisopimuslaki velvoitti kaupungin perustamaan ammattioppilaslautakunnan, joka huolehti lasten koulunkäyntivelvollisuudesta ym. Tämä lisäsi painetta myös ammattikouluja kohtaan: oli perustettava rinnakkaisluokkia ja lisättävä opetusohjelmaa. Viipurin ammattikoulussa oli puutyöosastossa lukuvuonna 1916—17 I luokka, lv. 1917—1923 I ja II lk., lv. 1923—25 I, II ja III (eli jatkoluokka), lv. 1925—30 I ja II lk., lv. 1930—31 I a, b, c, d ja II lk., lv. 1931—32 I a, b, II ja III lk., lv. 1932—34 I a, b, c ja II lk., lv. 1934—35 I a, b, c, d ja II lk., lv. 1935—37 I a, b, c ja II a, b lk., lv. 1937—38 I a, b, c ja II lk., lv. 1938—39 I ja II lk. (osastoja ei ilmoitettu) ja metallityöosastossa lv. 1916—17 I lk., lv. 1917—23 I ja II lk., lv. 1923—24 I a, b ja II lk., lv. 1924—25 I ja II lk., lv. 1925—26 I a, b ja II lk., lv. 1926—30 I ja II lk., lv. 1930—31 I a, b, c, d ja II a, b lk., lv. 1931—32 I a, b, c, d, e ja II a, b, c lk., lv. 1932—33 I a-e ja II a-d lk., lv. 1933—34 I a-f ja II a-c lk., lv. 1934—35 I a-e ja II a-d lk., lv. 1935—36 I a-g ja II a-c lk., lv. 1936—38 I a-f ja II a-d lk., lv. 1938—39 I, II ja III (rinnakkaisluokkia ei ilmoitettu) sekä maalariosastossa lv. 1931—32 I lk., lv. 1932—34 I ja II lk., lv. 1934—39 I a, b ja II lk. — Esim. 1930-luvulla metalliosaston kyseisiä luokkia edustivat mekaaninen osasto, levytyöosasto, paja ja valimo.

Luokkien lisääntyminen johtui sekä oppilasmäärän kasvusta että uusista opetusaineista. Lukuvuonna 1916—17 olivat opetusaineet äidinkieli ja kirjoitus, laskento, mittausoppi ja kuvaanto, fysiikka ja kemia, teknologia, käsivarapiirustus, kirjanpito, räätälintyö, suutarintyö, ammattiopirustus ja ammattityö ja lukuvuonna 1938—39 suomen kieli ja kirjoitus, laskento ja mittausoppi, kansalaistieto, kirjanpito, luonnonoppi (fysiikka, mekaniikka, kemia), terveysoppi ja raittiusoppi, ammattioppi, aineoppi ja värikemia, värisointuoppi, tyylioppi, tekstaus ja kirjainmaalaus, perspektiivioppi, ammatti- ja sommittelupirustus, jalkinetyö, ammattityö ja voimistelu.

Oppilasmäärän kasvua kuvastavat seuraavat luvut: lukuvuonna 1916—17 oli 44 oppilasta (puutyöosastolla 11 ja metallityöosastolla 33), lv. 1925—26 137 oppilasta (puutyöosastolla 62 ja metallityöosastolla 75), ensimmäisenä lukuvuonna 1931—32 maalariosastolla 29 oppilasta, lv. 1936—37 541 oppi-



Poikain ammattikoulun veistoluokka v. 1923. Oikealla opettaja T. Häyrinen.



Ammattikoulun oppilaita v. 1925.

lasta (puutyöosastolla 129, metallityöosastolla 333 ja maalariosastolla 79) ja viimeisenä lukuvuonna 1938—39 517 oppilasta (puutyöosastolla 125, metallityöosastolla 325 ja maalariosastolla 67). 20-vuotisella toimikaudella 1916—36 oli puutyöosastolla 1269 oppilasta, metallityöosastolla 2487 oppilasta ja lv. 1931—36 maalarityöosastolla 288 oppilasta (yht. 4044 oppilasta, joista päästötodistuksen sai 1292 oppilasta).

Monin tavoin kasvaneen ammattikoulun toiminta oli vaikeaa vanhoissa ahtaissa ja puutteellisissa koulurakennuksissa, joten valtuusto vihdoin teki kaikkien toivoman päätöksen 21.1.1930 uuden koulutalon rakentamisesta. Rakennustoimikunnan puheenjohtajana oli kaupunginjohtaja T. Siltanen, rakennukset suunnitteli kaupunginarkkitehti Väinö Keinänen ja työpiirustukset piirrettiin kaupungin rakennuskonttorissa hänen valvonnassaan. Työhuoneita ja niiden laitteita suunniteltaessa ja koneita valittaessa olivat mukana puutyöosaston johtaja Taavetti Häyrinen sekä metallityöosaston johtaja Niilo Laine. Ammattikoulutalo rakennettiin entisen kaupunkialueen ja laajojen itäisten esikaupunkien rajalle Havin vallien rinteelle (Koivistonkatu 3—5) ja siihen varattiin tilat sekä poikien ammattikoulua ja yleistä ammattilaiskoulua että perustettavaa tyttöjen ammattikoulua varten (Viipurin ammattioppilaitosta varten).

Ammattikoulurakennuksen pohjakaava oli ratkaistu siten, että varsinainen kesikäytäväjärjestelmän mukainen luokkahuonerakennus oli sijoitettu kolmikulmaisen melkoisesti viettävän rinteän pohjoiselle alavimmalle sivustalle nelikerroksisena. Luokkahuoneet olivat etelään päin ja pohjoispuolella olivat harjoitusluokat, luonnontieteen, talous-, käsityö-, piirustus-, konekirjoitus- ym. harjoitusluokat. Rakennuksen yksikerroksinen jatke lisättiin rakennusaikana perustettua maalausosaston ajokalumääläamoaa varten. Ammattityöpajarakennus, joka oli koulurakennuksen kanssa porrasyhteydessä, oli rakennettu Koivistonkadun varteen pohjois-eteläsuunnassa, joten työsalit saivat molemmin puolin aurinkoa. Juhla- ja voimistelusalirakennus oli kolmionmuotoisen rakennusalan yläkärjessä.

Luokkahuonerakennuksen alakertaan oli sijoitettu kadun puolelle eteishalli ja sen yhteydessä oleva valmiiden töiden näyttelysali, huoneen ja keittiön sisältävä opetuskoti sekä kolme opetuskeittiötä astiainpesu- ja pukeutumishuoneineen. Pihan puolella, jossa lattiat olivat maanpinnan alapuolella, oli opetusluokkien ruokailuhuone, keittiöiden polttoainevarasto, ruokatavarasäiliöt perkaushuoneineen, jäähdyttämöineen, pesu-, kuivaus- ja silityshuoneet sekä oppilaiden käymälät. Rakennuksen yksikerroksisessa päässä sijaitsi suurempi ajokalujen (lähinnä autojen) ja suurempien esineiden maalaustyöhuone. Toisessa kerroksessa sijaitsivat koulujen kansliat, yhteinen tilava opettajain kokoushuone, luonnontieteen luokka kojehuoneineen, oppilaiden ruokala keittiö- ja tarjoilutiloineen sekä viisi luokkahuonetta. Kolmannessa kerroksessa sijaitsi kaksi tyttöjen käsityöluokkaa varastohuoneineen, yksi opettajainhuone, kirjastohuone ja lukusali, yksi konekirjoitusluokka sekä neljä luokkahuonetta. Neljännessä kerroksessa oli kaksi piirustussalia varasto- ja kopiohuoneineen, yksi opettajainhuone sekä viisi luokkahuonetta.

Työpajarakennuksen alapäässä sijaitsi kellarikerros, jossa olivat lämmit-täjän asunto, kattilahuone pumppuhuoneineen, muuntajahuone, jossa sijaitsivat valomuuntaja (à 20 KW) ja voimamuuntaja (à 100 KW), poltto-ainevarasto, lastuimurikoneisto pölysuodattimella varustettuine lastunko-koojineen, puutavarain kuivaushuone lämpötuulettajineen sekä kaksi varastohuonetta. Ensimmäisessä kerroksessa olivat pieni suutarin työhuo-ne, kaksi suurta metallityöhuonetta pukuhuoneineen, pienoispaja ja pelti-sepän-, kiillotus- ja galvanoimishuone sekä työnjohtajan- ja varastohuo-neet. Metallityösaleissa oli viilapenkit ikkunain alla ja työkonet betoni-perustuksella keskellä lattiaa. Rakennuksen yläpäässä, hiukan ylemmällä tasolla, oli varsinainen paja sekä valimot eri sisäänkäytävineen, puku- ja pesuhuoneet sekä opettajainhuoneet. Pajassa oli kolme ahjoa sekä tarvit-tavat työkonet. Valimossa oli rautavalimo sekä pieni messinkivalimo, sydänten kuivausuuni, valutarpeiden varasto, jossa rauta ja hiilet nosto-laitteella nostettiin panoslavalle, sekä mallivarasto.

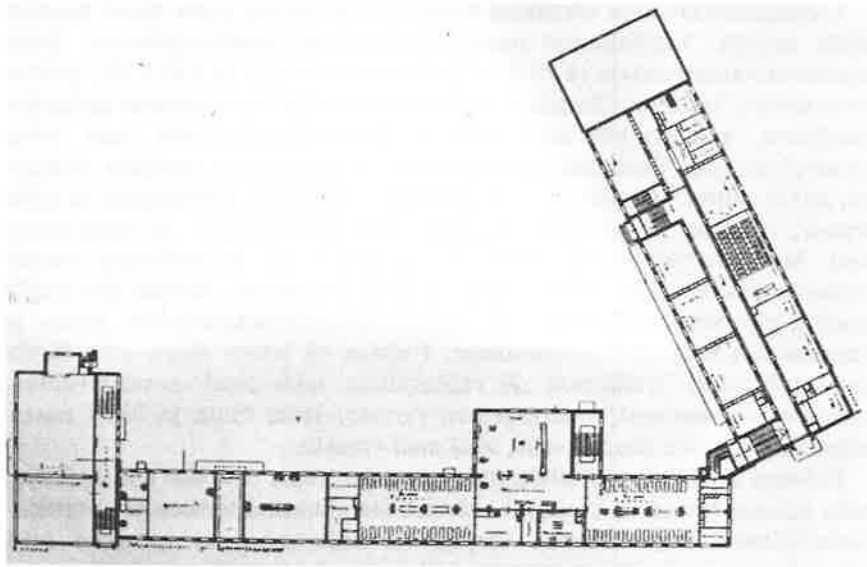
Toisessa kerroksessa sijaitsi puuseppäosasto, jossa oli kaksi puusepän työ-salia pukuhuoneineen, konepuuseppänsali lastuimurilaitteineen ja lämmitys-tuulettajineen, liimaushuone, värjäys- ja kiillotushuone, varastoja sekä työnjohtajien ja opettajien huoneet. Ullakolla oli runsaasti varastotiloja.

Voimistelusalirakennuksen alakerroksessa oli suuri eteishalli yleisön pääl-lysvaatesäiliöineen sekä mukavuuslaitoksineen, pukeutumis- ja suihkuhuo-neet pojille ja tytöille sekä vahtimestarin asunto. Yläkerroksessa sijaitsi juhla- ja voimistelusalit eteiskäytävineen, lehtereineen, telinesäiliöineen ja elokuvahuoneineen. Sali voitiin tarvittaessa jakaa verholle kahteen osaan. Voimistelusalin samoin kuin kaikkien luokkahuoneidenkin lattiat olivat peitetyt primalinoleumilla huopa- ja massa-alustalle.

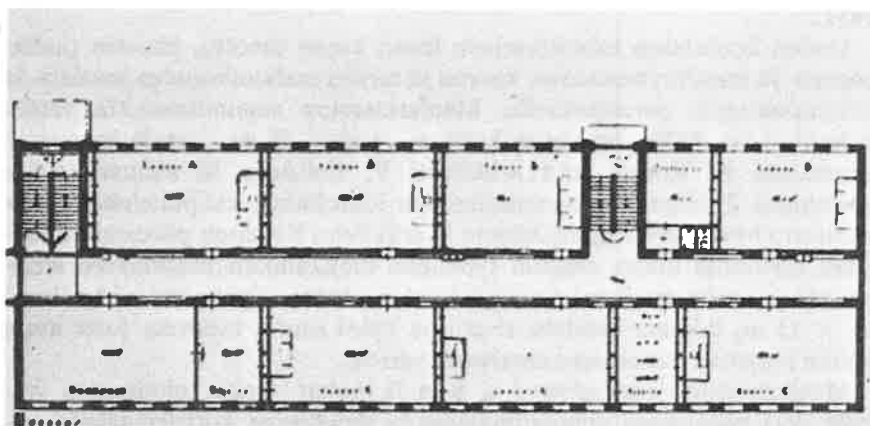
Koulurakennuksen yhteinen kuutiosisäilyys oli 32 tuh. m³ ja kustannukset tontin tasaustöineen sekä kiinteine sisustuksineen nousivat 9,5 milj. mark-kaan. — Rakennustyön olivat suorittaneet kaupungin eri liikkeet, ja koneita olivat hankkineet mm. Lahden Konepaja O.Y. ja Viipurista Kaksoissaaren laivatelakka O.Y. — Rakennuksen juhlava vihkiminen tapahtui 25.10. 1931.

Uuden koulutalon valmistuminen lisäsi, kuten sanottu, entisten puuse-päntyö- ja metallityöosastojen kasvua ja tarjosi mahdollisuuden maalari- ja jalkineosastojen perustamiselle. Maalariosaston suunnittelemista varten pidettiin v. 1930 neuvottelukokous, jossa olivat maalarimestarien edustajana A. Rouste sekä arkkitehti V. Keinänen ja ammattikoulun edustajana T. Häyrinen. Ammattikoulun johtokunta, kaupunginhallitus ja valtuusto hyväksyivät suunnitelman ja arkkitehti Keinäsen piirustusten mu-kaan sovitettiin uuden osaston työhuone luokkahuonerakennuksen etelä-päähän ja koristemaalaushuone ullakkokerrokseen. Työhuone oli kooltaan 15 × 15 m, ikkunat kahdella sivulla ja kaksi suurta lasiovea, jotta autot voitiin kuljettaa huoneeseen maalausta varten.

Maalariosasto, jossa olivat I a, b ja II luokat, aloitti toimintansa syk-syllä 1931 pääaineena ammattimaalaus ja sivuaineina koristemaalaus, pii-rustus, värioppi, tyylioppi, laskento, äidinkieli, kansalaistieto, aineoppi ja



Ammattikoulutalon II kerros kaavassa 1:800. Koulukeittiö, puuseppäosaston työsalit ja portaitko. Arkkitehti-lehti 1935.



Ammattikoulutalon III kerros kaavassa 1:600. Luokkahuonerakennus. Arkkitehti-lehti 1932.



Uusi ammattikoulurakennus.



Ammattikoulutalo pihan puolelta.

ammattitekniikka. Työnopettajina toimivat maalarimestarit Toivo Laakkonen 1931—35, Artturi Tilsala 1935—39 ja maalari J. Markkanen 1936—39 sekä sisustustaiteilija T. Häyrinen, piirustuksenopettaja Kalle Siitonen, sisustusarkkitehti Erkki Siitonen ja koulun yleisaineiden opettajat. — Osastossa maalattiin mm. kaikki puutyöosastossa valmistetut huonekalut.

Jalkinetyön opetusta annettiin 2—3 tuntia viikossa I luokalla erillisessä 6 × 8 m:n suuruisessa työhuoneessa ensimmäisessä kerroksessa. Pääaineena oli jalkineiden korjaaminen, mikä etenkin vähävaraisille oppilaille oli tärkeää. Lisäksi opetettiin aineoppia ja ammattitekniikkaa. Opettajana oli lukuvuosina 1927—39 jalkinemestari Herman Ilves.

Kevätlukauden lopulla oli kaikkien osastojen oppilaiden valmistamien töiden näyttely.

Opetuksen lisäksi oppilaat saivat tehdä ammattitaitoa avartavia retkiä Viipurin ja sen ympäristön tehtaisiin, joista suosittuja olivat kaupungin sähkölaitos, Liimatan pumppu- ja vesijohtolaitos, radioasema, Vekrotniemen ja Sorvalin sahat, Ilmarisen kirjapaino, rautateiden konepaja, Viipurin konepaja- ja laivatelakkaosakeyhtiö Kaksoissaaressa, Oy Ferrarian naulatehdas Perolla, Tammisuon tehtaas ym. Jonkin verran etenkin 1930-luvulla oli kurssitoimintaa, josta huolehtivat Viipurin työväenopisto, köyhäinhoitolautakunta, Tapaturmavakuutus Oy Ilmarinen, Ammattienedistämislaitos, ym.

Syksyllä 1931 perustetun toverikunnan tarkoituksena oli ylläpitää ja kehittää oppilaiden keskinäistä toveruutta, järjestää oppilaille tilaisuuksia kosketuksiin koulutyön ulkopuolellakin, esim. ohjelmallisia kokouksia ja juhlia. Toverikunnassa toimivat laulukuoro, urheiluyhdistys, oli vähäinen kirjasto ja toimitettiin lehteä Pörriäinen.

Eräät rahastot, esim. oppilasapurahasto ja v. 1938 perustettu Viipurin työläisten kauppaosakeyhtiön rahasto samoin kuin Hackman & C:o ja Suomalainen Säästöpankki jakoivat keväisin parhaille oppilaille rahapalkintoja ja Viipurin Teollisuusyhdistys ammattikirjallisuutta.

Poikain ammattikoulu toimi aluksi teollisuushallituksen alaisena ja asetuksella 2.3.1920 kauppa- ja teollisuusministeriön valvonnassa. Sen taloutta ja opetustoimintaa valvoi viisijäseninen johtokunta, johon kaksi jäsentä valitsivat työnantajajärjestöt (lähinnä Viipurin Teollisuusyhdistys), kaksi jäsentä työntekijäjärjestöt ja valtuusto nimesi puheenjohtajan. Kun koulu oli siirtynyt syksystä 1931 uuteen ammattikoulutaloon, koulun johtokunnaksi tuli Viipurin kaupungin ammattikoulujen yhteinen johtokunta, jonka johtosäännön valtuusto hyväksyi 7.6.1932 ja kauppa- ja teollisuusministeriö vahvisti 3.9.1932. Johtokunnan jäsenet nimesi kahdeksi vuodeksi kerrallaan kaupunginvaltuusto ja jäsenmäärä korotettiin seitsemäksi. Koko ammattioppilaitoksen ylin johtaja oli Poikain ammattikoulun johtaja, jonka alaisia olivat Tyttöjen ammattikoulun johtaja sekä myös Yleisen ammattikoulun johtaja. Johtokunnan puheenjohtajan tuli olla eri ammatteja tunteva ja ammatillisiin opetusasioihin perehtynyt, jäsenistä työnantajat ehdottivat kaksi, työntekijät kaksi ja kahden tuli olla erityisesti kasvatus- ja ammattiopetukseen perehtynyttä. Johtokunnan sihteerinä toimi ammattioppilaitoksen ylin johtaja.

Johtokunnan puheenjohtajina toimivat tehtailija Matti Pietinen 1916—18, kauppaneuvos J.F. Hackman 1918—26, pankinjohtaja O. Järveläinen 1926—31 ja insinööri Uuno Sarkko (ent. Sarén) 1932—40 sekä jäsenenä kauppaneuvos J.F. Hackman 1916—26, kansakouluntarkastaja Anton Valtavuo 1916—27, arkkitehti Uno Ullberg 1916—18, vaatturi Emil Helenius 1916—18, kansakoulunopettaja Ilma Suominen 1919—24, pankinjohtaja O. Järveläinen 1919—31, puuseppä E.A. Liljamaa 1919—27, koneenkäyttäjä A. Gustafsson 1921—22, mallipuuseppä Juho Pelli 1921—23, 1928—31, koneenkäyttäjä J. Salovaara 1922—23, tehtailija A. Saaristo 1925—26, raatasorvari A. Mähönen 1928—31, vuorineuvos Henry Hackman 1926—34, kansakoulunopettaja Eeva Lonkainen 1932—33, rouva Sandra Hykkyrä 1932—37, puuseppä Toivo Haaja 1932—39, maalari Juho Mustonen 1932—33, arkkitehti Jalmari Lankinen 1933—34, metallityömiestä I. Saxman 1933—34, arkkitehti Georg Fraser 1935—39, rouva Hilda Olkkonen 1933—39, valaja Erkki Pastinen 1935—39, insinööri P. Vihavainen 1935—37, kansakoulunopettaja Elsa Vartiainen 1938—39, seppämestari J. Savolainen 1938—39. — Kaupunginhallituksen edustajana olivat toimitusjohtaja J. Vuoristo 1931—37 ja päätoimittaja J. Leivo 1938—39.

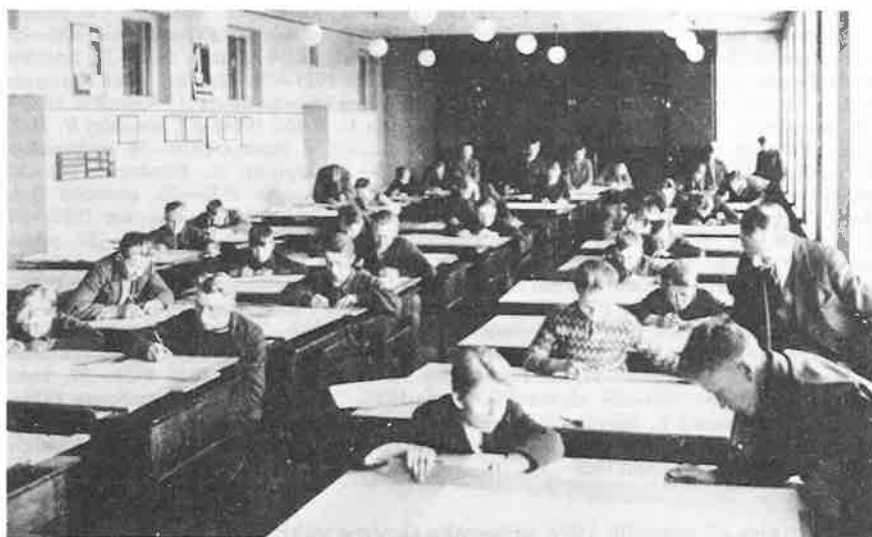
Poikain ammattikoulun johtajana ja johtokunnan sihteerinä toimi insinööri Kyösti Kehvola 1916—19 ja kansakoulunopettaja Kusti Sutinen 1919—39. Vakinaiset opettajat olivat puutyönopettaja Yrjö Lahtinen 1916—20, Taavetti Häyrinen 1920—39 sekä metallityönopettaja Kalle Suomela 1916—18, Väinö Bärbling 1918—24 ja Niilo Laine 1924—39, jotka olivat samalla osastonsa johtajia. Vaihtuvia tuntiopettajia, joita oli kokopäivätoimisia ja osapäivätoimisia, oli kuutisenkymmentä:

arkkitehti Juhani Viiste (ent. Vikstedt) 1916—18, maisteri Sulo Leinonen 1916—18, räätäli O. Manninen 1916—18, suutari K. Lehtikoinen 1916—20, voimistelunopettaja O. Väänänen 1918—21, kansakoulunopettaja A. Ovaskainen 1918—19, vahtimestarit J. Erflund ja P. Konttinen 1919—20, insinööri U. Sarén (Sarkko) 1919—20, kansakoulunopettajat A.B. Halme, Hj. Suhonen 1920—21 ja Tahvo Vainikka 1920—39, työnjohtaja N. Talvenheimo 1920—23, suutarimestari J. Ruutiainen 1920—22, kansakoulunopettaja E. Karhunen 1921—22, insinööri Eerik Rajalin 1921—22, puuseppämestari O.E. Väyrynen 1921—39, dipl.ins. Toivo Karttunen 1921—28, jalkinestari Karl Sohlman 1922—27, kansakoulunopettaja T. Valavirta 1923—26, insinööri A. Valpio 1924—26, kansakoulunopettaja E. Kekki 1924—27, insinööri V. Huhtinen 1926—29, tekniikko E. Sedergrén 1926—32, insinööri V. Raaska 1926—34, mekaanikko U. Louhela 1927—39, tekniikko K. Lehtonen 1928—29, dipl.ins. A. Könönen 1928—36, pankinprokuristi R. Sutinen 1928—39, seppämestari J. Klemola 1929—39, insinööri O.A. Kurki-Suonio 1930—31, kansakoulunopettajat T.V. Hollo 1930—36, E. Majanen 1930—39, E. Sutinen ja T. Suomalainen 1931—34, voimistelunopettaja V. Meurman 1931—34, piirustuksenopettaja K. Siitonen 1931—36, konttoripäällikkö A. Heinonen 1931—39, mallipuuseppä J. Pelli 1931—33, valurimestari J. Himmanen 1931—39, peltiseppä K. Kokkonen 1931—39, koneteknikot K. Viding 1931—34, Arvo Korte 1931—39, konepuuseppä J. Aro 1931—39, dipl.ins. H. Rönkkönen 1931—35, insinööri T. Koponen 1932—39, puuseppämestari E. Nieminen 1932—39, koneteknikko V. Mikala 1932—37, kansakoulunopettajat E. Hakkarainen 1932—39, J. Ilvonen 1932—37, R. Pentikäinen 1933—39 ja T. Koiranen 1934—39, koneteknikko A. Peippo 1934—39, ekonomi E. Saario 1934—38, insinööri A. Lammivaara 1935—39, sisustusarkkitehti E. Siitonen 1936—39, maisteri V. Nikulainen 1936—39, koneteknikko O. Tetri 1937—39, levy- ja peltiseppä E. Kokko 1938—39, voimistelunopettaja V. Vaalikivi 1938—39, ekonomi T. Lahti 1938—39.

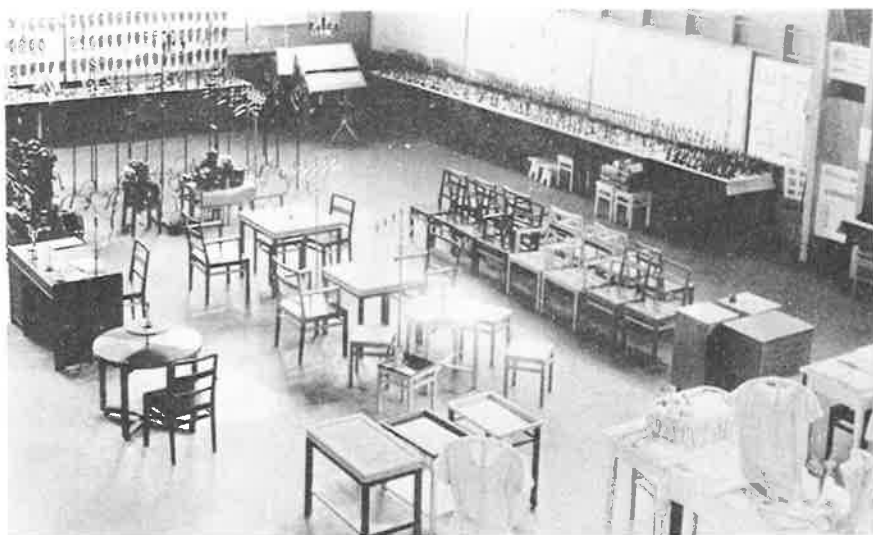
Opettajia oli syksyllä 1916 seitsemän (kolme vakinaista ja neljä tuntiopettajaa), syksyllä 1926 opettajia oli 11, syksyllä 1936 32 ja syksyllä 1938 30,



Poikain ammattikoulun puutyöosaston II lk. vuonna 1932. Vasemmalla opettaja T. Häyrinen.



Ammattikoulun piirustussali v. 1934.



Ammattikoulun keväänäyttely v. 1934.



Ammattikoulun opettajakunta 1930-luvulla. Keskellä johtaja K. Sutinen.



K. Sutinen.



T. Häyrinen.



N. Laine.

joista vakinaisia oli 13 ja tuntiopettajia 17. — Etujensa ajamiseksi he perustivat v. 1936 Viipurin ammatillisten koulujen opettajien yhdistyksen nimeltä Vako.

Ammattikoulun vahtimestareina toimivat M. Turunen 1916—30, hänen leskensä Ida Turunen 1930—31 ja Vilho Iihola 1931—39.

Talvi- ja Jatkosodan johdosta koulu oli lakkautettuna lukuvuodet 1939—43. Viipurin takaisinvaltauksen jälkeen pitivät kauppa- ja teollisuusministeriön sekä kaupungin hoitokunnan edustajat neuvottelukokouksen 9.6. 1942 ammattioppilaitoksen toiminnan aloittamisesta. Kokouksessaan 15.3. 1943 hoitokunta asetti 7-jäsenisen ammattioppilaitostoimikunnan, jonka puheenjohtajana oli taloustirehtööri Kusti Sutinen, sihteerinä rehtori Niilo Laine ja hänen erottuaan 30.6.1943 v.a. rehtori Taavetti Häyrinen sekä kaupungin edustajana opettaja Hannes Koivu. Toimikunnan tehtävä oli huolehtia koulurakennuksen kunnostamisesta, työkalujen hankkimisesta sekä opettajien palkkaamisesta.

Koulurakennuksen korjaustöiden takia lukukausi pääsi alkamaan vasta 12.10.1943. Syyslukukausi loppui 20.12., kevätlukukausi aloitettiin 12.1. ja keskeytettiin pommitusuhan takia 20.2.1944, joskin virallinen lopettamispäivä oli 20.5.1944. — Oppilaita oli puutyöosaston I a-c luokilla 73, metalliosaston I a-c luokilla 73 ja maalariosaston I luokalla 13 (yht. 159 oppilasta). Opetusaineet olivat äidinkieli ja kirjoitus, laskento ja mittaussoppi, luonnonoppi (mekaniikka, fysiikka, kemia), ammattioppi (raaka-aineoppi, työkaluoppi), ammattiopirustus, ammattitalous (kirjanpito, hinnoittelu), yhteiskuntaoppi ja kansalaistieto, terveysoppi, voimistelu ja maanpuolustusoppi, aineoppi ja värikemia, kuvaanto-oppi, koristemaalaus, ammattityö (kaikilla osastoilla 37 viikkotuntia). Lisäksi oli työnopetusta metalliosastolla 30 oppilaalle 20 viikkotuntia, puutyöosastolla kolmella luokalla 12 viikkotuntia ja maalariosastolla 19 viikkotuntia. Kevätlukukauden loppuosassa rajoituttiin etupäässä kirjeelliseen opetukseen.

Koulun v.a. johtajana oli puutyöosaston johtaja Taavetti Häyrinen ja muina vakinaisina opettajina metalliosaston johtaja teknikko Arvo Korte, metallityönopettaja Aaro Peippo, valutyönopettaja Juho Himmanen, seppämestari Juho Klemola, puuseppämestari O. Väyrynen ja konepuuseppä J. Aro, ylimääräisenä opettajana puuseppämestari E. Nieminen ja tuntiopettajina

dipl.ins. V. Liuhto, maist. K. Hahtela, kansakoulunopettaja P. Möttönen, teknikko S. Hakkarainen, insinööri E. Kaila, kansakoulunopettaja T. Koiranen, insinööri A. Frost, taloustirehtööri K. Sutinen ja maalarimestari A. Tilsala. — Koulun kanslistina toimi Mirjam Korte, vahtimestarina V. Iihola ja lämmittäjä-talonmiehenä M. Hämäläinen.

IV. Tyttöjen ammattikoulu

Kansakoulun jatko-opetuksen astuessa voimaan oli kansakoulun ja ammattikoulun suhteet Viipurissa arvioitava uudelleen, varsinkin kun oli valmistumassa uusi moderni ammattikoulutalo. Joukko kaupunkilaisia esitti 15.4. 1931 kirjelmän valtuustolle tyttöjen ammattikoulun perustamisesta. Siitä antoivat puoltavan lausunnon sekä kansakoulun että poikien ammattikoulun johtokunnat, joten valtuusto kokouksessaan 12.5.1931 päätti yksimielisesti perustaa tyttöjen ammattikoulun ja samalla lakkauttaa kansakoulun jatkokoulun tyttöjen käsityö- ja talouslinjan luokat. — Tyttöjen kaksivuotinen ammattikoulu aloitti toimintansa 1.9.1932 uudessa ammattikoulutalossa.



Tyttöjen ammattikoulun ompeluosaston pukuompelulinjan luokka v. 1939.

Tyttöjen ammattikoulussa toimi kolme osastoa: talousosasto, liinaompe-
luosasto ja pukuompeluosasto, joiden opetusaineet olivat äidinkieli ja kir-
joitus, laskento, kemia, kansalaistieto, kirjanpito, terveysoppi ja pienten-
lastenhoito, kodinhoito, ruoanhinnoittelu, ruokatavaraoppi, aineoppi, am-
mattiopirustus ja kuositelu, sommittelupirustus, ruoanvalmistus, pukuom-
pelu, liinavaateompelu ja voimistelu. Lisäksi tehtiin opintoretkeä Viipurin
sotilassairaalaan, diakonissalaitokselle, Havin saippuatehtaalle ym. Luku-
vuonna 1932—33 toimivat talousosastolla I a-d ja II luokat, lv. 1933—34 I
a-c ja II a-c lk., lv. 1934—35 I a-d ja II a-b lk., lv. 1935—36 I a-c ja II a-c lk.,
lv. 1936—37 I a-d ja II a-b lk., lv. 1937—38 I a-c ja II a-c lk. ja lv. 1938—39
I a-d ja II a-b lk.; liinavaateompeluosastolla lv. 1932—33 I a-c ja II lk., lv.
1933—38 I a-b ja II lk., lv. 1938—39 I ja II a-b lk. ja pukuompeluosastolla
lv. 1932—33 I a-c ja II lk., lv. 1933—34 I a-c ja II a-b lk., lv. 1934—35 I a-d
ja II a-b lk., lv. 1935—36 I a-c ja II a-c lk., lv. 1936—37 I a-e ja II a-b lk., lv.
1937—39 I a-d ja II a-c lk.

Toverikuntaan tytöt osallistuivat ravintolan hoitajina, ohjelman suoritta-
jina (kansantanhut ja voimisteluesitykset) ym.

Tyttöjen ammattikoulussa oppilaita oli seuraavasti:

	talousosasto	liinaompelu- osasto	pukuompelu- osasto	yhteensä
1932—33	102	60	74	236
1933—34	126	63	105	294
1934—35	124	60	128	312
1935—36	118	65	135	318
1936—37	126	65	157	348
1937—38	115	57	146	318
1938—39	117	49	139	305

Tyttöjen ammattikoulun johtajattarena toimi talousopettaja Rauni Liinto (ent. Lindblad) 1932—39 ja muina vakinaisina tai tuntiopettajina:

talousopettajat Rauha Heinonen 1932—37, Kerttu Väre, Sylvia Mansala (ent. Pulkkinen) 1932—39 ja Inkeri Tolonen 1937—39, käsityönopettajat Henni Turunen 1932—33, Annikki Pasma, Anni Orava, Irene Hänninen (ent. Grahni), Anni Klemola 1932—39, kansakoulunopettajat Helmi Turunen 1932—35, Maria Heinonen 1932—39, piirustuksenopettaja Elina Vålke 1932—34, voimistelunopettaja Irja Meurman 1932—34, kirjanpidonopettaja Kalle Huovinen 1932—33, pesun ja siityksen opettaja Alma Tuovinen 1932—39, käsityönopettaja Kerttu Ignatius 1933—39, kirjanpidonopettaja Mimmi Karvinen 1933—39, käsityönopettajat Hilda Huolman (ent. Eteläpää) 1934—37, Lahja Olkku (ent. Turunen) 1933—39, sairaanhoitajat Martta Kokko 1936—39, käsityönopettaja Eva Pullinen 1936—39, kansakoulunopettaja Ida Talikka 1936—39 ja käsityönopettaja Helvi Pilkama 1937—39.

Tyttöjen ammattikoulussa työskenteli kaikkiaan 24 opettajaa, joista lv. 1938—39 oli vakinaisia opettajia kymmenen ja tuntiopettajia seitsemän. — Koululla oli yhteinen hallinto Poikain ammattikoulun kanssa.

*

Lukuvuonna 1943—44 Tyttöjen ammattikoulussa toimivat pukuompelija ja talousosasto, joiden opettajina olivat johtajatar Rauni Liinto, vakinaisina talousopettaja Inkeri Tolonen ja käsityönopettajat Irene Hänninen, Anni Klemola ja Anni Orava sekä tuntiopettajat Lahja Olkku ja Kusti Sutinen. Oppilaita oli talousosaston I a-c luokilla 58 ja pukuompeluosaston I a-c luokilla 62 (yht. 120 oppilasta). Opetusaineet olivat suomen kieli ja kirjoitus, laskento, kirjanpito, talouskemia, kansalaistieto, kodinhoito-oppi, ruokatavaraoppi, ruoanhinnoittelu, aineoppi, ammattiopirustus, sommitte-luopirustus, ammattityö ja voimistelu (eri luokilla 38 viikkotuntia).

Kevätlukukauden 1944 loppuosa oli etupäässä kirjeellistä opiskelua. Viipurin menetyksen jälkeen v. 1944 koulu lakkautettiin.

V. Lähteitä

Karjala 1928/n:o 275; 14.6.1931; 25.10.1931; 28.5.1933; 13.10.1943

Kertomus Viipurin kaupungin valmistavasta poikain ammattikoulusta 1916—17 ja 1918—20. — Kertomus Viipurin kaupungin ammatteihin valmistavasta koulusta 1920—32. — Kertomus Viipurin kaupungin Poikain ja tyttöjen ammattikoulusta 1932—39. — Kertomus Viipurin ammattioppilaitoksen toiminnasta lukuvuodesta 1943—44. Moniste

Kertomus Viipurin Käsityöläiskoulujen toiminnasta 1915—21. — Kertomus Viipurin Yleisen ammattilaiskoulun (Ent. Käsityöläiskoulun) toiminnasta 1921—24. — Kertomus Viipurin Yleisen Ammattilaiskoulun toiminnasta 1924—39

Viljo Nissilä, Viipurin koulut. Viipurin kirja (1958), s. 242—245

J. V. Ruuth, Viipurin kaupungin historia (1908)

Sunnuntaikoulun Matrikkelikirja 1843—1882. — Sunnuntaikoulun I—III luokka I. Matrikkelikirja 1880—1887. V 24:1, Bb1 ja Bb2. Mikkelin Maakunta-arkisto

Viipurin ammattikoulujen vuositiedonantoja. Kauppa- ja teollisuusministeriön arkisto (Helsinki)

Viipurin Ammattioppilaitoksen opettajien Taavetti Häyrisen, Rauni Liinnon ja Aaro Peipon haastattelut keväällä 1976. Erityisesti kiitän sisustusarkkitehti Häyristä, joka on antanut käytettäväkseni Poikain ammattikoulua käsittelevän runsaan aineistonsa

Viipurin Käsityöläiskoulun johtajan konseptikirja v. 1887—1921. V 24:2, Da1. Mikkelin Maakunta-arkisto

Viipuri nimistön valossa

Aikoinaan oli karjalaisalueen läpi virtaava vuolas Vuoksi yhdistänyt Laatokan Suomenlahteen, kun sen läntinen suuhaara oli laskenut Suomenvedenpohjaan. Sen suistossa sijaitsevat suuri *Linnansaari*, *Sorvalinsaari*, pieni *Linnansaari*, johon on rakennettu vanha *Viipurin linna*, ym. pie-nehköjä saaria. Itäisin saari oli jo esihistoriallisella ajalla kasvanut kiinni mantereeseen, kun Salakkalahden ja Pantsarlahden välinen salmi oli soistunut. Tämä suo kuivattiin lopullisesti vasta 1870-luvulla ja alue liitettiin Pantsarlahden kaupunginosaan. Siitä olivat muistoina vielä meidän aikamme *Suokatu* ja muutamat maininnat vanhassa lehdistössä, esim. *Suokaivo* 1868, Hatulaisen kartano *Suolla* 1882.¹⁾

Vuoksi oli ollut keskiajalla ja vielä uuden ajan alussa tärkeä kulkuväylä Käkisalmen ja Viipurin välillä. Ensimmäinen historiallinen tieto tästä kauppareitistä on vuodelta 1292, jolloin saksalaisia kauppiaita oli ryöstetty Uusjärvellä (in aquis, que Vse vocantur) lähellä Käkisalmea.²⁾ Jaakko Teitin laatimassa kartassa v. 1556 on kuvattu tämä tie Viipurista Suomenvedenpohjan, Vatikiven, Koukkallion, Yliveden, Rapukosken, Näätälänjärven, Kokonselän, Noskuanjärven ja Kaltoveden kautta Vuokselle merkinnöin: näiden koskien (Vatikiven ja Koukkallion) kautta Mauno Niilonpoika oli kuljetuttanut venäläisiä Viipuriin.³⁾ Väylä on merkitty myös maanmittari Andreas Strengin piirtämään karttaan 1640-luvulta⁴⁾, ja v. 1645 Viipurissa pidetyillä käräjillä mainittiin tästä tiestä, että sitä käyttivät ne, jotka kulkivat Käkisalmeasta Viipuriin, mutta kaksilaitaisia suuremmat veneet eivät päässeet sitä purjehtimaan, koskapa matkalla oli seitsemän, kahdeksan ylivedettävää taivalta, muutamat 1/6 peninkulmaa pitkiä.⁵⁾ Tästä melkein umpeutuneesta väylästä väitti viipurilainen Georg Haveman Tartossa v. 1694 pitämässään esitelmässä ”Oratio de celeberrima Carelorum civitate Wiburgo”, että se joki joka virtasi Viipurin ohi, sai alkunsa Vuoksesta⁶⁾, ja Ruotsin suurvalta-ajan kuulu historioitsija Olof Rudbäck mainitsi teokseensa *Atlantica* (1698), että Viipuri sijaitsi saarella Oxenin suuressa joessa (Vuoksessa).⁷⁾ Väylää käytettiin matkan rasituksista huolimatta siitä syystä, että se oli Hansan ja Novgorodin kauppasopimusten ulkopuolella ja siten vapaa monista kauppaa kahlehtivista määräyksistä.⁸⁾

Skandinavian vanhoissa sankaritaruissa on kerrottu retkistä, joita viikingit (myöhemmin varjagit) tekivät ”itämaihin”, sekä maalinnoista ja muistakin varustuksista (vrt. gamble *Bläckhuset* 1548 mahdollisesti Viipurissa), joita oli rakennettu tämän ”idäntien” suojaksi. Niissä on mainittu mm. Erik Emundinpoika, joka jo 800-luvulla oli retkeillyt Kyrjälänmaassa (*Kyrjälaland*, *Kyrjälabohtn*)⁹⁾, ja kun juuri Suomenvedenpohjasta oli käytökelpoinen vesireitti ”Karjalanmaahan”, on oletettavissa, että puoleksi kristittyjen varjagikauppiaiden matkat suuntautuivat sellaisen vesistön suuhun, mikä yhdisti Karjalan läntisiin maihin.¹⁰⁾ Siihen viittaavat jo vanhimmissa lähteissä mainitut Viipurin tienoon ja Suomenvedenpohjan seutu-

jen skandinaaviset paikannimet, esim. *Vatikivi*, *Watikiffui*, *Watekiffui* 1323, *Watukiuj* 1326, *Wattukiui* 1541, *vatukiui* by 1544 (ruots. *vattu*, *vatten* vesi), *Vatnuori*, *vatunor*, *vatunor* by 1544, *wathunårby*, *wattunorby* 1559, *wattunora* 1560 (ruots. *vattu* ja *nor* ahdas salmi, kapea-aukkoinen merenlahti), mahdollisesti kylännimi *Nuoraa*, alun perin *Nuoras*, *Nora* 1471, 1546, *Noras* 1546 (ruots. *nor* ja johdin *-(a)s*), *Brun saar* 1546, *brunsarj* 1553, nyk. *Porkansaari*, vrt. *Porck* *Brunsaaren* torppa 1661, *Rödhäll*, *Rödehäl* 1558, *Ruskia saari* eli *Rödh hälla* 1674, *Haaga*, *Hest* 1541, *heste hagann* 1547, 1553, *Hagann* 1562, *Viipurin linnan* hevoshaka, nyk. *kartano*, *Albericktz öö* 1546 (nyk. *Pappilanniemi*), *Strömssnäs* 1655 eli *Ylivesi*, *Yliuesi* by 1544, ym. Ikivanhaa nimitystä edustavat myös *Suomenvedenpohja*, *Somauaesi*, *Somewesi* 1323, *Somen wedhen pohia* 1557, *Pyhäkallio*, *Pyhe Kallio* 1559, *Herttulan Sammonsaaari*, (mahdollisesti) *Sanianssaerae* 1326, ellei ole tulkittava *Suonionsaareksi* (vrt. *Soniensari* 1557), *Sammon Sari* 1653¹¹⁾), ym.

Vesireitin varten rakennetuista suojavarustuksista on historiaan jäänyt kaksi nimeä: *Vanha Viipuri* ja *Räisälän Tiurinlinna*, *-koski*, *Derevnja Tivra* 1500 (Tiurin kylä), *Tiurin koski* 1585. Näistä *Vanha Viipuri* (*Gamla Viborg*), jonka muisto kansanperinteessä säilyi meidän aikoihimme asti, oli syntynyt *Suomenvedenpohjan* länsirannalle nykyisen *Monrepoon* tienoille vesireitin suuhun sen sulkemiseksi ja varmistamiseksi. Monet asiakirjatiedot osoittavat, että jo ennen kolmatta ristiretkeä ja *Viipurin linnan* perustamista v. 1293 seudulle oli suuntautunut vilkas varjagi- ja myöhemmin saksalaiskauppa. Kahdessa kauppasopimuksessa *Hansan* ja *Novgorodin* välillä vuosina 1262 ja 1270 puhutaan gotlantilaisista ja saksalaisista, jotka vierailivat *Karjalassa*¹²⁾, ja v. 1285 kuningas *Mauno Ladonlukko* vahvisti gotlantilaisten vanhat oikeudet purjehtia vapaasti *karjalaisten* maa-han.¹³⁾ Lyypekiläiset lähteet kertovat, kuten mainittu, saksalaisten kauppiaiden ryöstöstä v. 1292 *Uusjärvellä* *Käkisalmen* lähistössä. Näiden kauppiaiden kauppa- ja turvapaikkana oli varmaan ollut *Tiurinlinnan* lisäksi juuri *Vanha Viipuri*, semminkin kun vuoden 1270 sopimuksessa toinen kauppapaikka *Koivisto*, in *Berkø*, in regno *Nogardensium* 1270, inter *Berkø* et *Engera* (*Inkeri*) 1270, *Biörcköö* 1541, *Biorcköö* 1553, oli kuulunut *Novgorodin* etupiiriin.¹⁴⁾

Vanhan *Viipurin* strateginen asema oli hyvä. Se sijaitsi saarella *Suomenvedenselän* (*Somen wäden Sälkä* 1653) länsipuolella. *Mantere*n ja *Linnansaaren* (*Slätz Holmen* 1653) välillä, joka ehkä on saanut nimensä juuri *Vanhasta Viipurista*, on leveäkö salmi, *Kivisillansalmi* (vrt. *Stennbro* 1559), jossa oli linnan tärkeä kalastamo (*Stennbrofiske* 1560), ja salmen länsirannalla *Herttulan* tilan mailla (*Herttuala godz* 1559, *Herttula ny äng* 1557, *Herttula* 1563, *herttuala p* 1556, *herttuain p* 1559) kohoa korkeaa *Vartiovuori*, josta on avara näkymä yli selän aina *Vatikiveen* asti, *karjalaisten* tulosuuntaan.¹⁵⁾

On oletettu, että *Vanhan Viipurin* nimi esiintyy *Osseby-Garnin* pitäjässä *Uplannissa*, *Ruotsissa*, sijaitsevassa 1000- tai 1100-luvulta peräisin olevassa riimukivessä, jossa kerrotaan, että kiven olivat pystyttäneet *Sihatr*, *Torbjörn*, *Torgrim* ja *Erinmontr* veljensä *Sikstainin* muistoksi, joka oli

kuollut i *Uiburgum*.¹⁶⁾ Suomenruotsin tutkija Olav Ahlbäck on kuitenkin — vähemmän todennäköisesti — yhdistänyt nimen Tanskan Viborgiin.¹⁷⁾ Muutamia satoja vuosia myöhemmin nimi esiintyy Viipurin linnan vanhimmissa tilikirjoissa: v. 1500 uusi humalisto perustettiin linnan Latokartanon ja Vanhan Viipurin välille (emillan Ladugårdh och gamble Wijburgh), v. 1551 raivattiin metsää Pitkäsillan (Linnansillan) ja Vanhan Viipurin välillä (skogen emillan Longbro och Gamble Wijborg), v. 1553 kylvettiin kaski linnan Latokartanon ja Vanhan Viipurin välillä (Swidia landh emillan Slotzens ladugårdh och gamble Wijborgh), samoin 1591 Sorvalinsaaren ja Vanhan Viipurin välillä (emillan Sorwarinsaari och gamall wyborg)¹⁸⁾, ym.

Seuraavilta vuosisadoilta on useita selventäviä mainintoja Vanhasta Viipurista. Kaupungin raastuvanoikeuden tuomiokirjassa 20.11.1661 on tieto, että Vanha Viipuri sijaitsi lähellä Leppäluotoa (nyk. Pikiruukissa).¹⁹⁾ Parissa 1600-luvun puolivälissä-piirrettyssä kartassa Vanha Viipuri (Gambla Wiiborg 1653, Gambla Wijborgh 1655) on merkitty nyk. Monrepoon rantaviivalle lähelle Hautasaarta 1. Lauttasaarta (ent. Ludwigstein).²⁰⁾ V. 1736 lääninkomisariaatti oli antanut nimismies Joachim Nigraeukselle ja Vanhassa Viipurissa asuvalle torppari Kotoselle sen osan Linnansaareen kuuluvista tiluksista, jota ei käytetty sotilaiden leiripaikkana eikä kaalimaina ja johon kuuluivat Sorvarinsaari, Sammonsari ja Vanha Viipuri. Nimi (Siikaniemi in vorigen Zeiten eine Vorstadt gewesen und gränzet mit Alt-Wyburg) on myös mainittu Viipurin maistraatin v. 1738 teettämässä saksankielisessä luettelossa kaupungin lahjoitusmaista, ja 1770-luvulta on maininta, että kauppias Jurgen oli rakennuttanut pienen ulkoravintolan Vanhan Viipurin vuorille (in den Gebirgen des so genannten alten Wiburg).²¹⁾ Saksankielisessä kartassa Plan von Wiborg 1739 (Valtionarkisto = VA) on merkintä d.alte Wiburg ja J. Strählmanin laatimassa venäjänkielisessä kartassa Karta teh Derevenj i Geimatnyh Ugodjev v Wyborgskom Kirhspile 1785 i 1786 (VA) on maininta Staraja Wyborga ili Monrepo. Viipurin maaseurakunnassa syntyneiden luettelossa 1809—1850 (VA) Gamla Wiborg esiintyy useasti, A. Dahlbergin v. 1835 piirtämässä kartassa on merkintä Gamla Wiborg eller Lilla Ladugård²²⁾, ja esim. sanomalehti Ilmarisessa v. 1882 (no 127) kerrotaan Vanhan Viipurin maasta.

Kansanperinteessä Vanhan Viipurin sijaintipaikka on yhdistetty Monrepoon mytologiseen uhrilähteeseen, Sylmianlähteeseen, joskaan tienoolta ei ole löydetty mitään jäänteitä vanhasta linnasta tai asutuksesta. Ne ovat kuitenkin voineet hävitä puiston monikymmenvuotisissa raivaustöissä tai ”linna” on voinut olla vain ns. pölkkyyvarustus ja hävinnyt ammoin. Se suuri saari, jossa Monrepoon puistoalue sijaitsee, on nimeltään *Linnansaari* ja se on kuulunut Viipurin linnan alaiseen Latokartanoon (Ladugården 1549, Slotzens Ladegårdh åkrar 1555).²³⁾

VIIPURIN KAUPUNGIN JA KAUPUNGINOSIEN NIMET

Jo kauan on tutkijoita askarruttanut *Viipurin* nimen alkuperä 1. etymologia ja lisäksi siitä on syntynyt aikojen kuluessa kansanselityksiä 1. kansan-

etymologioita. Vanhin painettu nimenselitys on tietääkseni P. Reseniuksen teoksessa *Withurlagsrätt* (1673), jonka mukaan nimi on yhdistetty appellaatiiveista *wig* vik, lahti ja *borg* linna, joten Wiborg merkitsee lahden pohjukassa sijaitsevaa linnaa.²⁴⁾ Edellä mainittu Olof Rudbäck kertoo *Atlanticassaan*, että Viborg l. Veiborg on saanut nimen Vei-Jofurista l. Vei Thorista ja merkitsi pyhää paikkaa, jonne esim. pakolaiset pyrkivät turvaan. Saksankielisessä käsikirjoituksessaan (1786) silloisesta Viipurista Fr. Langell on esittänyt arvelun, että nimi on ollut alun perin Vidborg, siis linnan vieressä sijaitseva kaupunki (ruots. *vid* vieressä, lähellä). Sanomalehdessä *Sanansaattaja Viipurista* v. 1833 (no 39) on selitys, että nimi liittyy saksan sanaan *Vieh* karja, joten Wiborg on alkuaan ollut Viehburg, siis karjalinna, mitä tukisivat maakunnan ja heimon nimitykset Karjala ja karjalainen. — Asiakirjojen vanhat nimimerkinnät kuitenkin osoittavat, etteivät ortografiset seikat tue *vig*, *vid* ja *vieh* -sanojen hyväksymistä nimen selitykseksi.²⁵⁾

Vanhan kansantarinan mukaan Suomenvedenpohjan läntisellä rannalla oli ammuin asunut laivanrakentaja ja ”noita” Vipunen, joka oli keksinyt vipuja tavaroiden lastaamiseksi laivoihin ja jonka eräs jälkeläinen oli siirtynyt Viipurin linnan perustamisen aikoihin Tervaniemelle vastapäätä linnaa, ja sitä alettiin nimittää Vipurinrannaksi. Kun alueelle myöhemmin kasvoi kylä ja kaupunki, nekin saivat nimen Vipuri ja siitä Viipuri. Tämä kansanetymologinen selitys esiintyy myös pietarilaisen akateemikon V. Severginin matkakuvauksessa *Obozrenije rossijskoi Finljandii* (1805), missä hän mainitsee, että kaupunki oli saanut nimensä Wiborg-nimisestä talonpojasta, joka entisaikaan oli omistanut ns. Vanhan Viipurin (*Monrepoon*). Selitys on luonnollisestikin päinvastainen: kaupungin nimitys on synnyttänyt sukunimen (vrt. esim. Mattz wiburgh 1543, Hans Wyborg 1560 Viipurin linnassa).²⁶⁾

Myöhemmässä tutkimuksessa Viipurin nimi on yleensä tulkittu skandinaaviseksi, mihin tulokseen jo Rudbäck oli päässyt mytologisesta näkökulmasta. Viipurilainen historioitsija Gabriel Lagus selitti, että linna ja sen kristillisperäinen nimitys Viborg (pyhä linna) olivat syntyneet kolmannen ristiretken aikana ja johdosta. Mainitsihan kuningas Birger kirjeessään 1295 merikaupungeille, että oli perustettu kaupunki ”Jumalan ja arvoisan neitsyen kunniaksi”. Näin valloittajat jo sen nimellä tahtoivat antaa valloitukselleen kirkollisen pyhityksen (sanktion).²⁷⁾ Nimen etymologioiminen on oikea, mutta sen syntyäika ilmeisesti liian myöhäinen. Todennäköisemmin nimi on pakanallinen ja liittyy Vanhaan Viipuriin, kuten ovat väittäneet historioitsijat J.V. Ruuth, J.J. Mikkola, Jalmari Jaakkola, ym. Mikkolan mielestä Viipuri ei — linnan nimenä — ole kuitenkaan voinut olla olemassa ennen Torgils Knuutinpojan aikoja, vaan tilalla on ollut jokin muu skandinaavinen nimi, esim. Viby. Arvelunsa tueksi hän esitti arvoituksellisen nimen *Vielanda*, joka on mainittu kuningas Mauno Eerikinpojan kirjeessä v. 1347 ja jolla hänen mielestään on tarkoitettu Viipurin linnan lähintä ympäristöä.²⁸⁾

Epäilemättä Viipuri-nimi kuuluu niiden monien viikinkien aikaisten pai-

kannimien ryhmään, joiden määriteosa on muinaisruotsin *vi* helgedom (esim. Odensvi Närkeissä, Torsvi Uplannissa) ja perusosana *borg* muinaislinna t. kukkula, mihin viittaisi myös alueen ”uhrilähde” meidän aikoihimme asti säilyneine traditioineen. Nimen tulokinnassa on vaikeutena ollut sen toisen tavun *u*-äänteen selvittäminen, sehän esiintyy jo riimukiven muodossa Uiburgum. Edellä mainittu suomenruotsin tutkija Ahlbäck — ruotsalaiseen kielitieteilijään Elias Wesséniin tukeutuen — on ehdottanut, että paralleelinen tavu olisikin luettava *ia* (tai *ie*), siis Uibiarghum (tai Uibierghum) ja että yleisistäkin syistä kysymyksessä olisi Tanskan Jyllannin Viborg (vanhastaan Viberg, Vibiarg, Vibiaerg), semminkin kun nimi on pl.dat.-muodossa ja pluraali (monikko) on yleinen Tanskan kaupunkien nimissä.²⁹⁾ Ruotsalainen kielentutkija K.G. Ljunggren on taas viitannut, että Karjalan Viborg on osaltaan voinut vaikuttaa analogisesti Jyllannin Viberg-nimen muuttumiseen Viborgiksi.³⁰⁾

Vaikkapa eliminoisimmekin riimukiven esimerkin Karjalan Viipurin vanhoista merkinnöistä, mitä mielestäni ei kuitenkaan ole pakko tehdä, ei nimen *u*-äänne ole silti selvillä. Nimen määriteosa edustaa kiistattomasti vanhaa skandinaavista ainesta, ja eräissä ruotsin murteissa, esim. gotlantilaismurteissa, esiintyy nykyisinkin *borg*-muoto *u*-llisena: *bur(r)g*, pl. *-ar* strandbacke, bara sten utan trä och gräs; klapperstensvall; hög sandås; stengrusbacke, -ås; bergskulle; borg, vall; kal slätt, ja lisäksi Gotlannissa on myös *Burg*-nimiä. Karjalan Viborg on tästä näkökulmasta *u*-llisena Gotlannin varjagien perua, ja kun gotlantilaismurteiden *u* on alasaksalaista vaikutusta, on Karjalan Viipuri voinut syntyä aikaisintaan vuosituhannen ensimmäisellä vuosisadalla. Asiakirjojen merkinnöistä päätellen Viborg ja Wiburg -asut ovat aluksi esiintyneet rinnakkain, joskin hansalaisten käyttämä *u*-llinen saksalainen muoto Wiburg tuntuu suomalaisen Viipuri-nimen lähtökohdaksi myöhemmältä.³¹⁾

Vanha Viipuri täytti tehtävänsä niin kauan kuin kaupankäynti tapahtui varjagien (myöhemmin myös hansojen) ja karjalaisten välillä ja oli suojauttava vain satunnaisilta hyökkäyksiltä ja ryöstöiltä, mutta kun kysymykseen tuli Ruotsin, Novgorodin ja mahtavoituneen Hansan suurpolitiikka, ei vähäinen varustus ollut enää riittävä eikä sijainniltaan edes paras mahdollinen. Osaksi tältä pohjalta sai alkunsa ns. kolmas ristiretki ja Viipurin linnan perustaminen v. 1293 uudelle strategisesti edullisemmalle paikalle. Vanha nimi siirtyi uudellekin linnalle, ja kun varsinainen kaupunki 1300-luvun ensimmäisellä puoliskolla alkoi syntyä Linnansalmen toiselle rannalle, sekin sai saman nimen, joskin kaupunginoikeudet sille annettiin vasta v. 1403. Linnan ja kaupungin epeksegeettiset nimet Viipurin linna ja Viipurin kaupunki esiintyvät asiakirjoissa myöhemmin (Castrum Wiborg 1295, Wyburgh, Wyburg 1323, Wiborgz Sloth 1555, Wiborgz stadh 1541, Wiborgs stadh 1553, Wiburgz 1543, Wijburgh 1550, joiden äänneasussa vielä vanha *u*).³²⁾

Vanhin asutus keskittyi linnan muurien suojaan, mutta pienellä *Linnansaarella* tila kävi niin ahtaaksi, että asutusta alkoi syntyä *Linnansalmen* (vrt. länngbro 1561) kaakkoisrannalle, kallioniemelle, jossa oli hyviä satamapaik-

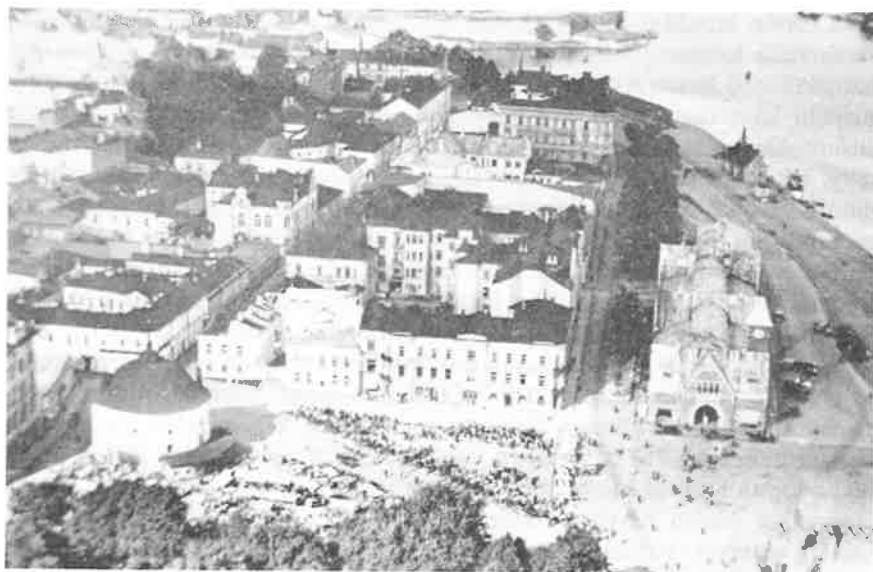
koja. Näin tapahtui jo 1300-luvun alkupuolella, mutta vasta seuraavalla sataluvulla kaupungista alkoi muodostua rajalinnoitus ennen kaikkea linnanpäällikkö Eerik Akselinpoika Tottin toimesta. Viipuri oli jakaantunut neljään kaupunginosaan, kortteleihin I—IV, joista vanhan tavan mukaan ensimmäiseksi sanottiin sitä, jossa sijaitsi raatihuone. Vasta v. 1602 hävisi tämä jako, mutta jo sitä ennen — ilmeisesti Viipurin ympäröimisen jälkeen muureilla 1400-luvulla — alettiin alueesta käyttää nimitystä *Linnoitus*, kansanomaisesti *Fästinki*, *Befästningh* 1594, jonka rinnalle syntyi Vallin kaupunginosan muovautumisen aikaan myös nimitys *Vanhakaupunki*, *gamble staden* 1576, *Gamla staden eller fästningen* 1861, *Entinen linnoitus* 1876.³³⁾ Sen korkein paikka lieene ollut Tuulimyllynmäki.

1570- ja 1580-luvulla rakennetun ns. sarvilinnoituksen (vrt. *Hornwärcket* v. 1703) ja vanhan muurin väliin alkoi 1500-luvun jälkipuoliskolla siirtyä asutusta, jolloin sai alkunsa Vallin kaupunginosa, Wallen 1594, ja jo 1570-luvulla puhuttiin Vallin (Wallen) ”suomalaisista porvareista”. Vielä 1600-luvun lopun kirkonkirjoissa mainitaan Wallen, mutta venäläisvallan aikana nimi alkoi hävitä käytöstä, kun alue v. 1738 joutui sotilastarkoituksiin. Silloin alueesta käytettiin nimitystä *Zemlenoi gorod*.³⁴⁾ Kun välimuuri revittiin 1700-luvun puolivälissä, Vallin alue topograafisestikin yhdistyi Vanhaankaupunkiin l. Linnoitukseen.

Itämuurin ulkopuolella avautui tasanko, johon alkoi syntyä asutusta, etenkin sen jälkeen kun sinne v. 1547 oli siirretty keskiaikaiseen Maria Magdalenan prebendaan (luostarille luovutetun maatilan tuottama tulo) kuulunut hospitaali (sairaala) kirkkoineen ja pappiloineen. Alueelle syntyi sama nimi kuin sen lähistössä sijaitsevalla Viipurinlahden rantamalla *Pantsarlahti* (Pantzerlax 1594), ja se on mainittu erityisenä kaupunginosana jo v. 1567, jolloin kaupungin muodostivat Vanha linnoitus, Uusi linnoitus l. Valli, Siikaniemi ja Pantsarlahti.³⁵⁾ Kun nimi on vanhempi kuin 1500-luvun lopulla rakennettu Pantsarlahden bastioni, se ei voi kuulua linnoitusnimitykseen. Tuskin se myöskään on syntynyt — vertailevasti — kalliorannoistaan, joten se oletettavasti on yhdistettävissä eri puolilla maattamme tavattavaan henkilönnimeen (vrt. *godz Iönisse Panzarae* 1369 Inkoossa), joka on kehittynyt appellatiivista *panssari* sotilas- tai käsityöläisnimeksi.³⁶⁾

Pantsarlahden taakse Havinlahden rantamalle alkoi syntyä asutusta ainakin 1600-luvun toisella puoliskolla, jolloin saksalainen Haveman-suku perusti sinne laivaveistämön, ja asutusta lisäsivät 1700-luvun lopulla syntynyt tiilenpolttamo sekä etenkin A. Alfthanin v. 1849 perustama kynttilä- ja saippuatehdas. V. 1861 on mainittu Havis förstad, ja myöhemmin siitä tuli kaupunginosa. *Havi*, *Hafvi* 1697 -nimi on moniselitteinen: se esiintyy maassamme suku- ja talonniminä monin paikoin, esim. sn. *Hafvi* 1773 Johanneksessa, missä se on siirtynyt myös kylännimen funktion, äänneasultaan samanlainen saksalainen henkilönnimi *Have* (vrt. ed. *Haveman*) on yleinen myös Baltian maissa (*Heinrich Have* 1424 Tallinnassa, *Claws Have* 1430 Riiassa, ym.). On myös mahdollista, että ruotsin appellat. *hav* meri (vrt. *Wiborgska Bukten* eller *Hafs Wiken* 1820) on nimen pohjana.³⁷⁾

Viipurin linnasta länteen *Siikaniemelle*, *Sikanemi* 1557, 1562, oli asutusta



Ilmavalokuva 1936 Vanhasta kaupungista. Etualalla Kauppatori.



Pansarlahden kaupunginosaa. Etualalla Ammattioppilaitos.



Pantsarlahden kaupunginosaa Havin valleilta nähtynä 1939.



Salakkalahti.

muodostunut viimeistään 1500-luvulla. Tämä uusi esikaupunki, josta oli käytetty myös nimitystä Norrmalm 1582, mainitaan kaupunginosana jo v. 1567 (ks. ed.), Sickenem eller Neue Vorstad 1602, jossa oli kaksi porttia: Ribackaporten (Riihipakka l. -mäki) ja Frostporten (Pakkasportti). Viimeksi mainittu oli Neitsytniemen suunnassa ja sitä käytettiin talviliikenteessä. Venäläisvallan aikana siitä muodostettiin linnoitus, ja esim. keisarinna Annan aikana sinne rakennettiin bastioni Bastion St Anna 1739. Tämä kruununlinnoitus, joka oli valmis vuoden 1740 paikkeilla, sai perustajansa mukaan nimen Kron St Annae, Cronewerck St Anna 1739, Kron St Anna, Kron St Annae fästningsverk 1861, ym. Kaupunginosan uusi nimitys Pyhän Annan Kruunu ja siihen liittyvät Pyhän Annan tori ja Pyhän Annan puisto säilyivät itsenäisyytemme aikoihin asti, jolloin vanhat nimet Siikaniemi, Siikaniementori ja Siikaniemenpuisto otettiin uudelleen käyttöön.³⁸⁾ Siikaniemen Viipurinlahteen työntyvä kärki *Tervaniemi*, Tervaniemi ili Kosa 1847, oli saanut nimensä siitä, että se jo varhain oli ollut tervanviennin tärkeä paikka, ja etenkin 1600-luvulla siellä oli ollut terva-aittoja, vieläpä kauppiaiden suuri tervahovi, sekä Lastrannan tullihuone ja kaunis Ruutanalampi. Siikaniemen linnoittamisen jälkeen Tervaniemen länsirannalle oli jäänyt vähäinen asutus, mutta v. 1854 tämä ns. Tervaniemen esikaupunki hävitettiin ja suuri osa sen asukkaista siirtyi Monrepoon alueelle, johon syntyi keisari Paavalin aikaan perustetun linnakkeen lähistöön ns. *Pavlovskoin* esikaupunki. Tervaniemen keskeiseksi paikaksi muodostui 1800-luvun alkupuoliskolla perustettu puisto (promenad trädgård för sommarnöje med ett lusthus i Chinesisk form).³⁹⁾

Siikaniemen linnoittamisen jälkeen vuodesta 1738 lähtien alkoi myös länemmäksi Neitsytniemelle syntyä tiheämmin asutusta, joka sai nimen *Viipurin esikaupunki*, Vyborgskij Forstat 1785, Wiborgska förstaden 1836, Wiipurin esikaupunki tahi Neitsytniemi 1876. Itsenäisyyden aikana jäi käyttöön yksinomaan vanha luontonimi *Neitsytniemi*, Neizynemi 1798, joka liittyy maamme moniin Neitsyt-määritteisiin paikannimiin. Nimi on voinut syntyä jostakin kaukaisesta jo unohtuneesta tapahtumasta, mutta se voi liittyä myös maaston personifiointiin, neitseelliseen maahan esim. kasketun maan vastakohtana.⁴⁰⁾

Nuorimmat ns. läntisistä esikaupungeista olivat Sorvali, Saunalahti, Liko-lampi, Hiekka, edellä mainittu Pavlovskoi (Pauloskoi), Pikiruukki, Monrepos ja Kivisalmi. Neitsytniemen läheiseen *Sorvarinsaareen*, Sorwarinsaari 1591, jonne 1700-luvulla oli perustettu hautausmaa, alkoi muodostua asutusta etenkin 1800-luvulla. Kaupunginosan nimitys *Sorvali* sai nimensä saaresta, joka puolestaan oli nimetty joko linnan käsityöläisten mukaan (vrt. slotzens Swarffware 1562, ym.) tai kyseisestä ammattitermistä kehittyneen sukunimen mukaan.⁴¹⁾

Voimistunut merenkulku oli etenkin 1600-luvulla synnyttänyt pikikeittä-möitä pitkin Linnansaaren rantoja, esim. v. 1693 oli kymmenen pikikattilaa Myllysaarella ja Linnansaarella, ja jo v. 1765 oli vähäistä asutusta ns. *Pikiruukissa*, Bäckbruket 1799, joskin se myöhemmin sai nimen *Vanha Viipuri*. Linnansalmen hiekkarannalle ja Hiekankankaalle oli syntynyt lastauspaik-

ka, Lastage Platz 1839, Hiekka lastageplatz 1861, joka alkoi vetää puoleensa asutusta ja sai nimen *Hiekka*, Hecka 1817, Hiekka strand 1841. Siihen kuului myös *Vekrotniemen* sahan alue, joka oli nimetty viipurilaisen kaupiaan Johan Weckrothin mukaan (Johan Weckrooth 1707), jolla 1740-luvulla oli ollut siellä pikikeittämö. Hiekkaan kuului myös edellä mainittu Pavlovskoin (Pavlovskij l. Nikolajevskij) asutusalue. 1800-luvun puolivälissä alkoi asutusta muodostua Lappeentien eteläpuolelle *Saunalahden* rannoille (Sauna Lax 1769) ja tien pohjoispuolelle *Likolammille*, joka pellavan liotukseen käytetty lampi näkyy vielä vuoden 1799 kartassa. Saunalahti lienee saanut nimensä kala- tms. saunasta. Monrepoon puiston äärille oli syntynyt myös asutusta (*Monrepos*), ja *Kivisalmi* oli ollut, kuten mainittu, Viipurin linnan ikivanha kalastamo.⁴²⁾

Vielä 1600-luvun lopulla olivat Äyräpään bastionista (nyk. Espilän tienoil-la) pohjoiseen ja itään leviävät alueet olleet kaupunkilaisten vihannesmaina (ryytimaina), tav. kaalimaina. Vasta venäläisvallan aikana, etenkin vuoden 1738 jälkeen, jolloin Vallin kaupunginosa oli liitetty linnoitusalueeseen, asutusta alkoi muodostua Salakkalahdenniityn taakse Punaisenlähteen tienoille kahden puolen Pietarin maantietä, jossa sijaitsi venäläisen varusväen kesäleiri. Näin syntyi ns. *Pietarin esikaupunki*, St Petersburgsche Seithe 1739, St Peterburgskij Forstat 1785, St Peterburgska förstaden i närheten af röda brunn 1861. Siitä käytettiin myös kansanomaista nimitystä *Lopotti*, Slobodden 1793, pohjana venäjän appellat. *sloboda* esikaupunki. Viipurin vanhoista sanomalehdistä on nähtävissä tämän esikaupungin erilaisia suomalaisia nimityksiä: Pietarbori 1836, Pietarin esikaupunki 1867, 1878, Rautatienkatu Pietarporin lopotissa 1882, ym. Vähitellen asutus levisi Punaiselta lähteeltä pohjoissuuntaan Revonhääntään ja etelään Suolle, jonka takana sijaitsi Pansarilahden kaupunginosa. 1790-luvulta on mainittu *Vuohimäen* l. Pukkimäen (myöhemmin *Myllymäen*) eteläpuolelta *Vuohilopotti* ja vielä etelämpää Suon reunamilta *Uusilopotti*, Pietarborin esikaupunki Wuohi lopotti 1834, St Peterburgska Förstaden Nya och Get Sloboden 1835, i St Peterburgska Förstadens Nya Slobodd 1840, ym.⁴³⁾

Vuoden 1861 asemakaavasuunnittelussa Pietarin esikaupunki jaettiin kahtia: Repolan ja Aninan kaupunginosiksi. Repola ulottui Pietarintiestä Revonhääntään, ja etenkin 1870-luvulta lähtien asutusta syntyi kuivuneelle Salakkalahdenniitylle. *Repolan* nimi esiintyy vasta uuden asemakaavoituksen yhteydessä, mutta ilmeisesti se on yhdistettävä vanhaan *Revonhääntä*-nimeseen (Refvohendä 1694, Revonnemi 1794), joka mahdollisesti liittyy yleiseen muotonimityyppiin. Toisaalta sn. *Repo* on ollut yleinen kaupungin vanhassa asujaimistossa, esim. repo per 1545, repoinca S (= Repoinpoika) 1552 eli Repoin Suni 1559, Repo Hen 1559 eli Repo Hendrich 1560.⁴⁴⁾ Pietarin esikaupungin itäinen osa, johon kuuluivat Vuohilopotti ja Uusilopotti, sai nimen *Anina* (1861) ilmeisesti venäjänkielisestä asusta Annina sloboda, olihan koko esikaupunki alkanut muodostua keisarinna Annan ajoilla. Kansanomainen nimitys Lopotti säilyi myös itsenäisyytemme ajalla.⁴⁵⁾ Tällöin kaupunginosa sai virallisen nimen *Kaleva* alueen läpi kulkevan suuren valtaväylän Kalevankadun mukaan (kalevalainen nimi).

Sarvilinnoituksen purkamisen jälkeen 1860-luvulla levittäytyi asutus myös entisen muurin ja Salakkalahden välisille kaalimaille (Trädgårdar 1703). Aluksi aluetta nimitettiin *Uudeksi kaupungiksi*, mutta ainakin jo 1870-luvulta lähtien oli käytössä myös nimitys *Salakkalahti*, jonka — vanhan luontonimen — pohjana on ilmeisesti kalannimi, joskin kaupungissa on ollut tunnettu myös sn. Salakka (esim. Henric Salacka 1805 Siikanie-messä).⁴⁶⁾

Pietarin esikaupungin pohjoisreunalta alkoi siihen vielä v. 1861 kuulunut *Papula*, jonne asutusta alkoi syntyä 1800-luvun jälkipuoliskolla. Nimensä kaupunginosa on saanut Papulanlahden ja -salmen takana sijaitsevasta Papulan tilasta (papula 1553, Papula godz 1558, Papula 1570), joka on yhdistettävissä eri puolilla Suomea tavattaviin *Papu*-nimiin (esim. papulan 1546, Hindrich Papuinen 1615 Viipurin Papulassa). Viipurin lähistöön samanniminen siirtolainen lienee tullut arvattavasti Äyräpään suunnalta, josta on merkitty kn. papula 1559 ja sn. papun Clauus 1543, papunen Ros 1544. Papulanlahden taakse Papulan tilan maille alkoi aivan 1800-luvun lopulla muodostua uusi esikaupunki *Loikkanen*, joka sai nimen sinne torppansa v. 1847 perustaneesta torpparista, nimeltä Anders Loikas 1. Loikkain (vrt. Loikkasentorpanpelto 1858), kotoisin Viipurin pitäjän Pietilän kylästä. Viipurin alueella oli vanhastaan asunut Loikkasia, esim. loicka h 1557 eli loikkain h 1556. Virallisesti asutus oli nimeltään *Karjala*, sijaitsihan se Karjalan radan suunnalla, mutta asujaimistolle tutumpi nimi oli Loikkainen.⁴⁷⁾ — Itsenäisyyden ajalla Papulansillan takana sijainnut, vähitellen tihennyt huvila-asutus muodostui kaupunginosaksi, joka sai nimen *Imatra*, sillä se oli Imatralle vievän maantien laidassa. Heinjoentien varressa oli *Teurastamon* kaavoitettu alue.

Vasta 1800-luvun loppupuolella alkoivat syntyä ns. itäiset esikaupungit: Rosuvai, Tiiliruukki, Talikkala, Kolikkoinmäki, Kangasranta, Kelkkala, Huhtiala, ym. Ne erotti kaupungista 1860-luvulla rakennettu vallivyöhyke, josta osa myöhemmin muodostettiin *Patterinmäki* (ent. Palomäki 1785) nimeksi kaupunginosaksi, osa valleista purettiin.⁴⁸⁾

Pietarintien (myöh. Kannaksentien) varteen oli Rosuvoinmäelle (Suurenkivenmäelle) perustettu v. 1869 toiminimi Tšusov & Sapetovin oluttehdas Bavaria (siirtyi Sergejeffille v. 1893), ja mäeltä aikoinaan hävinneen kaupungissakävijäin kapakan seutuville (utanför St Petersburgska Förstaden nära intill Rosuvai Krogställe 1841) alkoi syntyä pikkuasutusta, etenkin sen jälkeen kun 1870-luvulla rakennettu Viipurin-Pietarin rautatie, suuri Maaskolan ratapiha ja tiilenpolttamot alkoivat tarjota runsaasti työtilaisuuksia. Nimi on ilmeisesti venäläistä perua: se on kansanperinteessä yhdistetty venäjän sanaan *razboi* rosvo, sillä paikka oli ollut aikoinaan rosvojen pesä. Äänteellisesti lähempi on kuitenkin venäjän *roššuvai* lehdon, lehtomainen. — Itsenäisyyden ajalla kaupunginosa sai nimen *Pyöräsuo* samannimisen Pietarintien varressa sijainneen, myöhemmin hävinneen pyöreähkön suoalueen mukaan.⁴⁹⁾

Vanhan Talikkalan kylän pohjoispäähän alkoi muodostua pikkuasutusta samoista syistä ja samoihin aikoihin kuin Rosuvoihin. Sen nimitys *Tiiliruuk-*

ki sai alkunsa niistä monista tiilenpolttamoista, joita alueelle oli perustettu jo 1700-luvulta lähtien (esim. Kirpitsnyj zavod 1785) ja joista tunnetuin oli Timofei Tihanovin 1800-luvun puolivälissä omistama tiilen- ja kaakelinpolttamo (T. Tichanovin tiiliruukki 1868) ns. Frimaninmäen rinteessä. Itsenäisyyden ajalla kaupunginosa sai entisen kylän nimen *Talikkala*, Talicko godz wnder Borgmest och rod 1559, pohjana mahdollisesti alasaksalaisperäinen sn. Talikka l. Taalikka, esim. Talikan Lasse 1543, Talicke h 1553 eli Hindrich tallicka 1557 Viipurin Talikkalassa.⁵⁰⁾

Talikkalan laaja eteläinen osa on vanhastaan ollut nimeltään *Kolikkoinmäki*, Kolikkomäki, -kangas 1845, jonka määritteenä on paikoin Suomen murteissa (esim. Kannaksella) tavattava appellat. *kolikko* kivikko.⁵¹⁾ Itsenäisyyden ajalla kaupunginosalla oli sama luontonimi Kolikkoinmäki.

Rautatie, tiilenpolttamot ja etenkin K. Jakovlevin v. 1878, 1897 perustamat tulitikkutehdas ja saha vetivät asukkaita myös Kelkkalan kylään, johon suuri osa Rosuvoitakin oli kuulunut. Vanha *Kelkkalan* kylä, Kelckala gods 1561, Kelckala 1569, on saanut nimensä ensimmäisestä asukkaastaan *Kelkasta*, esim. Olli Kelca Kelcalaby 1593, josta on myöhempiäkin esimerkkejä Viipurin pitäjistä ja jonka pohjana on appellat. *kelkka*, ruots. kälke.⁵²⁾ Itsenäisyyden ajalla laaja Kelkkalan esikaupunki jaettiin neljäksi kaupunginosaksi: Kelkkala, Kiesilä, Ristimäki ja Lepola. Näistä *Kiesilä* sai nimensä Antti Kiesin talosta (1887), entisestä Antti Salomoninpoika Roiskon tilasta (1862), johon Antti Kiesi oli tullut vävyksi. *Ristimäki* on saanut nimensä Kelkkalan Koiramäen rinteelle 1700-luvun lopulla perustetusta (vih. 16.10. 1798) hautausmaasta (Kladbištše hautausmaa 1785), ja kun sen laitaa v. 1910 perustettiin uusi hautausmaa, se sai harkinnaisnimen *Lepola*. Varsinainen Kelkkalan osa muodostui etupäässä entisestä Kelkkalan talosta (1866), joka oli vanhastaan kuulunut Mansikan suvulle.⁵³⁾ Kelkkalaan kuului myös *Räikkölän* tila (vrt. Wilhelm Räikköin 1834).

1800-luvun lopulla alkoi asutusta syntyä myös *Käremäelle*, joka kuului Talikkalan ja Kangasrannan tiloihin. Mäki (vrt. Kärenniitty, Kärenniitynmäki 1845) muodostaa Vitsataipaleenlahteen kurottuvan kärjen, mistä on syntynyt sen nimi. Samoihin aikoihin asutus työntyi yhä idemmäksi Kolikkoinmäen ja Käremäen taakse *Kangasrannan* tilan maille (Kangasranda 1556, 1558, Kangasrandaäng 1562), joka on saanut nimensä Vitsataipaleenlahteen ulottuvasta kankaasta, sekä vielä kauemmaksi *Huhtialan* (Huhtiala) kylään (vrt. Huctala 1557, Huctala godz wnder Borgmest och rod 1559), jonka nimi on yhdistettävissä sukunimeen Huhti(nen), Huhta(nen), Huhtiai(nen), esim. huctia S 1554 Viipurin Huhtialassa sekä appellatiiviin *huhta*.⁵⁴⁾ Kaukaisimmat Huhtialan metsiin syntyneet asutuserät olivat saaneet kuvaavat harkinnaisnimet *Oravakylä* ja *Uusi-Seelanti*.

Vielä v. 1876 kaupunki oli jaettu 13 osaan: Linnansaari, Entinen linnitus, Salakkalahti, Pietarinpuolinen esikaupunki (Myllymäki), Repola, Anina, Pantsarlahti, Havis, Papula, Tervaniemi, Hiekka, Viipurin esikaupunki 1. Neitsytieniemä ja Saunalahti, minkä lisäksi oli mainittu Vanhan Viipurin alue. Vasta 1800-luvun lopulla alkoi syntyä tiheää pikkuasutusta kaupungin laitamille, kyliin jotka kuuluivat Viipurin pitäjään. Tämä esti

kaupungin alueen luonnollisen laajenemisen ja niin syntyi vakava esikaupunkiongelmia. Monien suunnitelmien jälkeen se sai yllättävän ratkaisun, kun valtioneuvosto 23.11.1922 päätti, että esikaupungit oli liitettävä Viipurin kaupunkiin kolmessa erässä. Ensimmäinen liitos määrättiin tapahtuvaksi 1.1.1924, jolloin Tiiliruukki, Kolikkoinmäki, Talikkala, Kangasranta, Käremäki sekä Papulan kylä ja siihen kuuluvat Huusniemi, Häyry ja Karjalan esikaupunki (Loikkanen) liitettiin kaupunkiin. *Huusniemi*, Husniemi 1785, Huusniemi 1797, on alun perin Suomenvedenpohjaan pistävän niemen nimi, jonka määritteenä on murteissa yleinen appellat. *huusi*, *huussi*, *huussa* ulkorakennus, -huone, koju (ruots. *hus* talo, maja tms.). Tilannimi *Häyry* on lähtöisin sukunimestä Häyry, esim. Tomas häyry l. häyry Tomas 1558, jonka pohjana on murreappellat. *häyry* häkä, katku, tiku tai elliptinen asu appellatiivista *häyrypää* sekapäinen (Nykysuomen sanakirja I).⁵⁵⁾

Toisessa vaiheessa 1.1.1928 liitettiin kaupunkiin Kelkkala, Maaskola, Liimatta sekä Suur-Peron Mättäänjärven tila. Tilannimi *Maaskola*, Maskola 1544, Maschola Godz 1563, on lähtöisin sukunimestä *Maaskonen*, maskon per 1543 eli maskoin p 1560 eli per Matzsko 1595. Naapuritilan nimi *Liimatta*, Limatala 1653, Segnia bro eller Limitala gård 1655, on yhdistettävissä sukunimeen Liimatta, Liimatainen, esim. Jören Lijmata 1663 Viipurin tienoolla.⁵⁶⁾ Kumpikin nimi lienee ortodoksista juurta: rn. Masko l. Maasko ja rn. Liimatta l. Kliimatta (vrt. Clemet rydz 1559 Viipurin tienoolla).⁵⁷⁾ Mättäänjärven tila liitettiin hallinnollisesti kaupunkiin veden saamista varten vesijohtolaitokselle. Nimi on yhdistettävissä appellat. *mätäs* tiheän heinä-, sammal-, marja- tms. kasvillisuuden muodostama (pieni) maan kohoama (Nykysuomen sanakirja), joskin Viipurin pitäjästä on merkintä mätthäs t 1546, henkilönnimi, mihin viittaisi nimen genetiivinen määriteosa.⁵⁸⁾

Kolmannessa pakkoliitoksessa 1.1.1933 yhdistettiin kaupunkiin etelän suunnalla Pappila, Hevossaari ja Huhtiala, lännessä Ronkaa, Naulasaari, Ykspää, Sorvali, Hietala, Tienhaara, Monrepos, Herttuala ja Tuuttila ja pohjoisessa Tammisuo, Kärstilä, Kostiala, Jytilä ja Laiharanta. Näistä *Pappila* l. Pappilanniemi (ent. Albrektsö) oli jo keskiajalla ollut fransiskaani luostarin omaisuutta, ja kun uskonpuhdistuskaudella kirkkoherran virkatalo Papula luovutettiin kaupungille, annettiin pappilaksi 1563 Vitsa-
 taipaleen alueelta kyseinen Albrektsö, joka vähäisiä poikkeuksia lukuunottamatta pysyi kirkon hallinnassa. Vanha nimi unohtui käytöstä vähitellen ja Pappilanniemi virallistui. *Hevossaari*, Häst Holmen 1653, Häfwossari 1703, oli Viipurin linnan vanha hevoslaidun.⁵⁹⁾

Läntisistä liitoksista *Ronkaa* on mainittu vanhastaan sukunimenä Ronga l 1557 ja on oletettu alkuperältään ortodoksiseksi.⁶⁰⁾ *Naulasaari*, vrt. Naglasari 1446, kuuluneen rajanimiin, mutta on mainittu myös sekundaarina sukunimenä Naulasar Hindric 1543, Naulasari A 1554.⁶¹⁾ Viipurin linnasta katsottuna Tienhaara ja Ykspää kuulunevat liikennanimistöön: *Tienhaara* sijaitsee vanhojen Turun ja Lappeen teiden välissä, risteyksestä länteen, *Ykspää*, Yxepae 1323, Yxepä 1541, Yxpä, Yxepä äminne 1551, Yxepä lana 1553, Yxepä Lanann (nyk. Lanakoski), Yxepä joensuu 1554, sijaitsee teiden

risteyksestä, tienhaarasta, Turun linnaan päin, ja oli Viipurin linnan kalastamo ja myöhemmin kuninkaankartano (vrt. Yxpä Ladegård 1655). *Hietala*, hetala 1551, Hettala 1565, on yhdistettävissä Viipurin tienoolta merkittyihin sukunimiin Hietamies ja Hietanen, esim. L Hetames 1556, hetan Hans 1546 eli hetan Ihannus 1558.⁶²) *Monrepos*, murt. *Monrepoo* -nimen (ransk. mon repos = leponi) otti käyttöön Vanhan-Suomen käskynhaltijana 1782—87 toiminut Württembergin herttua Friedrich Wilhelm, joka myös pystytti Monreposin puiston päärakennuksen.⁶³) *Herttualan* ja *Tuuttilan* kylät ovat saaneet nimensä ensimmäisen talon perustajista Herttuasta ja Tuutista (ainakin 1500-luvulla).⁶⁴)

Pohjoisista liitosalueista *Tammisuo*, Tammisuo ängs urfjäll 1858, on saanut nimensä puustostaan; *Kärstilä*, Kärstilä 1559 (Kärstilänjärven *Haapaniemi* ja *Mustalahti*) sukunimestä Kärsti(nen), esim. lasse kerstinen 1543 eli lasse kärstijn 1545 eli Lauri kersti 1558, matti Kersti 1549, p Kärstinen 1554, Kersti Melckon 1558 (alasaksan Kerstin); *Kostiala*, pohjana ortodoksinen sn. Kostia(inen), esim. Inghe Kostian, Hans Kostian, Swen Kostian 1543, p Kostia 1552, ym.; *Jytilä*, Judila by 1544, Juttila 1655, sukunimestä Juti(nen), esim. Matz Jute 1541 (ellei Juuti); *Laiharanta*, Laiaranta 1326, Layarawtha, Laiaranta 1348 (luettava mieluummin Laajaranta), layharanta i Wakkila by 1456, Laiharandha 1562, vrt. sn. Laihanen, esim. h laihanen 1553, p laihaianen 1558.⁶⁵)

Kaupunki oli jo 1890-luvulla saanut omistukseensa Uuraan ja Ravansaaren. *Uuras*, murt. myös *Uuraa*, Vransarij, Wransari 1556, ruots. Trångsund, trongsundh 1540, trångsund, trongsund 1557, on yhdistettävissä murteittain, etenkin Pohjois-Karjalassa tavattavaan appellatiiviin *uuro* kapea ja syvä, jyrkkäreunainen notko, ouru (Nyky-suomen sanakirja) ja ilmeisesti verbiin *uurtaa* sekä appellatiiveihin *uurre*, *uurros*, *uurto*, *ura* ym., joista eräät ovat kiteytyneet eri puolille paikannimistöön, esim. Uura (Ähtäri), Uuraanjärvi (Johannes, Hankasalmi, Laukaa), Uuraanranta (Suistamo), Uuraansaari, -salmi (Sääminki, Johannes), Uurainen (pit.), Uurajoki, -järvi (Luopioinen), Uuralahti, -pohja (Hankasalmi, Laukaa), Uuranjärvi, -niemi (Keuruu), Uurankorpi, -suo (Juva), Uuranne, Uuras (Pielavesi), Uurasenhaka, -vuori (Hankasalmi), Uurasjärvi (Ikaalinen, Laukaa), Uuraslahti (Ikaalinen), Uurasmaa (Keuruu), Uuro (Juuka, Kiihtelysvaara, Ilomantsi, Kaavi), Uuroinvaara (Kaavi), Uuronjontka, -korpi, -puro (Ilomantsi), Uuronnotko, -suo (Kaavi), Uuronniitty (Juuka), Uurrasjärvi (Kalvola), Uurrelampi (Kuopio), Uurronnotko (Liperi), Uurtaanjärvi, -korpi (Kalvola), Uurteenkari (Vesilahti) ⁶⁶), ym. — *Ravansaari*, ravansarij, Raffwansari 1556, lienee peräisin maaperäsanasta *rapa*: *ravan*, joka on yleinen itäsuomalaisessa nimistössä.⁶⁷)

Valtioneuvoston päätöksellä Uuraan alue l. Uuras, johon kuuluivat mm. Uuraansaari, Ravansaari, Rahkasaari, Kuurinsaari, Essaari, Suonionsaari, Suitsaari, Mäntysaari, Ryövälinniemi, Monola ja Pukinsaari, liitettiin 1.1. 1932 lähtien kaupunkiin. Alue oli erotettu Viipurin maalaiskunnasta ja Johanneksen pitäjältä.

VIIPURIN VANHINTA ASUJAIMISTOA

Tiedot Viipurin linnan ja kaupungin asukkaista keskiajalla ovat vähäisiä. Gabriel Laguksen keräämässä aineistossa on mainittu vain seuraavat suomalaiset: pormestari Pitkä Lamp 1485, raatimiehet Petrus Soroi 1524, Per Juusten 1525, Anders Toyffvon (Toivonen) 1535 ja Jöns Mäkärä 1540 sekä porvarit Nils Hajan (Haajanen) 1510, Per Purtan (Puurtanen), Henrik Tapainen, Jöns Toiffwien (Toiviainen) ja Olof Katapää 1540. Linnanpäälliköt olivat etupäässä ruotsalaisia: Efflerus Ingelson 1320, Petrus Jönsson Hac 1324—36, advocatus Sten Turesson Bielke 1336—40, capitaneus Finlandiae Daniel (Dan) Nilsson 1340—47, Gerhard (Gerike) Skytte 1347—50, Nils Eriksson 1351—53, Bengt Algotsson 1353—56, joista neljä viimeksi mainittua asuivat Turussa ja joiden sijaisina Viipurissa toimi voutveja. Heistä on tunnettu v. 1343 mainittu Johannes Götaeson, advocatus castri Wiburgensis. Vuodesta 1362 oli Viipurin linnanherrana Nils Turesson Bjelke ja vuodesta 1364 Sune Håkansson. V. 1370 Viipurin linnanherraksi, hövidsman på Viborg, tuli valtakunnan drotsi Bo Jonsson Grip ja alivoudiksi Erengisle Nilsson sekä myöhemmin Karl Ulfsson Sparre (vuoteen 1399). Suomen matkallaan kuningas Eerik Pommerilainen luovutti 1403 uskotulleen Tord Rörriksson Bondelle linnan päällikkyyden ja myönsi Viipurille kaupunginoikeudet. Tord Rörikinpojan kuoltua 1417 linnanisännäksi valittiin Krister Nilsson, Vaasa-suvun jäsen, ja v. 1442 Karl Knutson Bonde, jonka viipurilaisina alivouteina olivat mm. Johan Olofsson Stenbock (1450, 1452) ja Bengt Persson (1455). Kaarle Knuutinpojan tultua Ruotsin kuninkaaksi valittiin Viipurin linnanpäälliköksi Erik Akselson Tott (vuoteen 1481), Viipurin kaupungin linnoittaja. Viipurin ”pamauksen” yhteydessä 1495 on tullut kuuluisaksi linnanpäällikkö Knut Posse.

Nimistä päätellen olivat ruotsalaisia pormestarit Björn Degen (Diegn) 1422, Martin Degen 1445 sekä porvaristoon kuuluneet Oloff Laurenson, Lasse Oleuesson, Jons Oleffson, Oleff Oleffson, Jacob Petersson, Oleff Petersson 1425, Math Hermasson 1437, Knut Hansson, Jens Olsson, Mats Philippus 1468, Anders guldsmid, Jöns Jönsson, Peder Nilsson 1485, Lars Henriksson skrifvare 1527, jonka suku oli alun perin saksalainen. Porvaristossa, etenkin kauppiaissa, saksalainen aines olikin erittäin runsasta: Olof Mynter 1425, Taijpo Dene, Nijtze Bodeker, Peter Ropzeleven, Jacob Schomakar, Lauri Zussidrader, Jons Åtkeruade 1400-luvun alkupuolella, Henrik Styff 1445, Jacob Bodebek scolemestare 1485, Johan Detmer 1511, Severin (Söffring) Winter 1540, ym. Monet saksalaiset porvarit olivat siirtyneet hansakaupungeista Viipuriin, esim. useimmat seuraavista: Tallinnasta Berent von Wrede, Magnus Schröder, Hans v Lynen, Kord Limborch, Alf Burhof, Hinrik vamme Rode, Johan van der Marve, Hans van der Heide, Gert Swarthof, Hinrik Styfwe, Tönnis Grotte, Henningk Bernefyr, Peter Vrode, Hans Wrede, Wilhelm, Michel Maert, Ewert v Balwen, Dirik v Eyl, Olof Finke, Jakob Velkener, Engelbrecht Strus, Winecke Stenwech, Heine Leest, Godeke Westfal, joiden alkuperäiset sukujuuret olivat kuitenkin lännempää, etupäässä alasaksalaisalueilta.⁶⁸⁾

Yksityiskohtaisemman kuvan Viipurin väestöstä ja sen nimestöstä antavat vasta Kustaa Vaasan aikaiset vero- ja henkikirjat 1500-luvun puolivälistä lähtien.⁶⁹⁾

Miesten ristimänimiä

Etenkin roomalaiskatolisen kirkon piirissä syntyneistä, mutta myös germaanisista ristimä- l. etunimistä monet ovat kehittyneet kansanomaisiksi hypokorismeiksi (hyväilynimiksi), joita on vielä nykyisinkin käytössä, esim. *Antte, Antti, Anders, Andreas* (riihij Anttij 1548, Sorka Anti 1567, lauons Koske Antthe 1548 = Lavosenkosken Antti); *Hanno, Hannu, Johannes* (Klockar hanno 1567); *Heikki, Heikke, Henrik, Heinrich* (heicke meckere 1551, Heicki Roppa 1567); *Heino, Heinrich* (Heino Rockon 1569); *Jaakko, Jakob* (Jaco Jacobson 1566); *Juntti, Jöns, Johannes* (Junth Kondhula 1551 eli Jöns Kondula 1558); *Lasse, Lassi, Lauri, Lars, Laurentius* (Lasse Byswen 1566, Lauri Iustin 1563, Lauri Repä 1564); *Matti, Matte, Mats, Matias* (Matti Torkelin 1558 eli Madz Torkil 1567, Matti Tuppurain 1559); *Mauno, Magnus* (Mauno Muna 1567); *Mikko, Mickel* (Micko rydz 1559); *Olle, Olli, Olav* (Olli Kolhon 1567); *Otto, Otte* (Otte saltpetersiudare 1566); *Paavo, Paavali, Paul, Paulus* (pauo Vski 1570); *Pekka, Pekko, Pietari, Peter, Petrus* (Peckä Nupa 1551 eli pecco Nuppa 1558); *Pelle, Pelli, Peter* (pelle persänn 1570); *Simo, Simon* (Simo Warttinen 1559 eli Simo Varthin 1564)⁷⁰⁾ osan nimestä mainitakseni.

Naisten ristimä- ja sukunimiä

Asiakirjoissa on naisten nimiä vähän ja nimivalikoima verrattuna miesten nimiin pienempi: *Agnes, Anna, Barbro, Birgitta, Biritta, Clara, Elin, Elsa, Eeva, Gertrud, Helga, Inge, Ingeborg, Ingrid, Karin, Kadrin, Kaisa, Kirstin, Magdalena, Malin, Maisa, Margareta, Margit, Margret, Maria, Martta, Ragnhild, Seicha, Sisela, Sissa, Valborg*. Naimattomien naisten nimet on merkitty joko isännimen yhteydessä tyyppinä Agnis Class(dotter) 1564, Anna handsdott 1563, Beritta psdott 1565 (=Biritta Persdotter), Citzell matzd 1557, Elin morttensdott 1565, Gertru Olssdotthr 1569, bagare gertrud persdott 1564, Helga bertelsdott 1563, Inge Andersdott 1569, Ingebor handsdott 1564, Ingebor pdott 1566, Kaisa matzdott 1566, Kirstin Joensdott 1564, Kirstin larsdott 1562, Maisa handsdott 1570, Malin mortensdott 1570, Margrett andherdott 1570, Margrett polsdott 1563, Margrett wijsas dott Yxpä 1569, Mariedt karsd 1557, Martta larsdott 1568, Seicha morthinsdott 1569, Sidza Ingisdott 1570, Sisel larsdott 1561 eli Sissa larsdotter 1566 eli Sijssa larsdott Yxpäfolck 1562, Sisila pdott 1.Sijssa psdott 1564, Sissa Andsdott 1565, Walborg Eskilsdott 1565 tai on nimen yhteydessä mainittu ammatti, esim. tiock Anna bagherska 1548 (leipuri), Anna Oxe pighe 1548 (härkäpiika), Anna fäkona 1549 (karjanainen 1. karjanhoitajanainen), Anna Swin kona 1548 (sianhoitajanainen), Bagare Anna psdott 1565 (leipuri Anna Persdotter), Birgitta Swina Kona 1541, biritta fäpighe 1548, Christin Stuffuo Kona 1541 (tupanainen) dorde bagerska 1543, Elin fäkona 1548, Elsa bagska 1548 (= bagerska), Gertrudh bakerska 1541, Gertrudh fäkona 1549,

Helga Berttilsdott stuffukona 1566, Ingeborgh fä kona 1543, ingred bakerska 1541, Kaisa fä kona 1550, Long Kaaren bagerska 1. Langh Karen bagherska 1548, madelin fekona 1. Magdalena fekona 1541, Malen fä kona 1548, Maisa Swin kona 1549, Margitt fäkona 1541 eli Margrett fäkona 1548, Orina Swin kona 1549, Ragnil mortensdott mölkedeija 1564 (=maitotyttö), Ragnild fäkona 1548, joista useimmat olivat linnan palveluksessa.

Vain muutaman naisen (ehkä oma) sukunimi on mainittu, esim. Agnes Closther 1558, Barbro Brams 1571, Biritta Tynne 1569, Maisa Paxsu 1567, Karen Saffuako 1552, maijssa Ronga 1560. Monen naisen ristimänimen yhteydessä on appellat. hustru (vaimo) ja lisäksi erimuotoinen aviomiehen nimi, esim. Hustru Ablä 1569, Hustru Eelin 1572, Hustru Biritha 1567, hustru Walborg 1559, hustru Elin i Yxepä 1548, hustru Karin 1543 eli hustru Kadrin 1566, Hustru Ingeborg persdotter 1567, Hustru Margretta Sirais 1571, Hustru Anna Hans Apuns 1567, Hustru Clara Sempers 1571 eli hustru Clara Olof Sempers 1568, Hustru Elin Snickars 1570, Hustru Ingeborgh Hans Vesgötthes 1572, Hustru Kirstin p Jakoins 1571, Hustru Karin p Keckins 1570, Hustru Margraett Some Jakobs, Hustru Martha Dirich Meidars 1567, Hustru Walborg Til v Gylli 1570, Hustru Biritta longa peers 1572, Hustru Walborg Kockilla marcuses 1567, hustru Kaderin 1560 eli hustru Karin 1569 eli hustru Kadrin Muldiala l. Karin Muldiala 1560, Hustru Malin Otilas 1571 eli Hustru Madlin Otilas 1572, Hustru Karin humala poffuels 1571 (=Paavali Humalan vaimo Kaarin), Agnes Adams hustru 1570, Elin visas hustru 1570, ffrandz biritta 1558, Holgaerdz Karin hustru 1571, Kuberghs Gertru 1571, Talins Ingeborgh 1571, Brames Anna hustru 1570, Jakoins Kirstin hustru 1571, meidars Martha hustru 1570, Nickins Margreth hustru 1570, Simon skeppars hustru Biritta 1570, Sorckans Margeth hustru 1571, vinthers Elin hustru 1570, Jörn Noco hustru Biritta 1570, Sorois hustru Gertru 1567, Viholains hustru Elin 1571, Jolo Hustru Karin 1571, Kalliola Biritta hustru 1571, pausula vaimo 1558, Putron Madz hussquinna 1567 (= talonnainen), Ewa och Adam 1560.

Sukunimet

Sukunimistöissä ovat erotettavissa samat ainekset kuin yleensä karjalaisessa nimistöissä.⁷¹⁾ Kotimaisten suomalaisten lisäksi on vanhimmissakin asiakirjoissa ruotsalaisia, slaavilaisia ja alasaksalaisia nimiä. Osa sukunimistä on etymologisesti selvittämättömiä.

Esihistoriallisen ajan nimiä

Ilmeisesti jo pakanuuden aikana käytettyjä nimiä ovat *Arpia*, *Auvo*, *Kaukia*, *Kauko*, *Kaukalempi*, *Kaipia*, *Lempiä*, *Miehikkä*, *Pelko*, *Toivia*, *Toivo*, joista eräillä on mytologinen sävy, esim. *Arpia* J, *Arpian* p 1560, *Auwoin* L 1558, *Madz* *Kaukian* 1564, *Kauko* poffuall 1559 eli *Kauko* poffuel 1567, *kaukalembij* *Lasse* 1548, *Kaipij* *Nils* 1548, *Lembien* *thomas* 1564, *Mehijckein* J 1559, *pelkola* l 1558 eli *pelcola* *Lauri* 1564 eli *Pelkoin* *Lasse* 1567, *toijwian* p 1558 eli *Toiffuoin* peer 1571⁷²⁾, ym.

Henkilön sisäisiä ja ulkoisia ominaisuuksia ilmentävät nimet

Sisäisiä ominaisuuksia (luonteenpiirteitä) ilmaisevat mm. adjektiivit *hurja, häyry* (häyrypää) l. *häyri, jolo, laiska, rämö, terävä, tuima, vaivainen, viisas*, esim. huriaanen Laurij 1551, Huria M 1558, Härijn Th 1551, Iolo tomas 1560, Laiska p 1549, Laijska mattz Slotz tienner (linnan palvelija) 1558, remon Joan l. Remoin J 1558, Tereuein Peer 1570, Tuimala (alun perin talonnimi) M 1564, Visas Märthen 1568 ja mahdollisesti (deskriptiiviset) huijhaij Jons 1570 sekä pimbulaijnen kalcröraren 1560 (kalkinsekoittaja).

Nimenkantajan ulkoisia ominaisuuksia, jotka nimistössä ovat edellisiä paljon lukuisammat, ilmaisevat adjektiivit *valkea* ja *musta* (tukan t. ihon väristä), adjektiivit *kitu, kolho, laiha, leviä, paksu, pitkä, pönkkä, väärä* (ruumiin tai sen osan muodosta), *vanha* ja *nuori* (iästä), *pää*-nimiä ?katapää, kaljupää, kolipää, kovapää, suurpää, veripää, muita (eräissä tapauksissa etymologialtaan epäselviä) nimityksiä, esim. *nokka* (ehkä suurinenäinen), *parta* (=partainen), *pörö* (eril. pelottavista, tyhmistä, karvaisista t. pörisevistä olioista), *roska, rätti, rättö, saparo, tomu*. Nimiesimerkkejä: Laijha pecko 1544 eli Laihiain p 1560, laiha p 1558, laiha Karin 1566, Lewie peer 1567, Paxsu Massa 1567, paxula (alun perin talonnimi) Anders 1569, pittke peer 1564, Pitke michel 1570, pönckä M 1558, Wäre laure 1560, Olle Kituin 1558 eli Olli Kitun 1565, Olli Kolhon 1567, joista eräät voivat olla vain adjektiivisia määritteitä eivätkä sukunimiä. Samoin Nocko iören 1558 eli Nocka Jören 1559, Madz Tohipartha 1567, O parthan 1551, J partain 1558, kalivpe Siffredh 1549, Katapää Oloff 1543, Kolipae Anders 1570, Botzman (=venemies) kouapä hen 1566, Anders Surpä 1559, weripä p 1558, Räikön lasse 1543, rettij Caupi 1558, Rette N eli rettij N 1559 eli Rettöi Nils 1567, Roskan l 1564, Roskain Anders 1567, waiwainen Antti huonemies 1569, pörön p 1558, Sapar Ingi 1567, Tomu Lauri 1570.⁷³⁾ — Ks. vastaavia ruotsalaisia nimiä.

Maastoa, maaperää, kasvistoa ja eläimistöä ilmaisevat nimet

Maastoa, maaperää ja kasvistoa ilmaisevat sanat ovat Viipurin vanhassa sukunimistössä vähäisiä, esim. Kuckuran M 1558 (vrt. kukkura l. kukkula), penger Oleff 1548, lauons Koske Antthe 1548 (=Lavosen Kosken Antti, nyk. Lavolankoski Viipurin pitäjän Lavolassa), Käre märthen 1551 (=Kären Martti, vrt. Käreämäki, -niemi Viipurissa), iärrfuen Erick 1567 (Järven Eerik), Kanganpae Caup 1564 eli Caup Kanganpä 1565 eli Kankahanpäe Jacob 1570 (vrt. Kangasranta Viipurissa), Oluff katapä 1558 (vrt. Katapää, niemen kärki Viipurissa, ruots. Skatudden Helsingissä), lachden Rossi 1557 eli lahen Brossius 1566; hetan hans 1546, Olli Mutha 1559, jotka osaksi ehkä ilmaisevat asuinpaikkaa; humbla p 1559 eli huble p 1560 (vrt. sn. Hupli) eli Humala paffuel 1569 (ehkä humalan viljelijä t. humalainen), Korthen M 1558 (=kortteinen), Kynnäpä A 1558 (vrt. Kynnäppään torppa Viipurissa),

Leppen Jöns 1565, pajun Antti 1559, jotka ovat osaksi ehkä syntyneet asuinpaikasta.

Eläinnimistö sukunimistön juurena on ollut vanhastaan Viipurissa kuten koko Karjalassa varsin yleistä, esim. Ingi hypiäin 1550, Kiuru h 1558 eli Hendrich Kijuru 1571, Knecht Kärp M 1561, Thomas Kurki 1558, Messi (=Metso) henrich 1560 eli Messo Hendrich person 1567, pöllöin M 1558 eli pöllen M 1560, Tiro Laure 1558, tiroi Michel Larsson 1570; Kisken M 1558, Kijskin Siff 1558 eli Siffred Kiski 1566, Kiski Amrosius 1569; Nethein Michel 1569 (=Näätänen), Susij Niels 1548, Kettuin O 1558 eli Olle Kettun 1564, Hen karhun 1559, Nethein Erich 1567 eli Nätän Erijck 1564, P Orawa l. Oraffuain p 1558, Lauri Repå 1564, Repo hendrich 1558, joista monet ovat varmaan olleet metsästäjien nimityksiä. Muita eläinsanoja edustavat esim. Kasi Bengtt 1565, Mulli Sigd 1566, Murahän L 1560 eli Murahain Lau 1566, Wiholan L 1550, Sijran Bertill 1564⁷⁴), ym.

Talonnimet sukuniminä

Ristimänimistä tai niistä syntyneistä sukunimistä on kehittynyt normaaliin tapaan talonnimiä, joista monet ovat siirtyneet takaisin sekundaarisen sukunimen funktioon, esim. hannila Rasmus 1565 (vrt. Hanne, Hanni, Johannes), hepola p 1558, Hinnola mons 1544 eli Hinnola M 1558 eli Hinnola Mongs 1569 (Hinno, Heinrich), hoiala p 1564 (sn. Huja/nen), honkila Jörn 1567, iaskala p 1558 (Jaska, Jakob), Kalliola L 1564, Kandola Jöns 1564, Simon Kiskile 1567, Kockila Olle 1565, Marcus Kockila 1567, Kondhula Junth 1551 eli Kondula Iöns 1558, Kultala L 1558 eli kuldala L 1565, Laiskala Matz person 1567, Langola J 1559, Laskola iöns 1558, Liuskala Simo 1558, Maijtula p 1558, Mulila L 1558, hustru Kadrin Muldiala 1568, neffuolas frandz 1548, Otila h 1559, Hustru Madlin Otilas 1572, paickala Knutth 1558, paxula Anders 1569, pampkala Jacob 1572, papulas Michel 1567, Pausula Jöns 1564, pausula vaimo 1558, pelcola Lauri 1564 eli Pelkoin Lasse 1567, Pellile Olof 1567 eli Pellin Olof 1569, Roskala Anders 1568 eli Roskain Anders 1567, tipola Jöns 1558, Tuimala M 1564, Wichkola L 1560. — Ks. myös kappaletta Vanhankaupungin talot keskiajalla.

Ammattia ilmaisevat nimet

Suomenkielinen ammatteja merkitsevä sanasto on vanhimmassa viipurilaisessa sukunimistössä vähäinen, ehkä vain Rautiainen, Seppänen ja Vartiainen, esim. Jons Rautiain 1570, Per Seppäinen 1548, Seppäns äng ny (paikannimenä) 1548, Warttinen Simo 1559, sekä ilmeisesti luonteeltaan appellatiiviset Lasse Leipepoicka 1565 (ruots. brödsven), pajmen Antti 1559, Seppe larsson 1560, Seppe Lauo 1564 (vrt. sn. Lavonen), Tuhka fougdi 1567.

Työhön ja toimintaan liittynevät myös Juwan apuin l. Apuin Joan 1558, loicka p 1564 eli loikan per 1569, pihkain Märthen 1572, purtan (=Puurtanen) p 1558 eli purtha P 1559 eli purthaia (Puurtaja) Peer 1568

sekä pwrias (= gen. Purijan) p 1558. Lisäksi on sellaisia sanaliittoja, joiden määrite on joko appellatiivin tai sukunimen funktiossa ja jotka liittynevät (ainakin osaksi) ammatteihin, esim. hiwa Knut 1558, Kalia mattz 1558, Kamaiauhä Las 1567 eli Lauri kamaiaho 1565 (vrt. Kamajauhola, kylä Kivennavalla), Kontte pv 1558 eli Kontti poffuell 1559, Muna mauno 1567, Olkinora A 1558, poltte mickell 1558, portt Oloff 1559 eli portt Olle 1566, Sorka A 1558. Ammattiin (ehkä myös asumiseen) viitannevat sellaiset nimet kuin hyttinen mth 1548 eli Hytti madz 1570, riihij Anttij 1548⁷⁵), ym.

Valtaosa asiakirjojen ammattinimistöstä on ruotsinkielistä ja siitä suuri osa linnan ammattilaisten nimiä (ks. seur.).

Syntymäpaikkaa ja -yhteisöä ilmaisevia nimiä

Tarkemmin määrittämätöntä kotipaikkaa ilmaisevat appellatiiviset *Kontunen, Korpelainen, Koto(nen), Lankola(inen), Rantalainen, Muukko(nen), Toikka(nen)*, esim. Kondon An l. Konduin A 1558 eli Kondun Anders 1569, Korpelain Märthen 1570, Kotoinen Pedhr 1548 eli Kotoin Per 1567, koto hen 1565, Langola J 1559, Randalain Madz 1567, muckoijn Ands 1548 eli Muckon An 1558, Toick Nils 1548, toijkann Sigd 1548. Kaupunkeihin viittaavat nimet Jons wijburgh 1550, han Wiborgh 1551, Wijborg O 1561 ja kaukaisempiin Baldevyn v Amsterdam l. baldewijn van Horn 1559, L v Arhus 1561, Tönus v brämen 1550, Thonnius Kalmar 1569, lybäck p 1559, Hans nogordh 1548, Brämer Claes 1559 ja Rolff van borenholm 1541; maakuntiin ja maihin Tönnnes Nylandt 1569 eli nylendt Thönus 1559, Tyll bertilsson murmestare iffro Lijfflandh 1560 eli Murmestare Tüll lijflend 1566, Lijfflandh H 1559, Christoffer Lifflendhr 1548, ym. Epämääräisiä yhteisöjä ilmaisevat nimet Jons pappa (paappa l. isoisä) 1569, Vasilie hulcks (hulkka l. joukko) 1559, Hans husman (loismies) 1567; heimoja ja pitäjäläisiä finske (varsinaissuomalainen) lasse pedersson 1541, finske thomas Olson 1548, bothnkarl (pohjalainen) An 1561 (vrt. sn. Potinkara), Hämäläinen Larns ja Hindrich 1548, hemelein Jacob 1567, Karialain M 1558 eli Karell m 1560, Karialain O 1561, Simon Carialainen 1570, pohjalain Clemet 1560, Vasill Rydz (oik. karjalainen) 1549 eli Wasill ladugårdz Dreng 1551, rydz Quern Karla Morthen 1552 (= ortodoksi karjalainen myllymies Martti), Slotzliggiare Wasiliesänn pouel 1570 (= linnassaolija), Sawolan hen l. Saffuolain hen 1558, sauolain Hans 1561, Sawolan Olle 1558, Karen Saffuako, Saffuako Maisa 1552; nylendt Thönus 1559 eli Nylandher Tönus 1569 eli Nylenninghe Th 1570 eli Tönes nylender 1566 eli Tönnnes Nylandt 1569 (= uusmaalainen), Botzman Nylenninge Erich 1561 (venemies), tauasth Mickill 1548 eli tawasth M 1558 (= hämäläinen); ieskelan Ands 1548, Jeskelen hans 1564, Kymelein Ch 1559, Kyrelein Hen 1561 (= kyröläinen), Keluinen L 1559 (= Kälviäinen); itämerensuomalaisia Virolain hans 1566 eli wirolain h 1558; ruotsalaisia Svenska Larens 1548 (vrt. sn. Vänskä), P Suenske 1551, dalekarll Erich 1541 (= taalalainen), Smäleninge Måns 1543 (= smoolantilainen) eli Smäleningh M 1551 eli Smolenders Mongs 1571, Wesgöthe hen (= länsigööttalainen), kon majstts Tiänare 1566 (kuninkaallisen majesteetin palvelija), Hokonn

wesgöthh 1569, össgöth (= itägööttalainen) N 1561; tanskalaisia Crister Jute (= juutti l. juuttalainen) 1541, Söffring iute 1550 eli Skyttare Juthe Söffring 1561, Juthe lasse 1558, iute Iöns 1560, Unge (= nuori) peder Iute 1542; saksalaisia Donatus deutzman 1559 eli Donatus Deuschman 1567, henrick tusk 1540, Thysk h eli tysk Hindrich 1551, hess Greger 1561 (= hessiläinen), Claes Holst 1541 eli Clas holsth 1548 (= ?holsteinilainen), ffabian prydz 1549 (= preussilainen), Jacob Asmus prydz 1559, Blasius prydz 1566, Sasse Hen 1559 (= saksilainen), Venthen hen (= vendiläinen), Wendell Christoffer 1566 ja hollantilaisia esim. Iesper hollendere 1541.

Viipurin linnan varusmiesten monikansallisuus näkyy esim. pyssymiesten (bösseskyttare) luettelon nimistä: dalekarl A, helsingh O (= helsinglantilainen), lijfflend Tomas, prydz Simon 1561, Per frijs dreng 1557 (= friisiläinen). Nihtien (knecht) luettelossa ovat mm. holst J, Nyland Simon, Sysmelein Oluff, Wijborg Styrman Hanss, (suomal.) Hapalan 1566 (= Haapalainen), Smolennig Månus 1568. Linnassa asusti lisäksi lyypekkiläisiä ja tanskalaisia vankeja (Lybiske och Daniske fongar), joista monet jäivät kaupunkiin ja lisäsivät viipurilaisen sukunimistön kirjavuutta.⁷⁶⁾

Roomalaiskatolisia ristimänimiä ja niistä muodostuneita sukunimiä

Adam 1558, Adam och Ewa 1560 > rn. Aatu, sn. Aatolainen

Ambrosius Nilson 1549, Ambrosius Raffualdss(on) 1570, Borgmestere Ambrosis 1560, Ambrosis Keski 1568 > sn. Rosi, Rossi(nen), kn. Rossila Jääskessä, Rosijn Åmålia 1559, lachden Rossi 1557 eli lahen Brossius 1566

Assarson Joen 1557

Augustinus hanson 1557, Agustinus Henderson 1570, Rubbert Augustinus 1559 > rn. Auku, Aku, sn. Tiinus

Benedicht Json 1557, Bength Karson 1548, Bengtt michelss(on) 1569, Bengtin Las 1569 eli Benthin L 1566 eli Lasse bentthin (= Penttinen), benttin Mattz 1543, benticken M 1554 (= Pentikäinen) > rn. Pentti, sn. Pentti(nen), Pentikäinen

blasius prydz 1566 eli Blossius prydz 1569, (mahdollisesti) laakoonn per 1548 (= Laakkonen), Lasoine Jöns 1548 (= Laasonen), Lasoin Antti 1559 (vrt. myös Klas, Klaas, Klaus, Nikolaus)

Brames Anna hustru 1570 (= Abraham) > sn. Rahm, Raami

Clemet Semp(er) 1564 > rn. Lemetti, sn. Klemetti(nen), Lemettinen

Christoffer iörenss(on) 1558 > rn. Risto, tn. Ristola, sn. Ristolainen

filpusson Las 1549 l. Las filpuszon 1548 > rn. Vilppu, kn. Vilppula Viipurin pitäjässä

fransz hanson 1548 > rn. Ranssi, kn. Ranssila Jääskessä

Gabriel polson 1556 > rn. Kaapre, Kaapro, Kaapo, Kauri

gres (= Gregorius) hanss(on) 1566, Sven gregson 1541, Iören Sack 1541 > rn. Reko, Reijo, sn. Rekonen, Reijonen, tn. Rekola, Reijola, ?Reikko

Isach Nielson 1547, Iören Sack 1541 > rn. Iisakki, sn. Sakki(nen)

iacopson Urban 1550, Jakoin (=Jaakkonen) Per 1564, iaskala p 1558, Caupi l. Jakob Smedh 1558, hans kaupinpoika 1564, Las Jopson 1568 > rn. Jaakko, sn. Jaakkonen, Kauppinen, Koppinen, Jaskari, ym.

Jani hiulmakar (=pyöräntekijä) 1548, Jons Justh 1568 eli Jöns Just 1558, Juwan apuin 1558, Junti pardin 1569, Hannila Rasmus 1565, Orban hanson 1561 > rn. Juha, Juho, Hannes, Hannu, sn. Juhonen, Juvani, Juvonen, Juntti(nen), Hannus, Hannuksinen, Hannukainen, tn. Juhola, Juvola, Junttila, Hannukkala, Hannuksela yl.

Justen Lasse 1569 eli Lauri Iustin 1563 eli Iwstin L 1556, gulsmed Joost 1564 eli gulsmedh Just 1567, Jöns Just 1558 eli iusthen J 1558 > sn. Juustinen, kn. Juustila, Justila by 1544, Juustilanjoki, Iustela ijokij 1557, Iustioki 1559 Viipurin pitäjässä

Laun Olle 1566 l. laffuonpoica Olli 1544, Laffuon Mattz 1543, laffuon Erich 1569, laffuon Koortth 1553 > sn. Lavonen, kn. Lavola Viipurin pitäjässä. Vrt. Klas, Klaves, Nikolaus, joista Lavo-muoto on myös voinut lähteä.

Lauri Repä 1564, Lalle matz 1548 eli Fiskiäre Matz lalle 1559 > rn. Lauri, Lassi, ? Lalli, sn. Lallukka Räisälässä

lucas Styreman (=perämies) 1541, Lucas monss(on) 1560 > rn. Luukas, sn. Luukko(nen)

marcusson lasse 1558 > sn. Markkunen, tn. Markkula, Markuksela monon Erich 1544 eli Monon E 1557 > sn. Mononen, kn. Monola, Månåla 1559, Viipurissa. Hypokorismi Mono voi olla Salomon-nimen afereesi.

Nickins Margreth hustru 1570, Nickin M 1565 > rn. Nikki, sn. Nikkinen, Nikkanen, Nissinen

pellin March l. Pellin Marcus 1566, pelle persånn 1570, Pellile Oloff 1567 eli pellin Oloff 1569 > sn. Pelli(nen)

Sixtus poualson 1566 > sn. Sistonen

Silwast Klockar 1560, Siluast Nielss(on) 1569 > sn. Silvasti

Staffan skinnar 1548, hen tapanan 1558, tapainen h 1552 > rn. Tapani, Tahvo, sn. Tahvanainen, Tapanainen, Taponen, kn. Tapola Johanneksessa

Tynne (=Antonius) Olsson 1541, thonius budde 1550, Biritta Tynne 1569, pouel tönneson 1563 eli tynnesson 1564 > sn. Tyni, Tynni

Urban Skinnar 1558 eli Orban Skinnar 1551, Urban groffsmedh 1550 eli Orban groffsmedh 1566, Orban hanson 1561, redswenn Orban 1566, Orban Erich 1569 > sn. Orpana, Urpalainen⁷⁷)

Ruotsalaisperäisiä nimiä

Viipurin vanhassa henkilönnimistössä on runsaasti sekä ruotsalaista ristimänimistöä että siitä kehittynyttä sukunimistöä:

Amundson Johann 1570 vaikuttanut osaltaan *Munni*-nimien syntyyn. — Arffwedh Dob l. Arffwidh Dop 1541; suom. *Arvi(nen)*, *Arvela*.

bagge Hans 1543, haluard Bagge 1550, bagge Ewert 1559, bagge Swen 1560 eli Suen Bagge 1569. — marcus berg 1559 (appellat. *berg* vuori). — Hendrich Biure 1541 eli biur Hen borg(mestare) 1560. — Biorn pedersson

1541 (appellat. *björn* karhu, suom. sn. *Pyörni*). — blandh Claus 1563. — Blick Casper 1559 eli bleck Casper 1563. — Swen Bock 1541 (appellat. *bock* pukki, suom. sn. *Pokki, Pokkinen, Pukki, Pukkinen*). — Botwid Larson I. Bothuidh Larsson 1548. — Sigfriidh brandh 1543 (appellat. *brand* palo). — Anders brynntesson 1543. — thonius Budde 1550 eli budde Th 1551, Hans Budde 1569 (vrt. tn. *Putila* Antrean Kekinniessä).

diup Swenn 1552 (adj. *djup* syvä).

Erich Timberman 1567, Swanth ericson 1561 (rn. *Eerik, Erkki*, sn. *Eerikäinen* ym.).

Eskill repslagare 1559 (rn. *Esko*, sn. *Eskelinen*).

frosth M 1561 (appellat. *frost* halla, pakkanen, sn. *Halla, Pakkanen, Rosti, Rostinen*, tn. *Rostila*).

Per galle 1549. — galth J 1561 (appellat. *galt* karju). — Germundh Swenson 1549 (vrt. Amund). — Gudmund O eli Gummund O 1556, Cristiern gumundson 1541 (vrt. Amund, Germund). — monns göstaffson 1543 (rn. *Kyösti*, tn. *Kyöstilä*).

haluard Bagge 1550 (sn. *Halvari, Halvarinen*). — hoffborgh henrich 1558 eli hoborg Hen 1560 eli Hobor hendrich 1568 eli Hoborg Hendrich 1569 (suom. Hovilinna). — hogenborg Christoffer 1559. — Hokon persson 1572 (sn. *Haakana*). — Holgerd ionnson 1561 (rn. ja sn. *Holkeri*). — hans holm 1541, holm Karsten 1559 (appellat. *holme* saari, sn. *Holma*). — husu (?husse) Lasse 1548 (appellat. *husse* isäntä, sn. *Hussi*). — huna Iören 1566 (sn. *Huunonen, Huunonsaari* Johanneksessa).

Inge Kostian 1540, 1565 eli Ingi Kostian 1559, Ingison Olof 1571 (sn. *Inkinen*, kn. *Inkilä* Kirvussa).

Kock Jolmar 1541 (rn. *Jalmari*, sn. *Marinen*, tn. *Marila*).

Klooth Simon 1559 (appellat. *klot* pallo). — Knop Clemith 1541 (appellat. *knop* solmu, sn. *Nuoppo, Nuopponen, ?knopp* nuppu, *Nupponen*). — Kringell Märthen 1571 (appellat. *kringel* rinkilä, rinkeli). — Kräger Claes 1559. — Kubergh Joan 1569.

lock l eli Loock L 1552 (appellat. *lock* kihara).

pulle (myös bulle) bertell 1558 (sn. *Pulli, Pullinen*).

Rooth E 1561 (appellat. *rot* juuri).

Torsten Salmundhsonn 1549 (vrt. Asmund, Germund, Gudmund). — Tönius skulth 1549 (appelat. *skult* päälaki t. *skuld* velka). — Spore E 1558 eli Sporas E 1560. — Matz bertilson Strandh 1550 (appellat. *strand* ranta). — Ståtelberg Hans 1559. — Smedh Swen I. Sunij Smedh 1548, Suni Kempin 1551, Siffred Suna 1565 (sn. *Suna, Suni, Suninen*, tn. *Sunila*). — Swick Reiničkain 1567 (sn. *Suikki, Suikkanen*).

Tekelborg hans 1559. — thobringer hen 1559. — Torkil Madz 1567 eli Matti Torkelin 1558 (sn. *Torkkeli, Torkkelinen*). — Torsten Salmundhson 1549 (rn. ja sn. *Torsti*). — Nils traefotth 1565, Trefoodth Las 1568 (vrt. suom. sn. Puujalka). — Olof Trottesonn 1548. — Trulson Willam 1566.

Wlff Jönnsn 1542 (sn. *Ulvinen*).

Östen matzson 1561 (sn. *Öysti*, tn. *Öystilä*).

Nimenkantajan sisäisiä ja ulkoisia ominaisuuksia ilmaisevat, kuten

suomalaisessakin nimistössä, adjektiivit, esim. *blind*, sokea, *döv* kuuro, *gammal* vanha, *hvit* (vit) valkea, *lang* 1. *long* pitkä, *lille* pieni, *svart* musta, *tjock* paksu, *ung* nuori, esim. blind Styrman Hans Wijborg 1570, Döff m 1560, Gambel Jören larson, Gamble peder olsson 1541, gamble Sigfridh Olsson 1543, gamble Matz bertilsson 1551, hwitt iören 1558, huitth Peer 1561, Lange Claes 1541, lange Iören l. lang j 1560, Longh Hendrich 1541, longh Anders 1558, longe bentt 1560, lille matts 1540, Lille Claes 1541, Lille Eskill 1543, Swarth Mickil ps (= person) 1548, tiocka Karin Bagerska 1543, Wnga Ands pss (= Anders Persson), Vngh p Jönsson 1541, Unge peder iute 1542, Vngh Las person 1567, vngh Humala paffuel 1569 (=nuori Paavo Humala). Monista merkinnöistä näkyy, että kyseiset adjektiivit ovat määritteitä eivätkä ole siirtyneet sukunimen funktioon, joskin niistä on kehittynyt suomalaisia suku- ja asutusnimiä, esim. Lanki(nen), Lankila, Lonki(nen), Lonkila, Suortti, Unki(la), Huitti(nen), Huitu.

Valtaosan kaupungin ja etenkin linnan ruotsalaisesta henkilönimistöstä 1550-luvun toisella puoliskolla muodostavat ammatin nimitykset. Niistä monet kehittyivät suomalaisiksi sukunimiksi.

Anckår Smedh Michel 1563 (ankkuriseppä)

Archlimester Oluff 1567, Arclimestare Hendrich 1570

Bagare Hendrich Madzon 1566, Anna bagherska 1548 (appellat. *bagare* leipuri, sn. *Paakkari*, *Paakkarinen*)

barkarij mttz 1548, barckar A 1557, Staffan Barkare 1568 (ruots. *barkare* parkitsija, sn. *Parkkari*, *Parkkali*)

herman bardskärare l. herman barskärare 1541 eli Barskare Härman 1559, barsker Jacop 1548, bardsker Arent l. bardskerare Arnt 1566 eli Arent Bårskär 1568, Barskare Mester Hans 1572 (parturi)

beltar Seffred 1551, beltare M 1558, beltare Hen 1565 (appellat. *bältare* vyöntekijä, sn. Pelttari)

bondhe Lauri 1549 eli bonde L 1552, Botzman bondhe M 1561 eli Matz bondhe 1560 (appellat. *bonde* talonpoika, sn. *Puonti*, *Puntti*, *Punta*, *Punto*, *Puntanen*, *Punnonen*)

Borskärare peder 1541, Bord skerr Bertiill 1543 (pöydänleikkaaja)

Jöns Borgare Kock 1541 (appellat. *borgare* porvari, sn. *Porvali*)

Borgmestere Ambrosis 1560, Casper Burgmester 1558 (appellat. *borgmästare* pormestari)

hans Bottzman, Eskill Bättzman 1541, bossman Måns 1543, botzman Las 1549, bosman Ol, bosman Knuth, Botzman Anders 1560, Botzman Ebbe, Botzman nylenninge Erich 1561, Botzman kouapå (=Kovapää) hen 1566 (appellat. *båtsman* pursimies)

Lars bryggiare 1541 eli Lasse Bryggare 1542, Bryggiare pouel tönneson 1563 eli pouel tynnesson 1564 (appellat. *bryggare* juomanpanija, oluenpanija, sn. *Prykäri*, *Rykäri*, *Rykäli*)

byfougte Lasse hendson 1558 (kylänvouti, sn. *Voutilainen*)

büggemestar hans 1547 eli byggmestare Hans 1548, Skeppbyggiare Jons 1548 (appellat. *byggare* rakentaja, *byggmästare* rakennusmestari, *skeppsbyggare* laivanrakentaja, sn. *Pykäri*)

bysseskytta Arffwedh 1541 eli byskeyttare Arffwedh 1552 eli Arffuid Bysseskytte 1541, byskeytt franz 1548, Bysseskeytterre p 1556, byskeytta J 1558, Bysseskeytter Hen 1558 eli Byskeyttare Henrijck 1559, Byskeyttes Olle 1565, bysseskeytt Otte 1565, peer Stadzens Bysseskytte 1571, bösseskutte hans 1542, Bösseskeyttare Ebbe hokonsen 1561, Bösseskeyttare An blasiusson 1561 (ampuja, pyssymies, sn. *Skeyttä, Kyttä*)

Bysuen Lasse l. Bysuen L 1551 eli Bysuen Lasse 1567, byswen Clemet 1560 (asepalvelija)

Jacob Bytebroth 1559

her Lars Cappellan 1541 (kappalainen)

tönes Closther 1559 (vrt. sn. *Luostarinen*)

Diekn Anders Roisko 1567 (sn. *Teini, Teinonen*)

Asmus dobbblare 1559, Olof dublare 1565 (vrt. *doblare* uhkapelaaja)

Erich drawanth 1548, Abraham Drauanth 1568 (appellat. *drabant* henkivartija, sn. *Ravantti*)

dreng Per frijs 1557 (renki), fädrengh Thomas, hokan fädrengh 1543 (karjarenki), Wasill ladugordzdrengh 1552 (latokartanon renki), Thomas legedrengh 1557 (pestattu renki), Anders oxedrengh 1541 (härkärenki), Staldrengh h 1552 (tallirenki), stodhesth drengh Matz 1549, Hendrick psonn stodhesthe drengh 1554, Werkhesth drengh Las 1548, Eskill wercheste drengh 1557 (tamma- ja työhevosten renki), Åre dreng Nils Anders 1559 (vuosirenki)

fiskiare ped 1541, hans fiskiare 1541, Viskar Oleff 1548, fiskiare p 1551, Lalle matte fiskiar 1553 eli Fiskiare Matz lalle 1566, Fiskiare Agustinus Hindss 1566 (appellat. *fiskare* kalastaja, sn. *Viskari*)

Jöns folawacktare, Peder fola wacktare 1541, frans follauachtar 1543 (varsavahti), fola dngh 1557 (varsarenki)

Jons perss fougte 1568 (vouti), Oloff drengfougte 1551 (renkivouti), Lamboffougte Joh 1558 eli lanbo fougte J 1556, lambo fougte Jakob 1560 (maalaisvouti), lock fougte L 1560, Vndhrfougte Per Galle 1549 (alivouti). Vrt. sn. Voutilainen

Fyruerkare Anders olss 1568 (ilotulitusmestari)

fä poicke Eskill 1549 (karjapoika)

fföglaskytt h 1556 (linnustaja)

Ands glasmestare 1550 eli glasmesther A l. glassmestere A 1558 eli glasmester Andhers l. Slotzliggiare glasmester Andhers 1569 (lasimestari, linnan lasimestari)

Jacob gulsmeth 1541, Gulsmeth H 1551, gulsmeth iacap, gulsmeth M 1558, Tull gulsmeth 1560, guldsmed Joost 1564 eli gulsmeth Just 1567, Gulsmeth Herman 1569 (kultaseppä)

Claes hampe Spinnare 1563 eli Clas hamspinnar 1572, hamspinnar Eskill 1564 (hampunkehrääjä)

hingst riidare Nils Bertillss 1566 (esiratsastaja)

hiulmakar Iani 1548, Hiulmakare Jons poualson 1564 (pyöräntekijä)

Jons hoffslagar 1541, henningh hoffslagar 1557 (hevosenkengittäjä)

huggare Anders 1541 eli Anders huggar 1543 (appellat. *huggare* hakkaaja, sn. *Hukari*)

hen kalkslagare 1567 (kalkittaja)
 Kangiutar Staffan 1558 (kannunvalaja). Vrt. Kiuttarinniityt Johan-
 neksessa
 Kellersuen Hendrich 1541 eli Hen Kellaresuen 1564, Kellare Suen Knutt
 1541, Kellarsuen M 1566 (kellaripalvelija)
 Kemmerer M 1560 eli Kemmener Märthen 1569, Kemner M 1566
 (kemnerioikeuden jäsen, vrt. sn. ?*Kämäri*)
 Kempin Sunij l. Sunij kempin 1551 (appellat. *kämpe* soturi, kemppe, sn.
Kemppi, Kemppinen)
 Kijueri Hendrick 1570 (*gästgivare* majatalon isäntä, (kesti)kievari, sn.
Kiiveri)
 Klockare Lasse 1543, Clockaren 1558, klockare hans 1560 eli Klockar
 hanno 1567, Klockar Silffuest 1568 eli klockaren Silfuast 1570 (appellat.
klockare lukkari, sn. *Lukkari, Lukkarinen*)
 Klock stellar Matz 1552 (kellonasettaja)
 Knecht Thomas 1564 eli Tomas Knecht 1568, Oluff philpuss blinde
 Knecht 1569, stadzknecht (kaupungin nihtejä) L v Arhus, bothkarl
 (pohjalainen) An, Frost M, galth J, hess Greger, huith p, Sixtus pouelss,
 Karialain O, Kyrelein Hen, Rooth E, Swartt Siffr, Wijborg O, össgöth N
 1561, knecht l. knicht (nihtejä) holst J, kârp M, Nyland Simon, Sysmelein
 Oluff, Vndergeltt hans, Wijborg Styrman Hanns 1561, Mattz hapalan,
 Huitth Peer, Smed peer, tassian L 1566, Sixtus polss, Smolennin Mânus
 1568, Landzknecht An 1559 (maanihti) (appellat. *knekt* sotamies, huovi,
 nihti, sn. *Nihti*, tn. *Nihtilä*)
 per Koch 1540 eli per Kock 1558, Kock Iolmar 1542, Kock Kortt 1561,
 Slottsliggiare gres Kock 1566, Käck Erich 1569, Jacob Kockedrengh 1541
 (kokkirenki), Kockpoicke Ands 1549 (kokkipoika Antti), borg kock Lass
 hanson 1550 (linnan kokki), Borgare Kock Jöns 1541 (porvari Jöns Kokki),
 Skipz Kock Bönick Hans 1568 (laivankokki) (appellat. *kock* ruoanlaittaja,
 kokki, sn. *Kokki, Kokkinen*)
 per Kolar 1550, Kålare Hindrick 1559 eli Kolare Henrich 1566 (appellat.
kolare sydenpolttaja, sn. *Kolari*)
 Kornman An 1563 (jyvämies)
 Kruttmakare engelbrich l. engelbrich Kruttmakare 1541, Bösse skyttare
 Kruttmakare An 1566 (ruudintekijä)
 Kögemest Suarth mårten 1551 (keittiömestari Musta Martti)
 Kasper lauri köttmangare 1540 (appellat. *köttmånglare* lihakauppias)
 laggare Mons Tunbindare 1566 eli Tunbindare laggare Månnss 1570
 (appellat. *laggare* astiantekijä, *tunnbindare* tynnyrintekijä, sn. *Lakari*)
 Legedrenger Eneual larss 1561 (pestattu renki), laiha Karin Yxpå legefölck
 1566 (laiha Kaarina Ykspään kartanon pestattua palvelusväkeä)
 makare: Salmakar H 1556 eli Sadelmakare Henrick 1566 (satulaseppä)
 Mesther pouell 1558 (mestari), Hans Muremestare 1541 eli muramestare
 Hans 1543, murmestar greus 1558, Murmestare Tüll liiflend 1566 (appellat.
murmästare muurarimestari), rustmestar Gerdh l. Gerdh Rusthmestar 1550
 eli Rustmestere Gärd 1561, Rustmester Berne Erichss 1569 (appellat.

rustmästare varusmestari), Her Lars Skolmestare 1558, Larss Skolmestaren 1566 (*skolmästare* koulumestari). Vrt. Mesterjärvi Uudellakirkolla

myllar Mickill 1548 eli Michill myller bysseskytt 1550, Jacop myller 1550, myllar Hans 1558 eli Möllare Hans l. milnare hans 1560, Mölnare Eskill Swenson 1566, Möllare Peer 1569 (appellat. *myllare* mylläri, sn. *Mylläri, Myllärinen, Myllynen*)

frans molar 1550, molare Christopher l. Cristopher molare 1569 (appellat. *målare* maalari)

mynthar Jydn 1551 eli Mynttin J 1558, Mynttare Iören 1560 (appellat. *myntare* rahanlyöjä, sn. *Mynttinen*)

nempnare, Skiutznempnare Wackilan peder 1541, Skiutznempnar Per 1550 (kyydinjärjestäjä, kyytimestari)

notebindare Berttill 1541, hokon nothbindar 1548 (nuotankutoja), Nooth Konungh Michel 1567 (nuottakuningas), Simon nothman 1557 (nuottamies)

Lars organista 1541 (urkuri)

Cristoffer pipare 1541, pippar Knuth 1567 (pillinsoittaja), smo pepar Hans 1548, Josth Smopipare eli Jost Småpepar 1569 eli Jostt smopipp 1570 (pikkupiipari). Vrt. sn. *Piiparinen*

Lars portthollare, Thomes portthollare 1541, Gregess portthollar 1542, per portnär 1550 (portinvartija)

prest Oluff 1552 (pappi), prädicant Her Måns 1570 (saarnaaja)

profos Jost l. profos tienare Just 1566, Jost småpepper prophos l. Småpepper prophos Jost 1565 ja Jost Småpepar l. Smopiper Just 1569 (appellat. *profoss* mestaaja, piiskuri). Ks. Pipare

pukare Hendrich 1556 (appellat *båkar* pukari l. riitapukari, sn. *Pukari, Pukarinen*)

pydkiare Thomes 1541 eli Tomos pyttkare 1542 (pursimies)

rydz Quern Karla Morthen 1552 (myllymies)

Rede Swen Matz 1541, Redeswen Andhrs 1548, Redesuenn Lasse 1559 eli Redsuen L 1565, redswenn Orban 1566 (asemies, -palvelija)

Rennare Oluff 1562 (appellat. *rännare* kevyesti aseistettu soturi, lähetti)

Rentmakare An 1560 (?rahastonhoitaja)

Repslagare Hendrich 1541 eli Repslagare hindrick 1543, Repslagare Eskill 1559 (köydenpunoja)

Rodman Simo tynbinder 1558 (soutaja)

Saltpetersuidere Otte 1566 (salpietarinkeittäjä)

Semiskmakare March 1558, Semiskmakare herman 1567 (säämiskäntekijä)

Skaffar Oluff psson 1564, Jons Skaffare käckar 1561 (appellat. *skaffare* taloudenhoitaja, hankkija, sn. *Skaffari, Kahvari*)

Skepper Michel l. Skeper michill 1541, skeppar S 1558 eli Simon Skepper l. Skippare Simon 1560 (appellat. *skeppare* laivuri, kippari, sn. *Kippari*)

Skinnar Staffan l. Staffan skinnar 1548, Skinnar hindrich 1549, Dierick Skinnar 1564, Gudmund Skinnar 1572 (appellat. *skinnare* nahkuri, sn. *Kinnari, Kinnarinen*)

bertil skomagare 1540, Oluff skomakare l. Skomakare Oleff 1541,

Skomare Hans 1541, Skumakar M l. Skomakar M l. Skumar M 1551, Skomakar Dirich 1558 eli Skomakare Dirck 1560, Skumar Rasmus l. Rasmus skomagher 1559, skomare Hen 1560, Bärn skomagardhng 1553 (suutari, suutarin renki, sn. *Suutari, Suutarinen*)

skreddare Hemingh l. Hemingh skreddare, frans skreddare 1541, scredare grejus 1551 eli Skreddar Greus 1559, Skreddare Arentt, skreddare n 1558, Skredare Asmus 1567 (appellat. *skräddare* räätäli)

Scriffuare Simon, Cristoff Scriffware 1541, Lasse Schriffuare 1542, Scriffuare Iöns 1543, Mons Scriffuare 1558, Skripzscr Thomas Rauelson 1570, p Jernskriiware 1556 (rautakirjuri), Swenn Korna Scriffware 1542 (jyväkirjuri), Klädescriffuar Joen 1549 (verka-, vaatekirjuri), Slottz scriffuare måns 1542, Knuth Jönnszonn Slotzschriffware 1570 (linnan-kirjuri), Jörn ryse schriffuare 1551 eli Rydze tolck Jören 1552 (venäjän kirjuri l. tulkki)

Skyttare Tyll v gylicken, Skyttare Juthe Söffring 1561, Skyttare döring Hans 1566, skyttare Rasmus Larss 1569 (appellat. *skyttare* ampuja). Ks. Bysseskyttare

slagtare Nils 1549 (appellat. *slaktare* teurastaja, lahtari)

Smedh Swen l. Sunij Smedh 1548, Smedh vrbän, Caupi Smedh 1558, Jacob Smitt 1559 eli Smidh Jacob 1560, Lasse Smedtt 1566 (seppä), Smidie dreng Mulli Sigd 1566 (seppärenki), bysse smedh Per 1549, Bösseskyttare Bössesmedh Poual 1566 (pyssyseppä), Orban Groffsmed 1561 (karkeisseppä, rautio), Hans klensmidh 1541 eli Hans Clensmedt 1543, Lydick Klensmed 1556, Klensmedh Hendrich 1570 (hienotaeseppä, käsitaeseppä), Kopar smedh Jonsz 1552 (kupariseppä)

Snickare per 1548, Snickare Oluff 1551, Snickar Knut 1564, Nickaroin Michel 1567 (appellat. *snickare* puuseppä, nikkari, sn. *Nikkari, Nikkarinen, Nikkaroinen*)

Snidare Dirich l. Dirich Snidare 1541, Snidar Arentt 1564 eli Snidare Arentt 1566, Snidare hemingh 1565 (puuhunleikkaaja)

Sogare Sigffred Simonss 1569 eli Sägare Siffred Simonsson 1570 (appellat. *sågare* sahaaja, sahuri), Oluff Sågmestare 1561 (sahaajamestari)

Staldreng h 1552 (tallirenki) eli Hen Stalbroder 1559 (talliveli), Stalmestare M 1556 (tallimestari), Joen stalswen 1556 (tallipalvelija)

steghrs karll Staffan 1549, Stegeler Hans 1560 (appellat. *stekare* paistaja, sn. *Teikari*)

Lasse styreman, lucas Styreman 1541, blind Styrman Hans Wijborg 1570 (appellat. *styrman* perämies)

Sutar Hans 1551, O Suthar 1552 (appellat. *skomakare, sutare* suutari, sn. *Suutari, Suutarinen*)

Suarffuare Jaco Jacobson 1566 eli Suarffuare Jacob 1569 (appellat. *svarvare* sorvaaja, sn. *Sorvari, Sorvali, Varvali*)

Söffuare hans 1560

Tegelslagare Matz 1542, Tegelslagare Niels Hendrichssohn 1570, Tegelslagaren Michel 1571 (tiilenlyöjä)

Jöns Timberman 1541, timberman Morten rydz, timberman Sigfredh

1549, timberman sauolain Hans, timberman menduin M 1561, Timberman Erich 1567, Skips timberman Hindrich Andherss 1569 (appellat. *timmerman* kirvesmies, laivakirvesmies, sn. *Timperi*)

Tiänare Annders Nilson 1570 (*tjänare* palvelija), Siffredh Slotztienare 1558 (linnanpalvelija), Stadztienare Iöns 1543, Jacob Stadztienare 1568 (kaupunginpalvelija). Viipurissa sn. *Tienari*

Renholt tolck l. Renhult tolck 1541, ffedher tolck 1543, Rydze tolck Jören 1552, Simo tolck 1566 (appellat. *tolck* tulkki, sn. *Tolkki*)

hans trombeslagare 1541 eli Hanns trumbeslagar 1543 (rummunlyöjä)

Siffredh Tromethr 1552, trometare p 1561 eli Trometer Pael 1569 (ks. ed.)

Simon tunnobinder 1540 eli Simon tynnebindare Dräng 1541, tynnebindar Thomas 1558 eli tynbindar Thomas 1565, Tunbindare Mons laggare 1566 (tynnyrinsitoja)

Wachtmestare Kärre Mortten 1566 (vahtimestari)

vacare p 1565 eli Wackarae Peer 1569, Vackar Anders 1567, vakare Jons 1569 (valvoja)

valmester Jacob 1567 eli Jacob valmester 1570

Simon Larsson wecktare, herre wechtare Michill 1541, Wechar per l. Wichtar per 1548 eli her wechtare l. her wichtar per 1549, Wechtare Knutt larss 1565, Kure wectare morten 1541 (appellat. *våktare* vartija)

Winbrennare Matz l. Mattz vinbrendare 1542 (viinanpolttaja)

Wintappar p 1558 (viininlaskija)

Öffuerskärare Simon l. Simon öffuerskärare 1541, Öfferskerare M 1566 (ylileikkaaja)⁷⁸⁾

Ammatinharjoittajia 1500-luvun Viipurissa ei kuitenkaan näyttänyt olevan liikaa, sillä v. 1547 Porvoon ja Tammissaaren porvareita kehoitettiin muuttamaan Viipuriin ja v. 1544 sinne toivottiin eritoten linnustajia (foglefångere) ja metsästäjiä (schyttere). Itärannan pitäjissä (Iteranda Soken) arveltiin olleen samaan aikaan vain kahdeksan laivuria (skippare). Kalastus oli tärkeä elinkeino kaupungissakin: eräässä luettelossa 1540-luvulta on lueteltu kaupungin kalastajat (fijskiare af Stadhen), nimittäin Lasse iampan, Jöns longh, nils prest, Kallio lars, Knutt tacko, marcus nickin, morthen pellen, pether lembien, Står mons, lasse Roskan, mustha iuntii, Antti paian, lars soykan, Jontti hiron, lasse beltar, tijro lauri, Adam, lars kimara, bengt vilien, Antti bondon, per hoijlan, piru pecko, paicka pecko, nils grothin, Olli ainattin, Näne kaupi, Kijuro pecko, Sempar olli, bengtt wiholan, Jöns skinnar, haninnela nils, pijka peter, poll tatton, mäcke lasse, musta anti, hoijala nils, nils beltar, peter saykon, morthen villan, morthen kemmener, huiala peter, erich laffuon, lars lijen, matti varpon, lalle hans, lalle pecko, per Renickan, masko Antti, hapola iönttii, haso olli, valko matti, thomas piren, knutt tunnobiindar, mons kymelen, hapola peter, longh heijcke, kijruo heijcke, lars bastukar, knutt bastukar, laffuo lauri, Antti Suthar; vetäjät (dragare): linck olle, matti katapä, lars hilskan, Jöns mattzson, Nilandz pecko, hans skjinnar, Heijmar pecko, Repo henrik, thomas hansson, peter soffuolan, Tijro lauri, bengtt wiholan;

kirvesmiehet (timberman): Antti ijlockan, lars ijlockan, mons timberman, Suri lauri, henrik larson, per timberman, morthen timberman, Antti kynnepä, per Jäskilen, messe (= metsä) pecko, Jören ignatt, Seppe Antti ja muurarit (murmesthare): Anders weru, nils nipper, thomas kurcki, per hollender, hans wijrolan, Jöns tule vende (= tuulenvääntäjä). ⁷⁹⁾

Edellä esitelty luettelo antaa hyvän kuvan 1500-luvun viipurilaisten sukunimistä ja samalla siihen sisältyy jonkinlainen kriteeri siitä, onko ammatin nimitys kehittynyt sukunimen funktioon, esim. kalastajien joukossa mainitaan lasse beltar, morthen kemmener, Antti bondon, Jöns skinnar, knutt tunnebijndar, lars bastukarl, Antti Suthar, vetäjien joukossa hans skijnnar, Seppe Antti, ym. Monista muistakin edellä mainituista nimimerkinnoista voi päätellä, milloin kysymyksessä on pelkästään ammatin nimi, milloin siitä on kehittynyt sukunimi, mutta kaikista niistä ei suinkaan näy ratkaisua.

Ortodoksisia karjalaisnimiä

Etenkin Pähkinäsaaren rauhan (1323) jälkeen Laatokan Karjalan ja itäisen Kannaksen karjalaisia alkoi siirtyä Länsi-Kannakselle. 1500-luvun puolivälin viipurilaisista heidät voi tunnistaa esim. määritteestä *rydz* sekä ortodoksisesta nimestään.

Edellistä ryhmää edustavat mm. Aleksandri Rydzen 1549, rydz Quern Karla Morthen, Rydze tolck Jören 1552, en Rytz, Rüdzt Iwan, Onitzin Rydz, Rydz Semingsson, Wasilij Rüdzt 1558, Alexi Rydz, Andrika rydz, Anima rydz, Ansiffra rydz, Anthoni rydz, Clemet rydz, daniel rydz, dauid rydz, Erasmus Rydz, rydz fedder, Garp rydz, griske rydz, Ignath Rydz, rydz Isach, ijstäm rydz l. ijstain, Iwan rydz, Jacob rydz, Joochim rydz, Josep rydz, Judas rydz, Kuhkoi rydz, Laskon rydz, lass rydz, Luthiana rydz, Macharie rydz, Michale rydz l. Micko rydz, mijnä rydz, Minkon rydz, Ortem rydz l. Orton rydz, petru l. petrunn rydz, petruska Ryss, philip rydz l. philippus rydz, potefys rydz, prochon rydz, proskon rydz, Saffele rydz, Sakaria rydz l. Sacharie rydz, Zachorie rydz, Sama rydz, Sammyll rydz, Serije Rydz, Sijrie rydz, Simana rydz l. Simon rydz l. Simone rydz, Soback rydz, Staffan Rydz, Sydveck rydz, Thimofej rydz, Trofijm Rydz, Trätikoff rydz, vasselie Ryss l. Wasilie rydz, Wolodijmer Ryss, Ärthemij Rydz 1559, jälkimmäistä tyyppiä ristimänimet sellaisinaan, esim. Constantij, demetrie, fedussa, Gaurile, Grigori, Iwan, Iwänka, Kusme, mahkar, Mako, Maximj, Michale, Michiforo, petruska, prokop l. prukâpi, Sacharie, Sâffona, terenth, Äffrärij 1559, ristimänimi ja määrite, joka voi olla ammatin nimitys, esim. ffedher tolck 1543, Wasill ladugordzdrengh 1552, tai erisisältöinen sukunimi, esim. Class belä l. clawes belä 1559 (*belyj* valkea, valkoinen), Laurij Hylsko 1559 eli hilske laure 1560 eli hilsko Lasse 1567, Hulk pouell 1558, Vasilie hulcka 1559, Lauri Ihansson 1563, ihantoin L 1566 (mahdollisesti samat), Iho Bengtt 1564, Anders illuckain 1558 eli illukain An 1560, ignath Per 1543, Ingnatica (= Ingnatinpoika) l. Ignatt h 1554, Iwa Iwanowitz 1559, Jyrckin P 1556, Kostian Inge 1543, Kumonn Iwan 1559, mackon Bengtt 1551, ?mendon mttz 1548 eli menduin M 1561, måkruska

demitri 1559, M Nasarin 1563, parkuin A 1558 eli parkoin Antti 1559 eli parckin Anders 1568, Paussu S 1551, Pausula Jöns 1564, pijrhun Antti 1559 eli pirhon An 1560, Iwan propordov 1559, Rockon Heino l. Räckan Heijne 1569, Svbonog An l. Andreas Subå 1559, ?Tassij mttz 1548, Tolia Jacob 1558.⁸⁰⁾

Jokunen edellisen ryhmän nimistä voi olla hypoteettinenkin. Sitä paitsi sellainen ryhmän jäsen, jonka ristimänimi on läntisen kirkon piiristä (roomalaiskatolinen, ruotsalainen, alaksalainen) voi olla käännyttänyt luterilainen.

Alaksalaisia nimiä

Viipurin asujaimiston nimistössä 1500-luvulla on runsaasti alaksalaista tai muutakin ainesta, esim. ristimänimet *Albert, Albrekt, Arendt, Arnecke, Asmus, Bern, Casper (Kasper), Dirich, Egidis, Enevald, Engelbrecht, Erasmus, Gerd, Hartvig, Heino, Henning, Henrich, Herman, Hillebrand, Jesper, Jordan, Karsten, Kord, Lambert, Lodvig, Lydick, Melker, Olde, Otte, Rasmus, Reinhold, Reneke, Rolf, Söfring, Tyll, Willam, Wolmar*, esim.

albrekt tolck 1526, albrechtsonn Lasse 1542, Skreddare Arentt 1558, Lasse Arnecksson 1543 eli Arneckson Las 1548, dobblar Asmus l. Asmus dobblare 1559, Skredare Asmus 1567, bern hans 1549 eli Baern Hanson 1570, Dirich Snidare 1541, Skomakar Dirich 1558 eli Skomakare Dirck 1560, dyrickson Jacob 1559, Dierick Skinnar 1564, Egidis Larsson 1559, Enewald Hendrichson 1541, Enaualdz gordh 1558, eneual morttenss l. eneualss morthn Kock 1564, Eneual mortenss Timbermandz 1564, Her Eineualdh Kirckherre l. Her Eneualdh 1569, engelbrich Kruttmakare 1541, Semiskmakare herman 1550, Herman Engelbrechtson 1561 eli Ingebrectth Herman 1563 eli Herma Engelbrechtson 1564, Erasmus erasmusson 1548, rustmestar Gerdh 1550, Heijno 1543, henning hoffslagar 1557, Härman Barskare 1559, Kortt Hermansån 1569, Jesper Johanss 1540, Kock Kortt 1561, Lådwiçk 1559, Kettill Lydickeson 1541, Lydick Klensmed 1556, hindrich lydickss 1570, Melchior Söffrinson 1541 eli Mölcher söffringss 1550, Melker Matzson 1564, olde ffiitt 1558, Saltetersuidere Otte 1566, Rasmus Skomare 1564, Renhult tolck 1550, Renekesson Lasse 1550, Söffring andson 1566, Tüll gulmedh 1560, Thomas Wolmarson 1550.

Saksalaisperäisiin ristimänimiin, joita on annettu ruotsalaisille ja suomalaisillekin, on liittynyt monesti myös saksalaisperäinen sukunimi, joka on viitannut siihen, että nimenkantaja tai hänen esi-isänsä on tullut Viipuriin esim. hanskalaisueilta. Kyseisiä Viipurin porvaristossa 1500-luvulla esiintyneitä nimiä ovat seuraavat:

Albrecht beck 1566, Kasper blyck 1559, Jacob Bodebek scolemestare 1485, borsell J 1560, brandh Siffredh, Knut Brandh l. brandh Knutt 1558, Brwer Peer 1567 eli Peder broare rådman 1569, Bubbett Augustinus 1559, Burmester Casper 1559, Hen busman, bussman Kort 1559, Busort J 1559, bydenbeck M 1559, Jacob Bytebroth 1559, ?bårke hans 1559, Orban bårker 1559, bårtram Hans 1559, Bönick Hans 1568

daff dijrick 1559, detleff hans, detleff iacob 1558, Diitleff wlf 1566, Deuenosta Michel 1559, drensuick Lambert 1559, dreyer Kort 1559, dryborg hans 1559, döringh Hans 1566

fengeburg hans 1551, ffitingh Henningh 1560, ffiitt oldhe 1558

Ambrosius Gentz 1542, Jacob grothuss 1559 eli Jacob Grothusen 1560, Mickel grotius 1558 eli grottin M 1560, tomus Grott 1541

Albert hardtmal 1559, Koort heyer 1566, hillebrandh Clas 1548, hogenfeltt Cyriacus 1547, hosen winckell Class 1560

Jesper Olle 1569, Jordan Anders 1570, Jäkere peer 1558

kasper lauri köttmangare 1540, Caspar lasse 1567

Langh hendrich 1567, linthårst H 1559, Lippen Jöns 1564, looss hartick 1559, Lowenborgh Michel 1570, lytickens Nils 1543, lydecke p 1554, Lydick Klensmed 1556

Dirich Maidel 1570, makepranch Clauss 1559, tomas Meckingh 1525, meijer Dirich 1558 eli Dirich meijer 1560, menynck Marcus 1559, metingh T 1558 eli meting T 1560, Metingh Bertil Thomasson 1568, Meyer lybert 1559

Johan Otthe 1569 eli Ottho Johan 1571, ?Otika Hen 1560

hans rode 1559, roden Karsten 1559, Rättinck Class 1559, Karsten räijmerss 1559

Sebådth H 1551, Segebade Hans 1560, Selli Gres l. Gres Selli 1567, Sem Clemett 1558 eli Semper Clemet 1567, Hustru Clara Olof Sempers 1568, Sengeburg h 1551, Skerpinck T 1559 eli Skerpingh Theus 1552, Hans Skiling 1559, Skijmekorn Hans 1560, Sokelandh Iöns l. söklandh J 1558

tideman Theus 1560, ?Trulson Willam 1566

Knecht Vndergeltt hans 1561, Jacob Wndrang 1541, Wnndranch Anndherr 1560

Wijlyck Jacob 1559, ?Wikhielm Dijrick 1559, Wind Söffvering 1548 eli Winther Söffringh 1569, niclas winter bagare 1540, Seffringh Vinther 1569, vinthers Elin hustru 1570, Nils volthar 1572, p Wolthers 1559, Wrede Berner 1559, Wärrenhant Christoffer 1559

Ässethum 1559

Muutamat nimet ilmaisevat syntymäpaikan, esim. henrich van beekendorp, Reinholt van becker 1559, Rolff van borenholm 1541, Tönius v brämen 1550, reinholt van bycken 1559, Reinholt van bytkar 1559, Reinholt van bäcken 1559, Jacob van groffwe 1541, Tyle v gylikenn 1546 eli Skyttare Tyll v gylicken 1561 eli Til v Gylli 1570, Korth v Grönhow 1550, Låduijk van Jesu 1559, Tönius v küll 1550, Claues van Lippen 1541, Bertill van löneborgh 1541, Axell v seffhuss 1548, Escill van seehusen 1552, ja muutamat syntymäyhteisöä, esim. Claes Holst 1541 eli Clas holsth 1548, Sasse Hen 1559.

Osa kyseisestä nimistöstä oli jo 1500-luvulla ehtinyt muuntua suomenkieliseen foneettiseen asuun, esim. Hinnola Mons 1540, Lauri Iustin (= Juustinen) 1563, kersti matti 1549, kärstinen p 1554, lytickeine E 1558, Lytikein Jons (= Lyytikäinen) 1570, Mannin (= Manninen) H 1551, rickinen Simon 1548 (vrt. Fredrik t. Erik), Swick Reinickain (= Suikki Reinikainen) 1567, Witikan (= Vitikainen) Olle 1560. — Viipurin (ja Koiviston) kautta kyseisiä nimiä levisi ympäri Kannasta.

1600-luvulla jo ennestään merkittävä saksalainen aines vahvistui siinä määrin, että se suorastaan hallitsi kaupungin kauppaa. Ulkomaankauppaa käyvistä viipurilaisista on v. 1618 mainittu 37 saksalaisnimistä, joukossa mm. Boije, Bröijer, Boisman, Cröell, Dettmar, Friis, Franck, Köning, König, Lehusen, Piper, Sasse, Schmedeman ja Sidensnöre -sukuisia. Vuodelta 1638 heitä on mainittu myös neljäntäkymmentä, joukossa uusia Frese, Holst, Mentz, Mums, Ruuth, Sutthoff, Winter ja Vogel -sukuisia.⁸¹) 1600- ja 1700-luvulla saapuivat Viipuriin nekin voimakkaat saksalaissuvut, joiden kaukaisia jälkeläisiä tavattiin kaupungissa vielä 1930-luvulla.

Alkuperältään selvittämättömiä nimiä

Viipurin asukkaiden nimistössä 1500-luvulla oli luonnollisesti paljon etymologialtaan selvittämätöntä ainesta, samaa kuin muuallakin karjalaisessa nimistössä. Tässä on esitelty siitä vain osa:

Karcko p 1560, Karuinen (=Karvinen) h 1559, Keckin p 1558, Keckoin N 1560, Kerffwin (=Kervinen) H 1558, Korhon p 1564, Korcki hans 1560, Kouru Nils 1564, Kaehköin (=Kähkönen) Nils 1567, Käluiänn (=Kälviäinen) Hindch 1548, leicko p Nilsson 1566, Melkonen Pethr 1548, Heicke meckere (=Mäkärä) 1551, nuppuran m 1558, Junti Pardin 1569, paian (=Paajanen) An 1560, pericko P 1560, Rasan mttz 1548, rahkon hans 1560, roinin L ps (=Persson) 1558, Anders Roisko 1567, Saicko Jacob 1558, lauri Saickon 1560, Anti Sainoin 1563, Paulus Soroi 1569, Soikoin Swen 1567, Socka An 1564, Some Madz 1568, Sopain p 1558, Talin hans 1564, Talis Antti 1559, Talpon M 1565, Talpoa Peer 1567, tassian L 1566, Tuppurain Matti 1559, Vski pauo 1570, Wackilan peder 1541, Morthen Willan 1558, villaine thos 1548.

Viipurilaisten sukujen syntymäpaikkoja

Monet viipurilaisnimet ovat yhdistettävissä lähimaaseudun kylän- ja talonnimiin sekä sukunimiin: Achwoin M 1558 (Ahvola, kylä Jääskessä), Anon Joan 1548 (Anola, kylä Joutsenossa ja Lappeella), Arminen Jöns 1548 (Armila, kylä Lappeella; Arminen, talo silloisessa Jääskessä, nykyisessä Antreassa), haltian hans 1566 (Haltiansaari, kylä Johanneksessa), hambahan A l. hampan An 1558 (Hampaala, kylä Valkjärvellä), harffuen (=Harvonen) per 1569 (Harvola, kylä Muolaassa), hauhiain Hans 1569 (Hauhiala, kylä Kirvussa, silloisessa Jääskessä), Heimain Pafual 1567 (Heimala, kylä Luumäellä ja Muolaassa), huna Iören 1566 (Huunonsaari, kylä Johanneksessa), Hesae Paer, Heselä 1567 (Häsälä, kylä Säkkiärvellä ja Vahvialassa), häwrij Tomas 1558, heurij Jons 1565 eli heyry Jons 1569, Heyry Tomas 1569 (Häyry, kylä ja kartano Viipurin pitäjässä), Karcko p 1560 (Karkkola, kylä Lappeella), Karpin Hans 1544 (Karppila, kylä Viipurin pitäjässä), Keckin p 1558 (Kekkilä, kylä Antreassa, silloisessa Jääskessä), Korhon p 1564 (Korhola, kylä Savitaipaleella, Korhonen, kylä Rautjärvellä), Kouru Nils 1564 (Kourula, kylä Lappeella ja Valkjärvellä), Käluiänn Hindch 1548 (Kälviälä, kylä Lappeella), Lauon Olle 1566 eli Lawoin Oloff 1568 (Lavola, kylä Viipurin pitäjässä ym.), Lembien thomas

1564 (Lempiälä, kylä Lappeella, Ruokolahdella ym.), Lytikein Jons 1570 (Lyytikälä, kylä Lappeella, Savitaipaleella, kylänosa Viipurin pitäjässä), Mehijckein J 1559 (Miehikkälän pit.), Melkonen Pethr 1548 (Melkkola, kylä Lappeella), Nethein Erich 1567 (Näätälä, kylä Viipurin pitäjässä), Nora Madz 1567 (Nuoraa, kylä Viipurin pitäjässä), Olkinora Anders 1558 (Olkinuora, kylä Antreassa, silloisessa Jääskessä), paian An 1560 (Paajala, kylä Antreassa, silloisessa Jääskessä), Junti Pardin 1569 (Partila, kylä Rautjärvellä, Partiala, kylä Koivistolla), Rasan mttz 1548 (Rasala, kylä Kivennavalla ja Lappeella; Rasalahti, kylä Viipurin pitäjässä), rahkon hans 1560 (Rahkola, kylä Muolaassa ja Ruokolahdella), Repo Hendrich 1560 (Repola, kylä Viipurin pitäjässä; talo monessa pitäjässä), roinin L ps 1558 (Roinila, kylä Kirvussa, silloisessa Jääskessä), Anders Roisko 1567 (Roiskola, kylä Joutsenossa ja Nuijamaalla, talo Viipurin pitäjän Kangasrannassa), Saicko Jacob 1558 (Saikkola, kylä Lappeella ja Taipalsaaressa), Socka An 1564 (Sokkala, kylä Antreassa, silloisessa Jääskessä), Some Madz 1568 (Ala-Somme ja Ylä-Somme, kylä Viipurin pitäjässä, Alasome, talo Viipurin pitäjässä), Talis Antti 1559 (Tali, kartano Viipurin pitäjässä), Talpon M 1565 (Talpole, kylä Uudellakirkolla), tassian L 1566 (Tassia l. Tassio, talo Nuijamaalla), Tuppurain Matti 1559 (Tuppuransaari Viipurin pitäjässä), Vski pauo 1570 (Uskila, kylä Uudellakirkolla ja Viipurin pitäjässä), Wackilan peder 1541 (Vakkila, kylä Raudussa, Nuijamaalla ja Viipurin pitäjässä), villaine thos 1548 (Villala, kylä Säkijärvellä). Päinvastaisiakin tapauksia luonnollisesti on, varsinkin jos kysymyksessä on lainanimi (esim. Lavola, Lyytikälä, Kärstilä) tai yleensä vain läntisillä alueilla tavattava nimi.

Eräisiin sukunimiin sisältyy Viipurin lähistön paikannimi, ilmeisesti sen paikan nimi, josta nimenkantaja tai hänen sukunsa oli lähtöisin, esim. Hallikkala Las 1569 (Hallikkala, kylä Jääskessä), Kiskilä Simon 1560 eli Kiskelä Simo 1564 (Kiiskilä, kylä Viipurin pitäjässä ym.), Naulasar Anders 1569 (Naulasaari, kylä Viipurin pitäjässä), papulas Michel 1567 (Papula, kylä Viipurin pitäjässä), Yxpae Hendrich 1567 (Ykspää, kylä Viipurin pitäjässä), Yliwesi hen 1565 (Ylivesi, kartano Viipurin pitäjässä), Egrepae Anders 1570 (Äyräpää, kihlakunta, pitäjä), ym.

NIMISTÖRETKIÄ KAUPUNGISSA JA SEN LAITAMILLA



Kapt. N. Granbergin fantasiapiirros keskiajan Viipurista. Museovirasto.

Vanhankaupungin talojen nimiä keskiajalla

Keskiajan Viipuri muodosti yhden muurien ympäröimän rakennusryhmän, jolle myöhemmin muurien ulkopuolelle syntyneiden asutuskeskusten näkökulmasta annettiin nimi Vanhakaupunki l. Linnoitus (Fästning). Se oli jakautunut keskiajalla neljään osaan l. kortteliin, joista I kortteli sijaitsi vanhan raatihuoneen ympärillä, II kortteli Linnansalmen rannalla, III kortteli Karjaportinkadun alapäässä ja IV sen yläpäässä (nyk. Pyöreäntorin tienoolla). Talot olivat etupäässä turvekattoisia tupia ulkokuoneineen, navettoineen ja kaalimaineen ja niiden nimet olivat säilyneet asiakirjoissa aina 1600-luvulle.⁸²⁾

I korttelissa sijaitsivat mm. talot nimeltään Vankila (fangila Knutt 1564) lähellä kaupungin vankihuonetta l. kirstua, Pyssylä l. pyssysepäntalo (Byssylä m 1558 eli Byssylle Madz 1567), Pamppala, Haminala sataman l. haminan laidassa (Simon person haminala 1567) ja Katapää (vrt. ruots. *skatudden*) länsiniemen kärjessä. II korttelissa olivat Kalliola, Laskola (ehkä Klas- tai Vlas-nimestä), Kontula. III korttelissa Hinnola (ehkä alasaks. Hinn, Hind, Hindrich -nimestä), joka on siirtynyt myös sukunimen funktioon (hinnola mons 1540 eli Hinnola m 1559), Kokkila (appellat. *kokki* tai sn. Kokki), Kynnäppää (puunnimi *kynnäppää* tai sn. Kynnäppää), Mattila, Pelkola (sn. Pelkonen) ja Roskala (appellat. *roska* ja sn. Roskanen tai ruots. *droska* ajurinrattaat) ja IV korttelissa Kultala (vrt. appellat *kulta* tai sn. Kultanen).⁸³⁾

Myöhemmin korttelijaon osaksi muututtua olivat I korttelissa Hilsko (sn. Hilska t. Hilsko), Luiskala (appellat. *luiska*), Paikkala, Pausula (sn. Paussu, Pavel), Gerdilä (alasaks. hn. Gerd), Kemppilä (ruots. *kämpe* taistelija, sn. Kemppi), Herttula (appellat. *herttu*, *herttua*, sn. Herttu, Herttua), Pakarila (ruots. *bagare* leipoja, sn. Paakkari, Pakarinen), Kokkila; II korttelissa Kiiskilä (appellat. *kiiski*, sn. Kiiskinen), Hepola (appellat. *hepo*), Tuimala (adj. *tuima*, sn. Tuima, Tuimanen), Vihkola (appellat. *vihko*, sn. Vihko, Vihkonen); III korttelissa Kaivola, Hallikkaala (sn. Hallikainen); IV korttelissa Otila (alasaks. Oto, Otto, suom. Otto), Hojala l. Hujala (appellat. *huja*, sn. Hujanen), Häsälä (sn. Häsä, Häsänen), Kumila (Kumila Smedh 1558, mahdollisesti ruots. rn. *Gumme*), Maitola, Mulila (sn. Muli), Pimpula (sn. Pimpulainen), Toivila (sn. Toivinen).⁸⁴) (Ks. edellä kappaletta Talonnimet sukuniminä.)

Linnan rakennuksia ja omistuksia

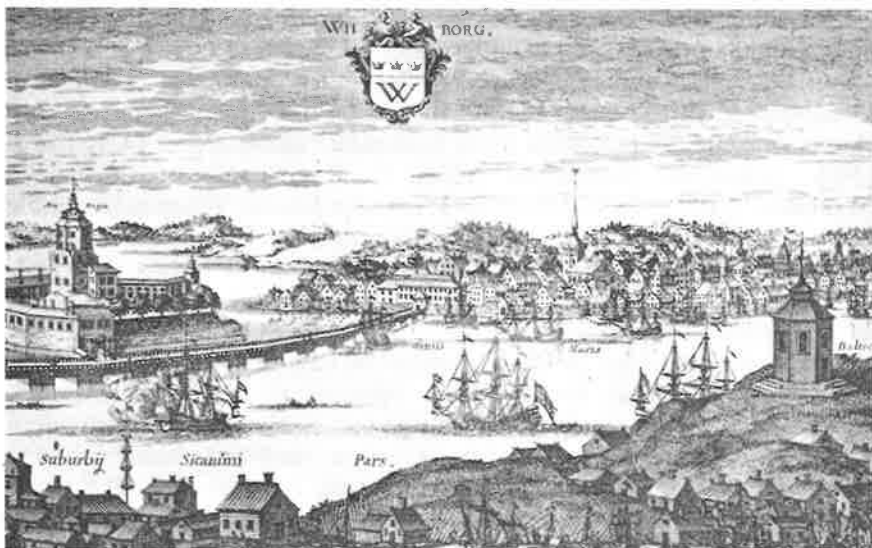
Linnan keskustana oli Olavi Pyhälle, Norjan kuninkaalle, omistettu *Pyhän Olavin torni*, Sancte Oloffz tornn 1548. Sitä ympäröivässä ulkomuurissa l. manttelimuurissa oli useita torneja: *Palotorni*, Brendtt tornen 1547 eli bren thorn 1548, ilmeisesti palovartijan tähystyspaikka, *Kuurutorni*, Kurtornen 1547, kurtorn 1548, vartijoiden tähystyspaikka, *Vankitorni*, fonge torn 1547, *Uusitorni*, Ny torneth 1547 eli Nytorren 1549, *Ruutitorni*, kruttornen 1548, *Kirjurientupatori*, Scriffuar stugu torn 1552, *Paratiisitorni*, paradijs torneth 1563, ym. 1500-luvun puolivälin jälkeen keskiaikaisten tornien aika alkoi olla ohi, ja kaupungin puolustukseksi rakennettiin pölkkyvarustuksia, blockhusett 1541, valleja, Stadzuallen l. stadz wallen 1569, joissa oli vallinsarvia, bolwerkett 1543, bäluerkes bigningh 1549, puomeineen, Bomen 1549, ja mahtavine bastioneineen. Rakennettiin myös vankiloita, ?stennkijstor 1549.

Linnassa elettiin omavaraistaloutta, ja siksi siellä oli monia ammattilaisia ja heidän työhuoneitaan: Baghr stugun 1549 (leivintupa), brygghusett 1549 eli Bryggar huseth 1552 eli Brygge husett 1562 (panimo), fataburenn 1551 (varasto), kiökett 1549 (keittiö, kyökki), Lill Salen 1549 (pikkusali), Nyia borge stuffuan 1562 (uusi linnantupa), Rustekamaren 1562 (varushuone), Siela bodhn 1552 (?ruumishuone), Skipzgården 1562 (oikeustalo), Skomakar stugun 1549 (suutarintupa), Scriffuarstugu 1549 (kirjurientupa), Slagtarhusett l. slagde rydh 1549 (teurastajan talo), Smidie gordhn 1549 (sepänkartano, paja), Store slagteridh 1548 (suuri teurastamo), Swenne Camrar 1549 (asemieshuoneet), Swenne Stall 1549 asemiestalli), Wiborghz Skriffuer Stugu 1549 (Viipurin kirjuritupa), Wiborgz mådt kanne 1548 (Viipurin mittakannu), Wind stallett 1549 (vinttitali), ym.

Linnan talouden ylläpitämiseksi olivat seuraavat talot: Albrectzöö 1546 (Pappilanniemi, kuului myös kirkolle), Hertula 1557 (Herttuala), Iyrkilä 1546 (Jyrkilä), Kiffwinebb gårdh 1552 (Kivennapa), mätthas 1546 (Mättäänjärvi), pampala 1560 (Pamppala), papula 1546 (Papula), Ronga 1565 (Ronkaa). Linnan omistuksessa oli myllyjä ja kalkkiuuneja, esim. Krutquarnen ny 1552 (uusi ruutimylly), Senie mylly 1542 eli Seenie mylly

1550 eli Säinie my 1553 (Säiniön mylly), Seinie Aitta 1561, Sägquarnen ny 1569 (uusi sahamylly), Yxpä mylly 1561 eli Yxpä miöllquarn 1569 (Ykspään jauhomylly) eli Yxipä quarn 1563 (Ykspään mylly), Kalckbergett 1556 (kalkkivuori), Laiharanda kalckugn 1566 (Laiharannan kalkkiuuni), tegelvgnn 1551 (tiiliuuni), sekä kalastamoita: Altarkiffui 1569 (Alttarikivi), Brunzari medh miedor, kattizer, Rydzsor och laka Krokär (Brunsaari mertoineen, katiskoineen, rysineen ja madekoukuineen) 1567, Iron zari 1566 (Iironsaari Viipurinlahdella), Iustelaishi Laxafiskie med ett Laxakar (Juustilanjoen lohenkalastamo, jossa yksi lohihakki) 1570, Kiriuola fiskie meden i lekkiste och ett laxakaar 1570 (Johanneksen Kirjavalan kalastusjalas kutukirstussa ja yksi lohihakki), Pyhekallio 1562 (Pyhäkallio), Rödhäll 1569 (Ruskealuoto), (Tomas) J Rauonzari 1564 (Ravansaari), Sikaniemi 1557 (Siikaniemi), Spetals sund 1560 (Spitaalisalmi, tuntematon), Sthensundh 1560 eli Stenn Sund 1561 (Kivisalmi), Seinie 1541 eli Seinie medh lanan 1551 (lana Säiniönjoessa), Trångsund 1564 (Uuras), Yxepä lanan 1546 (lana Ykspäänjoessa). Linnalla oli myös viljelmia: alama Engh ny 1549 (Uusi Alamaanniitty), Hagann ny 1570 (Uusi Hakanniitty), Hertula ny 1557 (Uusi Herttualanniitty), Hest ny 1541 eli heste hagann 1547 (Uusi Hevoshaka, niitty), Kangasranda ny 1557 (Uusi Kangasranta, niitty), Kijskele ny 1557 (Uusi Kiiskilanniitty), Ladegårdz åker 1551 (Latokartanonpelto), Landbo äng 1562 (Maalaisniitty), Lihanemi ny 1561 (Uusi Lihaniemenniitty), Nedre Seine ny 1567 (Ala-Säiniö, uusi niitty), Norre gerde 1563 (Pohjoinenaitaus), Seine bro äng 1563 (Säiniönsillanniitty), Slotzens ladegårdh åker 1541 (Linnan Latokartanon pelto), Slotzens westre gerde ny 1562 (Linnan Läntinenaitaus, uusi niitty), Somen veden pohia ny 1563 (Suomenvedenpohja, uusi niitty), Säynebro 1560 (Säiniönsilta, niitty), Södre gårdett 1561 (Eteläinenaitaus, pelto), Öffre seijnie ny 1563 (Ylä-Säiniö, uusi niitty), Östre gerdett 1563 ny (Itäinenaitaus, uusi pelto) ym.

Linnan kalavedet olivat 1600-luvun alussa: Latikko, Retulahti, Iironsaari, Soukankallio, Ongenkallio ja hailinuottapaikat, Mulkoluoto, Koivunalainen, Sokankallio, Kilpisaari l. Kerus, Rakosaari, Uuraansaari, Somero, Nurmiluoto, Kirkkoniemi, Honki, Satula ja Kuurinsaari.⁸⁵⁾



Piirros Viipurista vuodelta 1681

Piirros Viipurista katsottuna Siikaniemeltä on varmaan kuninkaallisen neuvoksen, kreivi Erik Dahlbergin käsialaa. Hän oli syksyllä 1681 tehnyt matkan Suomeen, Inkeriin ja Viroon ottamaan selkoa niiden linnoituksista. Viipurissa hän kävi 13.11.1681.

Kuvassa vastapäätä linnaa näemme uuden raatihuoneen (nyk. museotalon) torin laidassa leveine fasadeineen länteen päin, sitä vastapäätä Borchardin talon (myöh. Peranderin talo), Piispantalon, jonka hallitus oli ostanut v. 1647 porvari Anton Bröijeriltä. Torilta mäelle oli pääliikeväylä Kuningattarenkatu (myöh. Linnankatu), jota vastassa kohtisuoraan on Piispankatu. Kuvassa näkyvät myös osa Karjaportinkatua, Peter Fresen ”suuri kivitalo”, gymnaasitalo, Vahtikellontorni, Mustainveljesten kirkko, Raadintorni, joka vähän aikaisemmin oli annettu seurakunnalle kellotorniksi, ja Panssarilahti (Pansarilax Castellum).⁸⁶⁾

Kaupungin tiluksia

Varmoja tietoja ei ole kaupungin omistuksista keskiajalla muuriensa ulkopuolelta. Ensimmäinen maininta on siitä, että linnanherra Kaarle Knuutinpoika Bonde oli lahjoittanut Mustainveljesten luostarille godz j Nasten kayuo 1448 ja että lahjoituskirjeen takasivulla oli selventävästi merkitty De Naisten Kaiuo seu predio Papula vt jam vocant (vrt. Naeysten kaiwae et Watukiui 1326). Naistenkaivon paikasta ei ole varmaa tietoa, joskin kartassa Geographisch afrijtning uppå Wiiborgs Stadz Räär och Röör, som begichz och syntes dn 21 och 22 Junij Åhr 1653 kyseinen nimi näkyy tekstatun Papulan, Maaskolan ja Kelkkalan kylien rajalle.⁸⁷⁾

Keskiajan lopulla kaupungin porvarit käyttivät laitumena aluetta muureista itään (kaakkoon) Säiniönsiltaan l. Liimattaan (Seinie Bro 1556), joka silta oli Kannaksentiellä Papulanlahden silloisesta pohjukasta Vitsataipaleenlahteen laskevan Liimatanjoen ylitse. Asiakirjojen mukaan Harmaidenveljesten luostarille olivat kuuluneet Nuoraa (Nora 1471, Noras 1546), Albrektsö (Albregtsö 1546) l. Pappilanniemi, Uskinniemi (Wskinniemi 1565) ja Jyrkilä (Iyrkilä 1567) sekä Mustainveljesten luostarille mm. Kaislahti (Kastelaxby 1559) Johanneksessa, Korpela, Papula, Lihaniemi sekä Räikkö (Reijko 1564, Reijcke 1567) ja Roppa (Roppa l. Roppo Torpp 1564, Roppa heicki 1567), molemmat viimeksi mainitut torppia, Viipurin pitäjässä.⁸⁸⁾

Kaupungin laitumiksi ja linnoitustöihin tarvittavien tiiliuunien perustamista varten kuningas Kustaa Vaasa lahjoitti v. 1547 Kangasrannan, Talikkalan, Huhtialan ja Säiniönsillan tilat sekä lisäksi Kangasrannanniityn ja Antti Vaivaisen torpan, jotka kuitenkin vanhoina luostarintiloina palautettiin v. 1557 kruunulle. Kuningas Erik XIV lahjoitti 30.5. 1561 takaisin kaupungille Kangasrannan ja Uskinniemen tilat sekä Ropan (vrt. Michel Roppa ja Roppa Torp 1553) ja Räikön torpat ja huonemies Antti Vaivaisen torpan sekä Kangasrannan suurniityn. Papula oli annettu 23.3.1561 piispa Paavali Juustenille, joka ei halunnut luopua tilastaan. Kun kaupunki valitti, ettei voinut pitää käytössä tiili- ja kalkkiuunejaan, kuningas uudisti lahjoituksensa ja antoi 7.8.1563 kaupungille Papulan lisäksi Maaskolan sillä ehdolla, että kaupunki suorittaisi verot valtiolle Maaskolasta.⁸⁹⁾ Huhtiala ja Talikkala olivat joutuneet viipurilaisen kaupiaan Vit Olden omistukseen, minkä Juhana III v. 1574 vahvisti. Vasta Olden ja hänen leskensä kuoltua Kaarle herttua lahjoitti 12.4.1600 kaupungille hänen omistuksensa Huhtialan, Talikkalan ja Säiniönmyllyn. V. 1561 Erik XIV oli vapauttanut palvelijansa Jöns Maununpojan maksamasta veroja Kelkkalasta (Kelckala gods 1/2 skatt jord) ja Juhana III oli antanut v. 1570 Hans Laurinpojalle ja hänen perillisilleen ratsupalvelusta vastaan rälssiksi mm. 1/2 skatte gods i Kälckala och 3/4 i Maschola Viipurin pitäjässä.⁹⁰⁾

1500-luvun ja 1600-luvun vaihteessa kaupungilla oli useita tiloja, joita lampuodit viljelivät: Papulan luostaritila, Kangasrannan prebendatila, Talikkalan, Huhtialan ja Uskinniemen kruununtilat, Häyryn, Ropan, Räikön ja Vitsataipaleen torpat. Lisäksi kaupungin hallinnassa 1600-luvulla olivat Teppanan, Ojatikon, Kotoisen, Revonhännän ja Kynnäppään l. Papulansalmen torpat.⁹¹⁾

1600-luvun alkuvuosina oli kaupungin naapurina käskynhaltija Arvid Tönnenpoika Wildeman (1602—17), joka oli saanut omistuksiinsa Kelkkalan ja Maaskolan kylät. Hänen aloitteestaan käytiin v. 1612 uusi raja kaupunkia vastaan, jolloin osa kaupungin tiluksista Kuopionluhta ja kalavettä paitsi Raadinapaja siirtyi hänen hallintaansa. Vanhastaan rajoina olivat olleet Itkeväkivi, Heinilampi, Hiirenautio, Saunaniemi ja merenranta ja uuden rajan merkkeinä Laivasaari, Vääräkoivu, Ruotsinluhta ja suuri kivi lähellä Kelkkalan taloa sekä Maaskolan rajalla Naistenkaivo, Porrasraja ja Joenhaara.⁹²⁾

1640-luvulla kaupunki anoi lunastaa maaherra Berendsiltä Kelkkalan, Maaskolan ja Roiskonniityn (vrt. Staffan roisko 1558), jotka aikoinaan olivat kuuluneet kaupungille, mutta asiasta ei tullut mitään. 1650-luvulla kaupunki nosti riitajutun Maaskolan omistajia, von Berg ja Hästesko-sukuja, vastaan, ja rajapyykeiksi määrettiin Naistenkaivo ja Rapakivi, joskin niiden välisistä niityistä, Joenhaarasta, riita jatkui aina Venäjän valtaan (1721) asti. Isossa reduktiossa kaupunki oli menettänyt kaikki tilansa, mutta v. 1694 se sai takaisin menettämistään 30 tilasta kymmenen, nimittäin vanhoista omistuksistaan kymmenen paitsi Papulaa ja uusista pari tilaa. V. 1702 kaupungin omistuksessa olivat Huhtiala, Talikkala, Kangasranta, Uskinniemi, Roppa ja Räikkö l. Raadinmaa (Rådsland l. Rådsmarcken 1696).⁹³⁾

Viipurin valloituksen (1710) jälkeen kaupunki menetti kaakkoissuunnassa sijaitsevat tilansa. Vuodesta 1719 Pietarintien eteläpuolella sijaitseva alue, johon kuului myös Havi ja Pantsarlahti, annettiin lahjoitusmaaksi aina Punaisellelähteelle saakka. Alue maantien ja Papulanlahden välissä jäi valtiolle. Vuosisadan lopulla (1783) tämä Papulanlahden eteläinen ranta-alue sekä Tiikannurmi luovutettiin kaupungille, joka vuokrasi niitä kaupunkilaisten, etenkin venäläisten korotniekkojen, ryytimaiksi, ja johon alettiin rakentaa yksityisasumuksia. Kelkkala, Talikkala ja Huhtiala kuuluivat kruunutiloina yksityisille omistajille, jotka kielsivät kaupungilta oikeuden alueisiinsa, sopivat v. 1799 yhteisestä laiduntamisesta Hevossaaren, Vitsataipaleen ja Kelkkalan alueilla sekä vaativat vuodesta 1800 maa- ja vuokraveroja niiltä tonteilta esikaupungeissa, jotka sijaitsivat Pietarin maantien eteläpuolella.⁹⁴⁾ V. 1833 syntyi uusi riita kaupungin ja Kelkkalan välillä, jolloin senaatin päätöksellä 17.11.1840 raja vedettiin ”Havilla sijaitsevasta purosta suoraan Pietarin maantiehen, jolloin venäläinen hautausmaa joutui kaupungin alueeseen”. Tästä alueesta osa annettiin korotniekoille kaalimaiksi, osa uusiin valleihin ja Tiikannurmelle rakennettiin ampumarata. Myöhemmin rautatien käyttöön luovutettiin kaupungin puistoalue (Aninan puisto), osa kaalimaista ja Tiikannurmesta, joten kaupungin omistukseen jäi vain rippeet. 11.7.1844 kaupunki osti Ala-Maaskolan (Alahovin) vuokraten sen samaan aikaan perustetulle maanviljelysseuralle, jonka lakattua v. 1864 tila vuokrattiin venäläiselle puutarhurille. Myöhemmin kaupunki lunasti laajoja esikaupunkialueita: Papulan 1868, Huusniemen 1871, Hackman-suvun osuuden Talikkalasta 1899, Anttosen tilan Talikkalasta 1907, Kiesin osuuden Kelkkalasta 1907, ym. Läntisistä esikaupungeista kaupunki oli jo aiemmin lunastanut Monrepoon tilan.⁹⁵⁾

Kierros kaupungin poliisipiireissä v. 1871 ja 1883

Kaupunki oli jaettu v. 1871 neljään poliisipiiriin: 1) Vanhakaupunki l. Västinki, silta ja Tervaniemi, 2) Viipurin esikaupunki l. Lopotti (Neitsytniemi ja Hiekka), 3) Papula ja Pietarin lopotti Ison Pietarinkadun pohjoispuolella, 4) Pietarin lopotti Isonkadun eteläpuolella, Pantsarlahti ja Havi.



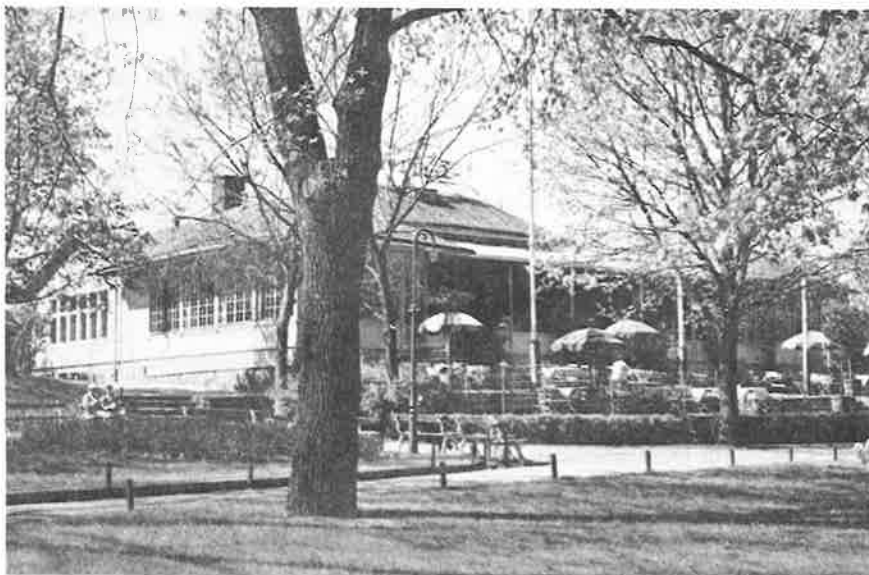
Seurahuone 1860.



Hotel Europe 1900.



Karjaportinkadun ja Harmaidenveljestenkadun kulma. Vasemmalla kahvila Karjaportti.



Ravintola Espilä 1938.

Vuodelta 1883 on tarkempi luettelo kahdeksasta poliisikierroksesta: 1) Katrinankatu, Kasarmikatu, Esplanadipuisto, Belveder, Aleksanterinkatu, 2:nen Esplanadi, Keisarikatu, 2) Katrinankatu, Turunsilta, Tervaniemen puisto, Pohjoisvalli, Alakatu (=Karjaportinkatu), Kauppatori, Esplanadi, Ruotsin kirkko, Katrinankatu, 3) Salakkalahti, Repolasta Punasen kaivon tori, Esplanadipuistot, Rantama, Pohjoisvalli, Kauppatori, Kalaranta, Torkkelinkatu, 4) Neitsytniemen Pekonkatu, Tervaniemen puisto, Mikonkatu, Kolmikulmainen tori, 5) Saunalahti, Hiekka, P. Anna, 6) Punasen kaivon tori, Repolankatu, Rautatietori, Karjalankatu, Pietarinkatu, Vaivaishuone (=kulkutautisairaala), Uusi hulluinhuone (=Lääninsairaalan piha), Venäjänkirkonmäki, myös kesäpuisto, 7) Pukkikatu, Kilikatu, Myllymäki, Pietarinkatu, Vilkenkatu, Lasaretinkatu, 8) Schatalovin saunasola, Suokaivo, Katrinankatu, Viinitehdas, Pantsarlahden oluttehdas.

Käynti keskikaupungin elokuissa, ravintoloissa ym. v. 1939

Kantakaupungin ja etenkin sen keskustan luontonimistö oli hävinnyt vuosisatojen kuluessa eikä sitä ole tavattavissa vanhoissa asiakirjoissa eikä kartoissakaan. Muutamat suuret nimet ovat säilyneet kaupunginosien nimistössä, mutta miniatyyrinimistö, elokuvien, ravintoloiden, kahviloiden ja kerrostalojen nimet, on uutta tavallisesti lainattua harkinnaisnimistöä.

Seuraavat elokuvat toimivat v. 1939: Kaleva (Äyräpääncatu 7), Kinolinna (Pellervonkatu 3), Maxim (Karjalankatu 25), Palatsi (Punaisenlähteenkatu 2), Salama (Pellervonkatu 7), Scala (Karjalankatu 12), Tähti (Punaisenlähteenkatu 10) ja v. 1937 itäisissä kaupunginosissa avattu Itä (Vilhonkatu 22). Vanha tuttu Kulmahalli oli perustettu v. 1908 ja purettu v. 1937 ja tilalle oli tullut moderni Palatsi, joka samoin kuin Scala toimi myös vuosina 1942—44.

Seuraavissa hotelleissa ja matkustajakodeissa saattoi asua ja monissa niistä aterioidakin ennen Talvisotaa: Andréa (Piispankatu 6), Continental (Rautatienkatu 5), Finlandia (Punaisenlähteenkatu 12), Hansa (Erkonkatu 4), Knut Posse (Karjalankatu 19), Patria (Repolankatu 11), Rauha (Maununkatu 13), Rautatiehotelli (Rautatienkatu 1), Teatteriravintola, ent. Seurahuone 1846, Suomi (Repolankatu 9), Uusi Belvedere (Salakkalahdenkatu 11), Yksityishotelli Lybeck (Torkkelinkatu 22) ja Matkustajakoti Hospiz (Revonkatu 4), Imatra (Maununkatu 13), Keskus (Maununkatu 2), Mekka (Tavastinkatu 6), Mellblom (Karjaportinkatu 13), Otava (Karjalankatu 31), Paris (Rautatienkatu 5), Toivola (Eliaankatu 1), Torkkeli (Maununkatu 9) ja aterioida tai juoda kahvit ainakin seuraavissa: Aula (Repolankatu 6), Automaatti (Maununkatu 2), Brahen kahvila (Brahenkatu 10), Colombia (Karjalankatu 19), Elo (Maununkatu 8), Espilä (Torkkelin puisto, Esplanad (Karjalankatu 17), Funkis (Linnankatu 22), Karjala (Rautatienkatu 5), Karjaportti (Karjaportinkatu 12), Kilta (Kannaksenkatu 11), Kolmikulma (Maununkatu 14), Kulma (Karjalankatu 14), Kultainen Karhu (Repolankatu 6), Kultakuppi (Pellervonkatu 1), Lehtovaara (Torikatu 1), Louhiala (Karjalankatu 5), Lund (Linnankatu 34), Mainos (Torkkelinkatu

1), Maunu (Maununkatu 1), Mokka (Mustainveljestenkatu 14), Munkki (Mustainveljestenkatu 16), Palatsi (Punaisenlähteenkatu 2), Pekka-Kahvila (Torkkelinkatu 1), Pursiainen (Torkkelinkatu 4), Pyöreä Torni (Kauppatori), Valamo (Mustainveljestenkatu 11), Viipurin Osuusliikkeen ravintolat (Kannaksenkatu 1, Pohjolankatu 10, ym.), Äyräpää (Äyräpäänkatu 2), ym. Papulanlahden näkymissä oli joukko paviljonkeja, esim. Keltainen paviljonki, Papulan paviljonki, Rantapaviljonki, Alppila ja kauempana Huusniemen ravintola.

Sotien aikana olivat käytettävissä Hospiz, Ilves (Kannaksenkatu 11), Linja-autoasema, Linnanhoivi (Mustainveljestenkatu 16), Syväri (Linnankatu 23), Tarina (Pohjolankatu 1), Viipurin Kotiruoka (Torkkelinkatu 4), Pyöreä Torni, ym.

Monia ravintoloita on aikojen kuluessa syntynyt ja kuollut. Viime vuosisadan lopulta on mainittu mm. Andréa, Continental, Belvedere, Espilä, Central, Europa, Imatra, Nya hotellet, Otava, Seurahuone, joista eräät, kuten mainittu, elivät vielä kohtalokkaana vuotena 1939. Omalta ajaltani muistan monen edellä luetellun lisäksi Kaiun, Kerhon, Norsun, Oraan, Teesalongin, Tähkän ym.

Etenkin 1800-luvun lopulla alkoivat suuret kivitalot muovata Viipurin kaupunkikuvaa: pääkatujen varsille ja muuallekin kohosi ”kivimuureja” ja samalla syntyi niiden harkinnaisnimistöä. Vanhimpia ovat Fredrik Odenwallin piirtämä hotelli Belvederen 3-kerroksinen talo (1879) Aleksanterin- ja Salakkalahdenkadun kulmassa, sopusuhtaista klassismia sekä F. Sergejeffin kaunis rokokoo-palatsi (Torkkelinkatu 14). Torkkelin puistossa oli Johan Blomkvistin suunnittelema ravintola Espilä (1890 ja 1908) sekä sen soittolava. Oman vuosisatamme alusta olivat esim. Emil Gustafssonin piirtämä Arina (1900) Torkkelin- ja Brahenkadun kulmauksessa, Allan Schulmanin kynästä Agricola (1902) Agricolan- ja Pontuksenkadun kulmassa sekä Viipurin Osuusliikkeen toimi- ja asuintalo Otso (1905) Kannaksenkadun 1:ssä, Bruno Sohlbergin Akilles (1904) Pietarink. 16 ja Pelikan (1906) Keisarink. 36, Paavo Uotilan Sampo (1908) Papulank. 2 ja Päivölä (1910) Maunun- ja Tottenkadun kulmassa, Bernhard Fraserin Kipinä (1908) Kirkkosaarenkatu 6 Papulassa, Clas Gyldeénin palatsimainen Eden (1912) Vaasan- ja Linnankadun kulmassa, Jalmari Lankisen Panssar (1924) Pontuksenk. 30. Etenkin 1930-luku oli -linna nimien aikaa: Brahenlinna, Kullervonlinna ja Vaasanlinna Panssarilahden kaupunginosassa. Poikkeuksellinen nimeäminen oli Pyöräsuo, Juhani Viisteén v. 1923 piirtämä 2-kerroksinen 82 m pituinen sementtitiilitalo Rosuvoissa, joka oli saanut nimensä läheisestä hävitetystä pyöreäähköstä suosta (Pyöräsuosta).⁹⁶ — Esimerkit riittävät kaupunkitalojen nimeämistavoista.

Nimiretki Linnansillan suuntaan

Punaisenlähteenorilta (?ein Grosser Brunnen 1739, Punanenlähde, Brunn 1839, Kaivo 1876, Rödabrunnstorget 1878) oli suurin tie Linnansillalle (vrt. Longbro 1551 eli Langh brå 1552) l. Turunsillalle



Punaisenlähteen tori.



Karjalankadun ja Salakkalahdenkadun kulma.



Kauppatorilla v. 1905.



Raatihuoneentori. Taustalla raatihuone, vasemmalla hovioikeus ja hovioikeuden presidentin palatsi.

(Åboiskoi most 1802) pitkin Torkkelinkatua (1876) Kauppatorin poikki Karjaportinkadulle (Karie Portz Gatan 1703). Tämä oli Vanhan-Viipurin suunta ja Turunsillalta alkoi ikivanha Turuntie.

Vanhassakaupungissa sijaitsi vanha raatihuone ja siellä olivat Vahtitorni ja raadinkello Kellovuorella (1575) l. Myllyvuorella, jossa 1500-luvulla oli ollut moniaita tuulimyllyjä. Siellä olivat Agricolan kirkko Vahtitorninkadun ja Kirkkokadun kulmassa, Maaseurakunnan kirkko (entinen Mustainveljesten luostarikirkko) Luostarikadun varrella, Kellotorni Linnankadun varressa, museo Vanhan Raatihuoneentorin laidassa, Pyöreätorni Kauppatorin laidassa, ja Uuden Raatihuoneentorin laidassa paitsi raatihuonetta, venäläinen ortodoksinen kirkko, hovioikeuden talo ja hovioikeuden presidentin palatsi sekä vähän syvemmällä raati- ja seurahuoneen takana kaupunginteatteri. Viereisen Paraatikentän laidassa oli ruotsalais-saksalainen Pietari-Paavalin kirkko ja sisällä Vanhassakaupungissa Vesiportinkadulle piiloutuneena viehättävä roomalaiskatolinen Pyhän Hyacintuksen kirkko. Asiakirjat vielä 1600-luvulta kertovat Munkkilähteestä Mustainveljesten luostarin tienoolla, jossa asui 1690-luvulla savenvalaja Rembert Libelt, lähteen hoitaja. Hänen mökkinsä polttivat omat joukot, kun venäläiset 11.10.1706 lähestyivät kaupunkia.⁹⁷⁾ — Linnansillan (uudistettu 1869—70) päässä on Siikaniementori (Sikanemi 1557, Sijkanjemi 1839), entinen Pyhän Annan tori (vielä 1878 St Annae torg), josta avautuivat väylät Tervaniemelle, Neitsytniemelle, Sorvaliin, Hiekkaan, Pikiruukkiin, Sauna-lahteen, Likolammelle ja Monrepuohon.

Vasemmalle kaartuvaa Tervaniemeä (Tervanjemi 1839) hallitsi valkea Maakunta-arkiston rakennus, entinen puolivalmis venäläinen kirkkorakennelma, jonka arkkitehti Uno Ullberg oli muovannut vuosina 1931—33 uuteen tehtävään. Harjulla oli viime sataluvulla ollut viipurilaisten suosima ravintola Fåfången (Turhuus) ja siitä vähäisen matkan päässä Viipurin valloittajan (1710) Pietari Suuren patsas, joka vuoden 1918 jälkeen oli vaihdettu itsenäisyyden patsaaksi. Jäljellä olivat Tervaniemen puisto ja sen vanhat kävelytiet, vanhastaan Cron St Anna, St Anna Promenaden 1861, St Annae park 1876. Uutta oli uimalaitos hiekkarantoihin, jolta saattoi uida esim. Seitsemänveljeksenkiville (murteen *seissemäveljest*). Niemen itäranalla vastapäätä linnaa oli jäljellä muutama *lapassi* (ven. *labaz* aitta, varasto).

Tervaniemeltä pääsi suoraan Siikaniemenkatua pitkin Neitsytniemenportin kautta viehättävään puutarhakaupunginosaan Neitsytniemelle (Mys Neitsnemi 1802), entiseen Viipurin esikaupunkiin (Vyborgskij Forstat 1785). Edellisen vuosisadan tunnetusta huvipaikasta Vauxhallista oli vielä muistona Voksalinranta ja rantaan oli kiteytynyt koko joukko entisten huvilanomistajien vierasperäisiä sukunimiä, esim. Sparrovinranta (vrt. konsuli John Sparrow 1880), Karminranta. Keskeisen Neitsytniemenkadun päässä oli Palotori (1876), jonka leikkasi Nummikatu (Malmgatan 1913). Niemen pohjoispäässä sijaitseva sotilassairaala oli rakennettu jo edellisellä ajanjaksolla (Krono hospitalet 1840, Hospitalinkatu 1876) ja uusittu myöhemmin (1932).⁹⁸⁾



Linnankadun ja Torikadun kulma. Edessä J. Rönnblomin leipurinliikkeen ja kahvilan mainos.

Siikaniemenkadulta pääsi vanhan Linnoituspaltan poikki Sorvalintielle, joka sotilassairaalan ohitse vei Sorvalinsillalle (Sorvarinsilta 1868) ja Sorvalinsaareen I. Sorvaliin (Sorwarin Saari 1769, Sorvarin Saari 1839, Sorvalinsaari 1897). Siellä tunnetuin paikka oli hautausmaa ja siinä suomalaisuusmiehen A.I. Arwidssonin hauta. Vanhaa nimitystä edustivat Pajuniitty ja Tahkosaari (mainittu jo v. 1868). R.A. Sawénin kartasta 1871 (Maanmittaushallituksen arkisto G 1, 24/1) näkyy kolme siltaa: Petrofska dammen kaupungista Sorvaliin, Sorvalinsilta Saunalahteen ja Kivisilta Hietalaan.

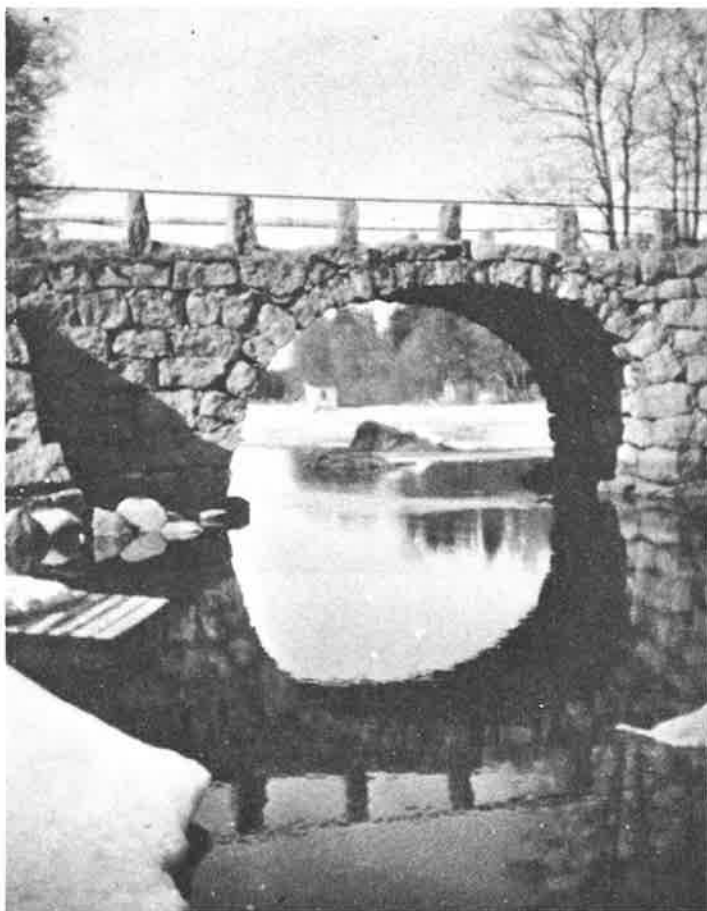
J. Strömborgin kartassa Charta öfver Yxpå Gård och Hietala Hemman 1769 (Maanmittaushallituksen arkisto G 1,26 1) ovat talojen rajaniminä Itkävä Callion raja (vettä vuotava Itkeväkallio) ja Sauna Lax (Saunalahti),



Linnansilta 1910.



Viipurin linna ja Linnansilta.



Linnansaaren ja Sorvalinsaaren välinen vanha silta. Mikkelin Maakunta-arkisto.

johon laskee Merijoki, sekä Saunalahdessa Vuohisaari (Vuohisaari), Petersaari ja Läppäsaari (Leppäsaari). Saunalahden lähistössä on Hjetalan Lax (Hietalanlahti) sekä Kivisilda (Kivisilta) Sorvalinsaareen. Myöhemmässä vuoden 1913 kartassa Likolampi on merkitty kuivana Saunalahden yhteyteen, mutta Ivar Lindbergin piirtämässä ”Kartta Monrepoon rälssitilan N:o 1 kaikista tiluksista v. 1897” (Maanmittaushallituksen kartta G 1a, 17/1) lampi on merkitty näkyviin. Kartan nimiä ovat lisäksi Sammonsaaari, viimeksi myös Puhonsaaari siellä asuneen kalastajan mukaan, Wellinginsaari (< sn. Welling), Ludvikinsaari (Ludvig Nicolayn mukaan), minun aikani Hautasaari l. Lauttasaari, sillä se oli Nicolay-suvun hautapaikka ja sinne päästiin pienellä lautalla. Monrepoon puiston (Staraja Vyborga ili Monrepo 1785, Lill Ladugård eller Monrepos 1839, Monrepo 1897) merkkipaikkoja olivat päärakennuksen, monien paviljonkien ja siltojen lisäksi Sylmianlähde (*silmä*-sanasta) l. Rakkaudenlähde, jonne katselijat heittivät kolikkonsa rakkautta ja onnea itselleen toivoen, sekä Johannes Takasen veistämä Väinämöisen patsas. Jossakin kauempana oli Anna Steinin kallio.⁹⁹)



Haminanportti Siikaniemessä.



Penninsilta Salakkalahden rannasta Hiekkaan 1936. Kuvalaina L. Pettersonilta.



Hiekanportti Siikaniemessä.



Monrepon puiston portti.

Monrepoon naapurina oli Hackman-suvun omistama Herttualan kartano, jonka nimistä kertoo Delnings bok öfver i Samfällighet varande hemmanet n:o 1 uti Herttuala år 1841 (Viipurin läänin Maanmittauskonttorin arkisto): Wiktorin Sari, Kusi Luoto (Kuusiluoto), Sammon Sari, Linnunhäkinpelto, Waprikanpelto, Maantienkallas ja Wartiavuori Tuuttilassa, josta Vanhan Viipurin vartijat varmaan tähyilivät karjalaisten tulosuuntaan Vuokselta. Siikaniementorilta pääsi kauniin valliportin, Haminanportin, kautta pitkin Haminanportinkatua (tie Wanhan Wiipurin puistoon 1876) Monrepoohon. Tieltä pääsi myös Huttu-Tuomaan kentälle, jossa kouluni vanhimmat ikäluokat kävivät pelaamassa kuningaspalloa ja jonne myöhemmin partiolaiset tekivät retkiään.

Siikaniementorin kulmasta lähti Hiekanportinkatu Hiekkään, vanhaan lastauspaikkaan vastapäätä Viipurin linnaa (Lastage Plats 1839, Hiekka 1897), joka oli saanut nimensä maaperältään hiekkaisesta Hiekkakankaasta. Hiekkään pääsi kaupungista toistakin tietä: kesäisin soutajat l. perevossikat (ven. *perevoztšik* lautturi) kuljettivat matkaajan Salakkalahden rannasta Hiekan puolelle ja talvisin jäätymisen jälkeen Penninsiltaa pitkin, josta kävelijän oli maksettava vähäinen maksu Hiekan puoleisessa pikkukojussa. Hiekan naapuruuteen keisari Paavalin aikoihin rakennetun linnakkeen, bastionin, juurelle oli syntynyt asutusta nimeltä Pavlovski (Pauloski 1897) ja ns. Tukkirannalle Vekrotniemen saha. Vekrotniemen nimi on lähtöisin viipurilaisesta kauppamiehestä Johan Weckroothista, joka oli paikalle 1740-luvulla rakennuttanut pikikeittämön.¹⁰⁰⁾

Näistä 1700-luvun pikikeittämöistä, lähinnä vastapäätä Sittasaarta sijainneista Ladon ja Jaenischin perustamista pikikeittämöistä, sai alue nimen Pikiruukki (Beckbruk 1839, Pikiruukki 1897). Pikiruukin puutarha-
taajamassa oli kaksi osaa: Vanha ja Uusi Pikiruukki, mutta kansanomaisesti niitä nimitettiin Pikipurkeiksi. Saarentien päästä vei silta Sittasaareen (Sitsaari 1876), murteen *sitsaar*, joka nimi myöhemmin on sievistetty Sittasaareksi. Vieressä sijaitsi Leppäsaari (1876) l. Piensaari.

Linnansalmen laiturista kulkivat laivat poikki Viipurinlahden ulkosatamaan Uuraaseen, jonka osia olivat Lompka (ven. *lomka* louhos), Kukkaronkylä ja Pajakylä. Salmen yli oli lyhyt laivamatka Ravansaareen, linnakesaareen.

Papulansillan suuntaan

Punaisenlähteenorilta pääsi joko Repolankatua tai kappaleen matkaa kulkemalla Punaisenlähteenkatua Asematorille, joka alkoi hahmoutua rautatieaseman rakentamisen jälkeen (1870) kauppias Schavoronkovin puutarhaan lähelle Leonovin saunaa.¹⁰¹⁾ Torilta vasemmalle pisti nieme-
ke, Revonhätä (Räfwö Hende 1703, Revonhända 1839) Suomenveden-
pohjaan, ja siinä oli ollut vielä 1600-luvulla kaupungin tiiliuuni ja v. 1703 terva-aittoja (Räfwöhenne Tiäre bodar). Niemen päässä on Kirkkosaari (Kyrkio Holmen, Kyrckholmen 1655, Kiörke holmen 1703, Kirko Sari 1785, Kirko Sri 1839), jossa luostarikirkolla oli ollut vielä 1600-luvun lopulla

hautausmaa ja puukappeli. Rautatien rakentamisen aikaan saari yhdistettiin mantereeseen ja niemestä (ent. saaresta) rakennettiin kääntösilta Hiekan puolelle (jo kartassa 1876). Kirkkosaari palveli viimeksi eri puolilta kuljetetun puutavaran purkamista möljiltä proomuihin kuljetettavaksi edelleen Uuraaseen. Revonhännän juureen, Salakkalahdenpuiston päähän, oli v. 1930 rakennettu Väinö Keinäsen piirtämä Linja-autoasema. Repolankadun vasemmalle puolelle jäivät liejuisessa maastossa 1800-luvun puolivälissä liikennettä palvelleet Likakadut (Lika katu 1834, Smutsgatan 1835), Eriksgränd, Abrahamsgränd, Jakobsgränd, Isaksgränd ja Fiskalsgränd 1878, joista raamatunaiheiset kadunnimet ja osa kaduistakin hävisivät. Jäljelle jäivät Suonionkatu (ent. Abrahaminkatu), Lallukankatu (ent. Viskaalinkatu), Erkonkatu ja Repolankadun suuntainen Äyräpäänkatu (ent. Karjalankatu 1876).¹⁰²⁾

Asematorilta pääsi Rautatiekatua pitkin (Järnvägsgatan 1878) ratapihan ylitse johtavalle Papulan Rautatiesillalle, josta avautui viehkeä näkymä Eliaankadulle, -aukiolle ja -mäelle, johon oli rakennettu v. 1796 ortodoksinen kirkko. Tämä Pyhän Eliaan kirkko oli viimeksi suomenkielisten ortodoksien käytössä.

Rautatiesillalta kävelijä tai vihreän linjan raitiovaunussa istuja pääsi Papulan kaupunginosaan Papulankadulle (Papulagatan 1878). Vasemmalle laskeutuvat portaat veivät Kirkkosaarenkadulle, jota pitkin pääsi Suomenvedenpohjan Myllysaareen (Beckholmen 1706, Mylly Saari 1839), joskaan ei ole tietoa sen myllystä. Kaupunki osti saaren v. 1838 Helena Elisabeth Jaenischiltä ja vuokrasi sen myöhemmin (1897) perustetulle Viipurin Puutarhayhdistykselle, jonka vehmaasta puutarhasta monet viipurilaiset kävivät ostamassa omenia. Lähellä Rautatiesiltaa avautui pienehkö lasten leikkikenttä, Majurinpuistikko, lähellä kasarmeja ja siitä jatkui Papulankatu Papulansalmeen saakka. Vasemmassa rantaviivassa oli useahkoja myöhäsyntyisiä nimiä: Pentinranta (Bengt Myllynen 1800-luvun alkupuolella), Milkinranta (Theodor Mielck 1887), Rippaksenranta (Maria Rippas 1914), Milkinsaari, Mummonsaari lähellä vanhainkotiä ja karttaan 1802 ja 1858 merkityt Pikiluoto ja Saunasaari (Maanmittaushallituksen arkisto G 1, 21/1—8), jotka mahdollisesti olivat maatuneet tai hävinneet sillan rakentamisessa.

1800-luvun puolivälissä Papula oli vielä melko asumatonta. Papulankadun oikealla puolella olivat Philippaeuksen puutarhat, Marienhoff-niminen huvila (jo 1839) sekä saksalainen Boehmin koulu, joiden paikalle v. 1881—82 kohosivat kasarmirakennukset. Alueen asemakaavoitti v. 1860 lääninmaanmittari B.O. Nymalm ja saman sataluvun lopulla syntyivät ensimmäiset kadut nimineen ja niiden varteen asuintalot.¹⁰³⁾

Papulansalmen yli kuljettiin aluksi lautalla, silta rakennettiin vasta 1600-luvulla ja uusittiin 1854, 1936 (Karjalan silta 1802, Papula Bro 1839). Sillan päässä on Kynnäppäänaukio, joka oli saanut nimensä samannimisestä torpasta ja torpparista (ks. ed.) ja jossa 1700-luvun lopulla oli ollut matkustajia varten krouvi (Kynnäpä krog 1770).¹⁰⁴⁾ Suoraan aukion takana kohosi Papulanvuori I. Papulanmäki ja jossakin kauempana oli ollut Papu-



Revonhätä Pietisen palatsin katolta nähtynä 1933.



Vanha ja uusi rautatieasema Eliaan kirkon edustalta nähtynä 1913.



Viipurin vanha ja uusi rautatieasema 1913. Rautatiemuseo.



Papulan vanha maantiesilta. Mikkelin Maakunta-arkisto.

lanniitty (mainittu jo 1573), jotka kuuluivat vanhaan Papulan tilaan (kylään). Sen oli kaupunki ostanut v. 1868 kollegiasessori Gavril Ivanovskilta ja vuosisadan lopulla siitä alettiin kehittää puistoaluetta.¹⁰⁵⁾

B.O. Nymalmin kartoista Karta Öfver Papula frälse bys bolegor år 1858 ja Karta öfver Frälse bys alla egor 1858 sekä karttakuvauksesta Häfde Beskrifning öfver enstaka hemmanets N:o 1 egor uti Papula by år 1858 (Maanmittaushallituksen arkisto G 1, 21/1—8) on nähtävissä tilan omistusten nimet (nykyisen kirjoitusasun mukaan): talon paikka Imatran- ja Heinjoentien risteyksen kohdalla rannan puolella ja tilukset

Hovinpelto (nyk. kunnalliskodin paikalla), Teivosenpelto, Uudentorpanpelto, Omenapelto (vrt. omena l. peruna), Niituntauspelto, Häyrynpelto, Ahopelto, Kartanonvieruspelto, Loikka-sentorpanpelto, Omenamaa, Uudentorpanniitty, Uudisniitty, Teivosenniitty, Saunantausniitty, Uusi Rainioniitty, Jukuminniitty, Uusisuo, Koivusillanniitty, Kotiniitty, Ahopellonniitty, Kartanonvierusmaa, Mustämäki, Kartanomäki, Koivusillansuo, Tetricangas, Uusiniitty, Mäkönniitty, Mäkönsuonniitty, Pyöriänniitty, Myllyojanniitty, Tulipalonniitty, Hiirenautionniitty, Heinlaminniitty, Myllyoja (laskee Papulanlahden pohjukkaan), Hiirenautio (Maaskolan rajalla), Vepsansuo, Muurankorvensuo, Papulanvuori, Pyöriäsuu, Tetrimäenkangas.

Nymalmin selostuksessa Rälägnings Beskrifning öfver periferiräerne omkring Papula Frälse bys egor år 1865 (Maanmittaushallituksen arkisto G 1, 21/7—8) tilan rajat olivat seuraavat:

Myllyojanraja (Papula—Maaskola), Pyöriänsuonraja (Papula—Kärstilä), Tammisuonreunanraja (Papula—Tammisuo), Jukanmäenraja (Papula—Tammisuo), Jukanjussikonraja, Uudensuonraja, Kotiniitynraja, Suopellonniitynraja, Maantienvarrenraja, Tammisuonojanraja, Piennensuonraja, Ämmänniitynraja, Tallinraja, Rapavuorenraja, Huusniemenniitynraja, Lätikönraja, Huusniemensuonraja (Papula—kaupunki ja Huusniemi).

Tästä nimistöä tunnettiin 1930-luvulla vain jokunen: uusi (huvila)asutus ja kansanpuisto olivat hävittäneet siitä valtaosan.

Kynnäppäänaukiolta pääsi jyrkkää, tosin kivisten porrasaskelmien keventämää polkua pitkin vuorelle ja kauemmaksikin kesäteatteriin oikealle puolelle ja Huvikalliolle vasempaan suuntaan sekä suoraan eteenpäin näkötorniin l. pilipuuhan ja paviljongille.¹⁰⁶⁾ Kynnäppäänaukiolta vasemmalle oli kaksi katua: lyhyehkö Naistenkaivontie, jonka varrella oli Hallenbergien huvila Tusculum (antiikin Rooman kuulun puhujan Ciceron Tusculumin myöhäinen jälkeläinen), ja koillispuolella ohi suositun Alppilan ravintolan Kynnäppäänkatu, joka jatkui Heinjoentienä teurastamolle, kunnalliskotiin (1899) ja Häyryn kartanoon. Tien varressa oli Uusitorppa, jossa olivat asuneet Papulan puistoalueen metsävahdit (Roivas, Kukkaro, Halme, Viik ym.). Ns. Viikinniitty raivattiin v. 1921 Papulan urheilukentäksi ja Uuteentorppaan asettui asumaan teurastamon henkilökuntaa.

Kynnäppäänkadun ja Naistenkaivontien yhdisti kaksi poikkikujaa: Onkitie ja Tusculumintie, joista viimeksi mainittu yhtyi Heinjoentien ja Imatrantien risteykseen. Imatrantietä pääsi Huusniemeen, sen puistoon, ravintolaan sekä tennis- ja golfkentille, joista Sven Hirn on kertonut tutkielmassaan Vihantaa Viipuria.¹⁰⁷⁾ Imatrantien varressa oli ollut monia koruhuviloita: kreivitär Anastasia Tolstoin (1879), kreivi Aleksanteri Tolstoin (1887), J. Alfthanin ja Herman Lydeckenin (1893) ja lähinnä Huus-

niemen puistoa Gustav Hackmanin Kiviranta sekä August ja Vilhelmina Cornérin Orvokkila ja Rantala.

Huusniemi oli 1800-luvun puolivälistä lähtien ollut viipurilaisten suosima kesäpuisto, jonka käytöstä saamme hyvän kuvan ajan sanomalehdistä.¹⁰⁸⁾

Kesällä 1856 siellä esiintyi Spohrin orkesteri; siellä on jo istutuksia, mutta matka sinne on pitkä (1864); siellä on uusi ravintola, mutta puuttuu laivayhteys (1864); höyrylaiva Alli tekee heinäkuussa matkoja Huusniemeen (1864); juhannuksena on Spohrin orkesterin Musikalische Abendunterhaltung (1864); juhannuskokko oli Huusniemessä, sotilassoittoa ja höyrylaiva kuljetti yleisöä (1872); Huusniemi on "perla bland vår stads många natursköna sommarnöjen" (1874); Huusniemi Oy on tehnyt 30 vuoden vuokrasopimuksen omistajattaren kanssa (1874); Dombrén seurue esitti siellä taikatemppuja ym. toukokuussa (1879); Suomalainen teatteri esitti toukokuussa Viktor Hugon "Angelon" Ida Alberg pääosassa (1879); Skoonelainen torveysitsikko esiintyi heinäkuussa (1871); Schneevoigtin orkesteri esiintyi ravintolassa 12.7.1874; Huusniemen teatteri esitti kesäkuussa 1881 Vermlantilaisia ja Ibsenin Nukkekodin.

Huusniemen rantaviivan nimistö on ollut kovin vaihtuvaa: kartassa v. 1785 on mainittu Kus sari (Kuusisaari), Nity sari (Niittysaari) ja Mannersari (Mannersaari), kartassa 1876 vastaavasti Pitkäsaari, Niittysaari ja Rata-saari, kartassa 1935 Huusniemensaaari, Kaksoissaaret (jo v. 1879) l. Hele-niuksensaari ja kauempana Jänissaari. Kaksoissaarten toista osaa nimitettiin myös Telakkasaareksi, sillä siellä sijaitsi K. Gustavssonin omistama Viipurin konepaja ja laivatelakka.

Kauempana Imatrantien varrella oli Markovilla (per. Markus Wright, k. 1888), jossa viimeksi toimi Taistelukoulu (1927) ja jonka lähistöön oli raivattu uudenaikainen ampumarata. Suomenvedenpohjan muutamat nimet: Munkkiniemi, Munkkienhovi ja -ranta kertovat edellisellä ajanjaksolla siellä sijainneesta pikku monasterista. Munkkiniemen uimaran-nasta pohjoiseen oli Lyytikälän uimaranta, joka liittyi Lyytikälän siirto-lapuutarhaan, ja vielä kauempana Lavolan ja Juustilan suunnassa olivat Laiharanta, Linnanniemi ja Käärmekallio.

Heinjoentiestä teurastamon kohdilta erosi Vanha Poinutie (ven. *boinja* teurastamo) Tammisuolle, Tammisuo äng 1865 (Maanmittaushallituksen arkisto G 1, 21), Karjalan radan ensimmäiselle asemalle. Omistamansa Saarelan kartanon maihin kuuluneesta Tammisuosta Juho Hallenberg loi vuosisadan vaihteessa monipuolisen teollisuusalueen (kaksi tiilitehdasta, saha, höyläämö, mylly, turvepehkutehdas, puusepäntehtas ja konepaja), joka veti puoleensa asutusta. Ns. Etukylä 1. Vanhakylä syntyi radan etelä-puolelle, asemalta pohjoiseen suuntautuvan maantien länsipuolelle Takakylä ja itäpuolelle Uusikylä 1910-luvulla. Nimensä se sai tammista: *ko siel kasvo oikee paljo tammii niiko siin Kokkossuol ja ku mäntii Saarelaa, siin Ukkoharjul* (< Eetu Rilanne, s. 1895). Saarelan kartano si-jaitsi Kärstilänjärven rannalla. Sen suurpytinki oli muistaman mukaan krei-vi Fabian Steinheilin ajoilta ja Engelin käsialaa (1829—30) ja viimeksi kartano oli Hallenberg-suvun hallussa (1898). Venäläisten omistajien ajoilta lienevät paikannimet *tapunamäk, jos olliit hovilaisii pellot ja siin toises pellos piettii kesäl hovi hevosii* (ven. *tabun* hevoslauma) sekä *rikoriapelto* (ven. Grigorij). Vanhempia olivat tietenkin alueen suomalaiset nimet: Ukko-



Papulan uusi paviljonki. Piirtänyt 1928 arkkitehti T. Löyskä.



Näkymä Papulan pilipuusta kaupunkiin.

harju ja viereinen (assosioitunut) Akkaharju, Santamäki, vähäkalainen Laihalampi, Raatikkosuo, Tetrisuo, Ratasuo, Sammalsuo ja Takalaani (metsä).

Kynnäppäänaukiolta erosi tie itään, Suksimäentie ohi mahtavan Sokeritoppakiven Suksimäelle (1909) ja kelkkamäelle l. bobsleighmäelle (1913), vesitorniin (1892) ja kunnalliskotiin sekä muutamiin omakotitaloihin, joiden nimet olivat tyypillisiä rekisterinimiä: Ranta, Nurmela, Päivärinne, Lahdenpohja, Omakoti, Leppälä, Mäkirinne, Pilamäki (1922). Suksimäentiellä viipurilaiset kävivät kesäiltoina kuuntelemassa satakielen laulua.

Papulan rautatiesillasta kääntyi heti oikealle Loikkasenkatu ratapihan vieritse. Siinä oli ahdas portti, Kalikkaportti (ven. *kalitka* portti), jota käyttivät töihinsä menevät asema- ja vaihdemiehet. Vasemmalla oli puisia punamullalla maalattuja 1-kerroksisia rautatieläistaloja ja niiden vieressä punatiilinen vankilarakennus ja asuintalo Tarmola. Näiden taakse oli 1900-luvun alkupuolella syntynyt pikkuasutusta Korotniekanpelloille Papulanlahden rantamalla, joita oli viljelty aikoinaan mm. korotniekka (ven. *ogorodnik*), puutarhuri Andrei Dunajev, Papulan asukas (1882).

Loikkasenkatu kaarsi Karjalan radan vierustaa, kulki yli Aallop (rautatien alaisen vesiojan, ruotsin *avlopp*), ohi kunnalliskodin (1890) omistamien Pohatellinpeltojen (ven. *bogatelnja* vaivaistalo) sekä siirtyi rautatien ylikäytävää pitkin Loikkasenpeltojen puolelle. Papulanlahden Loikkasen puoleisessa pohjukassa oli Susisaari (murteen *sušsaar*) l. Kaunissaari, jonka kauneuden oli kuitenkin pilannut oikorata, jota Maaskolan varikolta lähtevät tavarajunat kulkivat yhtyen Karjalan rataa. Susisaaren ja Aallopin välissä oli Tösselinranta, joka — tarinan mukaan — oli saanut nimensä venäläisestä upseerista, joka siinä oli surmannut itsensä ja rakastettunsa.¹⁰⁹⁾

Loikkasen (ks. ed.) nimistöä oli tunnetuin Akankallio, mäenlaskupaikka, jonne suunniteltu betonirakenteinen suksimäki jäi keskeneräisenä Talvisodan myrskyihin. Asutuksen itäpäässä oli Peräkylä, joka rajoittui Ampumalaaniin, jota oli käytetty vielä 1920-luvulla. Sen läpi kulki oikotie Maaskolaan. Loikkasesta pääsi Tallikadun kohdalta porrassiltaa pitkin soistuneen Papulanlahden pohjukan yli Tiikannurmelle, ratapihalle ja veturitalleille sekä edelleen Kannaksentielle, joka oli kaakkoisten esikaupunkien valtaväylä.¹¹⁰⁾

Säiniönsillan suuntaan

Punaisenlähteentorin itäisestä kulmauksesta alkoi Kannaksenkatu, entinen Pietarinkatu (1913), Pietarporinkatu 1876, St. Peterburgska Gatan 1839, joka ennen muurien purkamista 1860-luvulla oli alkanut Pietari-Paavalin kirkon juurelta ja sen jälkeen ”Punaiselta lähteeltä Pietarin lopottiin” (1867).¹¹¹⁾ Se oli koruton valtaväylä, joka ei tarjonnut suuria nähtävyyksiä: Viipurin Osuusliikkeen kivitalo Otso aivan torin ja kadun oikeassa kulmauksessa, vähän etäämpänä juuri Talvisodan kynnyksellä valmistunut Vakuutusyhtiö Karjalan 10-kerroksinen toimitalo ja sitä vastapäätä Kannaksen- ja Brahenkadun kulmauksessa Tipola, tyttökouluun talo (1906). Sen ja jyrkän Massisen talon välissä kohosi v. 1939 moderni arkkii. Erkki Linnansalmen piirtämä asuin- ja liiketalo Ilves (Kannaksenkatu 9).



Vanha liikeytalo Kannaksenkatu 20. Kuvalaina L. Pettersonilta.



Lääninsairaalan rakennuksia Kannaksenkadun varrella.



Osaksi purettuja valleja Kannaksentien varressa 1925. Mikkelin Maakunta-arkisto.



Pyöräsuo 1928. Kuvalaina T. Häyriseltä.

Massisen talon kohdalla katu kaarsi kaakon suuntaan ja sen varsi oli täynnä vanhoja puutaloja, ensimmäisenä vanha synnytyslaitos. Kadun vasen puoli oli myös täynnä vanhoja puutaloja aina P.J. Pesosen 5-kerroksiseen asuin- ja liiketaloon (1904) asti. Kannaksenkadun ja siihen yhtyvän Eliaankadun kulmauksessa vastapäätä Massisen massiivista kivitaloa oli arkkitehti Bruno Sohlbergin piirtämä 4-kerroksinen hieman balttilaiseen renessanssityyliin vivahtava asuin- ja liiketalo (1904). Puisten rakennusten jälkeen alkoi laaja lääninsairaalan alue (Läne Lazarett 1839). Se rajoittui Kannaksenkadun poikkikatuun Sairaalankatuun (Lasaretinkatu 1876, Lasaretsgränd 1878, Sairashuoneenkatu 1894), jonka varressa vastapäätä lääninsairaala oli ollut ”kaupungin sairashuone” (1802, 1822, myöh. ”hullujenhuone” 1872), joka v. 1899 siirrettiin Papulan puistoalueelle ja jonka primitiiviset puutalot purettiin itsenäisyydenajan alussa. Sen takana Sairaalankadun varressa oli vanhat kasarmirakennukset, Rykmentintalo (Polkovoi dvor 1785, Kasarmi 1802, 1876), josta sai nimensä rakennusten taitse Kannaksenkatuun päättyvä Sotilaskatu (Sotamieskatu 1893, Sotamiehenkatu 1913).

Lääninsairaalan takana Kannaksenkadun varressa avautui Sairaalanaukio (Sairashuoneentori 1913) l. Aninantori, -puisto (1876), joka oli jäänne 1700-luvun lopulla kuvernööri Štšerbatovin omistamasta laajasta puistoalueesta. Sen osti v. 1832 kaupunki ja kunnosti kansanpuistoksi (Publik Trädgård 1839, Stadsträdgård 1861, Anina-puisto 1876) l. kesäsaduksi (ven. *sad* puutarha, puisto).¹¹²⁾ Sanomalehti Ilmarinen kertoi v. 1867 (no 31), että

Aninan puutarha (kesäpuutarha) Pietarin esikaupungin päässä oli vielä 10 vuotta sitten Viipurin sivistysteoston huvittelupaikka: kukkia, paviljonkeja, ravintola. — Nyt rappiolla, sillat jotka johtavat kanavien yli, huonot; ravintola kaatumaisillaan ja alhaisen huvittelupaikka. Se on jäte niiltä ajoilta, jolloin venäläiset valloittivat kaupungin. Se on uudelleen kunnostettava.

Toive ei toteutunut, sillä ravintola paloi 1871 ja pian sen jälkeen Viipurin suuri ratapiha hautasi alleen koko puiston, niin että lapsuuteni aikana siitä oli jäljellä vain muutama koivu. Aninan nimestä jäi muistoksi kotini Jyrylän ja viereisen Siimes-yhtiön ohitse kulkeva Aninankatu. Sairaalanaukion viereisellä sivulla oli Toivo-yhtiö, akateemikko A.I. Virtasen koti, ja Kannaksenkadun vastapuolella kunnallissairaalan vanhat rakennukset (entinen vaivaishuone 1876). Kannaksentien ja Papulanlahden välissä oli ollut laaja peltoalue, ryytimaita, joita viljelivät venäläiset korotniekat Kiriloff, Nau-moff, Sedoff ym.¹¹³⁾ Jyrylän — Siimeksen viereiselle Korotniekanpellolle, lapsuuteni leikkipaikalle, rakennettiin Valion ja Hangon Keksien rakennukset. Muistona vanhoista viljelmistä oli lääninsairaalan ja ratapihan välinen Ryytimaankatu (1913), Ryytimaan 1876, Puutarhakatu 1920-luvulla ja lopuksi Suonionkatu viipurilaisen runoilijan Suonion l. Julius Krohnin muistoksi.

Toivosta ja ent. kunnallissairaala-avautui laaja aukio, jossa Kannaksentien ja ratapihan välissä oli korotniekka Sedovin talo, myöh. lastenkotina, ja Sedovinpellot sekä tien vasemmassa laidassa arkkitehti Ragnar Ypyän piirtämä vähän ennen Talvisotaa valmistunut siunauskappeli, jonka kupoli kohosi maavallin tapaisesti maastoon sulautuen. Oikealla oli

1860-luvulla rakennettujen vallien jäännöksiä ja tien poikki juoksi Rosuvoinkulpilta Valtaoja (Laskuoja 1876). Vuosisadan vaihteessa tie oli autio kylätie, jolla — sanomalehti Ilmarisen kertoman mukaan 1880 (no 38) — susi oli ahdistellut muuatta konepajan työmiestä kaupungin ja Ristimäen välillä.

Sedovinpeltoja seurasi Sergejeffin oluttehtaan laaja alue. V. 1869 sinne oli rakennettu toiminimi Tsusov & Sapetovin oluttehdas Bavaria (Wiinatehdas 1876), tislauslaitos, etikka-, punssi- ja asfalttitehdas, kansanomaisesti *Sapetohviränni*, jonka Sergejeff osti v. 1893 vararikkopesältä ja lakkautti muut paitsi olutpanimon. *Setohvipeltoja* tai ainakin osaa niistä oli sen jälkeen alettu nimittää Oluttehtaanpelloiksi. Oluttehtaan ja ratapihan väliin oli v. 1892 rakennettu pumppuhuone, josta sai nimensä Kannaksentien suuntainen Vesikaivonkatu (ent. Vanhan pumppuhuoneen kaivot 1913). Sen varteen oli rakennettu asunto-osakeyhtiö Pyöräsuo 1923 (ks. ed.), jossa vuosina 1923—39 oli vanhempieni koti. Läheisestä Pyöräsuosta oli nuoruuteni ajalla vielä jäljellä muutamia turvekumpareita, jotka myöhemmin tasoitettiin. Tämän ohdakkeita ja korkeita saroja kasvavan aukion takana kohosi arkkitehti Paavo Uotilan suunnittelema 1921—22 syntynyt Tervakylä, 2-kerroksisten tervavärillä maalattujen puutalojen ryhmä, jonka lävisivät Kannaksentietä kohti Köynnöskuja ja Niinipuunkuja (uusia harkinnaisnimiä). Aivan Kannaksentien tuntumassa oli arkkitehti Uno Ullbergin piirtämä 3-kerroksinen puolikunnallinen Suorakaide (1927). Ratapihan varressa, osaksi tasoitetulla Koiramäellä oli teollisuustontteja, joille itsenäisyyden aikana rakennettiin useita teollisuus- ja varastorakennuksia.

Pyöräsuon kaupunginosan koillispuolella Ratapihankadun takana oli Maaskolan varikko kymmenine raiteineen, joihin tavaravaunut laskettiin tekokummulta Aasinsillalta. Ratapiha oli vallannut myös osan Tiikannurmesta, jossa vielä vuosisadan vaihteessa *kelkkalaist kävviit heinii niittämäs* (< Juones Muhonen, s. 1893) ja jossa me Kelkkalan pojat kävimme palloa lyömässä ja kiväärinhylysyä etsimässä, olihan siellä vielä 1880-luvulla ollut sotilaiden ampumalaani.¹⁴⁾ Vanhan Pietarin radan töyryllä Ratapihankadun vierellä oli tienoon poikien urheilukenttä ja myös ratavahti Karl Nyqvistin tupa, josta kumpu oli saanut nimen *paanavahimäk* i. *nyykvistimäk*.

Kannaksentien oikealla puolella vastapäätä Sergejeffin oluttehdasta oli Rosuvoinmäki i. Suurenkivenmäki. Vuoden 1876 karttaan on Rosuvoin kohdalle merkitty vain yksi asumus, ehkä sama kuin edellä mainittu krouvi, kapakka matkustavia varten, ja ehkä sama kuin vuosisadan vaihteen perinteessä tunnettu Tarpeentorppa, joka vuosisadan lopulla oli ollut kaupungin palvelusväen juoma- ja tanssipaiikka. Siinä lähellä oli ollut myös Kopekkalähde, hevosten juottopaikka. Rosuvoinmäestä oli vain kärki kuulunut Talikkalan kylään: Kannaksenkatua ja Lohkotietä myöten, joiden sisällä olivat Eevankatu ja sitä leikkaavasta Soimakadusta, entisestä Saimankadusta (vrt. Emil Saima 1900), vähäinen pätkä. Lohkokadusta alkoi Ristimäen alue, joka oli kuulunut Kelkkalan kylään. Epävirallisesti Rosuvoihin luettiin laajempi alue: osia Pyöräsuosta ja Ristimäestä.

Itäisten alueiden Rosuvoin, Ristimäen ja Kelkkalan sekä läntisen alueen

Tiiliruukin, Talikkalan ja ns. Talikkalan niittypalstan välissä oli Pitkäsuo, joka ulottui lähelle entistä Anttosen taloa ja jota Rosuvoin ja Tiiliruukin kohdalla sanottiin Ruukinalussuoksi. Sadan vuoden aikana siitä nostetusta savesta syntyi lukuisia kulpia, joita yhteisesti nimitettiin Rosuvoinkulpiksi. Jokaisella kulpalla oli myös oma nimensä: Kirkaskulppa, Lähdekulppa, josta haettiin Vuoren saunan vesi, Savikulppa, Tuutermanninkulppa, jonka lähistössä oli ollut ns. Tudermanin tiiliuuni (vrt. Uunikatu, myöh. Pyöräsuonkatu), ja lähiasukkaiden sukunimien mukaan Pahikaisenkulppa, Pesoskulppa (jostakin poliisi Kalle Pesosesta), Skytänkulppa, Taljankulppa, Toivosenkulppa, Väänäsenkulppa, ym. Näiden kulpkien ja muiden rapakuoppien välisillä nurmipientareilla lähiasukkaat syöttelivät lehmiään ja hevosiaan. Alue oli jäänne Tihanovinpelloista ja -niityistä (vrt. sn. Tihanov).

Maanmittari J.S. Sobolevin 15.6.1898 tekemän mittauksen ja laskelman mukaan oli Kelkkalassa 20 taloa (185 asukasta) ja Ristimäellä 59 taloa (250 asukasta).¹¹⁵ Ristimäen suuri asukasluvu johtui ennen kaikkea Sergejeffin oluttehtaan työväestä, jota jo vuodesta 1869 lähtien oli asettunut asumaan alueelle. Paikannimistö oli hävinnyt pikkutonttien tieltä: Pieni ja Suuri Hiekkahauta, Pajanurmi (ehkä seppä Hynnisen pajasta), Loikkasennotko (Helena Loikkasen talosta), Toivola (Toivosen nahkuriverstaasta), Raamin hotelli, *kakskerroksine oikee vanha talo, joka palo 1918* (< Matilda Sinisalo, s. 1887). Ristimäen hautausmaa oli vihitty 16.10.1798, ja v. 1910 siihen liitettiin kappale Korotniekanpeltoa, jota oli viljellyt Halosen talon lampuوتي Petter Jahnukainen. Se sai nimen Lepola, josta myöhemmin tuli kaupunginosan nimi. Vanha pitäjätupa (vrt. haudankaivaja Steffan Manninen 1810, Dödgräfvaretomt 1848) oli purettu Lepolan tieltä ja uusi rakennettiin Riihihaudanmäelle (murteen *riihhauvvamäk*), joka oli saanut nimensä hävinneestä Halosen riihestä. Sanan-Lennättimessä 1857 (no 42) oli uutinen riihen palosta Kelkkalan kylässä Halosen kartanossa kaksi virstaa (Pietarin) esikaupungista. — Hautausmaan porttiaukion oikealla puolella oli Veikkola, veljekset Himasen liiketalo, jonka oli perustanut heidän isänsä Tahvo Himanen (s. 1853 Muolaan Himalassa) ja vasemmalla Petter Jahnukaisen talo (s. 1852 Viipurin pitäjän Näävälässä). Paikalla oli ollut aikaisemmin Halonen (Juho Halonen 1823), johon Jahnukainen oli v. 1892 tullut lampuodiksi. Mainitulta aukiolta lähti hautausmaan kiviaidan vieritse Kiviaidankatu (ent. Tiiliruukinkatu 1902) Tiiliruukintorille.

Ristimäestä kaakkoon ja etelään levisi Kelkkalan laaja ja tiheä asutus. Vanhan kylän piirteet on kuvattu komissiomaanmittari Claes Henrik Nybergin mittauskartassa (1833), johon on merkitty kahdeksan talon tontit, ja kylän vanha nimistö on varamaanmittari C.O. Addensin selostuksesta Delnings Bok öfwer Kelkkala Samfällighets ägor åren 1845 och 1846:

Ristimäenpelto, Kartanopelto, Suurpelto, Uudispelto, Stenberginpelto, Keskipelto, Taalikan Pienipelto, Taalikkapelto, Meurosenpelto (Möyrysenpelto), Yliniitynpelto, Wossinaluspelto, Riihentauspelto, Mättäikköpelto, Haka-Heikin pelto, Ahopelto, Kartanopellonalusniitty, Ristimäenalusniitty, Mustasaarenniitty, Mättäikköniitty, Kotisuonniitty, Romananniitty, Kartano-niitty, Romanansuo, Taalikannurmi, Meurosenniitty (Möyrysenniitty), Reisteninsuo, Musta-

saarenluhta, Hevoshaanniitty, Haka-Heikin niitty, Haka-Heikin suo, Sandelinniitty, Välisuo, Ristimäenkangas, Ruukkialussuo, Kolikkokangas, Ristimäki, Taalikankataikko, Stenbergin-aho, Hautauspaikka, Haudankaivajantontti, Rainiokangas, Pitkäsuonreuna, Pitkäsuo, Pitkän-suonlaita, Pitkäsuonmäki, Mammakivenmaa, Meurosensuo (Möyrysensuo), Meurosenlehto (Möyrysenlehto), Meurosenmäki (Möyrysenmäki), Vossinmäki, Hämäläisenmaa, Palomäki, Mustasaari, Mättäikönmaa, Haka-Heikin maa (äänneasultaan nykyaikaistettuina).

Luetteloa täydentää C.O. Addensin rajakuvaus Röse Beskrifning upp-rättad under verkställd räläggning af storskifts råerne uti Kelkkala Sam-fällighet år 1847, johon sisältyvät Kelkkalan lisäksi Huhtialan, Kangas-rannan ja Talikkalan rajanimet:

Meurosenrannanraja (Möyrysenrannanraja), Meurosenraja (Möyrysenraja), Pitkäsuonraja, Weklistinlehdonraja, Kolikkoinmäenalusraja, Maantienraja, Lähdepellontausraja, Ruukin-pellonraja, Kangasrannansalmenraja, Lähdeniemenraja, Lähdeniemenmäkiraja, Rainionkan-kaanraja, Änkäänniitynraja, Sudenmäenrainioraja, Mustasaarenluhdanraja (äänneasultaan nykyaikaistettuina).

Asutuksen tihetessä ja satojen esikaupunkitonttien syntyessä suuri osa edellä luetellusta paikannimistöstä hävisi, joskin sen tilalle syntyi stereo-tyyppisiä harkinnaisnimiä tai tontit saivat vuokraajiensa ja omistajiensa sukunimen. Kelkkalan vanhoja pelloja ottivat käyttöön etenkin Kannak-sentien varressa venäläiset vihannesviljelijät, korotniekat, esim. Fedotov, Kruglov, Taikov. Esimerkkinä mainittakoon, että v. 1899 jaettiin talon rek. 1 maat siten, että Natalia Fedotovin maat, murteen *vetatohvima*a, sijait-sivat Kannaksentietä länteen päin Talikkalan ja Kangasrannan kylien rajaan: etelässä Salomon Roiskon maahan (nyk. Kiesilään) ja pohjoisessa kohti Rosuvoita, Juhana ja Elias Mansikan, Tahvo Pullisen, Pietari Holman ja Risto Hiltusen maihin. Vasili Taikovin perillisten tila Anttila, murteen *taikkovima*a, oli kaupungin, Pietari Halosen, Elias Mansikan perillisten ja Jaakko Kulhan maiden välissä ja se kantoi veron myös Ruukinalussarka (erotettu 10.9.1877) ja Kilpa-ajorata l. Romananniitty (erotettu 2.2.1887) -nimisiltä palstoilta (Maanmittaushallituksen arkisto G 3^{a1}, 39/1—4). Mei-dän mökkimme oli Natalia Fedotovin maalla.

Kaupunki lunasti Feodor Taikovin maan v. 1920 ja Natalia Fedotovin ja Eugenie Kiaschkinin maat v. 1922.

Lepolan viereisille Korotniekanpelloille oli vuoden 1918 jälkeen syntynyt Kelkkalan omakotialue, mutta sen etelä- ja länsipuolella vanhalla Risti-mäenkankaalla ja Ristimäenalusniityllä oli asutus vanhempaa, osaksi jo 1800-luvun lopulla syntynyttä. Näille Juho Hallenbergin, August Jakobssonin ja Anna Ikävalon omistamille maille (entistä Räikkösen taloa) oli syntynyt tiheän sekava mökkiasutus, josta erottui Hallenbergin, myöhem-min Kruglovin omistama huvila *ruklohvimäellä* (myöh. Vihannesmäki). Ristimäenalusniityille (1798), meidän aikamme *Ruklovipelloil*, oli vuosisa-dan alusta lähtien syntynyt mökkejä savisten katujen varsinne, joiden nimet toivat mieleen entiset kaali- ym. maat: Tarhurintie, Nauriskatu, Nurmi-katu, ym. Ne päättyivät yleensä Kelkkalan valtaväylään, Valtakatuun, jonka varteen oli 1907—08 talkoovoimin noussut Työväentalo, vähän myö-hemmin rakennetut mm. Koistisen harjatehdas ja v. 1913 Juho Heiton kauppa.



Lepolan hautausmaan portti.



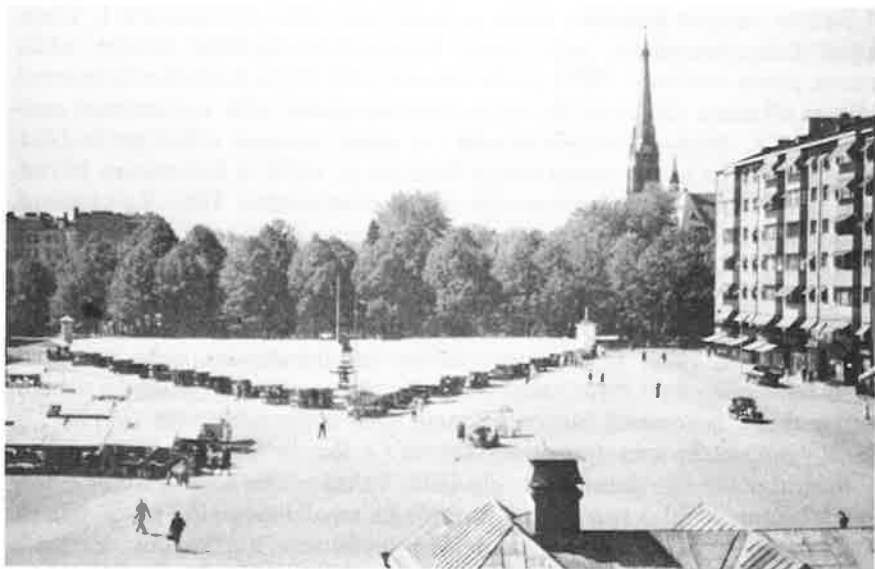
Kukkulankylää Kannaksentiellä Kelkkalassa. Rakennukset purettiin tien oikaisussa v. 1936—37. Mikkelin Maakunta-arkisto.

Heiton kaupan kohdalta nousi primitiivinen katu (Heikinkatu 1. Linjakatu) Kelkkalanmäelle, jolle syntyi kansakoulukompleksi (kolme rakennusta, joista vanhin v. 1892), joten sitä sanottiin myös Kansakoulunmäeksi. Minun aikani sitä sanottiin myös Nissilänmäeksi, sillä vanhempani asuivat siellä v. 1910—1916 (Ylä-Nissilä) ja mäen juuressa setäni perhe (Ala-Nissilä). Vanha naapurimme Pekka Malinen (s. 1870) ei kuitenkaan käyttänyt enää nimeä, kun haastattelin häntä sotakeväänä 1943 Kelkkalassa. Taikovinpellolla oli *taivaakivi*, korkea kivi, *jantusekallio*, jolle mökkinsä oli pystyttänyt vuoden 1910 tienoilla kivimies Jantunen, *hyypeelatsi*, jolla asui hevospies Fredrik Hyypiä, *jakolehvikulppa*, joka näkyi kyökkinne ikkunaan ja jonka takana kohosivat punatiiliset kauppaneuvos Konstantin Jakovleffin v. 1878, 1897 rakennuttamat tulitikkutehdas, saha ja sauna. Siinä lähistöllä olivat myös vähäinen *tikkumäki*, *ruukitupa*, jonka oli ostanut ennen meitä hevospies Juones Ellonen, sekä *heito sikurtehas* (1915—17), jossa valmistettiin sota-ajan terveyskahvia (< Roosa Nissilä, s. 1874).

Kansakoulun alarakennuksen ohi kulki Valtakadulta eroava Koulumestarinkatu (ent. Koulukatu) Kiesin ja Patjaan maalaistaloihin, joista jälkimmäinen oli hävinnyt jo ennen meidän tuloamme Kelkkalaan. Patjaalla syntynyt Anni Hynninen (s. 1873) muisti vielä sotakeväänä 1943 nimet Romananniitty 1. Kilpa-ajorata 1. *Ajopaana*, *Taalikamäki*, *-pelto*, *-pettäikkö*, *Ruosteikkoniitty*, *kiesi riihpelto*, *hallemperi pienniitty*, *roisko rajaportti* Patjaan ja Kiesin (ent. Roiskon) talojen välillä. Helena Hottinen (s. 1875) kertoi lapsuutensa ajoilta, että *sielhä meikii niityt* (Roiskonniitty) *olliit iha siel Kiesi ja Anttosii takan, kaks peltoo ol meil* (Roiskoilla) *ja sit ol tippeli* (Dippel) *tiilpelto*.

Kannaksentien ja ratapihan välissä oli laaja hautausmaa-alue: ensimmäisenä Koiramäellä ruotsalais-saksalainen hautausmaa, venäläinen hautausmaa, Suomalaisen maaseurakunnan hautausmaa, jonka vihki 2.6. 1868 varakirkkoherra Johan Vitikka, juutalaisten ja muhamettilaisten hautausmaat sekä Suomalaisen kaupunkiseurakunnan uusi hautausmaa. Samassa rivissä olivat Kaupunginhaka ja viimeisenä Träskmaninhaka, murteen *reskmannihaka*, jossa oli ollut seppä Vilhelm Träskmanin paja (1883—) ja sitä ennen Juho Uskin paja (1867—). Vastapäätä Kannaksentien toisella puolella oli Esanmäki 1. Esulanmäki (asunut joku Esa Suutarinen), kauempana Mammakivenmäki, johon venäläiset v. 1914 rakennuttivat korsuja ja joka myöhemmin tasoitettiin maantietä varten.

Matkan päästä Kannaksentie ylitti Kiertoradan ja siitä erosi tie Maaskolaan, joka v. 1845 oli jaettu kahdeksi: Ala-Maaskola 1. Alahovi ja Ylä-Maaskola 1. Ylähovi. Edellisen kaupunki antoi kunnalliskodiksi, jälkimmäisen omisti Thesleff-suku ja siitä erotettiin vielä v. 1917 ns. Roiskola 1. Roiskonniitty, Roisko Njttu 1819 (vrt. Anders Roisko 1560 VA 5197: 104 v). Rajaselostuksessa Protokoll och Rösebeskrifning öfver Skatte hemmanest N:o 1 i Maaskola by 1866 on mainittu seuraavat paikannimet: Ojanvarsiraja, Pöntönmäki, Köökkimäki, Pöntönmaa, Puodintaus, Hevoshaka, Teräväiseniitty, Hytykkäsuo (vrt. N hytyckäin 1551 VA 5039:10), Rajanmaa, Tienhaaranaa, Ukonautio, Hovinpelto, Ruosteikonniitty, Peräsuo, Vaivaisiennii-



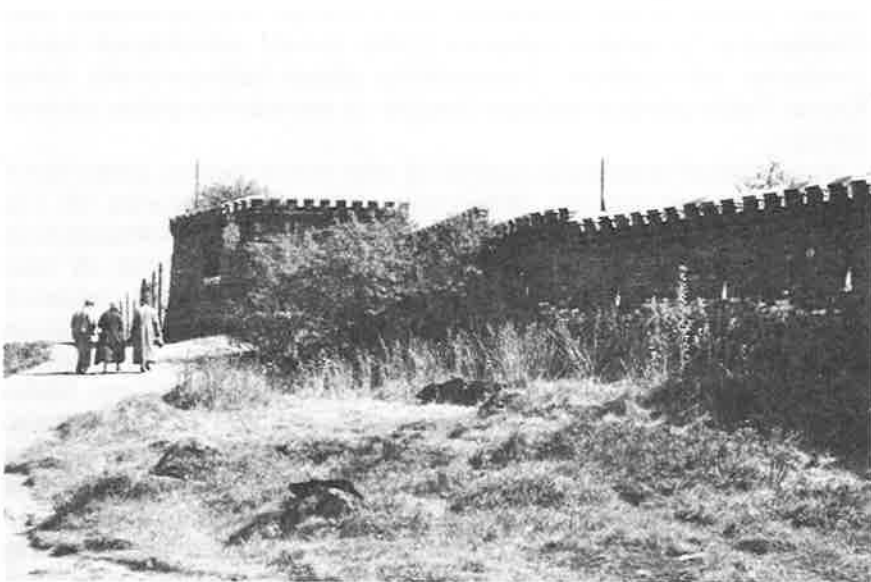
Punaisenlähteentori. Taustalla Torkkelinpuisto.



As. Oy. Brahenlinna.



Kaupunkia nähtynä Patterinmäeltä. Oikealla Torkkelinkatu.



Patterinmäen tiilimuuria. Kuvalaina L. Pettersonilta.

tynsunti (ks. ed. Antti Vaivaisen torppa 1547) ja Hiekkakuoppa, joista edellä mainittu Pekka Malinen muisti vielä Kotipellon, Suonpäänpellon, Pönteinpellon ja Instuutinmäen (Maaskolassa v. 1860—63 toimineen maanviljelyskoulun paikka).

Kelkkalan kylää Liimatan rajalla sanottiin Vanhaksi-Kelkkalaksi, jossa oli Räikkösen talo, entinen Härmäläisen talo (vrt. Fredrik Härmäläinen 1800-luvun alussa), johon kuudennusmies Wilhelm Räikkönen oli v. 1834 tullut vävyksi. Talon viimeisestä omistajasta Räikkösestä oli Viipurin kaakkoisiin asemakaavoittamaton kaupunginosa Räikkölä saanut nimensä. Sen ja Liimatan rajana oli Papulanlahdesta Vitsataipaleenlahteen juokseva Papulanjoki (1865) l. Liimatanjoki. Sen yli aikoinaan oli rakennettu Säiniönsilta, Säiniö Bro 1547, Seinie silta 1554, Säijne bro 1560, Segnia bro eller Limitala (= Liimattala) 1655, joka ainutlaatuinen nimi on yhdistettävissä läheiseen Säiniön kylään, Seyna ligendis i Wijborgx sochen 1447.¹¹⁶) Tämä ns. Liimatanjoki lienee aikoinaan ollut Vuoksen suiston itäisin haara.

Tämän taipaleen vähäisen alkumatkan saattoi ajaa Linnansillan — Ristiinmäen punaisella linjalla, jonka raitiovaunuissa oli punaiset valot ja lyhdyt.

Käremäensillan suuntaan

Punaisenlähteentorilta pääsi Käremäen suuntaan paraiten torin eteläkulmalta lähtevää Vaasankatua pitkin. Se kulki Torkkelinpuiston tai varsinaisesti sen kaakkoisen osan Tuomiokirkonpuiston vieritse, ja sen oikealla puolella avautui eräs Viipurin kauneimmista kaupunginosista. Siinä olivat Alvar Aallon moderni luomus, kirjastotalo (1935), Tuomiokirkko sankarihautoineen ja -patsaineen, Koulukenttä (1895) Klassillisen lyseon edustalla ja sen jatke (1903) Vanhan yhteiskoulun sivustalla. Kauempana oli Panssarilahden bastioni ja sille rakennettu Uno Ullbergin arkkitehtonisesti hieno Taidemuseon ja -koulun rakennus (1930) merelle pylväikkönsä lomitse avautuvine näköaloineen. Koulukenttien päässä kallioperustalla kohosi Ragnar Ypyän piirtämä mahtava Kauppa- ja merenkulkuopiston rakennus (1938).

Vaasankadun vasemmalla puolella oli ollut vanha suoalue, jonka viimeiset mättäiköt oli kuivattu 1870-luvulla. Käremälle aiottaessa oli Clas Gyldeńin suunnitteleman renessanssipalatsin Edenin (1912) kulmasta kääntyttävä vasemmalle Linnankadulle, joka suorana valtavyylänä oli tullut Linnansillalta ja jatkui Koivistonkadulle (väg till Kackis 1839 l. Johannekseen ja Koivistolle). Vaasan- ja Linnankadun toisessa kulmassa oli Vaasalinna, 1930-luvun rakennuksia, ja sen takana oli vuosisadan alkupuolella muotoutunut Panssarilahdenpuisto ja vielä yhden korttelin takana Mallaskatu, joka oli saanut nimensä vanhasta viinarännistä ja olutpovarnista (1876). Panssarilahden kaupunginosan lävisti Vaasankadun suuntainen Brahenkatu, jonka varrella puiston vieressä kohosi 8-kerroksinen Väinö Keinäsen piirtämä Brahenlinna (1937), jossa oli viimeinen Viipurin-kotini.

Ylitettyään Kullervonkadun ja -puistikon Linnankatu muuttui Patterinmäen juurella Koivistonkaduksi. Patterinmäkeä oli 1860-luvulla nimetty myös Kolikkoinmäen valleiksi, joiden rinteelle kohosivat modernit Teolli-

suuskoulun ja Sahateollisuuskoulun rakennukset entiselle Piiskuumäelle, jossa oli ollut *piiskuupassas* (< Aleksanteri Lehti, s. 1881). Se oli nähtävästi vanha jo 1500- ja 1600-luvulla mainittu Teilimäki, jossa oli ollut hirsipuu, teili ja pyörä näkyen kauas yli seudun.¹¹⁷) Rakennusten taakse Patterinmäen rinteelle raivattiin Keskuskenttä (vihkiäiset 1934), josta oli tuleva Viipurin stadion. Koivistonkadun länsipuolella oli Väinö Keinäsen piirtämä Ammattikoulun rakennuskompleksi (1930) ja niiden takana Havin valleilla Uno Ullbergin suunnittelema ulkoilmateatteri (1934). Valleista etelään Kelo- polusta ja Vallinrinteestä alkoi entisen Kaupunginhaan (1876) alueelle syntyä viehättävä Havin omakotialue, ensimmäisenä Juhani Viistein suunnittelema seitsemän rakennuksen kompleksi Oy Honkala (1921).

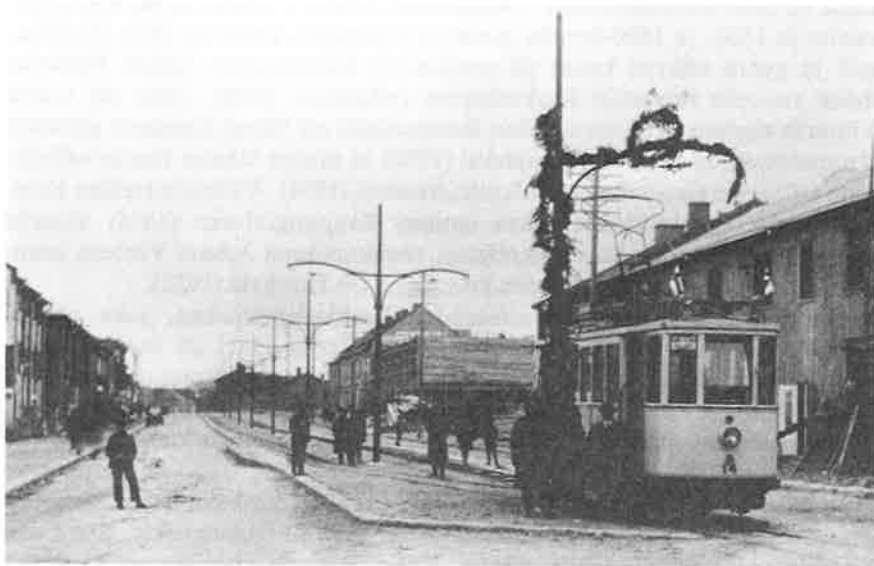
Havinlahti muodosti Viipurinlahden kaakkoispohjukan, joka ulottui Käremäensiltaan saakka. Tämä rantama l. Vanha-Havi oli vanhaa teollisuus- ja varastoaluetta (ks. ed.), mihin liittyvät nimet Aparaatinranta, Öljykellarikallio ja Kirassiryki (ven. *kerosin* polttoöljy, petroli). Haville oli jo 1700-luvulla rakennettu Pyhän Nikolauksen ortodoksinen kirkko (Tserkov Sv Nikolaja 1785).

Koivistonkatu haarautui Suurkaduksi, joka vei keskelle itäisiä kaupunginosia: Kolikkoinmäkeä ja Kangasrantaa, sekä Käremäentieksi, jota pääsi Käremäensalmen ylittävälle sillalle. Koko alue oli vanhastaan kuulunut kaupungille: Rådsland l. Rådsmarcken 1500- ja 1600-luvun asiakirjoissa. Käremäellä oli ollut kruunun tiilenpolttamo, Cronan Tegel ugn vielä 1703 (Maanmittaushallituksen arkisto G 1, 17/1). Edellä mainitusta Addensin kartasta ja sen selityksestä Delnings Bok öfwer Kelkkala Samfällighets ägor åren 1845 och 1846 näemme Talikkalan vanhan nimistön:

Rajapelto, Kulhanpelto (sn. Kulha), Uusipelto, Tiilikodanpelto, Ruukkipelto, Otsistipelto (ven. otšitš sukukartanon omistaja). Lähdepelto, Ruukinalussuo, Kolikkokangas, Ristimäenkangas, Kolikkomäensuo, Rihtalinmaa, Rainiokangas, Kolikkosuo, Kärenniitynmäki, Pienisuo, Kärenmäenlahti, Sittasaari, Hirvluoto.

Tästä nimistöstä suuri osa hävisi tiheän esikaupunkiasutuksen synnyttyä 1900-luvun vaihteessa: v. 1879 oli Kolikkoinmäellä vain kymmenisen taloa ja 48 asukasta, mutta v. 1900 jo 847 taloa.¹¹⁸) Haastateltava Vilho Vilkkio (s. 1882) muisti vain nimet Huotarinaho (vrt. Anders Huotari 1880), Raivaa-jankulma, raittiusyhdistyksen rakennus Kangas- ja Vilhonkadun kulmauksessa, Rajapelto, Tiilikodanpelto (murteen *tiilkovapelto*), Vilhonmäki, Riukukallio (murteen *riukkallijo*), Sokininmäki (sn. Sokin) ja muistoina Dippell-suvun omistuksista *tippelikuaset, -lähe, -ranta, -saaret*.

Patteritöiden yhteydessä v. 1915 rakennettiin silta Dippelinsaarten kohdalle Havinlahden l. Käremäenlahden yli. Paikalliset asukkaat käyttivät sitä ylikulkupaikkana ja nuoret kuherteluun, mistä johtui sillan nimi Huokaustensilta t. Liteinyinsilta (ven. *liteinyj* valu-). Silta purettiin 1920-luvun alussa. Kadunnimistössä ovat Hovinpellontie (Dippelin hovi), Kärenniityntie, Mansikankatu, ent. Taavetinkatu (1913), talollisesta Taavetti Mansikasta (1854), Junttilankatu Junttilan talosta, Mattilankatu, ym. Ristikiventie leikkasi Valtakadun Talikkalan kirkon eteläpuolitse:



Kolikkoinmäen levennetty Suurikatu uusine raitiotielinjoineen.



Purettuja rakennuksia Käremäensillan luoteispuolella. Mikkelin Maakunta-arkisto.



Rajakatu Itä-Toukolan katolta nähtynä 1937.



Näkymä 1935 Kolikkoinmäellä Mäkikadun suusta Valtakadulle päin. Mikkelin Maakunta-arkisto.

Ristkiv ja ristpetäjä ol siinä, maalaiset ko tulliit Nuoraalt, Porlammist ja Sommeest ja ko ne toi vainajii hautaa, ne siit sillo tekkiit risti siihe kivvee, hakkasiit. hautumaalt tulles se tapahtu ja sit tekkiit siihe issuo petäjää puukol risti ja siin joivat sit viinaa, et piru ei tule kottii kummittelemaa, se jääp sen risti ja ristkive toisel puolel (< Vilho Vilko, s. 1882).

Käremäensillasta, joka välitti liikennettä Vitsataipaleensalmen yli (Witsataipalin Salmi 1703), alkoi kaakkoissuunnassa Vitsataipaleenlahti l. Käremäenlahti l. Hevossaarenlahti (Häfwos Sari Sälkä 1703, Hevossaarenlahti 1859). Sen rantaviivasta kuului vain vähäinen osa, ns. Käremäen—Pihlajaniemen alue, Kangasrannan kylään, jonka nimistöstä Addensin jakokirjassa (1845, 1846) ovat seuraavat merkinnät:

Tontti, Vironniemenpelto, Ruukkipelto, Lähdepelto, Otsistinpelto, Uusipelto, Lähdeniemenpelto, Änkäänniitty, Saunaniemenniitty, Revonsuo, Pienrainioniitty, Mustasaarenluhta (Liimantanlahdessa), Suurrainioniitty, Reisteninsuo, Kärenniitty, Sudenmäenrainioniitty, Saunaniemenmäki, Änkäänkangas, Revonsuonmaa, Rainiokangas, Likasiensuo, Änkäänmaa, Suurainiosuo, Piensuonkangas, Pihlajaniemenmaa, Kärenniitynmäki, Rihtalinmaa, Pitkäsuonlakia, Pitkäsuonmäki, Piensuo, Pitkäsuu ja vesialueella Saunaniemi (vrt. Sauna lax 1653, Saunaniemenmäki 1488) (Maanmittaushallituksen arkisto G 3¹, 41/2). — Äänneasultaan nimet on osaksi kirjakielistetty.

Kangasrantalainen tiedonantaja Sohvi Nyrkkö (s. 1888) muisti seuraavat nimet: Vironperä, murteen *vioperä*, *pihlajaniem*, Roisko-suvun vanha asuinpaikka, *maihinousupaikka*, kalastajien venevalkama, *rapaniem*, *rengaskiv*, *siltasaar*, *ruunholmiranta* (Kronholmin tiilenpolttimo), *lopotilaht*, *otsistipellot*, *rainijokangas*, -niityt (appellat. *rainio* l. *rainikko* kannokoinen raivattu alue, esim. pelto), *revomäk*, -suo, *tiilikapellot* (sn. Tiilikka), *tetrimäk* (Roiskon rengistä Petter Tetristä 1861), *tiippanamäk*, -pelto (Kangasrannan talon kolmanneksen omistajan Petter Bryggarin, 1812, vävystä Juho Tiippanasta 1880-luvulla, *kaurimäk* (Roiskon talon omistajasta Gabriel Roiskosta l. Torpan Kaurista 1863), *aatamimäk* (Adam Roiskosta), *lompka* (louhos), *suurkiv*, *ruutlammisuo*, *likasiimäk*, *kunturanta* (sn. Kunttu), *piippukiv*, *munnemäk* (sn. Munne). Myös kadunnimis-tössä on jälkiä entisestä paikannimistöstä: Kangaskatu, Kaurinkatu (Gabriel Roisko), Lompkakatu, Lukkarinkatu, ent. Vilpinkatu (Vilppi l. Filip Roisko 1859), Roiskonkatu (Anders Roisko 1809), Niittykatu (Kärenniitty), Rihtalinnankatu (Rihtalinmaa), Ropanraitti (vrt. vanha Ropan torppa), Siikrinkatu (Sigfrid), ym. — Kangasrannan perillä oli ns. Oravakylä (harkinnaisnimi).

Suuri osa Vitsataipaleenlahden itärannasta kuului Huhtialan kylään, osa Pihlajaniemestä ja Hewossaari, Hewossaari Stadga Lägenhet 1785, johon maatonut oli Skrifware Holman 1653. Kartassa öfver Hewossaari enstaka hemmans N:o 1 egor uti Hewossaari by år 1833 ovat nimet Halkosaari, Kiviluoto, Suurluoto, Pienluoto ja Skrifvari Saari, Wackmästar eller Fogdi saari sekä Häfwossaari ovat melkein toisiinsa maatuneita (Maanmittaushallituksen arkisto G 3, 1/11). Viipurin linnan omistukseen viittaavat jo monet paikannimetkin. Addensin jakokirjassa (1845, 1846) ovat nimet:

Huutokallionpelto, Rakokivenpelto, Ruomarannanpelto, Ahopelto, Pihlajaniemenpelto, Rantaniitty, Mataraniemenniitty, Aataminniitty (Adam Roiskosta), Änkäänniitty, Huutokallionmäki, Änkäänkangas, Likasiensuo, Rantaniitynsaari, Rainiokangas, Pihlajaniemenmaa.

Kuvauksessa Häfde- och skogsmarksbeskrifning öfver Hewossaari år 1859 (Maanmittaushallituksen arkisto G 3¹, 45/2) on mainittu

Saarenpäänpelto, Perukanpelto, Ahopelto, Suurpelto, Keskipelto, Koppelpelto, Vitimenpelto, Körrökallionpelto, Kannikanniitty, Kotiniitty, Putkisaarenniitty, Foudinsaarenniitty, Riivarinsaarenniitty,

ja rajakuvauksessa Rålägningsbeskrifning öfver omkretsraerne kring Hevossaari enstaka hemmans alla egor år 1859 (ed. lähde) ovat nimet Vitsataipaleensalmenraja, Luodonsaimiraja, Luodonsalmen Huhtaniemenraja, Kokonhautaraja, Hevossaarenlahti. Nykynimistöissä olivat tunnettuja *huutokallijo*, josta huudettiin venettä Tirhiän puolelta, *tammilehto*, *rajakiv*, Kangasrannan rajalla, *rakokiv*, *rakokivepelto* l. *ryhäsepelto* (sn. Ryhänen), *rantniityt*, *suur ja pien rainijomäk*, *suvemäk*, *tiesuokangas*, *änkäänniitty*, *suveaita*, *ruomaranta*, *veshautaa sannoit ruomaks* (< Anni Hynninen, s. 1873) ja *suurluoto*, *pienluoto*, *huhtamäerainijoruukki*, *tiiltehas hevossaares*, *mut ei sitä ennää sillo olt ko mie oli* (< Sohvi Nyrkkö, s. 1888).

Huhtialan perillä kiertoradan takana oli *uuskylä* l. *uusseelanti* (lainanimi) l. *sant höörmanni* (mustalaisten suosima).

Käremäensillan toiselta puolelta alkoi Vitsataipale, Vitsataipal 1785, jonka vanhoista asukkaista on mainittu esim. Simon Wasinkätinen 1689. Sillalta kääntyi tie oikealle Pappilanniemeen (Albrechtsö 1703), jossa oli Viipurin maaseurakunnan vanha pappila (ks. ed.). Sinne oli rakennettu itsenäisyydenajan ensi vuosina naisten urheiluopisto Tanhuvaara, jonka uimaranta oli entinen *herroihiekka* (Herroinhiekkapelto 1859). Sillalta vasemmalle olivat Tirhiä (Salmis eller Tirhiä, omist. Sigfrid Tirhiä 1785) ja Nuoraa, jonka asutushistoriallista nimistöä edustavat mm. *vennäikorp*, *-laht*, *-saar* (1833, 1860), *laplaht*, *lintumus*, *käräjämäk*, ym. Kylästä on poimittu vanha tarina, että *vissataipaleest haettii vissat ja lyöti kärjä-mäel*.

Kangasrannan ja Kelkkalan kylien välissä sijaitsi ns. Talikkalan niitty-palsta, josta Addens jakokirjassa (1845, 1846) on luetellut seuraavat nimet:

Suurenmäenpelto, Meurosenpelto (Möyrysenpelto), Suurenmäenrainioniitty, Reisteninsoppi, Suurainionniitty, Reisteninsuo, Mustasaarenluhta, Meurosenniitty (Möyrysenniitty), Suurainiosuo, Pitkäsuonmäki, Rainiokangas, Piensuokangas, Möyrysenmäki (Meurosenmäki), Pitkäsuu, Pitkäsuonlaita, Pienisuo, Meurosenlehto (Möyrysenlehto). Alue rajoittuu melkein maatuoneeseen Liimatanlahteen (Limata lax 1833). — Siellä oli viimeksi Anttosen talo, jonka maat kaupunki osti v. 1907.

*

Punaisenlähteentorilta pääsi itäisiin kaupunginosiin myös Pellervonkatua ja Torkkelinkatua. Pellervonkatu, entinen Vuohikatu (Get Gatan 1839), oli varhaisvaiheessa nimitetty myös Si(m)pkasolaksi, murteen *sipkasola* (< Aleksanteri Lehti, s. 1881) muistoksi Balkanin Sipkan solasta ja Suomen kaartista venäläis-turkkilaisessa sodassa. Se oli ilmeisesti sama kuin Solakatu 1894¹²⁰), joka hitaasti kohosi kohti Patterinmäkeä. Sen vasem-

malle puolelle korttelin taakse jäi Myllymäki (Qvarnbacken 1899), josta viimeinen mylly oli purettu v. 1883, ehkä vanhalta nimeltä Vuohimäki I. Pukkimäki I. Kilimäki, ellei sillä sitten tarkoitettu Patterinmäen kaakkoisosaa. Tämä Vuohimäki kuului entiseen Pietarin puoliseen esikaupunkiin (1876), ns. Vuohikortteliin (Get Qvarteret 1835), jonka pohjoisosassa oli ollut vanha hautausmaa (Fridhof 1706) jossakin Vilkenkadun (Wilkes gränd 1878) lähistössä. Katu, joka lävisti Kalevan- ja Kannaksenkadun, oli saanut nimensä Vilken koulun ja rahaston perustajasta Adam Vilkestä (k. 1847) ja jatkui Papulanlahteen, ja sen päässä oli vanha palokuuri. Viime sataluvun lopulla kaupunginosan nimitys Anina muutettiin Kalevaksi, kuten sanottu, ja sen kadunnimistössä oli runsaasti kalevalaisia aiheita: Ainonkatu (ent. Pukkikatu), Otavankatu (ent. Kilikatu), puistomainen Kullervonkatu, Sammonkatu (Samponkatu 1894), Tapionkatu, Pellervonkatu ja valtaväylä Kalevankatu, jonka piti ulottua Myllyaukiolta kilometrien mittaisena läpi Ristimäen Kiesilään ja Räikkölään.

Puolitekoista Kalevankatua pääsi Rosuvoinkulpille, joten parempi oli poiketa Uuden yhteiskoulun kohdalta Pellervonkadulta Ainonkadulle, vanhalle koulutielleni, jota pääsi aina Patterinmäen koillisjuurelle uuden Väinö Keinäsen suunnitteleman Vesilinnan (1930) tuntumaan. Sen vieritse nousi vanha Tykkitie, jota oli käytetty tykkien hinaamiseen Patterinmäen huipulle. Vasemmalle vanhan kunnallissairaalan vieritse kulki Kappelitie (sairaalan kappelista) kohti Kannaksentietä, ent. Maneesikatu (1913), maneesista I. santarmimaneesista, ratsastushallista, jossa kiertävät ilveily- ja voimisteluseurat olivat näyttäneet taitojaan. Pienellä aukiolla maneesin ja vallien välissä oli ollut Lopotinkaivo I. Frimaninlähde.¹²¹) Patterinmäen itärinteeseen vesisäiliön viereen olivat nousseet Paavo Uotilan piirtämät tuberkuloosisairaala (1929) ja Kaupunginsairaalan rakennukset (1926–28), jotka peittivät alleen Lepikkorinteen ja -polun sekä sen viereisen valtavan Rapakiven, vanhan koulupolkuni, joka kulki Tiiliuuninkadun päästä Lippupatterin portille.

Tämä ns. Hirviaukio oli jo 1700-luvun lopulla muodostunut Viipurin tiiliteollisuuden keskustaksi (Kirpitsnyj zavod 1785); 1800-luvun puolivälissä kyseisellä Patterinmäen rinteellä oli Vasili Tihanovin tiilitehdas (Kakelfabrik och tegelslageri 1861), jolle kaupungista vuoden 1876 kartan mukaan pääsi sekä Pukkikatua että Kannaksentietä pitkin. Autio kaakelitehdas seisoi tien poskessa vielä minun koulupoika-aikanani. Kyseisestä tiilenpolttamosta oli sanomalehti Sanan-Lennätimessä 1858 (no 48) uutinen, että tuli oli päässyt valloilleen eräässä Pietarporin (= Kalevan) esikaupungin takanäissä olevassa tiiliruukkiin kuuluvassa tuvassa. Hirviaukiolta jatkui tie Tiiliuuninkadulle (ent. Tiiliruukinkatu 1913), joka vei suoraan Tiiliruukintorille, joka vielä v. 1903 oli ollut kelkkalalaisen Petter Jahnukaisen hakamaana. Tiiliruukki oli saanut nimensä alueen puolitoista sataa vuotta jatkuneesta tiilenpoltosta, joka Tiiliuuninkadun varressa jatkui vielä itsenäisyytemme ajalla.

Tiiliruukilla v. 1876 oli ollut vain seitsemän mökkiä: *tiilmäk I. tiiliruukimäk ol kivikkoist ko isä rakens sinne mökkiisä*, kertoi Alma Helenius, o.s.

Hyrynen (s. 1885). Kotini oli eri paikoissa alueella vuosina 1905—10 ja kuulin myöhemmin äidiltäni joitakin alueen paikannimiä: *kaakeltehtaamäk* (ks. ed.), *saulaani* (savenottopaikka), *ruukialussuo* (suureksi osaksi Ristimäen puolella), *riimannimäk* (sn. Friman), *tiilmäk* l. *ilomäk* (Ilon sauna), *nuopposerinne* (Nuopposen leipomo), *kulppakatu* (myöh. Lampikatu), *pajakatu*, *vossikkapirssi* (joskus Tiiliruukintorilla), *meltilatsi* (sn. Meltti 1873), *karvisepaikka* (Karvisen kauppa), ym.

Tiiliruukintorilta pääsi mm. Tikkutehtaankatua Valtakadulle, jolloin oltiin keskellä itäisiä kaupunginosia, Kolikkoinmäkeä.

*

Punaisenlähteentorilta päästiin myös Torkkelinkatua, jota oli aikoinaan nimitetty — opettajatar Rosa Hurmalaisen kertoman mukaan — Pukkikaduksi (ks. ed.).¹²² Se päättyi Patterinmäen juurelle, josta oli kiivettävä mäen päälle Lippupatterintielle, jota käyttivät vain jalankulkijat. Siitä pääsi ohi Horsmapatterin, joka loppukesällä oli liekehtivänä horsmamerenä, ja edelleen Sepänkatua pitkin Suurkadulle tai Talikkalankatua tai Vilhonkatua tai Aleksanterinkatua Valtakadulle ja taas oltiin itäisten esikaupunkien sydämessä.

Lähdeviitteet

- 1 Sanomalehti Ilmarinen 1868, no 52, ja 1882, no 95
- 2 M. Akiander, *Utdrag ur Ryska annaler* 80. — J. Jaakkola, Suomen muinaiset valtarajat vuoteen 1323, s. 107. — *Urkundenbuch der Stadt Lübeck* II 565
- 3 K. Grotenfelt, Jaakko Teitin valitusluettelo 228, 229
- 4 Nova tabula geographica totius Careliae (Valtionarkisto, karttafotostaatti)
- 5 J.V. Ruuth, Viipurin kaupungin historia 64. — Viipurin pitäjän käräjät 7.3.1645 (Valtionarkisto)
- 6 Ruuth, mt. 2
- 7 *Atlantica sive Mannheim* III 485
- 8 J. Jaakkola, Kuningas Mauno Eerikinpojan unionipolitiikasta 73 ja siinä mainittu kirjallisuus
- 9 F. Jonsson, *Heimskringla* II 143. — A.I. Arwidsson, *Handlingar till upplysning af Finlands häfder* VI 236
- 10 Valtionarkisto (VA) 4994:95; 5238:21; 5003:85, 86; 5179:25; 5197:23 v; 5008:20 v; 36:50, 7; 5499:11; 5059:2—4; 5061:21; 5088:1, 33; 5237:7, 20; 5251:13; 5008:25 v, ym.; Mustakirja 27. — Ks. Viljo Nissilä, Viipuri paikannimien valossa. Kalevalaseuran vuosikirja 37 (1957), s. 156 ja siinä mainittu kirjallisuus. — Viljo Nissilä, Suomen Karjalan nimistö (1975), s. 216, 217
- 11 Reinhold Hausen, *Finlands medeltidsurkunder* (FMU) I 122, 124. — VA 4994:46; 5125:22 v; 5194:10; 5126:38 v. — Nimi on oletettu Sammonsareksi, sillä se on mainittu läheisten Vatikiven (Watukiu) ja Laiharannan (Layarawtha) yhteydessä (Mustakirja 27). Nimi on tullut myös Viipurinlahden Suonionsareksi (Soniansari 1557) (Toivo J. Paloposki, Viipurin pitäjän historia I 70). — *Geographisch afritjning uppå Wiiborgz Stadz Räär och Röör, som begichz och syntes dn 21 och 22 Junij Åhr 1653* (Viipurin maistraatin arkisto. Mikkelin Maakunta-arkisto)
- 12 *Sverges traktater* I 11, 118
- 13 *Diplomatarium svecanum* I 815
- 14 VA 4994:17; 5052:32; 5060:14. — Nissilä, Friisiläis-alankomaalaista aineistoa Suomen nimistössä. Virittäjä 1963, s. 350—352. — Erkki Kuujo, Inkerin varhaisemman historian keskeisiä kysymyksiä. Suomalainen Tiedeakatemia. Esitelmät ja pöytäkirjat 1969, s. 233, 234
- 15 *Geographisch afritjning 1653*. — VA 5194:10 v; 80:34; 76:26; 5124:8; 5194:9
- 16 Jaakkola, Suomen varhaishistoria 486 ja siinä mainittu kirjallisuus (mm. J.G. Liljegren, *Runurkunder* 60)
- 17 *Den finlandssvenska Bosättningsens ålder och ursprung* (Finsk Tidskrift 155, 1954, s. 112)
- 18 VA 5036:48; 5060:50; 5641:62, ym. — Ruuth, mt. 4
- 19 Gabr. Lagus, *Kuvauksia Viipurin historiasta* I 15
- 20 *Geographisch afritjning 1653*. — Erich Aspegren, *Geographica Descriptio Uppå The Byar som Åhre Inom Milekreitzenn J. Wijborg 1655* (Ruotsin valtionarkiston karttafotostaatti)
- 21 Lagus, mt. I 15. — Ruuth, mt. 632
- 22 Maanmittaushallituksen arkisto (MHA) G 3, 12/2, 12/3
- 23 VA 5018:2, 4; 5088:1. — R. Rosén, "Kolmas ristiretki Suomeen". Historiallinen Aikakauskirja 1945, s. 20, 21. — Laguksen mukaan (mt. I 16—18) Linnansaaren nimitys on johtunut siitä, että se kuului Viipurin linnan hallintaan. Saarelle syntyi Vanha Viipuri ja myöhemmin linnasta kaakkoon sijaitsevalle niemelle Uusi Viipuri
- 24 *Palmsköldska samlingen* LXI 479. — Lagus, mt. I 12
- 25 *Atlantica eller Manheim* III 485. — Lagus, mt. I 12
- 26 Uusi Suometar 1879, lisälehti 88 seur. — Eräässä vanhassa lähteessä (Ruotsin valtionarkiston Muscovitica-kokoelmassa 1500-luvun alkupuolelta) kerrotaan tietäjä Viippenistä: Anno Item en spåman hett Wippen, then fick Wiborg etc. 1293 namn aff i her Per Jönssons tid, han let först begynne Wiborg stad (Hist. Ark. XIII 373). — Vipus-mainintoja on myös Kaakkois-Karjalan kansanrunoissa. — VA 4998:93; 5196:36
- 27 Lagus, mt. I 13, 14
- 28 J.J. Mikkola, Venäläisistä kronikoista pohjoismaiden keskiajan historian lähteinä (Historiallinen Aikakauskirja 1928, 3, s. 189). — Rosén, mt. 19) on samaistanut Vielandan-nimen Säkkijärven Vilajokeen. — Venäläisissä kronikoissa Viipurista mainittu Vybor-asu on varmaan yhdistetty Novgorodin ja Pihkovan alueen nimiin Vybores ja Vyborovo, joihin sisältynee henkilönnimi Vybor. Myöhemmin syntynyt venäläinen kertomus väitti, että novgorodilaisen ruhtinaan Gostomyslin poika Vybor — karkoitettuaan varjagit — oli hyökännyt näiden maihin ja rakentanut kaupungin, jolle antoi nimensä Vybor. — Itse asiassa skand. Vi-borg on assosioitunut novgorodilaiseen Vyboriin (Mikkola, mt. 188)

- 29 Rolf Pipping, Kommentar till Erikskrönikan 413. — Carl-Eric Thors, Stadsnamnen i Finland. Ortnamnssällskapets i Uppsala årskrift 1949, s. 23, 24. — Vrt. linnan lähistössä Pyhäkallio, Pyhekallio, slotsens fiskerij 1562 VA 5238:22. — Den finlandssvenska bosättningens ålder och ursprung. Finsk Tidskrift 1954, s. 112
- 30 Karl Gustaf Ljunggren, Medellågtyska drag i gamla nordiska ortnamn 139, 140
- 31 Gotländsk ordbok I 81, 82. — Herbert Gustavson, Gotlands ortnamn. Ortnamnssällskapets i Uppsala årskrift 1938, s. 7, 8. — Viipurin nimen vanhimpia merkintöjä: Castrum Wiborg 1295, Wiborgh 1308, in Wiborg 1310, borgare i Wyburg 1323, Petrus Ioannsson, aduocatus Wiborgensis 1326, Wuborch 1336, unsres slots Wuburch 1343, Sigismundus Petersson, praefectus Viburgensis, ym. (Diplomatarium Suecanum II 195. — Sverges traktater med främmande magter I 310, 333, 370, 407, 448). — Liv-, Est- und Curländisches Urkundenbuch I 559, II 222, 299, 366, 475, 734, 776. — FMU I 80, 100. — Mustakirja 27
- 32 VA 5088:1, 5; 4994:17 v; 5058:2. — FMU I 124
- 33 V. 1293 ja 1322 on linnasta käytetty venäläisissä kronikoissa nimitystä **gorod kaupunki** (M. Akiander, Utdrag ur ryska annaler 77, 85, 100). — VA 5216:22; 5196:33, 35, 37, 38 (v. 1560). — Ruuth (Rosén), mt. I 198, 242. — B.O. Nymalm, Plankarta öfver Wiborg stad jemte förslag till ny reglering af förra St Peterborgska förstaden etc. 1861 (VA). — A.E. Modeen, Plankarta af Wiborg 1876 (VA). — L. Ch. Stobaeus, Planta öfver Wiborg 1703 (VA)
- 34 Lagus, mt. I 73, 79. — Ruuth (Rosén), mt. I 242. — Ruuth, mt. 643, 939, 515
- 35 Ruuth (Rosén), mt. I 198, 242
- 36 Viljo Nissilä, Viipuri paikannimien valossa. Kalevalaseuran vuosikirja 1957, s. 167, 168. — Arwidsson, mt. III 7, FMU I 328
- 37 Nymalmin kartta 1861 (VA). — Nissilä, mt. 168. — Joh. Stråhlman, Grund Ritning Öfver Wiborgs Stad etc. 1820 (VA)
- 38 VA 5090:19; 5126:120; 5237:92, 106. — Medio av 1600-talet (VA). — Plan von Wiborg 1739 (VA). — Nymalmin kartta 1861 (VA). — Lagus, mt. I 77. — Ruuth, mt. 283, 364
- 39 Lagus, mt. I 190. — Ruuth, mt. 283. — S.W. Palmroth, Karta o Gorodskoi tsasti Kron St Anny i Tervaniemi ili Kosy etc. 1847 (VA). — S.W. Palmroth, Project Karta öfver Kron St Annae eller den så kallade Tervaniemi stads delen 1847 (VA)
- 40 J. Stråhlmanin kartta 1785, 1786 (VA). — Sanansaattaja Viipurista 1836 (no 45). — A.E. Modeen, Plankarta af Wiborg 1876 (VA). — Nissilä, Vuoksen paikannimistö I 285, 286
- 41 VA 5237:8; 5641:56. — Nissilä, Suomen Karjalan nimistö (1975), s. 224
- 42 Viipurin kaupunkiseurak. kirkonkirj. jälj. 751, s. 1, 42 ym. (VA). — W. Gyldeén, Plan af Wiborg 1839 (VA). — Nymalmin kartta 1861 (VA). — Ruuth, mt. 632
- 43 Nissilä, Viipuri paikannimien valossa 172 ja siinä mainitut lähteet
- 44 VA 5006:28; 5054:54; 5171:113 v; 5190:13. — Nymalmin kartta 1861 (VA). — Viipurin kaupunkiseurak. kirkonkirj. jälj. 751, s. 2 (VA). — Viipurin maaseurak. kirkonkirj. jälj. I, s. 337
- 45 Otava 1861 (no 7). — Ilmarinen 1867 (no 31)
- 46 L.Ch. Stobaeuksen kartta Planta öfver Wiborg 1703 (VA). — Modeenin kartta 1876 (VA). — Otava 1861 (no 14). — Ilmarinen 1880 (no 20)
- 47 VA 36:49; 67:28; 5000:85; 5003:75 v; 5008:20 v; 5191:20 v. — Nymalmin kartta 1861 (VA). — Alpo Salmela, Aika ennen Karjalan esikaupunkia. Osmo Kajanmaan toimittama muistojulkaisu Loikkanen ja sen VPK ym. (1956), s. 6. — VA 5124:8; 5151:29. — Nissilä, Papula ja Loikkanen. Viipurin kahden kaupunginosan nimet. Pilipuun uutisia 1970, s. 10—12
- 48 J. Stråhlmanin kartta 1785, 1786 (VA)
- 49 Sanansaattaja Viipurista 1841 (no 17). — Väinö Karvinen, Viipurin kaupungin kaakkoisliepeellä. Kaukomieli VII 58
- 50 J. Stråhlmanin kartta 1785, 1786 (VA). — VA 74:25; 5000:111 v; 5134:19. — Ilmarinen 1868 (no 25). — Nissilä, Suomen Karjalan nimistö 257
- 51 Delnings Bok öfver Kelkkala Samfällighets Ägor etc. 1845, 1846 (MHA). — Nissilä, Suomen Karjalan nimistö 37, 113, 275, 287
- 52 VA 5327:47; 5671:8. — J. Stråhlmanin kartta 1785, 1786 (VA). — Ruuth, mt. 680
- 53 Nissilä, Viipuri paikannimien valossa 177, 178 ja siinä mainitut lähteet
- 54 VA 67:33; 5144:11 v; 5237:108; 74:25, 26. — Delnings Bok öfver Kelkkala Samfällighets ägor etc. 1845, 1846 (MHA)
- 55 Ks. Sven Hirn, Vihantaa Viipuria. Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran toimitteita 1 (1976), s. 34—. — Nissilä, Suomen Karjalan nimistö 247. — VA 5171:31
- 56 VA 5000:104 v; 5003:85 v; 5204:35 v; 5705:9; 8577:19. — Arwidsson, Handlingar X 84. — Hausen, Bidrag till Finlands historia IV 449. — Geographisch afritning etc. 1653. — Erich Aspegren, Geographica Descriptio 1655. — Nissilä, Suomen Karjalan ortodoksinen nimistö

- 57 Nissilä, mt. 93, 82, 89
- 58 VA 5008:21
- 59 Paloposki, mt. 375—380. — Geographisch afrijtning 1653
- 60 VA 5151:33 v. — Nissilä, Suomen Karjalan ortodoksinen nimistö 121, 122
- 61 VA 5000:101 v; 5078:26. — Paloposki, mt. 122, 123
- 62 FMU I 122, 124. — VA 4994:65; 5036:14; 5039:52; 5064:18; 5073:2; 5115:1; 5009:171 v; 5124:4; 5165:57 v, ym. — Geographisch afrijtning 1653. — Erich Aspegren, Geographica Descriptio 1655. — Paloposki, mt. 69, 70
- 63 Sven Hirn, Vihantaa Viipuria. Viipurin Suomalaisen Kirjallisuuseuran toimitteita 1 (1976), s. 8—13
- 64 Nissilä, Suomen Karjalan nimistö (1975), s. 149, 233
- 65 Mustakirja 27, 83. — VA 5000:85; 5026:112; 5083:271; 5141:11 v; 5000:86, 79 v, 106; 5055:130; 5165:57; 5171:113 v; 5068:109; 5165:1; 4994:57. — Kartta 1858 (MHA G 1, 21)
- 66 E.A. Tunkelo, Paikannimien selitystä. Hämeenmaa I 5—20. — Suomen nimiarkiston paikannimikokoelmat
- 67 VA 5117:71; 5124:10; 5151:28
- 68 Gabr. Lagus, Ur Wiborgs historia (1895), s. 4—20. — Ruuth, mt., hakemisto
- 69 Nimien vanhoista merkinnoista on mainittu vuosiluku, mutta jätetty pois asiakirjojen numerot ja sivut. Ne ovat löydettävissä maist. Synnöve Federleyn Viipurin Karjalan kokoelmasta 1541—71 ja maist. Helmi Murasmaan poimimasta Etelä-Karjalan tuomiokunnan kortistosta 1623—99 (Valtionarkistossa)
- 70 Nissilä, Suomen Karjalan nimistö (1975), s. 167—185, 233—241, 251—259
- 71 Nissilä, mt., hakemisto
- 72 Nissilä, mt. s. 122—129
- 73 Nissilä, mt. s. 138—149
- 74 Nissilä, mt. s. 130—138
- 75 Nissilä, mt. s. 149—155
- 76 Nissilä, mt. s. 155—166
- 77 Nissilä, mt. s. 167—185
- 78 Nissilä, mt. s. 211—248
- 79 A.I. Arwidsson, Handlingar till upplysning af Finlands häfder VII, s. 114, 206; VIII, s. 34, 39; I, s. 322, 323
- 80 Nissilä, mt. s. 188—210
- 81 Aimo Halila, Viipurin kaupungin historia II (1974), s. 72, 73. — Nissilä, mt. s. 249—259. — Tauno Teräs, Paikannimistä syntyneet saksalaiset sukunimet Viipurissa keskiajalta vuoteen 1710. Kaukomieli VII. Viipurilaisen osakunnan julkaisu (1935), s. 65—77
- 82 Halila, mt. s. 27
- 83 J.W. Ruuth, Viipurin kaupungin historia I (Viipuri 1908), s. 4
- 84 Ruuth, mt. s. 29 ym.
- 85 Halila, mt. s. 21
- 86 Erik Dahlbergin päiväkirja. Tukholma 1823. Historiallinen Arkisto X, 297. — P.O. v. Törne, De äldsta vyerna av Viborg och Tavastehus. Finskt Museum XXXVIII—XXXIX, 17—26. Helsinki 1931—1932
- 87 Finlands Medeltidsurkunder III, s. 434. — Mustakirja, s. 27
- 88 Ruuth, mt. s. 26, 28. — Nissilä, mt. s. 216, 217
- 89 Nissilä, mt. s. 217. — VA 36:7, 50; 5282:35. — Ruuth, mt. s. 292
- 90 Arwidsson, mt. X, s. 84, 41. — Hausen, Bidrag till Finlands historia IV, s. 26, 449
- 91 Ruuth, mt. hakemisto. — Halila, mt. s. 256
- 92 Viipurin käräjät 8—10.4.1674 ja 19—23.11.1674. — Geographisch afrijtning uppå Wiiborgs Stadz Räär och Röör, som begichz och syntes dn 21 och 22 Junij Åhr 1653 (karttafotostaatti). — Erich Aspegren, Geographica Descriptio Uppå The Byar som Åhre Inom Milekreitzenn J Wijborg 1655 ja siihen liittyvä selitys (fotostaatteja)
- 93—122 Toistojen välttämiseksi on näissä viitteissä, jotka ovat kauttaaltaan samoja kuin edelliset, mainittu vain käytetyt teokset: Sven Hirn, Vihantaa Viipuria. Viipurin Suomalaisen Kirjallisuuseuran toimitteita 1 (1976). — Otto-I. Meurman, Kaupungin alue ja asemakaavat ja Rakennustoiminta Viipurissa. Viipurin kaupungin historia V (1978). — Viljo Nissilä, Nimistöretkeily Vanhassakaupungissa ja Papulassa. Koulu ja koulukaupunki. Tutkielmia ja muistelmia Viipurin Suomalaisen lyseon vaiheilta III (1974) ja Koulutieni varrelta ihmisiä, paikkoja ja nimiä. Kalossit ja rukkaset. Muistelmia ja kaskuja Viipurin Suomalaisen lyseon vaiheilta II (1969). — J.V. Ruuth, Viipurin kaupungin historia I—II (1908). — Alpo Salmela, Aika ennen Karjalan esikaupunkia ja Katsaus Karjalan esikaupungin syntyyn ja kehitykseen. Loikkanen ja sen VPK ym. (1955). — Viipurin kaupungin puhelinluettelo 1939. — Lisäksi Viipurin paikannimikokoelma (Paikannimiarkisto) ja haastatteluja. Karttalähteet on merkitty tekstiin.

Asumalähiömme Loikkanen Viipurissa ¹⁾

Jos meille Loikkasessa joku olisi puhunut asumalähiöstä, olisimme varmaan olleet täysin ymmällä tai ehkä ajatelleet, että asianomainen oli nähnyt tuollaisen sanahirviön Ollin pakinassa Mustapartaisen miehen vanavedessä ja tahtoi sillä nyt keikaroida. Mutta jos puhuja olisi sanonut, että tätä omaa kyläämme hänellä tarkoitetaan, olisi asia valjennut. Asumalähiö on viime vuosikymmenien aikana käyttöön tullut sosiologien ja kaupunkisuunnittelijoiden käsite, joka Loikkaseen yhdistettynä saa meidät ajattelemaan, min-käläinen tuo kotikylämme oikein oli asukkaittensa tyyssijana ja heidän erilaisten elinehtojensa tyydyttäjänä nykyajan näkökulmasta katsottuna.

Meille Loikkanen oli jokapäiväisessä puheessa ja ajatuksissammekin vain *kylä*. Tämä käsite vie meidät idylliseen maalaisympäristöön keskelle niittyjä ja peltoja ja lähelle metsää, ja se on perintöä ajalta, jolloin valtaosa Suomen kansasta sai elantonsa maataloudesta. Virallisen kielenkäytön mukaan Loikkanen oli kuitenkin runsaan viimeisen vuosikymmenensä ajan Karjalan *kaupunginosa*, osa Viipurin kaupunkia toisin sanoen. Ja niiden vanhempiemme aikana, jotka olivat Loikkasen ensimmäisiä asukkaita, kylämme oli *esikaupunki*, jonka hartaana toiveena ja haluna oli kaupunginosaksi pääseminen. Voimme sanoa, että *kaupungistuminen* oli eräs ja ilmeisesti tärkein niistä yleisistä kehitysvirtauksista, jotka ikäänkuin pohjavireenä vaikuttivat loikkaselaisten elämään monella eri alalla.

KAUPUNGISTUMISEN ERI MUOTOJA

Kaupunkeja on eri aikoina syntynyt tai tietoisesti muodostettu monestakin eri syystä. Antiikin Kreikassa kaupungit, joihin kuului tiheästi asutun keskustan lisäksi jonkin verran myös ympäröivää maaseutua, olivat itsenäisiä kaupunkivaltioita, joiden hallintomalleista ja valtiofilosofiasta on lähtöisin myöhemmän ajan valtiollinen ja yhteiskunnallinen ajattelu. Roomalaiset muodostivat valtakuntansa tällaisten kaupunkivaltioiden liitosta. Myöhemmin ristiretkien aikana kaupunkeja syntyi linnojen, kirkkojen ja luostarien suojaan, liikenteen solmukohtiin, markkinapaikoille ja satamiin. Tällaisen suojatun alueen asukkaat, burgenses eli porvarit, pyrkivät riippumattomuuteen lääninherroista ja muodostivat selvästi maaseudusta eroavan etuoikeutetun alueen, jonka asukkailla usein oli yksinoikeus kaupan ja käsityön harjoittamiseen. Suomessakin oli uuden ajan alussa vain kolme kaupunkia, joilla oli oikeus käydä ulkomaankauppaa, nimittäin Turku, Viipuri ja Helsinki. Pienemmät kaupungit saivat harjoittaa kauppaa kotimaassa, esim. ostaa maaseudun tuotteita ja myydä ne tapulikaupunkeihin, siis juuri noihin, joilla oli lupa käydä kauppaa ulkomaiden kanssa. Maaseudulla oli kaupankäynti kokonaan kielletty.

1 Esitelmä Loikkaselaiset ry:n 20-vuotisjuhlissa Karjalatalossa 5.6.1976

Yksityisomistus oli tietysti loukkaamaton ja jokainen kaupunkilainen hoiti ja kartutti omaisuuttaan niinkuin itselleen parhaaksi näki. Yhteisiä menojaan varten kaupungit verottivat jäseniään ja hoitivat näin mm. oikeus- ja järjestystoimen alueellaan. Kaupunki oli varsin suljettu yhteisö, jolla oli omat intressinsä ja joka paljolti muistutti liikeyritystä. Mikään ihanneyhdyskunta kaupunki ei kuitenkaan ollut: hygieniasta ei nykyajan mittapuun mukaan voinut puhuakaan, kulkutaudit ja tulipalot tekivät tavan takaa tuhojaan, kuolleisuus oli ainakin eurooppalaisissa kaupungeissa 1700-luvulla jatkuvasti suurempi kuin syntyyvyys, ja nämä kaupungit olisivatkin kokonaan näivettyneet, jollei niihin olisi tullut jatkuvasti uutta asujaimistoa maaseudulta.

Tilanne muuttui kokonaan teollistumisen myötä viime vuosisadan loppupuoliskolla ja elinkeinovapauden tullessa voimaan. Paikallaan pysynyt maatalousvältainen yhteiskunta alkoi aluksi vähitellen, mutta sitten yhä kiihtyvämmin teollistua ja maaseudun tilaton väestö liikkua kohti teollisuuden ja sen liepeillä syntyneiden palveluelinkeinojen luomia työpaikkoja. Kaungit tarjosivat ihmisille entistä paremmat ansiot ja kaupunkielämä koettiin muutenkin mielekkäämmäksi kuin entiset maaseudun yksinkertaiset olot, koska kaupunki monine erilaisine mahdollisuuksineen antoi tilaisuuden itse kullekin kehittää itseään omien mieltymystensä mukaan. Kaungistuminen oli merkinä elintason noususta, yhä paranevasta asumistasosta ja se oli todellista "edistystä" entiseen verrattuna monen mielestä.

Vaikka koko edellä mainittuna kehitysaikana on ollut kirjailijoita ja poliitikkoja (esim. Jean-Jacques Rousseau, Leo Tolstoi, Santeri Alkio), jotka varoittivat kaungistumisen vaaroista ja kehottivat ihmisiä yksinkertaiseen, luonnonläheiseen elintapaan, on vasta muutaman viime vuosikymmenen aikana ryhdytty vakavasti pohtimaan, onko suurkaupunkielämä sittenkään ihmiselle paras mahdollinen. Liikennevaikeudet, melu, ilman ja veden saastuminen, yhä kasvava väkivalta sekä ihmisten vieraantuneisuus ja henkinen tyhjyys ovat länsimaisten suurkaupunkien ongelmia nykyisin, kuten kaikki tiedämme. Tästä syystä ainakin USA:ssa varakkaat pyrkivät jo pois suurkaungeista ja asettuvat asumaan pienempiin asutuskeskuksiin. On olemassa vaara, että suurkaungit jäävät ennenpitkää köyhien slummi-alueeksi.

Vielä suurempi vaara uhanee kehitysmaita, sillä niissä on kaungistuminen saavuttanut jo pelottavat mittasuhteet. Siellä kansa pakenee maaseudun toivottomuutta ja nälkää suurkaupunkien liepeille todetakseen vain, ettei työpaikkoja löydy kuin ani harvoille ja että entinen nälkä ja kurjuus jatkuu monimiljoonaisessa ihmissumpussa. Parhaillaan Kanadassa kokoon-tuvan YK:n asuinyhdyskuntakonferenssin yhteydessä on esitetty, että kaupunkiympäristössä asuvien ihmisten luku kohoaa nykyisestä 1,3 miljardista 3,2 miljardiin vuoteen 2000 mennessä ja että tällä välillä tulisi rakentaa vähintään miljardi asuntoyksikköä. Tässä on todella ongelmaa viisaiden ja valtaa pitävien ratkaistavaksi!

VIIPURIN ESIKAUPUNKIKYSYMYS

Ostaessaan Papulan tilan pakkohuutokaupassa Viipurin kaupungille vuonna 1868 kaupungin hallintomiehet pitivät silmällä lähinnä sitä, että tilasta saataisiin hyvä laidunmaa kaupungin karjalle. Tässä ilmeni siis vielä entiseen aikaan liittyvä käsitys kaupungista omavaraisuuteen pyrkivänä liikeyrityksenä. Näin tilaa lienee käytettykin, koska sen asukasluku oli perin vähäinen ja jopa aleni vuosisadan vaihteeseen tultaessa samaan aikaan, kun muuanne kaupungin ympäristöön syntyi tiheä esikaupunkiasutus.

Kaupungin alue oli tuolloin hyvin ahdas. Sen rajana oli etelässä meri, lännessä Saunalahti, pohjoisessa Suomenvesi ja Papulanlahti ja idässä Patterinmäki. Kaupungin pinta-ala oli vain 4,3 km². Vertailun vuoksi todettakoon, että 1972 alussa pienin kaupunkimme pinta-alaltaan oli Kauniai-nen, johon kuului 5,8 km² eli runsas neljännes enemmän maata kuin vuosisadan vaihteen Viipurin ja että kaupunkiemme pinta-alojen keskiarvo oli noin 145 km². Asukkaita Viipurin kaupungissa oli noin 30 000, eikä väkiluku sanottavasti kasvanut.

Mutta maalaiskunnan väki kasvoi sitäkin riuksemmin. Huippu saavutettiin vuonna 1906, jolloin kuntaan muutti peräti 4600 henkeä eli määrä, joka tunnetun viipurilaissyntyisen hallintolakimiehen Eino *Östermanin* mukaan — häneltä olen lainannut muitakin tietoja tähän esitykseen — vastaa suunnilleen Espoon asukasluvun nykyistä vuotuista lisäystä. Ja tätä lukua pidetään Helsingin ympäristökuntien osalta luonnottoman suurena ja katsotaan siitä aiheutuvan kunnallishallinnolle kohtuuttomia vaikeuksia! Voimme vain arvata, mitä vaikeuksia tällaisesta väkiluvun lisäyksestä oli Viipurin maalaiskunnalle, jonka hallinto oli lähes täydellisesti luottamusmiesten käsissä ja jolla ei edes ollut päätoimista kunnankirjuria.

Suurimmillaan maalaiskunnan väkiluku oli vuonna 1918. Kunnassa oli silloin asukkaita 47 600 eli yli 50 % enemmän kuin kaupungissa. Tuohon aikaan ei ollut olemassa säännöksiä maalaiskuntien alueiden kaavoittamisesta tai rakentamisesta maalaiskunnissa. Näin muodostui varsinkin itäisiin esikaupunkeihin suunnittelematta rakennettuja hökkelikylä, joissa kukaan ei huolehtinut liikenneväylistä, joissa rakennukset olivat heikosti perustettuja, vailla kaikkia mukavuuksia, ilman vesijohtoja ja viemäreitä, osaksi suorastaan ihmisasunnoiksi ala-arvoisia Otto-I. *Meurmanin* sanojen mukaan. Mutta tällaiset asunnot riittivät ihmisille, jotka eivät olleet tottuneet kaupungin mukavuuksiin entisilläkään asuinseuduillaan, vaan joilla pääasia oli työnteko henkensä pitimiksi.

LOIKKASEN PERUSTAMINEN

Tällaiset olivat siis olot, kun vuonna 1898 Viipurin kaupungin rahatoimikamari antoi kaupungininsinööri Lindroosin tehtäväksi selvittää, olisiko Papulan tai Loikkasen tilan maalla sopivaa aluetta, joka voitaisiin varata vuokrattaviksi asuntotonteiksi ruumiillista työtä tekeville ja muille vähävaraisille, koska tällaisten tonttien kysyntä oli tullut yhä vilkkaammaksi ja kaupungilla toisaalta ei ollut varattuna aluetta tällaista tarkoitusta varten.

Lindroosin tekemän asemakaavapiirroksen mukaan voitiin Loikkasen

alueella muodostaa noin 300 alaltaan 500—600 m²:n suuruista tonttia siten, että jokaiseen kortteliin tuli kahdeksan tonttia. Katujen leveydeksi suunniteltiin 12 m. Alueen keskellä oleva alava paikka jätettiin rakentamatta ja varattiin puistoalueeksi. Kaava oli selkeä ja puhdaspiirteinen ja tuli siis heti ensimmäisellä yrittämällä siihen muotoon, jossa se toteutettiin. Vaikka tontit olivat savipohjaista pelto- ja niittymaata, ne olivat Lindroosin mukaan täysin tyydyttäviä rakennustontteja ja ne sijaitsivat alavimmillakin paikoilla korkeammalla kuin esim. Pantsarlahden tontit. Paikka oli ojituksen avulla helppo kuivattaa. Etuna oli sekin, että siellä oli saatavissa vettä kolmesta lähteestä. Ainoa haittapuoli rahatoimikamarin mielestä tässä suunnitelmassa oli se, että alue oli kaukana kaupungin keskustasta ja että se sijaitsi lähellä lahtea, josta usein nousi usvaa. Nämä haitat katsottiin kuitenkin vähäisiksi siihen nähden, että useat työpaikat olivat Papulan kaupunginosassa ja rautatien seudulla, josta matka Loikkaseen oli joka tapauksessa lyhyempi kuin Kolikkoinmäen taustaan tai Sorvaliin, jossa työväestö enimmäkseen asui.

Kaupunki laati myös asukkaita varten vuokrasopimuskaavan, joka sääteli tehokkaasti alueen rakentamista ja viihtyvyyttä. Rakennusten piti olla yhdensuuntaisia tonttirajojen kanssa ja sijaita vähintään 3 m rajalinjoista ja 3 m:n päässä toisista rakennuksista. Niin pian kuin rakennus oli tullut valmiiksi, piti tontinvuokraajan istuttaa lehtipuita rajalinjoille naapuritontteja vastaan. Tontteja ei saanut pitää tavaroiden, lannan, jätteiden tai rikkaruohojen säilytyspaikkana. Asuinrakennukset tuli yleensä sijoittaa katua vastaan tai avonaista paikkaa vastaan, ulkokuoneet ehdottomasti tontin sisäisivuile. Tallin, navetan, sikalan ja muiden vastaavanlaisten rakennusten tuli olla ilmavia ja valoisia sekä siten sijoitettuja ja perustettuja, ettei löyhyä niistä levinnyt asuntoihin, elintarvikkeiden säilytys- tai valmistuspaikkoihin, kaduille ja avoimille paikoille. Erittäin tarkkoja ja huolellisesti harkittuja määräyksiä annettiin myös tulisijoista ja savupiipuista. Mitään nykyaikajan mukaista tyyppipiirustusmenettelyä ei otettu käyttöön, mutta ennen rakentamisen alkamista piti rakennussuunnitelmat alistaa rahatoimikamarin hyväksyttäväksi. Tiedossani ei ole, miten tarkasti viimeksi mainitulla pykälällä todella ohjattiin rakentamista, mutta mahdollisuus siihen joka tapauksessa oli.

Edellä olevasta huomataan, että kaupunki oli todella pätevästi ja avarakatseisesti suunnitellut uuden esikaupunkinsa, voisi miltei sanoa täysin nykyaikaisella tavalla. Kun en ole alan tuntija eikä ollut mahdollisuutta ryhtyä asiaa tätä varten selvittämään, en osaa sanoa, kuinka ainutlaatuinen tämä ”tapaus Loikkanen” oli, mutta siinähan olisi jollekin nuoremmalle selvittämistä. Joka tapauksessa kylämme oli tuon ajan ”puutarhakaupunki” ja sen asemakaava ja sen tonttien vuokrausehdot tarjosivat lähtökohdan ihmisarvoiseen asumiseen.

LIITTÄMINEN KAUPUNKIIN

Ainutlaatuinen oli joka tapauksessa Loikkasen asema siinä voimainmitte-
lössä ja kaupankäynnissä, jota toisaalta kaupungin ja maalaiskunnan, toi-

saalta näiden ja valtion välillä käytiin kahden vuosikymmenen ajan esikaupunkien liittämistä kaupunkiin. Kaupungin tarkoituksena tämä oli ollut jo aluetta kaavoitettaessa ja siitä oli annettu lupauksia tonttien vuokraajille. Loikkaselaist itse tekivät ensimmäisen liittämistä koskevan anomuksen kaupunginvaltuustolle syyskuussa 1902. Saanen esittää tämän historiallisen kirjelmän sanasta sanaan:

Herroille Viipurin kaupungin valtuusmiehille Viipurissa

Sitten kuin Viipurin kaupunki omistamallaan niin kutsutulla Loikkasen tilalla Papulassa vuotena 1899 järjesti vuokratontteja asuinrakennuksia varten. Joka järjestetty alue viimeisinä vuosina Viipurin kaupungissa vallinneen kireän asuntopulan tähden on tullut huomattavaksi rakennus alueeksi, sillä jo kahtena ensimmäisenä vuotena on noussut noin viisikymmentä pienempää ja suurempaa asuinrakennusta. Joissa asuu lähemmäksi 100 perhekuntaa, joista Viipurin maalaiskunta ensi vuoden kunnallisverotuksessa tulee nauttimaan ainakin 1500 mrkk tulot. Ja koska olemme kuulleet, että paljon uusia vuokrasopimuksia on tehty kaupungin rahatoimikamarissa, vastaisia rakennus yrityksiä varten. Jotka seikat osoittavat, että mainittu alue jo likemmässä tulevaisuudessa asukasluvussaan tulee vetämään vertoja muille esikaupunki osastoille Viipurin ympäristöllä. Rohkenemme sentähden me allekirjoittaneet kylän kokouksen valtuuttamina Herroilta kaupungin valtuusmiehiltä anoa seuraavaa:

1:ksi. Että Herrat kaupunginvaltuusmiehet heti ryhtyisivät toimenpiteisiin, että mainittu rakennusalue mitä pikimmin tulisi liitettyksi kaupunkialueeseen. Sekä jos mainittu toimenpide tulisi tarvitsemaan pitemmän aikaa, että sitä ennen Herrat kaupungin valtuusmiehet anoisivat Keisarillisen Suomen Senaatin suostumusta mainitun alueen kunnallisessa ja hallinnollisessa suhteessa kaupunkiin liittämässä. Koska niin on sanottu, mainittu alue kuuluu Viipurin kaupungin omaksi johon on syntynyt melkoinen kaupunki osasto, jonka yleiset rakennukset, järjestys ja kaikenpuoleinen kuntoon panto on tullut ja tulee vastaisuudessaakin rasittamaan Viipurin kaupunkia. Josta ilman sitä Viipurin kaupunki ei nauti muita tuloja kuin minkä maan vuokra sille tuottaa.

2:ksi. Anomme sitä että Herrat kaupungin valtuusmiehet huomioon ottaisivat meidän 3:nessa pykälässä mainitun kohdan katujen kuntoon panosta. Koska liike hevoisi kuin jalkamiesten on kerrassaan vaikeaa sen lisäksi jos tulipalon vaara uhkaisi olisi kiireessä kulku sitäkin vaikeampaa.

3:ksi. Lausomme kylän asukasten ilmaiseman toivomuksen, että kaupunki ensi tilassa rakennuttaisi esikaupunkiin kansakoulun, jossa saisi opetusta Suomen sekä Ruotsin kielellä, koska kaupunki osassa löytyy nykyään noin 38 kouluikäistä lasta siihen luettuna nekin joilla äidinkielenä on ruotsinkieli.

Ylläolevain anomusten perusteeksi pyydämme liittää tämän anomuksen mukaan pöytäkirjan kyläkunnan kokouksen päätöksestä

Viipuri Karjalan Esikaupungissa Syyskuun 4 p:nä 1902

L. Pulkkinen

Juho Reijonen

Asemat tässä kiistassa olivat sellaiset, että kaupunki olisi alusta alkaen ollut valmis ottamaan Loikkasen yhteyteensä, mutta ei ainakaan aluksi muita alueita. Maalaiskunta taas ei tahtonut luopua Loikkasesta, vaan vaati kaikkien esikaupunkien liittämistä kaupunkiin. Maalaiskunnan kannalta kysymys oli lähinnä periaatteellinen: se piti luonnottomana tilannetta, että maalaiskunnan piti hoitaa alueita, joilla asuvien ihmisten työpanoksesta kantoi hyödyn pääasiallisesti kaupunki. Kaupunki taas katseli asiaa käytännölliseltä ja liikemiesmäiseltä kannalta. Se katsoi, ettei kaupungin talous millään kestäisi esikaupunkiolojen kuntoonpanosta koituvaa rasitusta, vaan että varakas ja yritteliäs väki verorasituksen nousua peläten

pakenisi pois kaupungista ja Viipurin kehitys kokonaan pysähtyi. Sen jälkeen kun lukemattomia neuvotteluja oli käyty sekä pidetty suuria ja pieniä kokouksia, laadittu kilokaupalla anomuksia, selvityksiä ja pöytäkirjoja ja käytetty monenlaisia asiantuntijoita ja komiteoita apuna, Loikkanen vihdoinkin 1. päivästä tammikuuta 1924 liitettiin Viipurin suuren alueliitoksen ensimmäisessä vaiheessa kaupunkiin.

ASUMINEN JA VIIHTYMINEN LOIKKASESSA

Vaikka ulkonaiset puitteet suotuisan asuinympäristön luomiseksi Loikkaseen olivatkin jo alusta alkaen olemassa, olivat monet yksityiskohdat vielä kauan puutteelliset. Niinpä kulkeminen alueelle ja sen sisälläkin oli alussa hankalaa. Ainoa tie tuli Heinjoen maantien kautta, ja sittenkin kun tie rautatien vartta pitkin ja lahden rantaa seuraten rakennettiin, se oli huonokuntoinen ja peittyi usein tulvien aikana veden alle. Kadut olivat kuraisia ja vetisenä aikana monin paikoin käyttökelvottomia. Omatoimisesti esikaupungin väki rakensi puusillan lahden yli Rosuvoin suuntaan ja korjasi tätä



Loikkasen puusillan kautta päästiin Papulanlahden liejuisen pohjukan yli Maaskolan ratapihalle ja Pyöräsuon kaupunginosaan. Kuvalaina Sirkka Lahdelta.

siltaa vähän väliä. Vähän ennen Loikkasen jättämistä paikalle saatiin jo tienpenger, olipa vireillä jo sillankin rakentaminen siitä edelleen ratapihan yli. Myös kadut saatiin 1930 luvulla hyvään kuntoon, samoin vesijohdot ja viemärit. Alkuaikoina viemäreinäkin oli ollut vain pari kaupungin kaivattamaa avo-ojaa.

Alkujaan Loikkaseen pääsi vain kävellen ja hevosella, mutta isvossikkamaksut olivat kalliita. Alkuaikoina liikennöi myös höyryvene Papulan lah-

della. Ensimmäinen linja-auto tuli kylän liikennettä välittämään 1923, Väinö Tuomelan ”rättikupee”, kuten sitä nimitettiin. Sitten oli välillä oma auto-osuuskunta, joka kuitenkin teki konkurssin; sen jälkeen Salorannan Vilskan ja Teivosen Jussin yksityiset linjurit ja vihdoinkin 1930-luvulla tuli kuvaan Torkkelin Liikenne Oy, jolloin markan maksusta pääsi huristamaan autolla jo Loikkasesta Käremäelle saakka.

Kauppapalvelutkin kehittyivät vähitellen. Ensimmäinen oli Lauri Pulkkisen kauppa Naukkarisen talossa, 1902 perustettiin Karjalan Työväen osuuskauppa ja vähitellen oli eri alan liikkeitä jo niin paljon, että apteekki ja kenkäkauppa taisivat olla ainoat, mitkä puuttuivat. Siinä oli sitten mukana myös kioskit, maitotingit Perojoelta ja Kuloska kaloineen.

Aluksi Loikkaselaisten kuuluivat Kelkkalan kansakoulupiiriin, mutta 1906 alkoi Elsa Vartiainen opetuksensa omassa koulupiirissä Loikkasessa ja oma 3-luokkainen koulurakennuskin saatiin 1908. Täydellistä kansakoulua kyläämme ei tullut koskaan, sillä, kuten kaikki muistamme, kaksi ylintä luokkaa piti käydä Papulan koulussa.

Se tosiasia, että Loikkanen oli eräänlainen väliinputoaja, kun se sijaitsi kaupungin omistamalla maalla, mutta hallinnollisesti maalaiskunnassa, aiheutti monenlaisia vaikeuksia. Kumpikin osapuoli sysäsi mielellään vastuun toisen harteille ja kyläläisten piti jokseenkin kaikissa asioissa neuvotella molempien osapuolten kanssa. Tästä koitui tavallaan etuakin: loikkaslaisista tuli omatoimista ja eteenpäin pyrkivää väkeä. Kyläkunnan kokouksissa pohdittiin tärkeitä yhteisiä asioita sekä perustettiin monen alan yhdistyksiä ja seuroja.

Kyläkunnan kokousten perinnettä jatkoi talonomistajien yhdistys. Muista yhdistyksistä on ensimmäisenä 1902 perustettu Karjalan V.P.K., jonka toimintaan tulentorjunnan ohella nivoutui monenlaista muutakin tehtävää. Työväenyhdistys perustettiin marraskuun suurlakon aikoina 1905, samana vuonna tietävästi myös Nuorisoseura. Hengellisen elämän puolella toimivat 1908 perustettu Sisälähetysyhdistys ja 1918 perustettu Nuorten kristillinen yhdistys.

Omia urheiluseuroja oli useita: Palokunnan yhteyteen 1905 perustettu Karjalan Riento, painiseura Karjalan Tarmo 1906 sekä sen perinnettä työväenyhdistyksen toimesta jatkamaan perustettu Pyrintö. Lähemmäksi nyky-aikaa siirryttäessä tuli mukaan Sumpia, Mahorkkaa ja muuta vastaavaa sekä sitten toiminnan sulauttaminen paikkakunnan yleisseuroihin, ennen muita Susiin ja yleisurheilun puolella Viipurin Urheilijoihin.

Omatoimisesti kyläämme saatiin kolme yhteiseen käyttöön tarkoitettua rakennustakin: palokunnantalo, työväentalo ja rukoushuone. Ainoa julkishallinnon rakentama rakennus oli kansakoulu. Kyläläisten yhteistoiminta näyttää olleen erityisen vilkasta juuri esikaupungin aikana. Kaupunginosaksi tulon jälkeen tapahtui harrastuksissa erikoistumista ehkä enemmän kuin ennen, mutta tuntuu siltä, kuin toiminnan laajuus ja vilkkaus ei enää ollut entistä tasoa.

Asumisympäristönä Loikkanen oli terveellinen, luonnonläheinen ja ihmisystävällinen, niin että jokainen saattoi siellä ainakin tietysti määrin toteut-

taa harrastustansa ja kykyjensä mukaisia pyrkimyksiään. Yleisesti ottaen loikkaslaiset olivat ahkeraa, tunnollista ja säästäväistä väkeä: hoidettiin kotieläimiä ja puutarhoja, kerättiin risuja ja käpyjä metsästä polttopuiksi ja marjoja suuhun pantavaksi tai myytäväksikin, kalasteltiin Aallopilla ja vähän kauempanakin, soudettiin ”saareen” sunnuntaisin, urheiltiin ja leikittiin mitä moninaisemmalla tavalla.

Jokaisella Loikkasessa asuneella on kylästämmme omat muistikuvansa, jotka tietysti poikkeavat jonkin verran toisistaan. Mutta luulen, että me kaikki voimme kiteyttää muistikuvamme Loikkasesta hartaan ja uskollisen, jo joukostamme poistuneen Elias Anttilan sanoihin, kun hän kirjoitti Oso Kajanmaan toimittamaan Loikkasen kirjaan: ”Kuinka kaunis se olikaan silloin, kun kukkivat omenapuut”. — Huomaamme, että onnenamme on ollut asua lähes ihanteellisessa kaupunkilaistuvassa yhdyskunnassa!

Mutta omenapuut kukkivat vielä nytkin — onneksi — ja sattumalta juuri tällä hetkellä. Me saamme nyt monet asiat valmiimpina ja täydellisempinä kuin ennen, mutta kuten alussa mainitsemani YK:n asuinyhdyskuntakonferenssin viittauksesta käy ilmi, meillä on uusia ja vakaviakin ongelmia. Ihmisille ja loikkaslaishengessä tapahtuvalle yhteistyölle on vielä toiminta-kohteita ja suoranaisia haasteita, jotta omenapuut kukkisivat muuallakin kuin meillä ja myös meillä tästä eteenkinpäin.

Itsenäisyydenajan kunnallistekniikkaa Viipurissa

VIIPURIN KAUPUNGIN SATAMIEN JA VESIOHTOLAITOKSEN RAKENTAMINEN VUOSINA 1918—1944

Viipurin satama jakautuu kahteen pääosaan, joista toisen ns. sisäsataman muodostavat Viipurinlahden pohjukassa kaupungin rannassa sijaitsevat Pohjoissatama Salakkalahdessa sekä Linnansillan ja rautatiesillan välisellä vesialueella ja Eteläsatama Linnansillasta etelään Pantsarlahdelle ja Haville asti; toinen on Uraan ulkosatama 12 km:n päässä kaupungista Suomenlahdelle päin. Vuoteen 1930 johti ”mereltä” Uuraaseen 18 jalkaa (5,5 m) syvä väylä ja sieltä Eteläsatamaan 15 jalan (4,6 m) syvyinen väylä.

Pohjoissataman laiturit, joita on yhteensä 2 320 m, oli rakennettu vuosina 1849—1908. Niiden syvyys on 2,4—4,6 metriä. Kivilaitureita on 1 700 m sekä puulaitureita 620 m. Tavarasuojia on Pohjoissatamassa 4 550 m².

Eteläsataman rakentaminen oli aloitettu v. 1857 Saimaan kanavan valmistuttua. Suuressa mitassa oli laajennustöitä suoritettu liikenteen lisääntyttyä vuodesta 1912 alkaen, niin että itsenäisyysiemme alkuvuosiin mennessä laitureita oli yhteensä 1 027 m, kaikki kivilaitureita. 3,1 metrin syvyisiä oli 127 metriä, 4,3 metrin syvyisiä 373 metriä, 6,1 metrin syvyisiä 103 metriä ja 6,7 metrin syvyisiä 424 metriä. Tavarasuojia ja -katoksia oli rakennettu 9 600 m² ja oli hankittu yksi 18 tonnia nostava kiinteä nosturi, jonka kääntösäde oli 9 m. Rautatie lähti Eteläsatamaan Viipurin aseman ratapihalta kiertäen Pohjoissataman kautta; sen pituus oli 1,6 km.

Vuosina 1920—1925 jatkettiin v. 1912 aloitettua 424 metrin pituista luode-kaakkosuuntaista laituria 202 m, jolloin päästiin Karjalankadun kohdalle, ja lisäksi kadun suuntaisena 23 m merelle päin. Laituri oli perustettu kiviheitolla täytetyille puuarkuille, joiden vesisyvyys oli 8 m. Laiturin edusta ruopattiin 4,88 m syvyiseksi. Rautatieaiteita rakennettiin laiturille kolme ja näiden taakse tavaravajoja, joista kaksi oli pinta-alaltaan 2 450 m² ja kolmas 1 500 m², sekä tavarakatos pinta-alaltaan 1 500 m². Elokuussa v. 1920 saatiin sinne jo v. 1914 Saksasta tilatut kaksi 2,5 tonnin nostokykäistä liikkuvaa porttaalinosturia, joiden toimittaminen oli myöhästynyt sodan takia. Näiden koneistot uusittiin v. 1937. Myös hankittiin laiturin alkupäähän tavaravajojen 1 ja 2 välille rautatievaunujen siirtovintturi. Valmistuneen laiturin ja Etelävallin rannan väliin jäänyttä lahtea, jota nimitettiin Eteläsataman lammikoksi, alettiin täyttää v. 1920. Siihen tarvittava sora ja täytemaa n. 30.000 m³ tuotiin Ristimäestä rautateitse, ja valtioneuvosto myönsi rahdille 25 %:n alennuksen. Vanhassa v. 1860 rakennetussa puupaaluille perustetussa laiturissa alkoi ilmetä painumia ja

siirtymiä, joten sitäkin jouduttiin uusimaan v. 1920—22 arkkulaituriksi 43 metrin pituudelta. Liikenteen lisääntyessä kävi uusi satamarata tarpeelliseksi. Vuosina 1919—1925 rakennettiin valtion avustamana 6,2 km pituinen kiertorata Maaskolan ratapihalta itäisten esikaupunkien ympäri Käremaen ja Havin kautta Eteläsatamaan.

Uuraan ulkosatamassa oli jo vuosikymmenien ajan harjoitettu pääasiassa puutavaran vientiä ja laivaus oli toimitettu proomujen välityksellä. Niinpä Uuraan lukuisten saarien rannoilla oli 1920-luvun alussa eri puutavara-liikkeillä n. 38 ha varastoalueita sekä proomujen lastausta varten 2,5—3,5 metrin syvyisiä puurakenteisia laitureita yhteensä n. 4 300 metriä. Osa ulkomaille vietävästä puutavarasta lastattiin proomuihin rautatievaunuista Revonhännän laiturilla Pohjoissatamassa ja hinattiin sitten Uuraaseen. Tilanahtaus Revonhännän laiturilla oli vuosi vuodelta käynyt yhä tuntuemmaksi, joten oli ryhdyttävä suunnittelemaan rautatien rakentamista Uuraaseen. Syyskuussa v. 1920 myönsi valtuusto määrärahan lähiaikoina aloitettavan Viipurin—Koiviston radalta Uuraaseen johtavan rautatien tutkimustöitä varten. V. 1921 lopulla valmistuneen ehdotuksen mukaan eroaisi Uuraan rata Koiviston rautatiestä Kaislahden asemalla ja kääntyisi länteen Niemelänsalmen yli Hannukkalansaaren läpi Uuraansaareen sen pohjoispäähän saakka, jolloin sen pituudeksi tulisi n. 11,5 km. Valtuuston tekemän anomuksen perusteella päätti eduskunta v. 1924 rakentaa Uuraan rautatien valtion toimesta tehdyn ehdotuksen mukaan sillä ehdolla, että kunnat luovuttavat tarvittavat alueet ilmaiseksi. Rata avattiin yleiselle liikenteelle lokakuun 16. päivänä 1926.

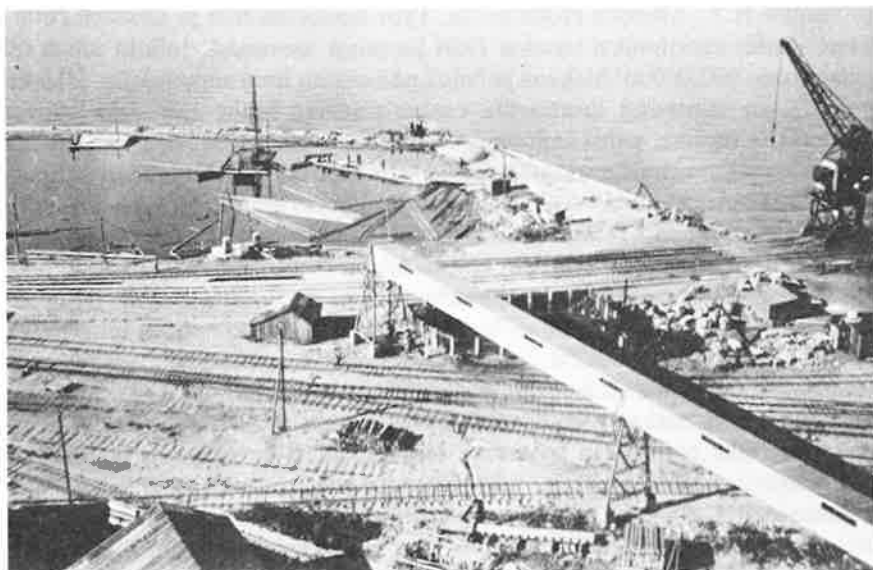
Samaan aikaan kuin rautatietä rakennettiin, laadittiin suunnitelma Uuraan sataman laajentamiseksi. Sen perusajatuksena oli, että puutavaran laivaus toimitettaisiin kuten siihenkin saakka proomujen välityksellä, sillä niinkin suurta vientipuutavaraa ei voida edullisesti lastata laiturilta suoraan laivaan. Maaliskuun 16. päivänä 1926 valtuusto hyväksyi laajennusohjelman sekä päätti antaa työt urakoitsijoille. Pinkelinmäen patterialueen kohdalle rakennetaan kaksi 150 metrin pituista puista uudestaankuormauslaituria kolmine rautatieraiteineen. Näistä etelään päin Tapolanlahden rannalle rakennetaan 1 050 metrin pituudelta puista laituria, vesisyvyys 10 jalkaa. Tämän taakse järjestetään 8 kpl 115 metriä leveitä ja 230—320 metriä pitkiä varastoalueita selkäräiteineen, josta vuokraajat saavat vetää alueelleen pistoraitteen. Tapolanlahteen tehdään kaksi satama-allasta. Väylän länsipuolelle ruopataan 25 jalkaa syvä ja 17,5 ha laaja allas ja sen varrelle rakennetaan 13 kpl tihtaaleja laivojen kiinnittämistä varten. Itäpuolelle taas ruopataan 22 hehtaarin allas, jonka syvyys on 21 jalkaa ja jonka reunustalle pystytetään 15 kpl tihtaaleja. Tapolanlahden suojaamiseksi merenkäynniltä rakennetaan heittokivistä Ryövälinniemen puolelta ulospistävä 165 m pituinen aallonmurtaja ja sitä vastaan Suonionsaaren Kirkkoniemestä 265 m pituinen. Näiden väliin jää laivaväylän levyinen 80 metrin aukko. Satamatöiden suorittaminen annettiin tanskalaiselle toiminimelle J.G. Mauritzen & C:o urakkahintaan 22.862.750 mk; alaurakoitsijoina olivat mukana Rakennus O.Y. Pyramid Viipurista sekä ruoppauksen suorittajana

toiminimi N.V. Albetam Hollannista. Työt aloitettiin heti ja altaiden ruoppaus saatiin suoritetuksi vuoden 1926 loppuun mennessä, jolloin niistä oli poistettu n. 900.000 m³ hiekkaa ja liejua pääasiassa imuruoppaajalla. Hiekka puhallettiin täytteeksi tasattaville varastoalueille. Muut työt valmistuivat seuraavana vuonna, paitsi aallonmurtajat vasta v. 1928. Propsien purkamista varten rautatievaunuista suoraan veteen rakennettiin Tapolanlahden pohjukkaan 100 m pitkä laituriraitteineen, jonka vesisyvyys sivuilla oli 1,5—2,4 m.

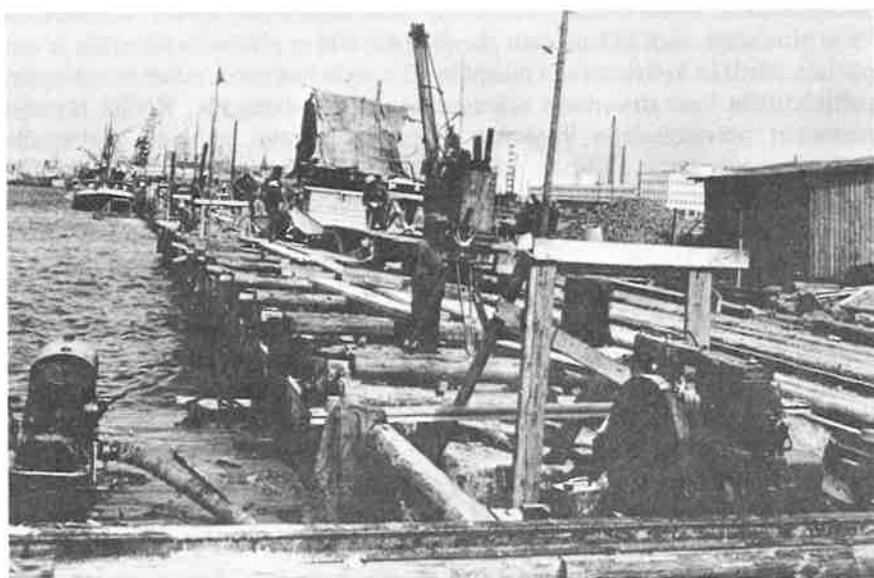
Samaan aikaan satamasuunnitelmia laadittaessa ja toteutettaessa ryhdyttiin puuhaamaan väylien syventämistä. Valtuusto päätti 10.2.1925 tehdä anomuksen, että valtio ruoppauttaisi Uuraansalmesta merelle johtavan väylän 25 jalkaa syväksi ja 80 m leveäksi. Tämä tehtiinkin sitten muutaman vuoden kuluessa. Viipurin ja Uuraan välisen sisäväylän syventämisuunnitelman, jonka oli laatinut dipl.ins. Kaarlo Partio, valtuusto hyväksyi 21.6.1927. Sen mukaan väylä sekä Eteläsataman allas ruopattiin 21 jalan syvyisiksi sekä väylä 60 m levyiseksi. Urakoitsijaksi hyväksyttiin hollantilainen toiminimi N.V. Albetam, joka tarjoutui suorittamaan työn 9 mk 45 p kuutiometriltä. Ruoppausmassaa nostettiin yhteensä n. 800.000 m³ ja työ tuli maksamaan 7.600.000 mk. Väylätöiden lopputarkastus pidettiin 11.12.1930, jolloin todettiin sisäväylä 60 m leveäksi ja 6,76 m eli 22 jalkaa 2 tuumaa syväksi. Väylä Uuraansalmesta merelle oli 80 m leveä ja 8,01 m eli 26 jalkaa 4 tuumaa syvä. Virallisiksi kulkusyvyyksiksi hyväksyttiin 20 ja 24 jalkaa.

Liikenteen lisääntyessä ja pääväylän syvennyksen tultua suoritetuksi ryhdyttiin suunnittelemaan Eteläsataman laajentamista, josta oli tehty jo useita ehdotuksiakin. Asiantuntijoina olivat olleet mm. Helsingin satamainsinööri S. Randelin, Turun satamakapteeni B.V. Nyman sekä insinööri J.C. Wiese. Kyseisten lausuntojen pohjalta rakennuskonttori laati suunnitelman, jonka mukaan Karjalankadun suuntainen laiturirakennetaan 75 m pituiseksi, siitä käännetään Haville päin 604 m pituisella laiturilla ja sen päähän tehdään kohtisuoraan ulospäin 40 metrin hammas, mikä muodostaisi pohjalaiturin tulevaisuudessa rakennettavalle pistolaiturille. Kivillä täytetyt puuarkut perustettaisiin 9 metrin syvyyteen kovaan pohjaan ulottuvalle kiviheittopenkereelle. Tämän suunnitelman hyväksyi kaupunginvaltuusto 8.9.1931. Kokonaiskustannusarvio oli 22.000.000 mk. Työt valtuusto päätti 20.10.1931 aloittaa heti, ensi vaiheessa Karjalankadun suunnassa puuttuvat 52 m ja siitä Haville päin 180 m eli yhteensä 232 metrin pituudelta. Työkustannukset olivat 9.232.000 mk.

Työn piti olla valmiina heinäkuun lopussa 1933, mutta se keskeytyi 23.4.1933, jolloin kulmasta Havin suuntaan miltei valmiiksi rakennettu laiturivierähti mereen päin 138 metrin pituudelta muodostaen kaaren, jossa suurin siirtymä keskikohdalla laiturin yläreunassa oli 5,45 m ja arkun alareunassa 6,40 m sekä painuma 0,6 m. Lisäksi vioittui valmista laituria Karjalankadun suunnassa 47,5 m. Suoritettujen tutkimusten mukaan kiviheittoa, jonka päälle arkut oli perustettu, ei ollut vietykään kovaan pohjaan saakka kuten hyväksytty ohjelma edellytti, vaan alle oli jäänyt paikoitellen usean metrin paksuinen pehmeä savikerros. Sortuman johdosta valtuusto päätti 28.11.1933 vaatia oikeudenkäyntiteitse korvausta aiheutu-



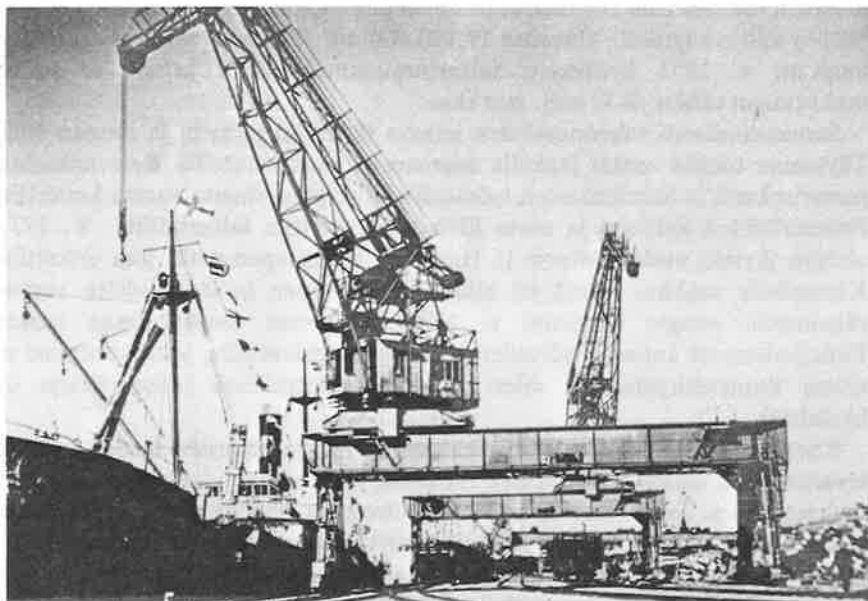
Eteläsataman laajennustyöt 1934.



Eteläsataman laajennustyöt 1938 Havilla.



Ilmavalokuva Viipurista 1930. Etualalla Eteläsatama ja Vanhakaupunki.



Eteläsatamassa lastataan 1938.

neesta vahingosta kolmelta teknilliseltä virkamieheltä, joiden tehtäviin kuului valvoa ja johtaa satamarakennustöitä. Oikeudenkäynti johtikin sittemmin korvaustuomioihin.

Sortuneen laiturin korjaamisesta pyydettiin ehdotus tukholmalaiselta insinööritoimistolta Wattenbyggnadsbyråta. Tämän mukaan ei laituriiviivaa oikaista, vaan laiturimuuri tehdään rautabetonista kaarevaksi vierähtäneitten arkkujen päälle niin, että betonimuurin ulkoreuna ulokkeena seuraa kallistuneitten arkkujen alaosan asentoa. Laiturin tausta ruopataan —8,0 metriin ja paalutetaan vinopaaluilla sekä täytetään hiekalla asettamalla samalla vinopaalujen väliin vaakasuoria paaluja. Rakennuskonttorin insinööritöiden osasto laati sitten edelliseen perustuen suunnitelman sortuneen osan (185,5 m) korjaamisesta ja keskenjääneiden töiden (101 m) loppuunsaattamisesta. Kustannusarvio oli 4.600.000 mk, josta sortuneen osalle tuli 2.790.000 mk. Tarjouksia pyydettiin 13 urakoitsijalta, joilta saatu halvin tarjous oli 820.000 mk kalliimpi kuin edellä mainittu arvio. Valtuusto hyväksyi kokouksessaan 14.6.1934 laaditun suunnitelman sekä päätti, että työn suorittaa insinööritöitten osasto. Työt aloitettiin heti ja ne valmistuivat syyskuussa 1935.

Saman vuoden helmikuussa valtuusto päätti laituritöiden jatkamisesta 120 m Haville päin ja myönsi tarkoitukseen 4.000.000 mk. Arkkujen täyttäminen suoritettiin siitä lähtien niin, että etulokero betonoitiin ja kahteen takalokeroon asetettiin heittokiveys. Arkut perustettiin kovaan pohjaan ulottuvalle heittokivipenkereelle, jonka yläpinta on —9,0 m. Laiturimuuri tehtiin kivistä, yläpinta 2,1 m ja tausta betonista. Sataman laajennustyötä jatkettiin sen jälkeen vielä 246 m Havin suuntaan ja sitten kohtisuoraan ulospäin rakennettiin 102 metrin pituinen pistolaituri, joka valmistui v. 1939. Näihin töihin käytettiin yhteensä 17.140.000 mk. Täten oli saatu suoritetuksi loppuun v. 1931 hyväksytty laiturinrakennusohjelma ja oli se tullut maksamaan vähän yli 32 milj. markkaa.

Samanaikaisesti rakennustöiden kanssa täytettiin laiturin ja rannan väli. Täytemaa tuotiin osaksi jaaloilla saaristosta, osaksi autoilla Kalevankadun patterimäestä ja Säiniönkadun työmaalta. Ratapiha-aluetta varten louhittiin Pantsarlahden kallioita ja saatu kiviaines käytettiin laituritöihin. V. 1936 alettiin täyttää uuden laiturin ja Havin välistä ratapengertä, jota jatkettiin Käremäelle saakka. Tämä yli kilometrin pituinen kahta raidetta varten rakennettu penger valmistui v. 1938. Täytemaa tuotiin sinne osaksi Pihlajaniemestä kapeata työraidetta pitkin kaatovaunuilla, joita kuormasi ja työnsi kuutisenkymmentä mies- ja naishuoltotyöläistä (alkoholisteja ja irtolaisia).

Vuonna 1934 rakennettiin pakkahuoneen ja Karjalankadun välille tavaravajojen taakse viisiraiteinen ratapiha, joka maasto- ja katutöineen tuli maksamaan n. 2 milj. markkaa. Tällöin siirrettiin 4 850 m vanhaa raidetta ja uutta tehtiin 2 400 m. Tämän jälkeen ryhdyttiin laajentamaan Pantsarlahden ratapihaa niin, että siellä oli v. 1939 kahdeksan raidetta. Samaan aikaan rakennettiin Eteläsataman uudelle laiturille neljä raidetta sekä yhdysraide edellä mainitulle ratapihalle. Laituriraiteiston liikennöimistä varten



Näkymä 1939 linnan tornista. Etualalla Pohjoissatama, taustalla Repolan kaupunginosaa.



Ilmavalokuva 1938 Uuraasta.

rakennettiin vuoden 1938 loppuun mennessä kaksi vetoraidetta Käremäen suuntaan lastenkodin kohdalle saakka. Sen jälkeen aloitettiin näiden kahden raiteen jatkaminen uuden Koivistontien sillan alitse Pihlajaniemeen, missä ne oli tarkoitus yhdistää kiertorataan, mutta syksyllä 1939 Talvisota keskeytti työt. Nämä raidelaajennukset suoritettiin osaksi työttömyystöinä, joiden kustannukset nousivat lähes 10 milj. markkaan.

Lastaus- ja purkaustöiden tehostamiseksi satamalaitureilla hankittiin pakkahuoneen ja Karjalankadun väliselle laiturille vuoteen 1938 mennessä lisää kaksi kappaletta kolmen tonnin ja kolme kappaletta viiden tonnin nosturia, joiden kääntösäde oli 8—16,5 m ja porttaali ulottui yhden raiteen yli, sekä yksi viiden tonnin nosturi, jonka porttaali ulottui kolmen raiteen yli. Uuden laiturin nosturiporttaalit rakennettiin yli neljän raiteen, joten porttaalin päällä kulkeva nosturi pystyi viemään hiili- ym. kuorman laiturin takana olevalle varastoalueelle. V. 1938 saatiin sinne kaksi kappaletta viiden tonnin nosturia, joiden kääntösäde oli 7—17,5 m. Näiden lisäksi tilattiin vielä kaksi kappaletta samanlaisia, mutta niiden asennustyö keskeytyi Talvisodan alettua. SOK rakensi uuden laiturin alkupäähän viljan purkaustornin, josta laivasta imetty vilja kulki hihnalla 150 m pituista siltaa pitkin myllyn siiloihin.

Vuosina 1935—39 ruopattiin uuden laiturin edessä oleva allas 7 metrin syvyyseksi ja 150 metrin levyiseksi paitsi ns. Lehmänmatalan kohdalla 90 metrin levyiseksi. Tämän matalikon alueelta poistettiin pehmeä kerros 4,3 metrin syvyyteen ja sen alla olevaa kalliota alettiin louhia työttömyystöinä, jotta myöhemmin voitaisiin satama-allasta levittää.

Puutavaran viennin lisääntyessä täytyi v. 1935 rakentaa Uuraan Tapolanlahden varastoalueelle 1 065 m pituinen raide, joka erosi selkäraiteesta ja kulki luoteeseen 9,5 metrin etäisyydellä laiturin reunasta. Sen viereen rakennettiin lisäksi 440 metrin pituinen raide, joka erosi selkäraiteesta ja kulki luoteeseen 9,5 metrin etäisyydellä laiturin reunasta. Sen viereen rakennettiin lisäksi 440 metrin pituinen lisäraide. Jäänmurtajia varten rakennettiin Uuraansaaren rannalle 63 metrin pituinen ja kolmen metrin levyinen puinen paalulaituri, jonka edusta ruopattiin 22 jalkaa syväksi. Rannalle järjestettiin betonilattialla varustettu 2 000 m² hiili-varastoalue.

Vedenpinnan korkeuden muuttuessa syntyi Uuraan aallonmurtajan aukossa joskus voimakas virta, joka vaikeutti laivojen läpikulkua ja aiheutti vahinkojakin. Tämän johdosta asennettiin v. 1936 Uuraansalmeen Pusanluodon kohdalle virran suunnan ja nopeuden mittaustaite, jonka tulokset ilmoitettiin laivoille Ravansaareen ja Kirkkoniemeen rakennettuihin 25 m korkeisiin teräsmastoihin nostettavien pallojen avulla.

Syksyllä 1939 oli Eteläsatamassa laitureita seuraavasti:

Pituus	127 m	syvyys	3,1 m
"	483 "	"	4,3 "
"	103 "	"	6,1 "
"	702 "	"	6,7 "
"	707 "	"	7,0 "

Yhteensä 2 122 metriä

Tavaravajoja ja -katoksia oli kaikkiaan 15.390 m³. Nostureita oli hankittu 10 kpl ja rakenteilla oli 2 kpl. Pohjoissataman laiturien yhteispituus oli 2 320 m syvyyden vaihdellessa 2,4—4,6 metriä. Eteläsataman ja Pohjoissataman raiteiden pituus oli yhteensä 27,2 km.

Uuraan ulkosatamassa oli laitureita seuraavasti:

Pituus	100 m	syvyys	1,5—2,4 m
"	4603 "	"	2,5—3,5 "
"	63 "	"	6,7 "

Yhteensä 4766 metriä

Lisäksi eri saarien rannoilla oli yksityisten omistamia laitureita n. 6 000 m, joiden syvyys oli 2,5—3,5 metriä, varastosuojia oli n. 100.000 m² ja varastoalueita yhteensä n. 960.000 m². Uuraassa satamaraiteita oli kaikkiaan 17,7 km.

Viipurin satamien rakentamiseen käytettiin varoja vuosina 1918—1939 seuraavasti:

Vuosi	Kunnossapitotyöt mk	Laajennustyöt mk
1918		669.000
1919		713.000
1920	445.000	894.000
1921	851.000	897.000
1922	1.319.000	2.062.000
1923	601.000	2.067.000
1924	559.000	4.567.000
1925	1.524.000	3.887.000
1926	1.504.000	25.817.000
1927	1.268.000	13.428.000
1928	1.279.000	2.117.000
1929	919.000	1.624.000
1930	991.000	661.000
1931	1.051.000	2.895.000
1932	1.265.000	5.131.000
1933	1.397.000	2.010.000
1934	1.388.000	4.529.000
1935	1.600.000	8.847.000
1936	2.021.000	11.880.000
1937	2.200.000	17.208.000
1938	2.600.000	13.600.000
1939	2.500.000	12.000.000

Satamarakennustöitä kuten muitakin kunnallisteknillisiä töitä johtivat ja valvoivat seuraavat insinöörit:

Teknillinen apulaiskaupunginjohtaja, dipl.ins. Taavi Siltanen vuosina 1930—44;

kaupungininsinöörit dipl.ins. Bruno Johan Stenberg v. 1918—28, dipl.ins. Aatu Hänninen v. 1928—33 ja dipl.ins. Arvo Ilmari Eerikäinen v. 1934—40; satamainsinöörit ins. Armas Hollo v. 1932—33, dipl.ins. Reino Vornanen 1934—40.

Viipurin satamien vauriot Talvisodassa olivat suhteellisen vähäisiä koko kaupungin vaurioihin verrattuina. Väli rauhan aikana ei suoritettu mitään



Papulan vesitorni.

sataman laajennustöitä, vaan korjattiin vioittuneita laitureita ja raiteita sekä varastorakennuksia. Nosturi n:o 9 kunnostettiin, mutta muihin nostureihin ei saatu tarveaineita, mm. kuparista oli puute. Satama-altaissa ja väylissä tehtiin erinäisiä pieniä ruoppauksia. Satamien korjausta ja kunnossapitoa hoiti rakennustoimiston johtajainsinöörinä toiminut dipl.ins. Reino Vornanen kesästä 1942 alkaen Viipurin menetykseen 20.6.1944 saakka.

*

Viipurin kaupungin ensimmäinen vesijohto rakennettiin vuosina 1891 — 1893, jolloin vedenottopaikka oli noin 1 km:n päässä kaupungista kaakkoon Tiikannurmen niityllä Rosuvoissa, myöhemmin muodostetussa Pyöräsuon kaupunginosassa. Vedenottamoon kuului kaksi 14 metrin syvyyteen ulottuvaa putkikaivoa sekä kaksi höyrypumpulaitosta. Vesisäiliö rakennettiin Papulanvuorelle; se sisälsi 1 000 m³ vettä ja pohjan korkeus oli 37 m merenpinnan yläpuolella. Vuonna 1895 oli putkiverkon pituus 18 km ja vettä pumpattiin keskimäärin 360 m³ vuorokaudessa. Tästä Rosuvoin pumpppulaitoksesta otettiin vesi vuoteen 1908, jolloin rakennettiin uusi vedenottamo Liimatalle n. 4,5 km päähän kaupungista. Sen muodosti yhdeksän putkikaivoa, joilla oli yhteinen kokoamiskaivo, mistä lähtivät kahden pumpun imuputket. Vuonna 1909 saatiin sieltä vettä 1 446 m³ keskimäärin vuorokaudessa. Tällöin vanha Rosuvoin laitos pysäytettiin, mutta v. 1916 se oli taas otettava käyttöön, sillä veden kulutus oli noussut 3 456 m³:iin vuorokaudessa.

Vuonna 1918 olivat käytössä edellä mainitut vedenottamot. Putkiverkoston pituus oli tuolloin 39 km. Papulan vesisäiliön ja Rosuvoin laitoksen sekä sen ja Liimatan välisen yhdysjohdon halkaisija oli 300 mm.

Jatkuvan vedensaannin turvaamiseksi aloitettiin v. 1926 uuden vedenottamon rakentaminen Mättäänjärven rannalle n. 2,5 km itään Liimatan laitoksesta. Sinne rakennetusta pohjavesikaivosta pumpattiin vesi kahdella pumpulla 300 mm:n valurautajohtoa myöten Liimatan kokoojakaivoon. Mättäänjärven laitos valmistui 31.3.1927 ja tuli se maksamaan 1.560.000 mk. Kun Liimatan ja kaupungin välinen 300 mm:n johto osoittautui liian pieneksi, rakennettiin vuosina 1927—28 uusi 450 mm:n painejohto, jonka pituus oli 5 430 m. Se tuli maksamaan 3,7 milj. mk.

Tällöin oli vuorossa uuden vesisäiliön rakentaminen. Sen paikaksi valittiin Ainonkadun päässä sijaitseva patterialue. Rakennuskonttorin laatiman suunnitelman mukaan vesilinna oli suuruudeltaan $39,5 \times 20$ m ja siihen oli varattu tilaa kahdelle säiliölle, joista vain toinen rakennettiin sillä kertaa. Säiliöt olivat sylinterimäisiä, läpimitaltaan 17 m ja niihin mahtui kumpaankin 2 000 m³ vettä. Vesipinnan alataso oli 40,37 m ja ylätaso 49,71 m merenpinnan nolllatasosta. Rakennustyö annettiin v. 1929 Rakennusosakeyhtiö Pyramidin suoritettavaksi, urakkasumma oli 2,95 milj. mk. Työ valmistui 20.7.1930, jolloin vesi pumpattiin säiliöön. Vesilinnan toisen vesisäiliön rakensi Rakennusliike K.V.Sten v. 1932. Se tuli maksamaan 650.000 mk.



Patterinmäen vesitorni.

Vuoteen 1918 mennessä oli koko kantakaupunki jo pääasiallisesti varustettu vesijohtoverkostolla. Muutaman vuoden tauon jälkeen alettiin sitä laajentaa etupäässä esikaupunkeihin. Seuraavasta taulukosta käy selville kaduille rakennetun vesijohdon rakentamisvuosi sekä putken läpimitta tuumissa. Kun samanaikaisesti eri kaduille rakennettiin viemäri, taulukko antaa kuvan myös kaupungin likaviemäriverkoston kehityksestä.

Kaupunginosa ja katu	Vesijohdon rakentamisvuosi	Putken läpimitta
Repola		
Maununkatu	1925'	4 tuumaa
Myllyaukio	1927	4 "
Patterikatu	1927	5 "
Kaleva		
Ainonkatu	1926	5 "
Sotamieskatu	1926	4 "
Kalevankatu	1927	4 "
Suonionkatu	1929	4 "
Kappelikatu	1930	4—18 "
Pantsarlahti		
Pontuksenkatu	1926	4 "
Havinkatu	1928	5 "
Mallaskatu	1929	5 "
Koivistonkatu	1930	8 "
Linnoitus		
Kauppahallin edusta	1927, 1931	5 "
Havinkatu	1931	6 "
Havi		
Honkarinne	1928, 1936	5 "
Havinnurmentie	1928	5 "
Kaupunginhaka	1928, 1937	5 "
Honkalantie	1928, 1933	5 "
Kelopolku	1928, 1929	5 "
Lakkapäänkuja	1928	5 "
Vallinrinne	1928	5 "
Havinkatu	1931	5 "
Koivistonkatu	1934, 1937	8 "
Öljykuja	1936	5 "
Öljypuunkuja	1936	5 "
Kyyhkyskuja	1937	5 "
Munteentie	1937	5 "
Vanhahavi	1937	5 "
Kolikkoinmäki		
Suurkatu	1929, 1930, 1931	5 ja 8"
Lukukatu	1930	5 "
Vilkonmäki	1930	5 "
Junttilankatu	1932	5 "
Koivistonkatu	1932, 1934	8 "
Männistönkatu	1934, 1938	5 "
Kaskikuja	1935	5 "

Kaupunginosa ja katu	Vesijohdon rakentamisvuosi	Putken läpimitta
Talikkala		
Hirvikatu	1929	8 "
Tiiliruukinkatu	1929, 1930	5 "
Talikkalankatu	1930, 1932, 1936	5 ja 8"
Yhteiskoulunkatu	1931, 1933	5 "
Ratakatu	1931	5 "
Laumatie	1931	5 "
Liikemiehenkatu	1931, 1932, 1933	5 "
Kaurinkatu	1932	5 "
Vilhonkatu	1933	5 "
Anteronkatu	1935	5 "
Pyöräsuo		
Vesikaivonkatu	1934	4 "
Ristimäki		
Asunto- ja varastokadut	1924, 1925	4 "
Lepola		
Kotipolku	1933	5 "
Nurmikatu	1935	5 "
Kaalimaankatu	1935	5 "
Vihannesmäkikatu	1936	5 "
Nauriskatu	1938	5 "
Kelkkala		
Valtakatu	1931	8 "
Kalevankatu	1934	5 "
Kiesinkatu	1934, 1937	5 "
Koulumestarinkatu	1934	5 "
Tähtikukantie	1937	5 "
Sarkatie	1938	5 "
Kangasranta		
Valtakatu	1931	8 "
Yhteiskoulunkatu	1932	5 "
Kaurinkatu	1933	5 "
Rajakatu	1934	5 "
Sakaristontie	1934	5 "
Iso Kehäkatu	1938	8 "
Papula		
Väinönkatu	1924	4 "
Ilmarinkatu	1925	4 "
Myllysaarenkatu	1925	4 "
Loikkasenkatu	1936, 1937	5 "
Imatra		
Suksimäentie	1925	4 "
Kynnäppäänkatu	1928	5 "
Naistenkaivontie	1934, 1938	5 "
Urheilukatu	1938	4 "
Karjala (Loikkanen)		
Karjakartanonkatu	1933	8 "
Sandelsinkatu	1933	8 "
Tallikatu	1934	5 "
Vapaudenkatu	1934, 1935	5 "
Läksypolku	1934	5 "
Brunounkatu	1934	5 "

Kaupunginosa ja katu	Vesijohdon rakentamisvuosi	Putken läpimitta
Peruskatu	1935	5 "
Itäinen Puistokatu	1935, 1939	5 "
Ajurinkatu	1935	5 "
Louhenkatu	1935, 1936	5 "
Veljeydenkatu	1935	5 "
Kerhokuja	1936	5 "
Koivukatu	1936	5 "
Toivonkatu	1936	5 "
Kannelkatu	1936	5 "
Lakikatu	1936	5 "
Valokatu	1937	5 "
Maaskola		
Maaskolanhovintie	1925	4 "
Siikaniemi		
Siikaniemenkatu	1937	10 "
Tervaniemenkatu	1937	10 "
Neitsytniemi		
Yrjönkatu	1925	4 "
Teläkkäkatu	1925	4 "
Nummikatu	1930	5 "
Sorvali		
Savonkatu	1938	6 "
Neljäskatu	1938, 1939	5 "
Saunalahti		
Monreponkatu	1932	5 "
Saunalahdenkatu	1933	5 "
Lipontie	1936, 1938	5 "
Hiekka		
Kaiposenkatu	1938	5 "
Puutarhakatu	1938	5 "
Aatunkatu	1939	5 "
Paulintie	1939	5 "
Hiilloskuja	1939	5 "

Vuonna 1938 laskettiin Neitsytniemeltä Sorvaliin Sorvalinlahden pohjaan 350 metrin pituinen Stanton-Wilson putki, läpimitaltaan 10 tuumaa.

Katuvesijohtojen rakentamiseen käytettiin vuosina 1918—1939 noin 15 milj. markkaa.

Veden kulutuksen noustua yli 6 000 m³ keskimäärin vuorokaudessa, mikä alkoi ylittää silloisista vedenottamoista saatavan vesimäärän, oli v. 1938 valmistunut suunnitelma uuden ottamon rakentamiseksi vedenpuhdistuslaitoksineen Kärstilänjärven rannalle. Sieltä vesi pumpattaisiin kaupunkiin 400 mm:n läpimittaista painejohtoa myöten, jonka pituus tulisi olemaan 5 km. Kustannusarvio oli 10,3 milj.mk, josta 5 milj.mk oli varattu vuoden 1939 talousarvioon, mutta suunnitelman toteuttaminen raukesi sodan syttymisen takia.

Talvisodan aikana säilyi vesilaitos verrattain hyvin. Tosin Liimatan pumppuasema tuhoutui kokonaan, mutta väliaikaiset isännät rakensivat sen

uudelleen kuntoon. Viipurin valtauksen 30.8.1941 jälkeen saatiin vesilaitos toimintaan noin kuukauden kuluttua. Johtoverkostossa esiintyvät pommitusvauriot korjattiin verrattain nopeasti. Sorvaliin menevä rikkoutunut vedenalainen johto saatiin kuntoon vasta 8.3.1944 erikoisputkien puutteen takia. Liimatan pumppulaitoksella asennettiin varakoneeksi polttomoottori mahdollisten sähköhäiriöiden varalta.

Sotatoimien taas uhkaavasti lähestyessä Viipuria lopetettiin veden pumppaus verkostoon 18.6.1944 klo 9 ja laitoksen miehistö poistui kaupungista pari tuntia sen jälkeen. Liimatan ja Mättäänjärven pumppuasemat jäivät täyteen käyttökuntoon, Pyöräsuon aseman rakennus sen sijaan oli vaurioitunut.

Vesijohtolaitoksen johtajana toimi Viipurissa kaupungininsinööri.

Seuraavasta taulukosta käy selville vesilaitoksen keskimääräinen vedenkulutus kuutiometreinä vuorokaudessa sekä putkiverkoston pituus kilometreinä.

Vuosi	Keskimääräinen vedenkulutus m ³ /vrk	Vesijohtoverkoston pituus km
1919	3821	39,4
1921	3406	39,8
1923	3635	40,2
1925	3837	42,4
1927	4199	43,5
1929	5156	54,8
1931	5499	59,5
1933	5573	64,5
1935	6039	69,3
1937	6423	74,0
1938	6463	78,0
1939		81,7
1942	4450	
1943	5750	
1944	6600	

Katsauksia ja historiikkeja



**VILHO (VILLE) TEIVONEN.
IN MEMORIAM**

Varatuomari Ville Teivosen elämäkerrassa on mainittu, että hän oli syntynyt 28.7.1908 Viipurissa ja kuoli 13.7.1977 Helsingissä. Tultuaan keväällä 1929 ylioppilaaksi Viipurin Klassillisesta lyseosta hän opiskeli Helsingin yliopistossa suorittaen ylemmän oikeustutkinnon 27.4.1938 ja sai varatuomarin arvon 21.6.1945. Hän toimi Helsingissä Kansallis-Osake-Pankin pääkonttorin notariaattiosastossa lainopillisena apulaisena 1938—40, Maatalousseurojen Keskusliiton asutusvaliokunnan lakimiehenä 1940—45, Helsingin kaupungin kiinteistötoimiston tonttiosaston lakimiehenä 1945—47, Keskusosuusliike Hankkijan lakimiehenä sekä johtokunnan ja hallinto-neuvoston sihteerinä 1948—62 ja sosiaalipääällikkönä 1963—73 eläkkeelle siirtymiseensä asti.

Varsinaisen työnsä ohessa Ville Teivonen oli monissa luottamustoimissa: Heinjoen kunnan arvioimislautakunnan puheenjohtaja 1940—41, Ruotsista saatujen lahjatalojen sijoittelutoimikunnan sihteeri 1940—41, Helsingin kaupungin asutuslautakunnan jäsen 1948—53, Helsingin kaupungin 400-vuotiskotisäätiön hallituksen jäsen 1959— ja puheenjohtaja 1973—, Paajanen & Karkiainen Oy:n hallituksen varapuheenjohtaja 1945—61, Suur-Helsingin Osuuskassan hallituksen jäsen 1946—47, Hankkijan Eläkekassan kamreeri 1948—56 ja johtaja 1967—73, Eläkesäätiön hallituksen puheenjohtaja 1967—73, Yhteiskirjapainon Eläkesäätiön hallituksen puheenjohtaja 1956—73, Suomen Kukka-rahasto ry:n hallituksen jäsen 1950— ja puheenjohtaja 1957—72, Koulukotisäätiö Ainolan hallituksen jäsen 1953—63, Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen isäntä 1946—51, Helsingin ev.lut. seurakuntien kirkkovaltuuston jäsen 1960—63 ja nuorisotyöjohtokunnan jäsen 1963—70.

Ville Teivonen oli innokkaasti mukana jo ylioppilaselämässä: Viipurilaisen Osakunnan taloudenhoitajana 1933—36 ja kuraattorina 1939—42. Myöhemminkin hän toimi osakuntansa hyväksi: keväällä 1951 perustetun

Viipurilaisen Osakunnan 300-vuotisjuhlien järjestelytoimikunnan puheenjohtajana. Karjalainen laulumieli ja -taito veivät hänet Ylioppilaslaulajien joukkoon ja YL:n jäsenenä hän otti osaa kuoron Euroopan matkaan 1935, Amerikan matkaan 1937—38 ja Baltian matkaan 1938. — Hän osallistui Talvi- ja Jatkosotaan yleten yliluutnantiksi.

Viipurin menetyksen jälkeen hän osallistui innokkaasti karjalaiseen yhdistyselämään Helsingissä: Pääkaupungin Karjalaiset ry:n hallituksen jäsenenä 1945—47, Viipurin Taloudellisen Korkeakouluseuran hoitokunnan jäsenenä 1954—, Torkkelin Säätiön Hallintoneuvoston jäsenenä 1954—, Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran hallituksen jäsenenä 1966—, seuran esimiehenä 1972—73, apulaissihteerinä 1974, sihteeri-rahastonhoitajana 1975 ja rahastonhoitajana 1976— sekä Torkkelin Säätiön v. 1972 perustaman historiatoimikunnan sihteerinä.

Ville Teivonen oli innokas nuorisoseuramies, hän oli mm. julkaissut v. 1952 Kelkkalan Nuorisoseuran 50-vuotishistoriikin. Uurastuksestaan tällä työsaralla hän oli saanut Etelä-Karjalan Nuorisoseurojen Liiton Hermannin arvon. Lisäksi häntä oli palkittu monilla kunnia- ja ansiomerkeillä. — Hänen musiikillisista lahjoistaan oli osoituksena, että hän oli viulunsoittajana pelimanniyhtyeessä ”Vanhat Kurtut”.

Ville Teivosen perintöosana oli karjalainen iloinen mieli ja leikinlasku eikä hänen seurassaan ollut koskaan ikävää. Lukemattomien viipurilaisten ohessa Torkkelin Säätiön historiatoimikunta ja Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran hallitus, joiden parissa ”Viipurin Ville” oli työskennellyt monien viime vuosien ajan, muistavat häntä ”toimitteissaan” vilpittöntä kaipausta tuntien.

Erkki Hämäläinen



AARNE HUUSKONEN
80-VUOTIAS

Koulu- ja järjestömiehes, kouluneuvos, fil.toht. **Aarne Ilmari Huuskonen** syntyi 6.11.1898 Viipurissa director cantus Otto Huuskosen poikana. Hän tuli ylioppilaaksi keväällä 1918 Viipurin Suomalaisesta lyseosta. Jo koulupoikana hän toimi koulun raittiusyhdistyksen puheenjohtajana ja partiolippukunnan joukkueenjohtajana sekä myöhemmin ylioppilaana Viipurin NMKY:n Toimenpojissa. Hän kirjoittautui v. 1917 perustettuun suojeluskuntaan ja siirryttyään Helsinkiin oli mukana ikämiessuojeluskunnassa vuodesta 1936 lähtien.

Ylioppilaaksi tultuaan Aarne Huuskonen toimi Viipurin pakkotyölaitoksen opettajana 1918—19 ja järjesti tällöin vangeille (noin 200 oppilaalle) keskuskasarmilla ammattiopetusta, luentoja, kirjaston ym. Yliopistolliset opinnot suoritettuaan (1920—23) hänestä tuli fil.kand., 1929 fil.lis. ja fil.toht. 1932 väitöskirjanaan Kuninkaallinen Savon jääkäriyrykmentti 1770—1810 (I osa). Opiskeluaikanaan hän tutustui myös Kristillisen Ylioppilasliiton ja Kalliolan settlementin työmuotoihin sekä opiskeli yliopistossa teologisia aineita.

Toimittuaan lukuvuoden 1926—27 Helsingin Koelyseon uskonnon ja historian tuntiopettajana Huuskonen siirtyi Viipuriin Kristillisen yhteiskunnallisen työkeskuksen Toukolan vapaaopiston johtajaksi, jolle aluksi kuului myös monenmuotoisen kerhotyön ohjaaminen. V. 1934 hän siirtyi hoitamaan (kutsusta) Uudenmaan piirin kansakouluntarkastajan tehtäviä ja toimi sen jälkeen v. 1935 Porin kaupungin suomenkielisten kansakoulujen tarkastajana ja vuosina 1936—62 Helsingin kaupungin ensimmäisenä kansakouluntarkastajana.

Aarne Huuskonen osallistui Talvi- ja Jatkosotaan toimien mm. väestönsuojelupäällikön esikunnassa koulutustoimiston päällikkönä ja yleten kapteeniksi (1941).

Varsinaisen virkatyönsä ohessa Aarne Huuskonen on ennättänyt toimia monissa järjestötehtävissä: hän on ollut Raittiuden ystävien Viipurin piiritoimikunnan puheenjohtaja 1931—34, Kansakoulunopettajien Jatko-opintoyhdistyksen johtokunnan jäsen 1936—67, Valtion retkeilylautakunnan jäsen 1939—50, Helsingin suurtalkoiden ja Nuorten talkoiden talkopäällikkö ja piiriohjaaja 1942—50 ja niiden seuraajaksi perustetun Nuorten Opintorahaston puheenjohtaja, Helsingin kirkkovaltuuston jäsen 1942—52, Helsingin nuorisotyötoimikunnan ja -lautakunnan jäsen 1943—62, Suomen kasvatustieteellisen yhdistyksen johtokunnan jäsen 1945—70, Suomalais-ugrilaisen kulttuuritoimikunnan jäsen 1947—, Perhekasvatuskomitean jäsen 1950—52, Kansakouluntarkastajayhdistyksen johtokunnan varapuheenjohtaja ja Kansakoulun nuorisotyön keskuksen puheenjohtaja 1955—65, Työväen yhteislyseon vanhempainneuvoston puheenjohtaja 1957—67, joiden useiden kunniajäseneksi tai -puheenjohtajaksi hänet on kutsuttu.

Aarne Huuskonen on omistautunut viipurilaiseen järjestötyöhön etenkin eläkkeelle jäätyään ja ennen sitäkin. Hän on ollut v. 1946 perustetun Viipurin Suomalaisen lyseon senioriyhdistyksen Viipurin Realikot r.y.:n puheenjohtaja vuoteen 1955, v. 1948 Viipurin kaupungin hoitokunnan seuraajaksi perustetun Torkkelin Säätiön hallintoneuvoston jäsen vuodesta 1964 ja puheenjohtaja vuodesta 1966 sekä säätiön hallituksen v. 1972 perustaman historiatoimikunnan puheenjohtaja. Toimikunnalle on 5-osaiseksi suunnitellun Viipurin kaupungin historian kirjoittamisen ja painatuksen rahoittamisen suunnittelu aiheuttanut monia vaikeita pulmia, joiden selvittelyyn Aarne Huuskonen on ottanut tehokkaasti osaa. Lähikuukausina ilmestyvän historian V:een osaan (itsenäisyyden aika 1917—44) hän on kirjoittanut artikkelin Kirkot ja uskonnollinen elämä, ym.

Viipurissa v. 1933 perustetun, kaupungin menneisyyttä tutkivan ja tunnetuksi tekevän seuran, Torkkelin killan työhön Aarne Huuskonen on osallistunut aktiivisesti (mm. puheenjohtajana 1971—76), samoin Lempi Jääskeläisen seuran toimintaan (perustajajäsen v. 1966 ja vt. puheenjohtaja 1966—71, pj. 1971—77) sekä v. 1845 perustetun Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran Helsingissä uudelleen virinneeseen työhön (jäsenenä ja hallituksen varapuheenjohtajana). Seuran julkaisemien ”Toimitteiden” 3:nteen osaan hän on kirjoittanut artikkelin Aleksanteri Rahkonen, karjalainen runoilija (lyhennelmä opiskeluaajan pro gradu -työstä). Hän on ollut myös perustamassa (1971) Viipurin Museosäätiötä ja on sen edustajiston varapuheenjohtaja.

Työväen kouluneuvos (1962) Huuskonen on saanut virikkeitä monilta ulkomaanmatkoiltaan. Niitä on varmaan hänen opettajille ja vanhemmille tarkoittamassaan kirjassa Kodin ja koulun yhteistyö (1953) sekä kymmennä yhdessä muiden kirjoittajien kanssa toimittamassaan kansakoulun oppikirjassa. Sukurakkautta taas osoittaa hänen teoksensa Huuskosen suku I (1972).

Torkkelin Säätiö ja Viipurin Suomalainen Kirjallisuusseura esittävät tässä "Toimitteiden" osassa kiitoksensa ja onnen toivotuksensa avuliaalle ja toimeliaalle työntekijälleen.

Erkki Tynkkynen





VILJO NISSILÄ 75-VUOTIAS

Tunnettu viipurilais-helsinkiläinen koulu- ja tiedemies professori V i l j o J o h a n n e s N i s s i l ä on syntynyt 21.8.1903 Ruskealassa Laatokan Karjalassa rautatieläisen poikana. Suvun juuret ovat kuitenkin Hämeessä, äiti Kangasalta ja isä Valkealasta, mutta perhe asettui v. 1904 asumaan Viipuriin, aluksi silloisiin esikaupunkeihin Tiiliruukille ja Kelkkalaan sekä myöhemmin Kalevan kaupunginosaan (silloiseen Aninaan). Käytyään neljä luokkaa Kelkkalan kansakoulua Viljo Nissilä pääsi syksyllä 1914 oppikouluun, Viipurin Suomalaiseen lyseoon, mikä oli harvinaista silloisille esikaupunkipojille, ja tuli ylioppilaaksi keväällä 1922. Sen jälkeen hän toimi Viipurissa mm. kotiopettajana, ulosottomiehen apulaisena, tilapäisenä asemamiehenä rautateillä ja konttorioppilaana Häkli & Lallukan tukkuliikkeessä sekä pääsi asevelvollisuutensa suoritettuaan eräiden varakkaiden sukulaisten antaman velan avulla jatkamaan syksyllä 1925 opintojaan Helsingin yliopistoon, jossa suoritti fil.kand. tutkinnon 20.12.1927 pääaineinaan suomen kieli ja historia.

Suoritettuaan kasvatustutkinnon ja annettuaan käytännölliset opettajannäytteet v. 1930 Viljo Nissilä ryhtyi oppikoulunopettajaksi. Hän toimi Viipurin Klassillisen lyseon suomen kielen vt. vanhempänä lehtorina 1929—30, Viipurin Uuden yhteiskoulun historian, suomen ja fil.alkeiden opettajana 1929—33, Viipurin Kaksoislyseon (ent. Suomalaisen lyseon) suomen kielen vanh. lehtorina 1933—44 ja Viipurin menetyksen jälkeen Helsingin Kaksoisyhteislyseon suomen kielen vanh. lehtorina 1945—61. Opettajantyönsä ohessa hän jatkoi opintojaan ja väitteli YH:n

ankeana aikana syksyllä 1939 fil. tohtorin arvoa varten Helsingin yliopistossa, jossa hän oli 1948—66 itämerensuomalaisen nimistöntutkimuksen dosenttina. Vuosina 1962—66 hän oli Jyväskylän kasvatustieteellisen korkeakoulun (nyk. yliopiston) suomen kielen apulaisprofessorina ja kutsuttuna Helsingin yliopiston suomen kielen, erityisesti nimistöntutkimuksen ylimääräisen kiinteän professuurin haltijana 1969—71. — Vastaväitelleenä fil.tohtorina hän joutui sekä Talvi- että Jatkosotaan (mm. Päämajan tiedusteluosaston toimistoupseerina) yleten yliluutnantiksi.

Virkansa ohessa Viljo Nissilä oli Suomen nimiarkiston johtaja 1958—76 ja on (ollut) monien tieteellisten seurojen jäsen: Tieteellisten seurain paikkannimitönnän jäsen 1941—51 ja sihteeri 1947—57, Sanakirjasäätiön paikkannimijäoston jäsen 1958—68 ja puheenjohtaja 1966—67, Suomen nimiarkiston säätiön jäsen 1968—76, Kansainvälisen paikkannimikomitean (Leuwen) Suomen edustaja 1952—, Societas Uralo-Altaican (Göttingen) jäsen 1953—, Kalevalaseuran apujäsen 1950—70 ja työjäsen 1970—, Suomen nimiarkiston edustaja Kansallisten kielten ja kulttuurimuotojen tutkimuksen keskusliitossa 1968—74, Tuomiokirjojen kortitustönnän jäsen 1968—74, Suomalaisen Tiedeakatemin varsinainen jäsen 1970—, ym.

Tieteellisen tutkimuksen kohteeksi Viljo Nissilä on valinnut itämerensuomalaisen nimistön, jota hän itse on kerännyt kymmeninä kesinä (1931—73). Nimiarkistossa säilytettävissä hänen nimikokoelmissaan ovat suomalaiset, valtaosalta Karjalasta kootut (Metsäpirtin, Sakkolan, Vuoksenrannan ja Antrean) sekä Karjalan menetyksen jälkeen siirtoväeltä poimitut Räisälän ja Käkisalmen pitäjän kokonaisnimistöt ja Viipurin kaupungin sekä pitäjän, Valkjärven, Raudun ja Suistamon osanimistöt, kaikkiaan noin 60 000 nimilippua, joista vepsäläisnimiä n. 2 000, inkeriläisnimiä n. 6 500 ja itäkarjalaisia nimiä n. 14 000 (joihin perustuu esim. tutkimus *Die Dorfnamen des alten lüdischen Gebietes*, 1967). On paljolti Viljo Nissilän ansiota, että menetetyn Karjalan nimistön valtaosa saatiin pelastetuksi. Hän on itse ollut aktiivinen kerääjä sekä kirjoittanut monia artikkeleita (mm. sanomalehti Karjalaan) Karjalan nimistön pelastamiseksi. Ensimmäisistä kokemuksistaan nimistönkerääjänä Vuoksenlaaksossa hän kirjoitti artikkelin Paikkannimien keräämisestä ja hieman niiden tutkimisestakin (Virittäjä 1934) ja Karjalan menetyksen jälkeen mm. varoittavan kirjoituksen Karjalan nimistön kohtalo (Karjalan Aamu 1955).

Viljo Nissilän 70-vuotispäiväksi 21.8.1973 ilmestyi juhlakirja (Castrenianumin toimitteita 6), jossa prof. Pertti Virtaranta artikkelissaan ”Nimistöntutkimuksemme uranuurtaja Viljo Nissilä 70-vuotias” kertoo hänestä nimistönkerääjänä ja -tutkijana ja johon sisältyy hänen kirjallinen toimintansa 1934—73, kaikkiaan 192 nimikettä, sekä laaja luettelo hänen etymologisesta käsittelemistään nimistä, joista suuri osa on juuri karjalaisia. Luetelluista tutkimuksista kiinnittää huomiota erityisesti yliopistollisten luentojen pohjalta sukeutunut ”sekä yliopistolliseksi kurssikirjaksi että nimistöntutkimuksen oppaaksi” tarkoitettu Suomalaista nimistöntutkimusta (1962), tutkielmat Jyväskylän yliopiston historian laitoksen toimittamissa pitäjänkirjoissa (Saarijärvi, Pihtipudas, Hankasalmi, Hartola, Parkano,

Kuopio, Jyväskylän maalaiskunta) vuosina 1963—77 sekä muissa esim. Johanneksen nimistöä (1959), Vanhan-Ruoveden pitäjännimet (1960), Pälkäneen nimestä (1972) ja Suur-Vanajan nimistöä (1976). Niissä hän on käsitellyt mm. karjalaisen nimistön leviämistä länteen ja pohjoiseen (esim. Karjalaista ainesta Kuopion seudun nimistössä, 1975). Hänen varhaisinta tuotantoaan edustaa hänen v. 1934 käymänsä polemiikki maisteri Antti Komosen kanssa Karjalan kannaksen kylännimien alkuperästä (Karjalan n:ot 70 ja 89) sekä väitöskirja Vuoksen paikannimistö I (1939). Juhlakirjaan sisältyvän artikkeliluettelon jälkeen v. 1973—1978 hän on julkaissut kolmisenkymmentä tutkimusta, joista merkittävimmät ovat laaja 382 sivua sisältävä ”Suomen Karjalan nimistö” (Karjalaisen Kulttuurin Edistämisseuran julkaisuja, 1975), 120-sivuinen ”Suomen Karjalan ortodoksinen nimistö” (Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran toimitteita 1, 1976) sekä ”Viipuri nimistön valossa” (Toimitteita 3, 1978).

Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimittamassa Tietolipas-sarjassa on ilmestynyt v. 1965 Nissilän kirjoittama ”Paikannimistömme huolto ja suojele”, joka sanoo jo nimellään, mikä hänelle on nimistöntutkimuksen rinnalla tärkeää: nimiemme, näiden kulttuurimuistojemme, varjeleminen rappiolta. Tätä asiaa hän on ajanut monissa muissa kirjoitelmissaan ja esitelmissään. Nimistön käytöstä asutushistorian oppaaksi hän on kirjoittanut artikkelin Asutushistoriallinen nimistöntutkimus (Paikallishistoria tänään, 1968). Suomalaista nimistöä hän on tehnyt tunnetuksi Suomen edustajana ja esitelmöitsijänä monissa kansainvälisissä kongresseissa 1952—78 (Upsala, Salamanca, München, Firenze, Amsterdam, Lontoo, Wien, Sofia, Bern, Krakowa), ensimmäisessä kansainvälisessä paikannimien normaalistamiskonferenssissa Genevessä (1967), kutsuvieraana sekä esitelmöitsijänä Unkarin nimistöntutkijain konferenssissa Budapestissa (1969) ja kutsuttuna esitelmöimään Hampurin yliopistossa (1973). Kööpenhaminassa julkaistuun 20-osaiseen tietosanakirjaan Kulturhistorisk Lexikon för nordisk medeltid hän on kirjoittanut parikymmentä artikkelia nimistämme.

Nimistöntutkimukseen liittyy läheisesti sukututkimus. Kiinnostuksesta vaimonsa sukua kohtaan ja omaansa Nissilä on kirjoittanut kaksi tutkimusta: Oulun Junnelius-suku (1971) ja Valkealan Nissilä-suku (1976).

Erityistä kiintymystä työssään Nissilä on osoittanut karjalaisuutta ja viipurilaisuutta kohtaan, mikä ilmenee jo hänen nimistötieteellisessäkin tutkimuksessaan. Opettajana ollessaan hän oli vuosia Viipurin Uuden yhteiskoulun, Viipurin Kaksoislyseon ja Viipurin oppikoulujen Karjala-seuran kuraattorina, jolloin hän näiden kokouksissa esitelmöi monista viipurilaisteemoista. Myöhemmin v. 1946 hän oli perustamassa Viipurin Realikot r.y. -senioriseuraa, oli vuosia sen hallituksen jäsenenä ja oli mukana kouluseuransa julkaiseman historiikin, matrikelin ja kolmen muistojulkaisun toimittajana. Niihin hän on kirjoittanut useita artikkeleita: Äidinkielen opetuksesta Viipurin Kaksoislyseossa ja sen edeltäjäkouluissa (1946), Koulutieni varrelta ihmisiä, paikkoja ja nimiä (1969), Nimistöretkeily Viipurin Vanhassakaupungissa ja Papulassa, Lähettämättä jäänyt kirje (1974), ym. Hänestä tuli Realikkojen kunniajäsen (1967).

Viipurilaisen Osakunnan vuosikirjassa Kaukomielessä on myös Nissilän ahkeran kynän jälkiä: Vuoksenlaakson maanomistusoloja valaisevasta paikannimistöstä (1935), Vuoksen linnasaarista (1937), Karjalan kannaksen asutushistoriaa nimistön valossa (1968) ja osakunnan 300-vuotisjuhlaan ilmestyi hänen kirjoittamansa Viipurilaisen osakunnan historia I (1953). V. 1966 hänet kutsuttiin osakunnan Suurvaakunan veljeskunnan jäseneksi. — Torkkelin Säätiön v. 1953 julkaisemaan Viipurin kirjaan hän on kirjoittanut artikkelit Viipuri kautta aikojen ja Viipurin koulut.

Muualta Suomesta hän on keräillyt kesäpaikkojensa Iin ja Hauhon nimistöä ja julkaissut monia artikkeleita Hauhon Jouluun sekä Pohjois-Pohjanmaan Maakuntaliiton vuosikirjaan (sekä erillisen tutkimuksen Iin kansakouluhistoria, 1968). Äitinsä syntymäpitäjästä Kangasalta hän on kerännyt myös nimistöä ja kirjoittanut monia artikkeleita Kangasalan Jouluun sekä kangasalustalaisen Palo-suvun neliosaiseen julkaisuun (1968—73).

Viljo Nissilä on vuosien mittaan osallistunut monien viipurilaisten ja karjalaisten järjestöjen työhön: viipurilaisen kulttuuriseurun Torkkelin killan jäsenenä (perustajajäsen 1933, museotoimikunnan jäsen 1972—), Torkkelin Säätiön hallituksen jäsenenä 1971— ja kaupunginjohtaja Aarno Tuurnan kuoleman jälkeen puheenjohtajana 1976—, sen v. 1972 perustaman historiatoimikunnan jäsenenä ja sen toimittaman 5-osaisen Viipurin kaupungin historian V:n osan (Itsenäisyyden ajan 1917—44) artikkelien kirjoittajana (Viipurin koulut, lehdistö, kaupunginkirjasto, kaupungin-museo). Hän on v. 1845 perustetun Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran jäsen (hallituksen jäsen 1970—) ja hänen aloitteestaan perustetun vuosikirjan, Toimitteiden, päätoimittaja 1975— ja useiden sen tutkielmien kirjoittaja.

Professori Nissilä on toiminut Karjalaisen Kulttuurin Edistämissäätiön nimistöjaoksen puheenjohtajana vuodesta 1961, ja hänet on kutsuttu v. 1974 Viipurin Museosäätiön edustajistoon, v. 1976 Kangasala-Seura r.y.:n ainaisjäseneksi ja samana vuonna Karjalan Liiton kulttuurijaoston perinnetoimikuntaan. V. 1978 hänet kutsuttiin Nimistötieteiden kansainvälisen komitean (International Committee of Onomastic Sciences) kunniajäseneksi.

Hiljaisena ja vaatimattomana tutkijana Viljo Nissilä on harvoin nähty vieras siellä, missä ”kultaa, kunniaa ja mainesanoja” jaetaan, mutta sitäkin useammin hänet on voitu tavata arkistoissa ja kirjastoissa, kesäisillä tutkimuskentillä ja työhuoneessaan. Niissä suoritetusta uurastuksesta ja sen arvokkaista tuloksista Torkkelin Säätiö ja Viipurin Suomalainen Kirjallisuusseura kiittävät karjalaisen ja viipurilaisen perinteen ahkeraa tutkijaa ja kulttuurimme edistäjää.

Aarne Huuskonen



ERKKI TARVONEN 70-VUOTIAS

Erkki Olavi Tarvonen syntyi 7.8.1908 Viipurin Papulassa rautatieläisen poikana. Käytyään Viipurin Suomalaista lyseota hän antautui v. 1929 valtion rautateiden palvelukseen isänsä esimerkkiä seuraten ja toimikin sitten valitsemallaan alalla 41 vuotta. Työskenneltyään aluksi rautatievirkamiehenä monilla eri liikennepaikoilla hän siirtyi rautatiehallitukseen pääjohtajan sihteeriksi ja tariffitoimiston liikenneasiamieheksi sekä myöhemmin liikenneosaston markkinointitoimiston henkilöliikenteen myyntipäälliköksi. Liikennetarkastajaksi hänet nimitettiin v. 1953. — Järjestelykykynsä ansiosta hän joutui virkansa ohessa sodanjälkeisinä vaikeina aikoina hoitamaan myös sisäasiainministeriön siirtoväenosaston toimistosihteerin tehtäviä vuosina 1944—46. Kuljetusasiain keskusjohdon pääsihteerin tehtävissä hän oli 1946. — Hän otti osaa sekä Talvisotaan että Jatkosotaan yleten kapteeniksi ja saaden useita kunniamerkkejä.

Erkki Tarvosen harrastuksena nuoruusvuosina oli partiotoiminta ja myöhemmin näkyvimpänä mieskuorolaulu. Hän oli tenorisolistina mm. Viipurin Lauluveikoissa ja Laulumiehissä. V. 1953 hänet kutsuttiin avustajaksi Ylioppilaskunnan Laulajien (YL) Yhdysvaltoihin suuntautuneelle laajalle konserttikiertueelle. — Lions palvelujärjestössä hän on toiminut ansiokkaasti parisenkymmentä vuotta.

Viipurin menetyksen jälkeen Erkki Tarvonen on ollut mukana monissa karjalais- ja ennen kaikkea viipurilaisjärjestöissä. Viimeksi hän on toiminut ja toimii jatkuvasti Torkkelin Säätiön asiamiehenä sekä Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran rahastonhoitajana. Torkkelin Säätiön tehtävänähän on Viipurin kaupungin 5-osaisen historian kirjoittaminen ja julkaiseminen, mikä vaatii runsaasti varoja. Kun säätiöllä ei ole omaa kaupunkia taloudellisena tukena ja säätiön omat varat ovat niukat, on asiamiehen harteille jäänyt raskas taloudenhoito, mistä hän on selvinnyt ansiokkaasti.

Sekä säätiö että kirjallisuusseura — onnitellen 70-vuotiaasta jäsentään — toivovat, että hän jatkuvastikin toimisi menestyksekkäästi yhteisten viipurilaisten päämäärien hyväksi.

Erkki Rautvuori

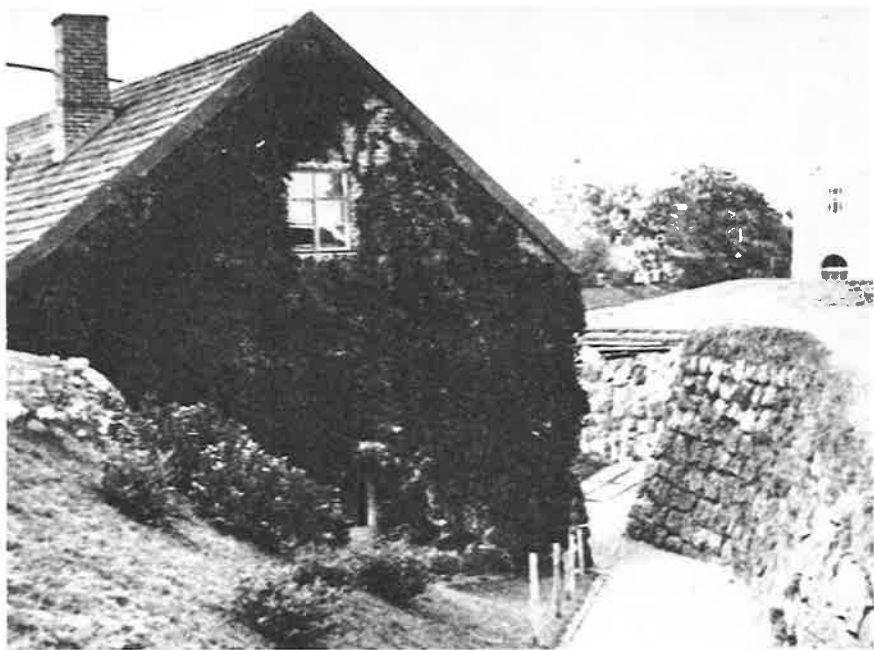
Viipurin Taiteilijaseura v. 1930—1939 Viipurissa

Karjalan ja etenkin sen pääkaupungin Viipurin taide-elämän kehittämiseksi ja kohottamiseksi perustettiin 11.10.1890 Viipurin Taiteenystävätkä (aluksi Wiborgs Konstväänner). Aloitteen tekijöinä olivat ennen kaikkea tarmokkaat viipurilaisnaiset Thella Frankenhäuser ja Mathilda Lagerspetz. Yhdistyksen perustama ja ylläpitämä piirustuskoulu aloitti toimintansa syksyllä 1891 Hougbergin talossa Maaseurakunnan kirkon vieressä. Sieltä oppilaat saivat perustietonsa ja -taitonsa, mutta syvemmähti taiteen salaisuuksiin oli perehdyttävä joko Pietarissa tai Helsingissä, joihin tehtiin opintomatkoja ja jotka olivat myös jatko-opintojen keskuspaikat. Yhdistys oli jo koulunkin tarpeiden kannalta pyrkinyt hankkimaan omaa taidetekoa ja pyrittiin järjestämään taidenäyttelyitä.

Tarve keskinäiseen yhteistoimintaan alettiin kokea yhä voimakkaampana. V. 1920 kutsuttiin kokoon kaikkien taidealojen edustajat: kirjailijat, runoilijat, näyttelijät, muusikot ja kuvantekijät. Kaunis yritys sammui kuitenkin alkuunsa. Uusi yritys tehtiin pari vuotta myöhemmin, ja perustettu seura ehti järjestää taidenäyttelyitäkin, mutta tämäkin tyrehtyi pian. Kuitenkin Viipurin Taiteenystävien piirustuskoulussa opintonsa päättäneet ja kotikaupunkiin jääneet taiteilijat Leo Rajama, Sulo Iivonen, Oskari Hirvikallio, Väinö Rautio, Eero Lehikoinen, Lauri Välke, Taavetti Häyrinen, Onni ja Janne Muusari, Torsti Tisell, Lauri Tokkola, Olli Miettinen ym. olivat Viipurin Voimailijain tennishallissa järjestäneet tilapäisiä taidenäyttelyitä. Oli järjestetty myös taidearpajaisia, joiden välityksellä arvokkaita taidemaalauksia siirtyi myös viipurilaiskoteihin.

Vihdoin v. 1930 Helsingissä järjestetyn Viipurin viikon jälkeen perustettiin 5.9.1930 Viipurin Taiteilijaseura, jonka jäseniksi hyväksyttiin taidemaalarit, kuvanveistäjät ja taidegraafikot. Yhdistykselle laadittiin säännöt ja se merkittiin yhdistysrekisteriin. Sääntöjen 1. § kertoo seuran tarkoituksesta: yhdistyksen tarkoituksena on edistää suomalaista kuvataidetta, valvoa viipurilaisten ja karjalaisten sekä heidän perinteitään kunnioittavien kuvataiteilijain ammatillisia ja sosiaalisia etuja, kasvattaa kiinnostusta kuvataiteisiin sekä lujittaa jäsenistönsä yhteenkuuluvuutta. Tämä nykyisten sääntöjen pykälä ilmaisee sen päämäärän, joka tuolloinkin oli viipurilaisten taiteilijoiden yhteistoiminnan päämaalina. — Seuran puheenjohtaja, koko toiminnan organisaattori, oli Viljo Kojo, tunnettu taidemaalari, kirjailija ja sanomalehtimies. Varapuheenjohtajaksi valittiin taidemaalari Hugo Otava, sihteeriksi taidemaalari Eero Lehikoinen ja hallituksen jäseniksi Oskari Hirvikallio, Sulo Iivonen, Rurik Lindquist ja Lauri Välke, varajäseniksi Leo Rajama ja Ville Hänninen.

Kaupunginjohtaja Arno Tuurnan aloitteesta Viipuri ensimmäisenä Suomen kunnista otti talousarvioonsa määrärahan oman kunnan



Viipurin Taiteilijaseuran rakennus Pantsarlahden bastionilla.

taiteilijoiden työn tukemiseksi. Se oli suorastaan edellytys seuran jatkuvalla toiminnalla. Lisäksi kaupunki osti seuran vuosinäyttelyistä kokoelmiinsa merkittäviä teoksia tukien näin yksityisiäkin taiteilijoita.

Kohta perustamisvuoden jälkeen ryhdyttiin seuralle suunnittelemaan omaa kotia, jota pidettiin menestyksellisen toiminnan ehtona. Huoneistoa tarvittiin kokousten pitoon, piirustusiltojen viettopaikaksi ja vuokrattomaksi näyttelypaikaksi seuran jäsenille. Vuosikokoukset pidettiin perinteelliseen tapaan Pyöreäntornin ravintolassa.

V. 1931 Viipurin Taiteilijaseura anoi kaupungilta vuokralle Taidemuseon lähistössä Pantsarlahden bastionilla sijaitsevan vanhan ruutikellarin, johon seura toivoi voivansa perustaa tukikohtansa. Kellari saatiinkin käyttöön 100 markan vuosivuokrasta 25 vuoden ajaksi ja seura oikeutettiin suorittamaan siinä tarpeelliset muutos- ja korjaustyöt, mm. huoneiden varustaminen keskuslämmityksellä ym. mukavuuksilla. Suunnitelman laativat arkkitehti Uno Ullberg, taidemuseon suunnittelija ja Taiteilijaseuran huoneistokysymyksen ratkaisija, ja taiteilija Eero Lehikoinen, sisustuksen suunnitteli sisustusarkkitehti Erkki Siitonen.

Kellarihuoneisto oli varsin koristeellinen, kapeasta ja korkeasta eteisestä johti holviovi saliin, jonka pinta-ala oli n. 37 m² ja korkeus 5 m. Sen seinät olivat parin metrin paksuiset ja niissä oli niukasti valoa antavat pikkuikkunat. Kalustoksi hankittiin — suureksi osaksi keräämällä — vanhat, jyrkät talonpoikaishuonekalut. Illanistujaisia varten oli pitkä pöytä



Viipurin Taiteilijaseuran huoneisto Pantsarlahden bastionilla.

jykevine penkkeineen ja suuri avotakka antoi lämpöä ja valoa huoneeseen, jonka seinillä oli omien taiteilijoiden maalauksia.

Huoneiston restauroimisen toteuttamista varten oli pidetty arpajaisia, joissa oli arvottavana viipurilaisten ja helsinkiläistenkin taiteilijoiden (esim. Antti Favenin, Albert Gebhardin, Eero Snellmanin) teoksia. Huoneisto valmistui joskus syksyllä 1934, jaksoittain ja talkootyövoimin. Marraskuussa 1935 oli Janne ja Onni Muusarin yhteinen näyttely huoneistossa.

Kellarihuoneiston isännöitsijänä ja talonmiehenä toimi taiteilija Leo Rajama, joka palkatta hoiti monenmoiset tehtävät. Hän hoiti Taiteilijaseuran kesänäyttelyt sekä Taidemuseossa pidetyt vuosinäyttelyt. Näitä vuosinäyttelyjä ehdittiin järjestää ennen Talvisodan puhkeamista yhdeksänä vuotena ja niissä pyrittiin yleisöä tutustuttua paitsi viipurilaisiin taidemaalareihin myös muiden suomalaisten taiteilijoiden teoksiin. Jokaiseen vuosinäyttelyyn kutsuttiin vierailevia taiteilijoita Helsingistä, Tampereelta, Turusta ym. Esim. vuonna 1936 aloitettiin yhteistyö laajalla Maakuntien näyttelyllä Helsingin taidehallissa. Yhteistyö laajeni, kun v. 1938 Viipurin Taiteilijaseuran aloitteesta Turun ja Tampereen taiteilijaseura yhdessä perustivat Suomen Kuvataiteilijajärjestöjen Keskusliiton ajamaan maaseudun taideolojen ja taiteilijain aseman parantamista.

Seura on kutsunut aikojen kuluessa kunniajäsenikseen piirustuskoulun rehtorin Rurik Lindquistin, jonka yli 40 vuotta kestänyt taidepedagogin työ Taidekoulun (ent. Piirustuskoulun) johtajana on merkittävästi vaikuttanut seuran jäsenten taiteellisen pohjakoulutuksen hyväksi, Viljo Kojon, seuran tarmokkaan puheenjohtajan, sekä kaupunginjohtaja Arno Tuurnan, seuran taloudellisen tukijan ja taiteen ystävän.

Vuonna 1939 sodan uhkaavasti lähetessä 17 suomalaista taiteilijaa vetosi maamme kaikkiin kuvataiteilijoihin Rajan-Turva näyttelyn järjestämiseksi. Suurnäyttely pidettiin Helsingissä, mutta viipurilaiset järjestivät oman näyttelynsä kellarihuoneistossaan vapaaehtoisen puolustustyön hyväksi. Talvisodan jälkeen seuran kotipaikaksi yhdistysrekisteriin merkittiin Helsinki, jossa v. 1940 järjestettiin yhteisnäyttely Kumlinin taidesalongissa. Viipurin takaisinvaltauksen jälkeen seura palasi takaisin kotiinsa, jossa ensimmäinen kokous pidettiin Pyöreässä tornissa 8.5.1943 ja ryhdyttiin suunnittelemaan näyttelyä yhdessä Aseveljet r.y:n kanssa. Se pidettiin joulukuussa 1943 ravintola Ritarissa. Sen keskeinen sanoma oli "raunioiden historia- ja muistoarvo" ja tuotosta varattiin 25 % aseveliperheiden taloudelliseksi tueksi.

Sotien jälkeen Viipurin Taiteilijaseura on jatkanut toimintaansa Helsingissä, joskin sen jäsenistö on hajaantunut ympäri maan. Siitä on tullut karjalaisia taiteilijoita yhdistävä side, olihan se esim. v. 1945 jäsenistöltään varsin suuri, 75 taiteilijaa, ja on vieläkin varsin elinvoimainen.

Lähteitä

- Mauno Aallon omat muistiinpanot
Hinkkala Marjatta, Viipurin Taitelijaseuran toiminta vuosina 1930—1943. Proseminaari-
esitelmä 20.3.1971. Helsingin yliopiston taidehistorian laitos
Valkonen Olli, Viipurin Taiteenystävät 1890—1965. Näyttelyluettelo 1965. Helsinki
Veistäjä Verner, Piirteitä Viipurin kuvaamataiteista. Viipurin kirja, s. 451—465. Pieksämäki
1958
Wiborgs Konstvänners Ritskolas Matrikel 1919—1939. Viipurin Taiteenystävät. Helsinki
Viiste Juhani, Viihtyisä vanha Viipuri. Porvoo 1948

ERIK ELFSTRÖM

Elfströmin kelloseppäsuku ja kelloliike v. 1771—1943 Viipurissa

Viipurilainen Elfströmien kelloseppäsuku on alallaan Pohjoismaiden vanhin. Saman suvun hallussa on kelloliike ollut yhdenjaksoisesti kuuden sukupolven ajan ja siitä on lähtöisin taitavia kelloseppiä toistakymmentä. Tutkimusten mukaan on suvun kantaisä Ruotsissa Taalainmaan Elfdalenin seurakunnassa v. 1621 syntynyt pappismies Gustavus Trullerus, jonka lapset ottivat itselleen sukunimen Elfström.

Suvun ensimmäinen tunnettu kelloseppä, Petter Elfström, syntyi Westmanlandissa Ruotsissa v. 1728. Kellosepän opissa hän oli v. 1747—52 saaden kisällin todistuksen v. 1752 Tukholmassa, jossa hän työskenteli mm. ranskalaisen kellosepän Augustin Bourdillonin työpajassa. Lokakuun 11. päivänä 1763 hän otti Riddarholmin seurakunnasta muuttotodistuksen Suomeen Loviisaan, jonne hän kauppakollegion luvalla perusti työpajan ”kappaletyötä” varten. Hän otti palvelukseensa kisällin ja kaksi oppipoikaa, maksoi kaupungille kotimaassa syntyneenä kelloseppänä 25 hopeataalaria, ajurikassaan viisi hopeataalaria ja köyhille kolme hopeataalaria. Verstaassa valmistettiin vuosina 1764—1770 viisi taskukelloa ja 55 seinäkelloa, mutta vuosina 1771—1785 vain kuusi taskukelloa ja 16 seinäkelloa. Osa kelloista oli myyty Ahvenkosken tullikamarin kautta — meritullikamarin 24.12.1764 päiväämään todistuksen mukaan — rajan yli Viipuriin, jossa hänen kelloillaan oli menekkiä. Kelloverstaan työt Loviisassa kuitenkin vähenivät, ja v. 1785 kaupungin maistraatti mainitsee hänen olevan varaton.

Ne toiveet, jotka Petter Elfström oli kiinnittänyt Loviisaan perheensä ja kellopajansa tulevaisuuden kannalta, olivat pettäneet ja hän päätti siirtyä Viipuriin, joka siihen aikaan oli noin 3000 asukkaan kaupunki, lähes kaksi kertaa suurempi kuin Loviisa. Viipuri oli vilkas kauppakaupunki, ja meidän oloissamme harvinaisen kosmopoliittisen leiman antoivat sille saksalaiset kauppahuoneet, venäläinen sotaväki, ruotsinkieliset käsityöläiset ja suomenkielinen maalaisväestö. Yhteiskunnalliset, sivistykselliset, uskonnolliset ja oikeudelliset olot olivat suurin piirtein samat kuin Ruotsi-Suomessa, joten ajatus ”Venäjälle” siirtymisestä ei ollut millään tavoin pelottava. Petter Elfström anoi muuttokirjan v. 1787 ”Venäjälle ja Viipuriin”, mutta perhe on merkitty muuttaneeksi Viipuriin vasta 27.3.1788. Hänen kuolinvuodekseen on merkitty 1799.

Petter Elfströmin vanhin poika Johan Gustaf (s. 1757 Tukholmassa) oli ollut oppipoikana seitsemän vuoden ajan kelloseppä Anders Hulkoviuksen luona Viipurissa ja oli v. 1778 päässyt kisälliksi. Sen jälkeen hän työskenteli mestarina Viipurissa ja vuodesta 1789 Loviisassa, jossa hän kuoli 19.11.1808. Hänen veljensä Petter Ernst oli syntynyt 31.10.1760 Tukholmassa, oli oppipoikana isänsä työpajassa ja vuodesta 1776 kelloseppä Johan Falckin luona Helsingissä, jossa tuli kisälliksi 16.12.1783. Porvarioikeudet hän sai



C.Ch. Elfström.



P.F. Elfström.

27.10.1783. Mestarinäytteeksi hän teki 15.6.1791 hopeataskukellon ja hyväksyttiin kelloseppämestariksi, jona hän toimi Helsingissä vuoteen 1802, jolloin muutti Viipuriin jatkamaan isänsä liikettä. Hän kuoli 11.11.1812.

Hänen poikansa Carl Christoffer syntyi 28.8.1794 Helsingissä, oli oppipoikana serkkunsa kelloseppämestari Christopher Winbergin luona Pietarissa, sai mestarikirjansa ja samalla porvarioikeudet 20.6.1820 Viipurissa. Hän kuului kaupunginvanhimpiin (v. 1835), Sparbanken i Wiborg -pankin (nykyisen Säästöpankki Torkkelin) perustajiin 1845 ja sai v. 1847 valtakirjan raatimieheksi. Hänen kuoltuaan 9.5.1852 leski Maria Elisabeth (o.s. Baltrusch), syntynyt 27.6.1803 Viipurissa, jatkoi liikettä siihen asti, kunnes tytär Elisabeth Viktorine Marie solmi avioliiton 13.10.1861 kelloseppä Karl Robert Laxin kanssa, joka oli saanut mestarikirjansa v. 1861. Lax siirtyi tällöin liikkeen johtoon, mutta joutui vuoden 1871 lopulla luopumaan sairauden takia työstään ja kuoli v. 1875. Jo aikaisemmin (v. 1873 tai 1874) leski Maria Elfström oli myynyt liikkeen miehensä veljen pojalle, kelloseppä Peter Ferdinand Elfströmille.

Carl Christopher Elfströmin nuorempi veli Petter oli syntynyt 14.1. 1804 Viipurissa ja käynyt kelloseppän opin Christopher Winbergin luona Pietarissa, jossa hän tuli kisälliksi v. 1823. Työskenneltyään Viipurissa ja Pietarissa hän pääsi kelloseppämestariksi v. 1826 Haminaan, mutta siirtyi jo v. 1828 Helsinkiin, jossa hän sai porvarioikeudet. V. 1840 hän muutti Porvooseen ja sieltä v. 1846 Heinolaan, jossa kuoli v. 1851. Musikaalisesti lahjakkaana hän toimi myös urkurina.

Petter (Petrus) Elfströmin poika, edellä mainittu Peter Ferdinand, oli syntynyt 10.3.1839 Helsingissä, ollut oppipoikana kelloseppämestari Danielssonin luona Pietarissa, tullut kisälliksi v. 1858 ja mestariksi v. 1864. Vuoden 1872 alussa hän siirtyi hoitamaan Elfströmin liikettä Viipuriin ja pari vuotta myöhemmin lunasti sen itselleen. Hän kuoli 24.1.1907. Pojat Conrad Samuel, Hugo Rudolf ja Georg Christian Fredrik olivat kaikki kelloseppiä.



G. Elfström.



R. Elfström.

Conrad Samuel Elfström syntyi 12.11.1875 Viipurissa ja tuli 13-vuotiaana oppipojaksi isänsä liikkeeseen. Tietojaan ja taitojaan hän täydensi eri liikkeissä Pietarissa, Helsingissä ja Tukholmassa ja oli sen jälkeen Toiminimi Lindroos & Flodströmin palveluksessa Helsingissä ja liikkeen osakas vuosina 1911—1917, minkä jälkeen siirtyi Oy Suomen Kellosepät Ab:n toimitusjohtajaksi. V. 1933 hän perusti Hankoon oman liikkeen, jota hoiti kuolemaansa saakka 13.4.1936. Poika Bertil oli myös kelloseppä.

Peter Ferdinand Elfströmin toinen poika Hugo Rudolf syntyi 20.11.1877 Viipurissa, kävi neljä luokkaa Viipurin Ruotsalaisen lyseon reaalinlinjalla, oli oppipoikana isänsä liikkeessä ja tuli kisälliksi 3.12.1896. Isänsä liikkeessä hän oli toimessa vuoteen 1904, jolloin osti veljensä kanssa liikkeen ja jatkoi sitä nimellä Veljekset R. & G. Elfström. Rudolf Elfström oli Suomen Kelloseppäliiton perustajia v. 1906 Tampereella, sen hallituksen jäsen 1918—45, puheenjohtaja 1924—26 ja rahastonhoitaja 1927—28. Monilla järjestötoiminnan aloilla käytettiin hyväksi hänen asiantuntemustaan, mm. skandinaavisen yhteistyön kehittämiseksi ja ammattikoulutuksessa. Ammattityönsä ohella hän oli v. 1913—34 Viipurin Saksalaisen seurakunnan kirkkoneuvoston jäsen, v. 1914—50 Viipurin Säästöpankin (Säästöpankki Torkkelin) isännistön jäsen, Viipurin Dramaattisen Klubin (Dramatiska Klubben i Viborg) jäsen, kuorolaulaja ym. Hän kuoli 25.2.1950 Helsingissä.

Georg Christian Fredrik Elfström syntyi 8.3.1881 Viipurissa, kävi kuusi luokkaa Viipurin Ruotsalaista lyseota ja oli opissa 1898 isänsä liikkeessä, jossa tuli kisälliksi v. 1901. Hän oli perustamassa Viipurin kello- ja kultaseppäyhdistystä v. 1920, oli yhdistyksen hallituksen jäsen ja rahastonhoitaja vuoteen 1940, Viipurin Teollisuusyhdistyksen jäsen ja eräitä vuosia sen sihteeri ja samoin kuin veljensä Viipurin Dramaattisen Klubin jäsen. V. 1957 hän erosi sairauden takia Elfströmin Kelloseppäliikkeestä ja kuoli 15.3.1964 Helsingissä. — Tyttärenpoika Håkan Enander toimii kelloseppänä Stjärnurmakarbolaget -liikkeessä Tukholmassa.



Erik Elfström.

Elfströmien kelloseppäsuvun kuudenteen polveen kuuluvat kelloseppä Bertil Elfström, Conrad Elfströmin poika, ja veljekset Karl Rudolf ja Erik Elfström, Hugo Rudolf Elfströmin poikia, molemmat kelloseppiä. Bertil Elfström syntyi 28.7.1906 Helsingissä. Hän sai kellosepän opin isältään, jonka liikkeessä hän työskenteli vuoteen 1936 ja otti tällöin liikkeen hoitoonsa ensin Hangossa ja Talvisodan jälkeen Helsingissä. Hän katosi jäljettömiin Hangossa kesäsodan aikana 18.7.1941 ja liike lopetti toimintansa.

Elfströmin kellosepänliikkeen nykyiset omistajat Helsingissä ovat Karl ja Erik Elfström, joista Karl Rudolf syntyi 23.5.1906 Viipurissa, kävi kolme luokkaa Ruotsalaista lyseota ja sai kellosepänoppinsa isänsä ja setänsä luona, pääsi kisälliksi v. 1929 ja mestariksi v. 1949. Hänestä tuli Elfströmin kellosepänliikkeen osakas v. 1950 ja on jatkanut liikettä vuodesta 1957 yhdessä veljensä Erikin kanssa. Kellosepänliikkeen Veljekset Elfström toinen osakas Erik Elfström syntyi 8.4.1911 Viipurissa, kävi viisi luokkaa Ruotsalaista lyseota ja oli kellosepän opissa isänsä ja setänsä luona vuodesta 1927 päästen kisälliksi v. 1931. Opintomatkan hän teki Sveitsiin v. 1937—38, jolloin työskenteli vuoden ajan Eterna AG:ssä. Hän on ollut vuodesta 1945 Suomen Kelloseppäliiton hallituksen jäsen, vuodesta 1947 sen työvaliokunnan jäsen, samasta vuodesta lähtien Nordiska Urmakareförbundet -liiton hallituksen jäsen, vuodesta 1952 jäsenenä Kelloseppätaidon edistämiseksi perustetun säätiön hallituksessa ja vuosina 1946—49 oppilastöiden tutkijalautakunnassa.

Elfströmien sukufirman omistajina ja mestareina ovat Viipurissa olleet kantakelloseppämestarin Petter Elfströmin jälkeen II sukupolvessa Petter Ernst Elfström, III sukupolvessa Carl Christopher Elfström, IV sukupolvessa Peter Ferdinand Elfström, V sukupolvessa Hugo Rudolf ja Georg Christian Fredrik Elfström, VI sukupolvessa Karl Rudolf ja Erik Elfström ja VII polvessa Helsingissä Kurt Peter Elfström (s. 13.6.1950), Karl Rudolf Elfströmin poika.

*

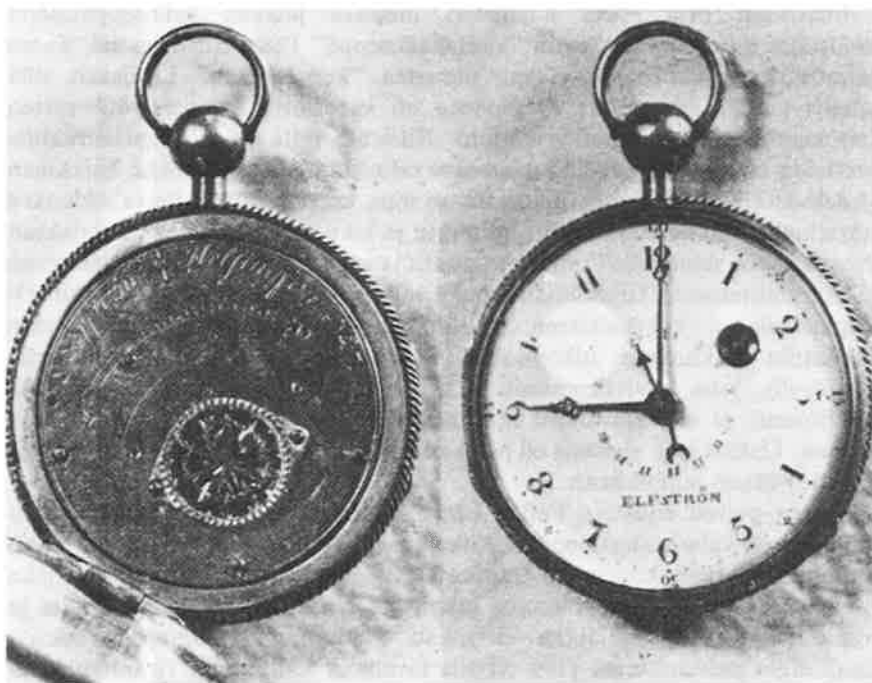
Elfströmit ovat olleet sukupolvi toisensa jälkeen kelloseppätaidon kehittäjiä maassamme. Suvun "kantakelloseppä" Peter Elfström sai, kuten sanottu, kauppakollegiolta luvan perustaa "kellotehtaan" Loviisaan sillä edellytyksellä, että hänen työpajansa oli varustettu kappaletyötä varten (stykkearbete, oik. massfabrikation). Elfström jätti 8.5.1765 maistraatille luettelon mainittuun päivään mennessä valmistamistaan kelloista, kaikkiaan yhdeksästä kellosta, joiden joukossa oli mm. kerran kuukaudessa vedettävä näytekello, joka osoittaa tunnit, minuutit ja sekunnit; tavallinen "kahdeksan vuorokauden seinäkello" tunnit, minuutit ja sekunnit osoittavine viisareineen ja lyöntilaitteineen; Tukholman tapaan valmistettu taskukello, arvoltaan 600 kuparitaalaria; ranskalaiseen tapaan valmistettu yökello, jota tuskin tunnettiin Tukholman ulkopuolella; kahdeksan vuorokauden pöytäkello (pendyyli), joka näyttää tunnit ja minuutit, lyö ja toistaa täydet sekä puolittunnit, ja on valmistettu ranskalaiseen l. nytemmin tukholmalaiseen tapaan. Lisäksi työn alaisena oli neljä kelloa, mutta massatuotantoon työpaja ei liene päässyt milloinkaan.

Toisen polven edustaja Petter Ernst Elfström, joka kelloseppämestari-työkseen oli valmistanut hopeataskukellon (1791), toimitti Helsingistä käsin uuden kellon (kellokoneiston) vuosina 1795—96 uusittuun Kellotorniin, joka tuolloin sai meidän ihailemamme ulkonäön. Viipurissa oli tapana valita ja nimittää joku käsityöläinen erityisesti "kaupungin ammattimieheksi", kaupungin palvelukseen. Hän oli siis tavallaan kaupungin viranhoitaja ja käsityöläismestarina ammattikuntansa ensimmäinen. Näin kaupungilla oli oma parturinsa, kirurginsa, puuseppänsä, kelloseppänsä, ym. Kaupungin kelloseppällä oli tehtävänään kaupungin julkisten kellojen vetäminen, korjaaminen, öljyminen ja huolenaan, että ne näyttivät oikeaa aikaa. Kelloseppämestari oli korkealla kaupungin virkahierarkiassa, hän sai 1700-luvun lopulla korvausta työstään 60 ruplaa vuodessa, kun esim. Viipurin tapaisessa kauppa- ja satamakaupungissa satamamestari sai vain 24 ruplaa vuodessa työstään. Suurimman osan 1800-luvusta ja vuoteen 1940 saakka Elfströmin suvun kellosepät toimivat kaupungin kelloseppinä ja kaupungin tilikirjoihin on kaikki kaupungin kellojen korjaamisesta aiheutuneet menoerät viety Elfströmin kelloseppien tiliin.

Kolmannen polven edustaja Carl (Charles) Christopher Elfström, kaupungin merkkimiehiä, on valmistanut monia suurta taitoa osoittaneita kelloja, joista vielä v. 1940 Talvisodan päätyttyä olivat käytössä Viipurin hovioikeuden ja lääninhallituksen kaappikellot (lattiakellot), molemmissa myös lyöntilaitteet.

Suvun neljänteen polveen kuului Carl Elfströmin veljenpoika Peter Ferdinand, jonka oppiaika Pietarissa — sukukronikan mukaan — oli pitkä ja ankara. Hänen täytyi nousta kello 6 aamulla, puhdistaa mestarin saappaat, hakata halot, kantaa ne sisälle ja lämmittää kaakeliuunit. Sitten oli työskenneltävä klo 8:sta klo 20:een. Päivätyön jälkeen hänen oli lakaistava ja siivottava työpaja, ja kun tämä oli tehty, hän oli niin väsynyt, että hän heti meni sänkyyn.

Mutta ammatin hän oppi perusteellisesti mestarinsa luona. Mitään



Petter Ernst Elfströmin valmistama taskukello edestä ja takaa.



Viiipurin lääninlaitoksesta.
Valm. Carl Ch. Elfström.



Viiipurin huvioikeudessa.
Valm. Carl Ch. Elfström.



Tarkkuuskello. Valm.
Velj. R. & G. Elfström,
1910.



Veljekset R. ja G. Elfströmin työhuone Viipurissa v. 1924. Edessä vasemmalla Georg Elfström ja Pauli Mononen, oikealla Kaarlo Angerpuro (Ählfors), Esa Oinonen, Rudolf ja Karl Elfström.



Viisi kelloseppä Elfströmiä saman pöydän ääressä Viipurissa noin v. 1933. Vasemmalta Erik, Georg, Conrad, Rudolf ja Karl Elfström.

palkkaa ei maksettu, mutta hänellä oli ilmainen ruoka ja asunto mestarin luona, joka osti hänelle myös vaatteet. Pääsiäiseksi ja jouluksi hän saattoi saada jonkin lantin. Tavallista oli myös että kun hän vei seinäkellon asiakkaan kotiin ja ripusti sen seinälle, sai hän tältä juomarahaa. Vapaa-aikaa ei oppipojalle annettu milloinkaan paitsi sunnuntaisin iltapäivällä, jolloin hän sai mennä ulos.

Oppiajan jälkeen Peter oli töissä eri työpajoissa Pietarissa. Siihen aikaan oli tavallista, että kisällä asui mestarin luona, joka antoi hänelle asunnon lisäksi ruoan. Kisällin velvollisuuksiin kuului myös päivystää joka toinen sunnuntai klo 12:sta klo 20:een kaupassa, joka pidettiin auki joka sunnuntai mainittuun aikaan. Joka toinen sunnuntai hänellä oli vapaata. Mutta monet mestarit käyttivät väärin kisälliään, varsinkin jos tämä oli kunnollinen ja rehellinen. Niinpä esim. Peterillä oli toimi mestarilla, joka piti pari oppipoikaa ja kisällin. Kun oli Peterin vuoro mennä ulos viettämään sunnuntaitaan, oli mestari jo aikaisemmin pukahtanut kapakkaan ja Peterin oli pakko jäädä butiikkiin joka pidettiin avoinna. Tästä ja samanlaisista syistä hän vaihtoi usein paikkaa, mutta huomasi, ettei toinen mestari ollut toistaan parempi.

Yleensä vietettiin iloista elämää vapaasunnuntaisin. Juotiin ja tanssittiin paljon. Peter oli kohtuullinen alkoholin nauttimisessa, ei tupakoinut mutta tanssi sitä enemmän. Hän oli silloin Pietarissa tunnettu ilonpitäjä, osasi kirjoittaa säkeitä, soittaa hiukan pianoa ja laulaa iloisia viisuja. Hän oli myös hieman keikarimainen, hänen heikkoutensa olivat kauniit jalkineet. Frakki, röyhelö ja korkea hattu kuuluivat päivän muotiin ja Peter oli tällä tavoin pukeutunut, kun hänen piti olla fiini, ja siihen aikaan olivat kaikki kisällit juhlissa pukeutuneet frakkiin.

Kaikki käsityöläiset, etenkin luonnollisesti mestarit, olivat arvonsa tuntevia henkilöitä. Tämä oli sääntö, josta kellosepät eivät tehneet poikkeusta. Pikemminkin voidaan sanoa, että he olivat sitä enemmän kuin muut käsityöläiset. He olivat käsityöläisten sosieteettia. Kuten mestarit myös kelloseppäkisällit tunsivat oman arvonsa. He halusivat esiintyä herroiksi ja arvelivat kuuluvansa korkeampaan ammattiluokkaan kuin muut kisällit. Ajalle tyypillistä oli, että kelloseppäkisällit eivät katsoneet voivansa esiintyä kodin ulkopuolella ilman korkeaa hattua. Heidän työvaatteenaan oli tavallisesti pitkä musta takki.

Kisällien ja oppipoikien keskinäinen käyttäytyminen oli tyypillistä ajan ajatustavoille ja totumuksille. Ei tullut kysymykseen, että oppipoika olisi sinutellut kisälliä, joka oppipojalta vaati ehdotonta tottelevaisuutta ja kunnioitusta. Tämän oli tehtävä, mitä kisällä vaatikin, olipa sitten kysymys avusta työssä, saappaiden kiillotus tai olutpuolikkaan noutaminen kisällille.

Peter tutustui saksalaiseen Haasen perheeseen, kotoisin Danzigista, ja perheen kolmesta tyttärestä hän löysi valittunsa Leontinen. Molemmat olivat nuoria ja avioituivat 28.7.1861. Kutsukorteista, häärunoista ym., kaikki painettuina kultakirjaimin hienoimmalle paperille, voi kuvitella, että oli loistoa ja komeutta. Sellaiset muistot esivanhempien häistä säilyivät lasten mielessä kauan, ja nykyisen sukupolven on vaikea kuvitella, että jotain niin kaunista ja hienoa oli vallalla siihen aikaan käsityöläispiireissä.

Peter Ferdinand hyväksyttiin ja nimitettiin mestariksi v. 1864. Mestarikirja oli laadittu venäjäksi ja sitä poika Georg oli säilyttänyt Viipurissa muiden perhepapereiden joukossa, jotka kaikki hävisivät Talvisodan aikana 1939—40. Peterillä oli vähän aikaa oma liike, mutta ryhtyi pian tekemään kotonaan töitä monille kuululle firmoille, mm. Moserille, Buhrelle, Winterille, Brudererille, Sandozille. Myös hän kävi monissa korkeissa virkamies- ja ruhtinaskodeissa hoitamassa kelloja. V. 1872 hän siirtyi Viipuriin hoitamaan Elfströmien liikettä, jonka hän pari vuotta myöhemmin lunasti itselleen joutuen taloudellisiin vaikeuksiin, vieläpä v. 1890 konkurssiin, josta hyvät ystävät hänet kuitenkin pelastivat. Hän oli hyvin taitava ammattimies, mutta huono liikemies. Aikanaan Viipurissa hän suoritti monia sellaisia töitä, joita tuskin kukaan muu hänen aikalaisistaan olisi saanut aikaan. V. 1883 hän toimitti Kelkkalan raviradalle Hevosystävienyhdistyksen laskuun suurikokoisen sekuntikellon, joka oli käytössä 1800-luvun loppuun ja lopuksi joutui Viipurin museoon. Myös Viipurin Purjehdusseuralle hän valmisti sekuntikellon, johon hän käytti hylätyn ranskalaisen pöytäkellon koneistoa.

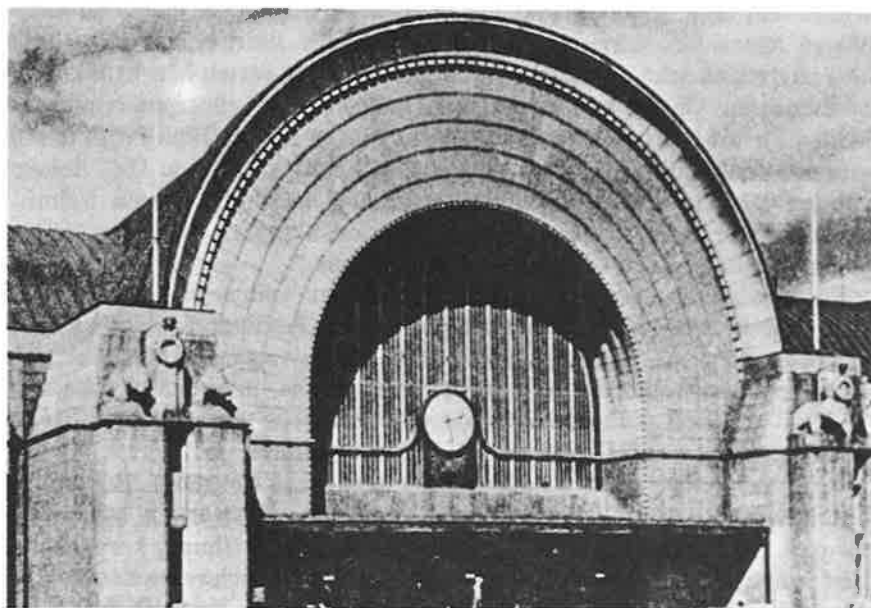
Peter Ferdinand Elfström oli kaupungin kelloseppä ja hänen huollossaan olivat mm. maistraatin, raastuvanoikeuden, rahatoimikamarin, Kellotornin ja kaupungin kolmen paloaseman kellot. Tornikellon, jonka oli valmistanut v. 1796 esi-isä, kelloseppä Petter Ernst Elfström ja uusinut v. 1846 ilmajokelainen Johan Könni, hän korjasi perusteellisesti v. 1887. Kellon neljä vanhaa puutaulua korvattiin rautatauluilla, jotka oli valmistettu Gallénin Mekaanisessa verstaassa, ja taulun kupariset numerot kullattiin lehtikullalla. Koneisto korjattiin myös Mekaanisessa verstaassa. — Hän otti vastaan sellaisiakin töitä, jotka ylittivät hänen silloisen työpajansa mahdollisuudet. Niinpä hänen piti valmistaa Merenkulkukoululle suuri heilurikello, jonka olisi näytettävä sekä aurinko- että tähtiaika. Työtä varten hän hankki saksalaisen Julius Grossmanin kirjoittaman kuvaustollisen kelloseppä oppikirjan ja kävi Pietarista ostamassa tarvittavia kojeita ja materiaalia. Työtä tehtiin asunnon ruokasalissa ns. klaffupöydällä, ja kello valmistui v. 1887 kolmen vuoden jälkeen tilauksesta. Kellon mustaksi petsatun kaapin valmisti viipurilainen puuseppämestari Lillja, ja on siinä alimpana myös ilmapuntari ja lämpömittari. Kello on yhä käytössä Raumalla.

Perhekelloseppästä alettiin puhua vuosisadan vaihteessa samoin kuin aikaisemmin 1800-luvulla perhelääkäreistä. Peter Ferdinandin aikana tehtiin jo kotikäyntejä asiakkaiden luo Papulaan, Neitsytniemelle, Pavlovskiin ja jopa Uuraaseen vetämään ja ”rukkaamaan” kelloja, ja Linnoituksessa sekä Vallissa ne olivat jokapäiväisiä. Säännöllisesti joka viikko käytiin kellot vetämässä Hackmanilla, Sergejeffillä, Starckjohannilla, ym.

Peter Ferdinand kasvatti kaikki kolme poikaansa Conradin, Rudolfin ja Georgin kelloseppiksi, viidennen polven edustajiksi Elfströmien kelloseppäsuvussa. Oppipojan työt kuten kelloseppienkin olivat lähinnä korjaustöitä. Isän keskittyessä taskukelloihin pojat korjasivat schwarzwalderkelloja, ranskalaisia seinäkelloja, englantilaisia lattiakelloja, herätyskelloja, ym. Ohessa suoritettiin muitakin töitä: kenttäpuhelimien osia, avaimia,



Viipurin Kellotorni.



Viipurin rautatieaseman päätykelloinen.

teroitettiin veitsiä, puhdistettiin kirjoituskoneita. Kellon osat tehtiin käsin, sorvaustyöt sorvikaarella ja käsiterällä, sillä valmiita varaosia ei tuolloin ollut, ottamatta lukuun erisuuruisia hammasrattaita puolivalmisteina. Liikkeen modernisoitumisesta oli merkinä, että ulkomaiset kauppamatkustajat kävivät siinä tarjoamassa tavaroitaan joskus jopa luotolla ja alettiin pitää kirjaa tuloista ja menoista. Isän terveyden jatkuvasti heikentuessa pojat Rudolf ja Georg alkoivat hoitaa liikettä omalla vastuullaan ja ostivat sen vihdoin 8.2.1904 itselleen. Conrad oli sitä ennen lähtenyt omille teilleen.

Rudolf Elfströmin kisällityönä oli suurikokoinen ankkurikäyntikello (1896) ja v. 1931 hänelle annettiin Suomen Kelloseppäyhdistyksen mestarikirja korkeimmalla arvosanalla hänen valmistamastaan Strasserkäyntisestä sekuntiheilurikellosta. Ensimmäisen sekuntiheilurikellonsa veljekset Rudolf ja Georg olivat saaneet valmiiksi jo v. 1910, omien piirustusten ja laskelmien mukaisen kellon, joka kävi yhdellä vedolla koko kuukauden. Kello tuhoutui Talvisodan aikana 1939–40 ja Helsinkiin tultuaan Rudolf alkoi rakentaa uutta kelloa, sähkövetoista ja mekaaniskäyntistä sekuntiheilurikelloa, omien piirustusten ja laskelmien mukaan. Kello valmistui v. 1946.

Georg Fredrik Christian Elfströmin kisällityö oli meriajanmittari (1901) eikä hän tyytynyt passiivisena katsomaan veljensä valmistaessa sekuntiheilurikelloaan, vaan alkoi rakentaa omaansa Graham-käyntistä sekuntiheilurikelloa, joka kuuden vuoden vapaa-aikojen työn tuloksena valmistui hänen 50-vuotispäiväkseen ja josta hän sai mestariarvon korkeimmalla arvosanalla. Georg Elfström oli kiinnostunut kaikesta uudesta kelloseppän alalla. Hän erikoistui mm. sähkökelloihin, ja hoitikin tämän puolen liikkeen myynnistä ja konstruoi eri koulujen ja firmojen sähkökellot. Samoin hän oli kiinnostunut antiikkikelloista, ja häntä pidettiinkin alan parhaana asiantuntijana.

Jo toimintansa alkuaikoina veljekset ymmärsivät, mikä merkitys oli henkilökohtaisilla suhteilla tuottajiin. Liike osti tasku-, seinä-, herätys- ja erikoiskelloja sekä työkaluja, kiikareita, silmälasia, ilmapuntareita ja myöhemmin rannekelloja. Liike hankki IWC-kelloja, 1920-luvulta lähtien Eterna-kelloja ja 1930-luvulla Movado- ja Cyma-kelloja. Jo ensimmäisen maailmansodan jälkeen liike sai hoidettavakseen Eterna-tehtaan varastot Suomessa. Liikkeen maahan tuottamista kelloista osa myytiin tukussa Karjalan kelloseppille, jotka kävivät Viipurissa tekemässä ostot. Jonkin verran liikkeessä valmistettiin kelloja, lähinnä ns. tehdaskelloja, joita tuotiin maahan puolivalmisteina ja sitten jalostettiin ja varustettiin kaapeilla.

Veljekset Elfström olivat myös perinteellisesti kaupungin kelloseppiä, jotka hoitivat raastuvanoikeuden, maistraatin, rahatoimikamarin, hovioikeuden, kauppahallin, postin ja aseman kellot sekä ennen kaikkea Vanhankaupungin viipurilaisille rakkaan tornikellon. Eritoten kauppahallin kello ja tornikello olivat säiden vaihtelun takia vaikeasti hoidettavissa. Vuonna 1925 kaupunki teki suullisen sopimuksen Elfströmin kanssa tornikellon perusteellisesta korjaamisesta, jota etenkin vaativat ne Vanhankaupungin ja läntisten kaupunginosien asukkaat, jotka päivittäin joutuivat käyttämään Linnan-siltaa. Siltavahti Eljas Löyskä näet avasi ja sulki sillan liikennettä varten

tornikellon näyttämän ajan mukaan. Lisäksi kaupunki antoi Elfströmin liikkeen asentaa merkinantokellon siltavahdin pieneen kojuun.

Helmikuun pommituksessa 1940 tuhoutui Elfströmin liikehuoneisto Karjalankatu 10:ssä, jonne se oli muuttanut jo v. 1914, perin pohjin. Kaikki minkä veljekset olivat rakentaneet 36 vuoden ankaralla työllä tuhoutui silmänräpäyksessä. Talvisodan jälkeen Elfströmin kellosepäntiike aloitti uuden toimintansa 16.9.1940 Helsingissä Eteläisen Esplanadikadun 22:ssa oltuaan sitä ennen kolmen kuukauden ajan väliaikaisesti majoittuneena erääseen huoneistoon Museokadulla.

Kun Viipuri Jatkosodan alkaessa oli vallattu takaisin, kutsuttiin Georg Elfström kaupunkiin käynnistämään tornikellon. Marschanin makkara-tehtaan aloittaessa toimintansa Tammisuolla Georg Elfström kesäkuussa 1943 matkusti Viipuriin valvoakseen kellolaitteen asentamista tehtaaseen. Se oli Elfströmin kelloseppäsuvun viimeinen palvelus vanhassa kotikaupungissaan, jossa se oli työskennellyt yli 150 vuoden ajan. Raskainta oli, että liike oli menettänyt laajan viipurilaisen ja karjalaisen asiakaspiirinsä.

*

Yli kaksi sataa vuotta, jotka Elfströmin kellosepäntiike on nyt täyttänyt, on tavattoman pitkä aika jonkin yrityksen historiassa. Kysyttäneen, miten on mahdollista, että sama ammatti on periytynyt isältä pojalle kuuden sukupolven aikana. Vastaus lieene siinä tosiasiassa, että tämä oli 1700- ja 1800-luvulla normaali sen ajan ajattelutapaa ja käsityksiä vastaava kehitys, läheisesti sidottuna tarpeeseen valvoa ja säilyttää tiettyjä taloudellisia etuja ja harrastuksia. Nuorukaiselta tai pojalta isä harvoin tiedusti, mitä tämä tahtoi tai aikoi. Jos perheellä tai suvulla oli jo ammatti, oli vastaus jo selvä etukäteen. Jos nuori käsityöläisehdokas oli kätevä, vaikkapa ei osoittanutkaan mitään erityistä viehtymystä ammattiin, pidettiin häntä siihen sopivana. Ankara mestarin antama kasvatus ja kestävyys, sitkeys ja tottelevaisuus oppipojan taholta tekisivät hänestä tulevaisuudessa kelvollisen mestarin alallaan. Tämä ei kuitenkaan aina onnistunut hyvin, mistä on todistuksia myös Elfströmin suvussa. Esim. kelloseppä Petter III Elfström oli boheemiluonne ja olisi arvattavasti muusikerina ollut lähempänä luonnollisia lahjojaan. Mutta ammatinohjaus ja testit olivat siihen aikaan vielä tuntelemattomia.

Yhteiskunnan taloudelliset perustat olivat ennen 1800-lukua aivan toiset kuin meidän päivinämme. Ei vain perinteen vuoksi leipurista tullut leipuria, kellosepästä kelloseppää, vaan kaikella oli asiallinen perustansa, vahvistuneena sukupolvien kokemuksilla siitä mikä oli parasta. Silloin rakentui kaikki vanhaan ammattikuntalaitokseen oltermanneineen, lautamiehineen, mestareineen, kiltaveljineen, kisälleineen ja oppipoikineen sekä pakollisine kisälli- ja mestarinäytteineen. Mutta industrialismin läpimurto 1800-luvun toisella puoliskolla ja vapaan elinkeinolain säädäntä 1876 kaatoi esteet, jotka olivat estäneet kehitystä, mutta samalla murrettiin ne tukipilarit, jotka olivat tukeneet vanhaa käsityötä, teollisuuden edeltäjää. Sen vuoksi ei tarvitse ihmetellä, että moni lupaava ammattitraditio murtui edellisen vuosisadan

lopulla tai viimeistään vuosisadan vaihteessa. Elfströmin suvun poikkeavuus johtuu ehkä sattumasta, mutta joka tapauksessa on ammatin jatkuvuus liikkeen nykyisten kelloseppien ja omistajien johtotähtiä. Meidän Elfströmien periaattemme — samoin kuin esi-isien — on hyvin suoritettu työ ja siitä johtuva tyydytys.

Lähteitä

Elfström Erik, 200 vuotta kellosepän taitoa. Helsingin Sanomat 11.10.1963

Elfström Erik, Viipurin kellotorni ja kaupungin muut julkiset kellot. Elfströmin kelloseppäsuvun ja kelloliikkeen toiminta Viipurissa vuosina 1771—1943. Kelloseppä 1973, n:o 9, 10 ja 1974, n:o 1—2

Elfström Erik, Kellosepät Suomessa vuosina 1600—1875. Kelloseppä 1976, n:o 6—7

Elfström Erik, 200 år urmakeri. Ett försök till en historik med anledning av urmakerifirman och urmakerisläkten Elfströms 200-åriga verksamhet i Finland, varvid under 6 generationers tid 12 urmakare verkat inom släkten. Moniste 1963

Elfström Wilhelmine Louise, Familien Kronik 1890. Moniste

Viipurin Taideteollisuusyhdistys

Taideteollisuus on ollut aina keskustelunaiheena lähinnä arkkitehtien, sisustusarkkitehtien ja taiteilijoiden parissa. Viipurissa 1930-luvun alkupuolella olivat asiasta kiinnostuneita etenkin arkkitehdit K.S. Schultz ja Juhani V. Viiste sekä taiteilijat Lauri Välke ja Taavetti Häyrinen. Pyöräsuon kaupunginosassa asuvat taiteilijat pitkällä yhteisillä kävelymatkoillaan pohdiskelivat usein yhdistyksen perustamista kotikaupunkiinsa taideteollisuuden elvyttämiseksi ja tunnetuksi tekemiseksi. He ottivat yhteyttä alan asiantuntijoihin, neuvottelivat yhdistyksen perustamiseen liittyvistä kysymyksistä ja yhdistyksessä tarvittavista toimihenkilöistä ja tekivät asiasta aloitteen. Sanomalehti Karjalassa oli 13.3.1934 seuraava ilmoitus: Viipurin Taideteollisuusyhdistyksen perustava kokous pidetään torstaina 15.3.1934 klo 19 Pyöreäntornin hopeasalissa, ja lehden sisäsivulla oli ilmoitukseen liittyvä uutinen, että tällöin päätetään myös näyttelyn järjestämisestä Viipuriin ja toivottiin, että kaikki asianharrastajat saapuisivat kokoukseen.

Karjalan selostuksen 16.3.1934 mukaan perustavan kokouksen, johon oli saapunut ilahduttavan runsaasti osanottajia, avasi arkkitehti K.S. Schultz ja sihteerinä toimi taiteilija Taavetti Häyrinen. Päätettiin yksimielisesti perustaa yhdistys, sille hyväksyttiin säännöt ja johtokuntaan valittiin puheenjohtajaksi arkkitehti Schultz, varapuheenjohtajaksi Lauri Välke, sihteeriksi Taavetti Häyrinen ja muiksi jäseniksi johtaja Toivo Nupponen, arkkitehti Viiste, rouva Edit Verkkolainen ja tekstiilitaiteilija Alli Turunen sekä varalle taiteilijat Eero Lehikoinen ja Erkki Siitonen. Tilintarkastajiksi valittiin maalarimestarit A. Rouste ja E. Koskinen, varalle taiteilija Oskari Hirvikallio ja johtaja A. Liljamaa. — Kyseinen johtokunta vähäisin muutoksin (mm. tekstiilitaiteilija Armi Airaksinen-Ratia v. 1936, arkkitehdit Martta Martikainen-Ypyä, E.A. Nordström sekä taiteilija Ville Hänninen 1937—38, ym). toimikin yhdistyksen johdossa koko 1930-luvun.

Tässä perustavassa kokouksessa ja yhdistyksen seuraavassa yleisessä kokouksessa 4.9. ravintola Espilässä päätettiin myös taideteollisuusnäyttelyn järjestämisestä Viipuriin. Arkkitehti Schultz neuvotteli Helsingin vastaavien yhdistyksien kanssa. Suomen Taideteollisuusyhdistys ja Koristetaiteilijain Liitto Ornamo suostuivatkin auttamaan viipurilaisia järjestäjiä ja näin varattiin Viipurin Taidemuseolta tilat syksyksi 1934 taideteollisuusnäyttelyä varten.

Helsingissä pidetyn näyttelyn esineistö lähetettiin marraskuun lopulla 1934 Viipuriin, jonne saapui myös helsinkiläisten yhdistysten edustajana Taideteollisuuskeskuskoulun johtaja, sisustusarkkitehti Karl Artur Brummer-Korvenkontio. Näyttelyssä, joka oli avoinna 1.12.—9.12.1934, olivat edustettuina mm. Riihimäen ja Karhulan lasitehtaat, Kupittaaan Savi Oy, Taidetakomo Taito, Arabia Oy Ab, Kotilieden Aitta, Taidetakomo Viri ja



K.S. Schultz.



L. Vålke.

Suomen Käsityön Ystävät Oy, joiden näytteille asettamat monet esineet olivat kansainvälisestikin tunnettujen taiteilijoiden, esim. Alvar Aallon, Arttu Brummerin ja Gunnar Finnen, käsialaa. Viipurilaisia näytteille asettajia olivat mm. Huonekaluliike Mikko Nupponen Oy, Kotiteollisuusliikkeet Orkamo ja Pirkko, Hopea- ja Kultasepäntiike Eino Oksanen, Poikain Ammattikoulu sekä eri aloja edustavia taiteilijoita Elina Vålke, Sirkku Tuurna, Alli Turunen, Erkki Siitonen, Akseli Liljamaa ja Taavetti Häyrinen. Näyttelyssä olivatkin edusteilla melkein kaikki taideteollisuuden haarat: huonekaluteollisuus, kudontateollisuus, keramiikka, lasi-, taonta- ja valantatyöt, kirjansidonta, vieläpä taiteelliset makeiset, ym.

Näyttelyn toimitsija Lauri Vålke oli tehnyt hyvää työtä. Hyvin mainostettu ja järjestetty näyttely veti puoleensa viipurilaisia sankoin joukoin, sillä sen tarjoama esineistö oli todella parasta, mitä Suomessa oli olemassa. Näyttely osoitti samalla, että taideteollisuus on kulttuurimuoto, jota vastaisuudessaakin on vaalittava. Juuri tämän näyttelyn avulla Viipurin Taideteollisuusyhdistys tuli tunnetuksi viipurilaisyleisön keskuudessa.

Ensimmäisen taideteollisuusnäyttelyn menestys innoitti viipurilaisia jatkamaan samaan suuntaa, ja vuosikokouksessa 26.4.1935 Pyöreässä tornissa suunniteltiin uutta, pääasiassa viipurilaisten keskeistä näyttelyä, joskin mukaan aiottiin pyytää myös pääkaupunkilaisia asianharrastajia. Näyttely pidettiin 23.11.—1.12.1935 jälleen Viipurin Taidemuseossa. Viipurin ulkopuolelta osallistuivat siihen mm. taiteilijat Eva Anttila, Gunvor Grönvik, Kirsti Innari, Dora Jung, Elsa Kallio, Laila Karttunen, Toini Muona ja Aline Nilsson. Viipurilaisista olivat mukana kotiteollisuusliikkeet Orkamo ja Pirkko, huonekaluliikkeet E.A. Liljamaa ja Mikko Nupponen, kultasepät Eino Oksanen ja J.A. Tarkiainen, Viri Oy ja Poikain Ammattikoulu sekä taiteilijat Taavetti Häyrinen, Sylvia Kasubskij, Alli Kivivuori-Turunen, Greta Sittnikov, Sirkku Tuurna ja Elina Vålke. Näyttely herätti suurta huomiota kuten ensimmäinenkin.



Viipurin Taideteollisyhdistyksen myyjäiset 15.12.1938 Viipurin Taiteilijaseuran huoneistossa Pantsarlahden bastionilla.

Taideteollisuusnäyttelyn yhteyteen oli järjestetty ravintola Espilässä lauantai-iltana 30.11. ja sunnuntaina päivällä 1.12. mannekiininäytös, josta huolehtivat rouva Verkkolainen ja taiteilija Häyrinen. Puvut oli näyttelyyn lainannut Salon de Mode Kuosmanen Helsingistä, hatut Suomalainen Hattuliike Viipurista ja korut kultasepänliike J.V. Aarne Viipurista. Viipurilaiset täyttivät Espilän viimeistä paikkaa myöten, sillä onhan muoti taideteollisuuden laji, joka kiinnostaa suurta yleisöäkin ja joka osoittaa ajanhenkeä parhaimmiten. Näytöksessä esiintyi mm. tuleva mannekiini- ja elokuvatähti Nora Mäkinen.

Seuraavana toimintavuotena 1936 yhdistys tyytyi vain järjestämään Viipurin radiossa esitelmää taideteollisuuden alalta, mutta 29.10.—14.11. 1937 järjestettiin Viipurin Taidemuseossa viipurilaisten keskeinen näyttely, jossa esiteltiin tekstiilejä, huonekaluja, metalliesineitä ja lasituotteita. Vuosi 1938 oli varsinaisesti Viipurin Taideteollisuusyhdistyksen viimeinen toimintavuosi, jonka merkittävin tapahtuma oli yhdistyksen järjestämä taidenäyttely yhdessä Viipurin Taiteilijaseuran kanssa 15.12.—22.12. Viipurin Taidemuseossa. Siihen oli yhdistetty sillä kertaa myös joulumyyjäiset Taiteilijaseuralla Taidemuseon portaikossa ja Taideteollisuusyhdistyksellä Taiteilijaseuran huoneistossa entisessä uudelleen kunnostetussa ruutikellarissa Pantsarlahden bastionilla. Nähtävänä ja myytävänä oli erilaisia taideteollisuuden tuotteita: puuesineitä, rukkasia, karjalaismallisia kangas- ja

kudontatavaroita, tuohitöitä ym., joissa monissa oli pyritty elvyttämään vanhoja kansanomaisia malleja ja tekotapoja.

Se oli Taideteollisuusyhdistyksen viimeinen näyttely, johon päättyi koko toiminta Viipurissa. Yhdistys oli kuitenkin ennättänyt lyhyestä toimintajastaan huolimatta herättää viipurilaisissa kiinnostusta taideteollisuutta kohtaan. Se oli näyttelyillään kehittänyt katsojien taiteellista aistia ja taideteollisuuden harjoittajille antanut opastusta, mihin suuntaan taideteollisuutta oli kehitettävä.

Lähteitä

Kirjoittajan omat muistiinpanot

Sanomalehdet Karjala 13.3.1934, 16.3.1934, 30.8.1934, 4.9.1934, 30.11.1934, 1.12.1934, 2.12.1934, 6.12.1934, 8.12.1934, 9.12.1934, 17.4.1935, 27.4.1935, 3.10.1935, 12.11.1935, 22.11.1935, 23.11.1935, 24.11.1935, 25.11.1935, 28.11.1935, 29.11.1935, 1.12.1935, 25.2.1936, 1.4.1936, 9.4.1936, 15.12.1938, 16.12.1938, 19.12.1938; Karjalan Suunta 1.12.1934, 8.12.1934, 22.11.1935, 29.11.1935, 17.12.1938 ja Kansantyö 6.12.1934, 22.11.1935, 16.12.1938

Taideteollisuusyhdistyksen pöytäkirjat jäivät Viipuriin